

Consiliul științific

Acad. Dumitru PROTASE

Dr. Toader NICOARĂ Profesor universitar, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Dr. Volker WOLLMANN Gundelsheim, Germania

Dr. Cornel BAN Profesor asociat Copenhagen Buisness School

Dr. Dan DANA Cercetător Centre National de la Recherche Scientifique, Franța

Dr. Cristian GĂZDAC Conf. Habil. Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Consultant
CHRE Universitatea din Oxford

Dr. Adinel-Ciprian DINCĂ Director, Centrul de diplomatică și paleografie documentară
medievală, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Colectivul redacțional

Redactor șef

Radu ZĂGREANU, cercetător
raduzagreanu@gmail.com

Redactori de specialitate

George MARINESCU, cercetător
Istorie–arheologie
georgemarinescu_bn@yahoo.com

Gela NEAMȚU, muzeograf
Etnografie
gelaneamtu@gmail.com

Alina ILIA SABO, muzeograf
Artă
alina.ilia.sabo@gmail.com

Crin-Triandafil TEODORESCU, muzeograf
Muzeologie
triandafil96@yahoo.com

Secretar de redacție

Sofia Adriana STANCU, muzeograf
sofiaadriana11@yahoo.com

Redacția *Revista Bistriței* nu își asumă responsabilitatea pentru
opiniile exprimate de autori în articolele trimise spre publicare.

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

REVISTA BISTRITEI

XXXVI

2022

Bistrița-Năsăud

2022

ISSN 1222-5096

© Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, 2022

Imagine coperta 1: Bistrița la sfârșitul secolului al XVIII-lea

Tehnoredactare: Editura Accent, Cluj-Napoca

Orice corespondență referitoare la publicația
"Revista Bistriței" se va adresa:

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. Gen. Grigore Bălan, nr. 19

420016 Bistrița

Tel./fax: 0263-211063

E-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. Gen. Grigore Bălan, nr. 19

420016 Bistrița

Tel./fax: 0263-211063

E-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Roumanie

Cuprins

Mihai ROTEA
Mihai NETEA
Tiberiu SAVA
Mircea RĂCHITĂ
Corina SIMION
Dana VALEA
Oana GÂZA

The Igrîța Cave and Cheia–Quarry sites: a first assessment of the absolute chronology of discoveries belonging to the Upper Paleolithic 9

Mihai ROTEA
Mihai WITTENBERGER
Mircea RĂCHITĂ

Cercetări arheologice preventive în situl preistoric de la Cheia–*Carietă* (jud. Cluj)
– o primă evaluare 32

Xenia POP

Studiu asupra materialului arheozoologic
din situl eneolitic de la Dindești–*Vii* (jud. Satu Mare) 60

Radu ZĂGREANU
George G. MARINESCU
Cristian GĂZDAC
Sofia Adriana STANCU

Tezaurul monetar dacic de la Herina,
comuna Galații Bistriței, jud. Bistrița–Năsăud 69

Radu ZĂGREANU
Angelica MOLDOVAN

Vase de tip *mortaria* din castrul roman de la Orheiu Bistriței 86

Horațiu COCIȘ	
A new bronze phalera from Dragu (Sălaj County, Romania).....	101
Sorin NEMETI	
Despre o statueta falsă din colecția Kemény József.....	112
Claudiu Ionuț IOV	
Despre vârfurile de săgeți din castrul roman de la Buciumi, jud. Sălaj.....	120
Corneliu GAIU	
Fibula digitată de la Răscruci.....	141
Mugur ANDRONIC	
Scurte considerații asupra locuirii Bucovinei în secolele V–XII	150
Adinel C. DINCĂ	
Comunitatea laică și parohia în Jelna la 1500: între micro-istorie și micro-sociologie	156
Adrian SZAKÁCS	
Aspecte privind orașul Turda și activitățile legate de exploatarea sării în evul mediu (sec. XI–XVI)	178
Lavinia MOLDOVAN	
Dinastia culturală a moisilienilor – scurte note biografice –	206
Alexandru DĂRĂBAN	
Locuitori din orașul Bistrița participanți la Primul Război Mondial	223
Dr. Adrian ONOFREIU	
Viorel RUS	
Alegerile parlamentare și parlamentarii județului Bistrița-Năsăud în anii României Mari (1919–1940)	235
dr. Dorin DOLOGA	
Aspecte privind activitățile industriale în județul Năsăud în perioada interbelică....	260

Sofia Adriana STANCU
ZOLTÁN-BARNA Márton

Un document inedit din biserica reformată
de la Nușeni (Apanagyfalu), jud. Bistrița-Năsăud 275

Dr. med. Codrin REBELEANU
Drd. Dana DOROFTEI

Scheletele de la Delureni: de interes judiciar sau istoric? 281

Viorel-Daniel PARTENE

Sărbătoarea Sânzienelor, la Maieru 289

Cornel BAN

Recenzie

Nándor Bárdi, Judit Pál, *Dincolo de tranșee. Cum au trăit maghiarii din Transilvania
Marele Război și Trianonul*, București: Humanitas, 2022, 504 p. 298

Crin-Triandafil Theodorescu

Recenzie

Ioan Sigmirean, *Așezări, etnii, culte religioase și biserici în Depresiunea Dumitra-
Tăure, județul Bistrița-Năsăud*, Bistrița: Editura Charmides, 2021, 402 p. 305

The Igrîța Cave and Cheia–Quarry sites: a first assessment of the absolute chronology of discoveries belonging to the Upper Paleolithic

---

Mihai ROTEA

The National History Museum
of Transylvanian
nicolaiemihairotea@gmail.com

Mihai NETEA

Radboud University
mihai.netea@radboudumc.nl

Tiberiu SAVA

The Horia Hulubei National Institute
for Physics and Nuclear Engineering
tiberiu.sava@nipne.ro

Mircea RĂCHITĂ

rachita_mircea@yahoo.com

Corina SIMION

The Horia Hulubei National Institute
for Physics and Nuclear Engineering
simion_corina_anca@yahoo.com

Dana VALEA

The Culture Directorate
to the Bistrița-Năsăud County
dana.alexandra_valea@yahoo.ro

Oana GÂZA

The Horia Hulubei National Institute
for Physics and Nuclear Engineering,
oana.gaza@nipne.ro

Abstract

This study presents a first evaluation of the ^{14}C dating results for four Upper Paleolithic samples from the Igrîța Cave (Bihor County) and Cheia–Quarry (Cluj County) sites. In addition, the authors propose a first interpretation of two features consisting entirely of animal bones discovered at the Cheia–Quarry site.

Keywords

Upper Paleolithic, Igrîța Cave and Cheia–Quarry sites, ^{14}C dating.

Descoperirile aparținând paleoliticului superior din siturile Peștera Igrîța și Cheia–Carieră: o primă evaluare a cronologiei lor absolute

Rezumat

Studiul prezintă o primă evaluare a rezultatele datărilor ^{14}C obținute pentru patru probe paleolitice, provenind din Peștera Igrîța (jud. Bihor) și din situl de la Cheia–Carieră (jud. Cluj). De asemenea, autorii propun o prima interpretare pentru două complexe formate doar din oase de animale, descoperite în situl de la Cheia–Carieră.

Cuvinte cheie

Paleoliticul superior, siturile: Igrîța Cave și Cheia–Carieră, datări ^{14}C .

The National Museum of Transylvanian History (MNIT; Cluj-Napoca, Romania) and the Horia Hulubei National Institute for Research and Development in Physics and Nuclear Engineering (Bucharest, Romania) are engaged in a long-term collaboration project to perform the ^{14}C dating of as many organic samples from prehistoric sites in Transylvania as possible.¹ Some of the results of this collaboration have already been published.² While the most substantive part should normally have been gathered in one volume, on both subjective and objective grounds they will be published in separate articles. The first of these consists of a presentation of the radiocarbon dating results and the contexts of four samples from the Igrîța Cave (Bihor County) and Cheia–Quarry (Cluj County) sites.

The **Upper Paleolithic**, dating in general terms to between 42 and 10 ka, the period of the last glacial cycle, is one of the most spectacular periods in human history. Not only in terms of the restructuring of stone tool technology, but also the expansion of the modern human (*Homo sapiens*), which in this period interacts with *Homo neanderthalensis* and replaces it.³ In other words, the transition from the Middle Paleolithic (MP) to the Upper Paleolithic (UP), while an extremely complex process, holds an exceptionally high potential for analysis in all areas of research,⁴ with the very early

---

1 On the method of analysis used, see: Sava *et al.* 2019, pp. 649–658.

2 Palincaș *et al.* 2019; Rotea *et al.* 2020; Ghemiș *et al.* 2020; Rotea *et al.* 2021.

3 On this complex issue, including the territory of Romania, see: Trinkaus *et al.* 2003; Soficaru *et al.* 2006; Soficaru *et al.* 2007; Greenbaum *et al.* 2019, with bibliography; Netea 2022, pp. 32–35, with bibliography.

4 For Romanian territory, see: Breuil 1925; Roska 1925; Nicolăescu-Plopșor 1938; Păunescu 2001, pp. 41–135; Chirica, Boghian 2003, pp. 111–155; Trinkaus *et al.* 2003; Soficaru *et al.* 2006; Cărciumaru 2006, pp. 77–104; Soficaru *et al.* 2007; Dobrescu 2008, pp. 185–187; Cosac 2009, pp. 7–20; Anghelinu, Niță 2014, pp. 172–192. Netea 2022, pp. 25–42; Chu *et al.* 2022, with bibliography.

evidence for the appearance of anatomically modern humans,⁵ including cave art,⁶ being just one of a number of relevant examples recently reported for Romanian territory. However, everything is known in terms of the continuity generated by the same type of human-medium relationship.⁷

A. The Igrîța Cave site

Igrîța Cave is located at the border between the northern slope of the Pădurea Craiului Mountains and the Vadului Depression, near the village of Aștileu (Bihar County), at an altitude of 328 m (Pl. I–II). It has been the subject of various speleological, paleontological and archaeological investigations, starting in the 19th century, led by: S. J. Pétényi, I. Kovács, L. Milleker, E. Themak, L. Roedinger, T. Kormos, M. Roska, H. Breuil, R. Jeannel, E. Racoviță, J. Emödi, etc.⁸ The collection of the National Museum of Transylvanian History includes archaeological artifacts discovered during the research conducted by M. Roska in 1913 and by M. Roska together with H. Breuil in 1924. While these artifacts belong to several epochs, the object of our analysis is a bone sample belonging to the Upper Palaeolithic.

The **Igrîța Cave** RoAms 626.47 sample (MNIT inv. no.: III 8085 / P. 19489) comes from an animal bone (cervid), with no surface modifications produced by humans, discovered in Layer I (superior layer), depth: -30–53 cm. Sample RoAms 626.47 gave dates of 42,736–40,899 cal BP (2 σ , 95.4%) and 40,787–38,950 cal BC (2 σ , 95.4%), respectively (Figs. 1–2).

The precise archaeological context from which this sample originates can no longer be reconstituted owing to the well-known and complex stratigraphic issues involving caves sediments. However, given M. Roska's accuracy both in terms of archaeological research and the recording of data in the MNIT inventory book, an assignment to the upper/superior layer should be taken into consideration during this stage of the research.

The upper level of Igrîța Cave was, for a long time, attributed to the Aurignacian.⁹ And if we accept that the Early Aurignacian and/or Proto-Aurignacian stage date to between around 43,000 and 30,000 years ago,¹⁰ our result (42,736–40,899 cal BP)

---

5 Trinkaus *et al.* 2003; Soficaru *et al.* 2006; Soficaru *et al.* 2007.

6 Ghemiș *et al.* 2011, pp. 5–18; Clottes *et al.* 2011.

7 Riel-Salvatore *et al.* 2008.

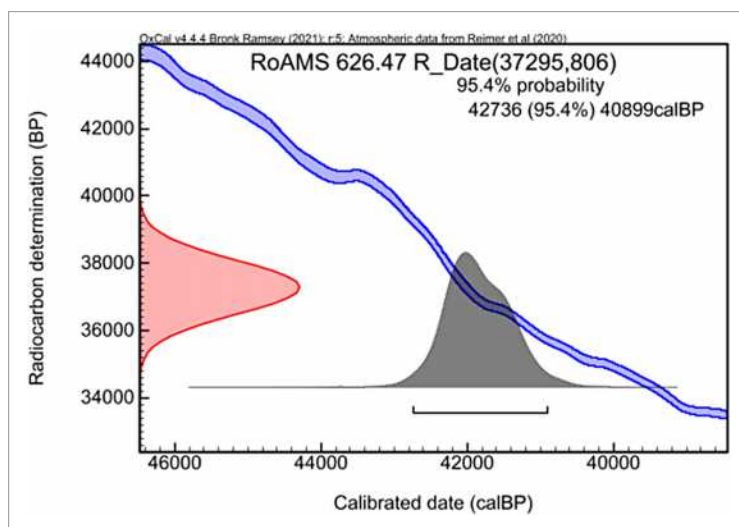
8 Breuil 1925; Emödi 1980, p. 229, with bibliography; Păunescu 2001, pp. 437–440, with bibliography; Dobrescu 2008, pp. 185–186.

9 Păunescu 2001, pp. 437–440, with bibliography.

10 Higham 2011; Sitlivy *et al.* 2012, p. 126; Schmidt *et al.* 2013; Chu *et al.* 2022, with bibliography.

Sites	Laboratory number	Conventional radiocarbon age (BP)	2 sigma calibrated results (95.4 probability)		Material
Igrîța Cave	RoAms 626.47	37,295±806	42,736–40,899 calBP	40,787–38,950 calBC	Cervid bone
Cheia–Quany	RoAms 148.47	33,902±462	40,023–37,415 calBP	38,074–35,466 calBC	Animal bone (equid?)
Cheia–Quany	RoAms 149.47	25,856±189	30,739–30,514 calBP (5.7%)	28,790–28,565 calBC (5.7%)	Animal bone (ursid?)
			30,500–29,853 calBP (89.8%)	28,551–27,904 calBC (89.8%)	
Cheia–Quany	RoAms 150.47	36,742±256	42,025–41,248 calBP	40,076–39,299 calBC	Molar (cervid or equid)

Figure 1. Igrîța Cave and Cheia–Quarry. Results of radiocarbon dating for the four samples (calibrated with Oxcal v.4.4.4 based on atmospheric data from Reimer *et al.* 2020)

Figure 2. Igrîța Cave. Combination of the radiocarbon dates from sample RoAms 626.47

falls within this time frame. This is also in keeping with the data for the Proto/Early Aurignacian industry from Românești I (Timiș county), indicating 45–40 ka BP,¹¹ as well as other sites in the Banat region.¹² However, it is earlier than other ¹⁴C datings for two nearby sites: the Aurignacian painted gallery discoveries in Coliboaia Cave (Bihor

11 Sitlivy *et al.* 2012, p. 126; Chu *et al.* 2022, with bibliography.

12 Chu *et al.* 2022, with bibliography.

County) dated 36,324–34,774 cal BP (95.5% probability)¹³ and paleolithic human footprints in Ciur–Izbuc Cave (Bihor County) 36,500–29,000 cal BP dated indirectly based on evidence of cave bears (*Ursus spelaeus*).¹⁴

B. The Cheia–Quarry site

Between July and August 2015, a research team from the MNIT¹⁵ carried out archaeological research in the village of Cheia (Cluj County) at the point called Quarry (Pl. III–IV), part of Dealul Lupilor (Wolves’ Hill).¹⁶ An industrial excavation performed by the S.C. Saint-Gobain Construction Products Romania SRL, Rigips Business, Turda Factory, affected the eastern slopes of the Wolves’ Hill, which is located to the west of Turda, on the left bank of the Arieş River, and is bordered to the northwest of the Hășdate River, which forms the Cheile Turzii/Turda Gorge (Pl. III–IV). The karst environment of Turda Gorge was optimal for habitation:¹⁷ the presence of numerous terraces suitable for prehistoric settlements, the protection offered by the rugged topography and natural shelter offered by the caves, the wealth of natural resources and water sources, etc.

As part of the preventive archaeological research, five points with archaeological potential were identified, for which five trenches were dug (S 1–5) (Pl. V).¹⁸ Five features were discovered (marked Cx 1–5), two of which belonging to the Coțofeni culture (Cx 1–2)¹⁹ and one to the Copăceni group (Cx 3).²⁰ Importantly, the artifacts, which were very low in terms of quantity, did not form a cultural layer, appearing isolated, in small groups, at a distance from each other. It should, also, be noted that the entire surface investigated through trenches, as well as the one verified by surface survey, did not produce any fragments of adobe or traces of housing structures, while animal bones were completely absent from S 1–4. All these archaeological observations support the claim that these are not the remains of a settlement, not even a seasonal one; and this assertion is valid for both the Coțofeni and the Copăceni cultures. The combination

---

13 Clottes *et al.* 2011.

14 Webb 2014, with bibliography.

15 The research team was formed by M. Rotea (coordinator) and M. Wittenberger, helped by M. Răchită and E. Piroška.

16 The name is due by gypsum quarry belonging S.C. Saint-Gobain Construction Products Romania SRL, Rigips Business, Turda Factory.

17 Rotea *et al.* 2022, with bibliography.

18 Rotea *et al.* 2022.

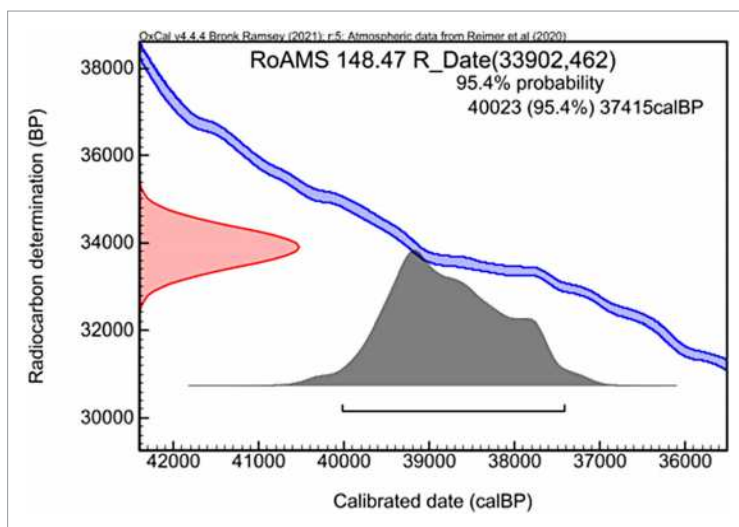
19 Rotea *et al.* 2022. For Coțofeni culture, see: Roman 1976; Ciugudean 2000, with bibliography.

20 Rotea *et al.* 2022. For Copăceni group, see: Rotea 1993, pp. 75–84; Rotea 1995, pp. 154–158; Ciugudean 1996, pp. 96–100; Rotea 2003; Rotea *et al.* 2014, pp. 28–31; Bereteu, Rotea 2022.

of pottery fragments and saddle quern and rubbing stone, and the fact that all the archaeological remains discovered directly overlap a geological gypsum deposit, suggested to the authors the possibility that the site was a gypsum quarry from the Early Bronze Age (EBA I–II)²¹.

A special and distinct archaeological situation was investigated in S 5, where only animal bones were found, concentrated in two different features (Cx 4–5) located a short distance away from each other (Pl. VI–X). Preliminary observations indicated the presence of equids, ursids, cervids and rhinocerotidae (Pl. X).²² It is known that the woolly rhinoceros disappeared from Europe during the Upper Paleolithic,²³ but because we did not have another archaeological medium (lithic artifacts) from which to date the features, we resorted to the ¹⁴C method of analysis.

The **Cheia–Quarry** RoAms 148.47 sample comes from an animal bone (equid?) found in S 5, Cx 4. 40,023–37,415 cal BP (2 σ , 95.4%) (Figs. 1, 3).

Figure 3. Cheia–Quarry. Combination of the radiocarbon dates from sample RoAms 148.47

The **Cheia–Quarry** RoAms 149.47 sample comes from an animal bone (ursid?) found in S 4, Cx 5, 30,739–30,514 cal BP (5.7%), 30,500–29,853 cal BP (89.8%) (Figs. 1, 4).

²¹ Rotea *et al.* 2022.

²² Preliminary observations by my colleague, D. Bindea (MNIT). The osteological material was taken for analysis by Prof. V. Codrea of Babeş-Bolyai University (Cluj-Napoca).

²³ Lord *et al.* 2020.

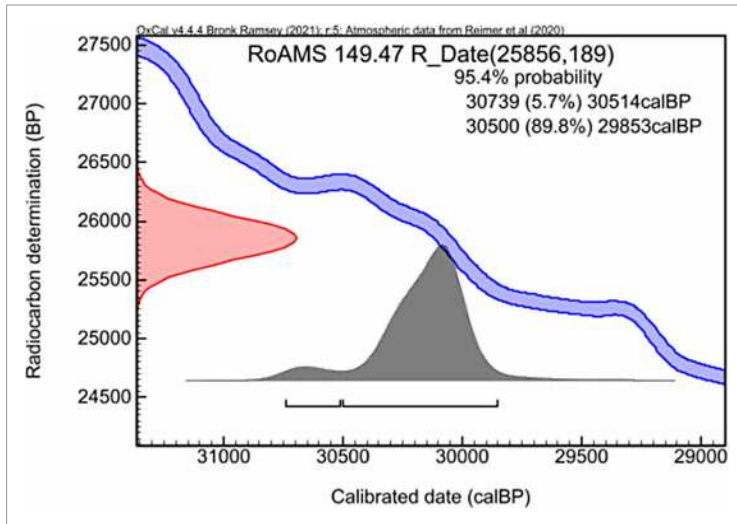

Figure 4. Cheia–Quarry. Combination of the radiocarbon dates from sample RoAms 149.47

The **Cheia–Quarry** RoAms 150.47 sample comes from an animal molar (cervid or equid) found in S 5, Cx 5, 42,025–41,248 cal BP (2σ , 95.4%) (Figs. 1, 5).

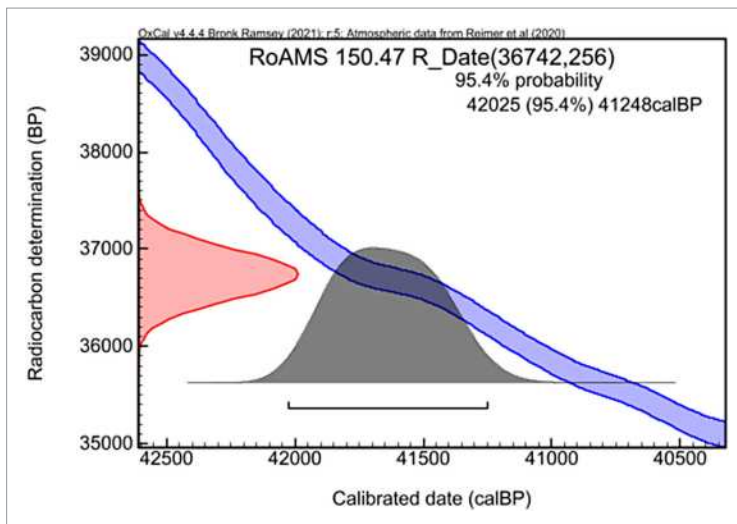

Figure 5. Cheia–Quarry. Combination of the radiocarbon dates from sample RoAms 150.47

The difference between ^{14}C results for our three samples is significant (Figs. 1, 6). Even if the results are recorded in the dating of Upper Paleolithic in Romania, it is unimaginable that similar natural or human actions took place in the same place, with the same results, and at such great intervals. Therefore, we can assume a different con-

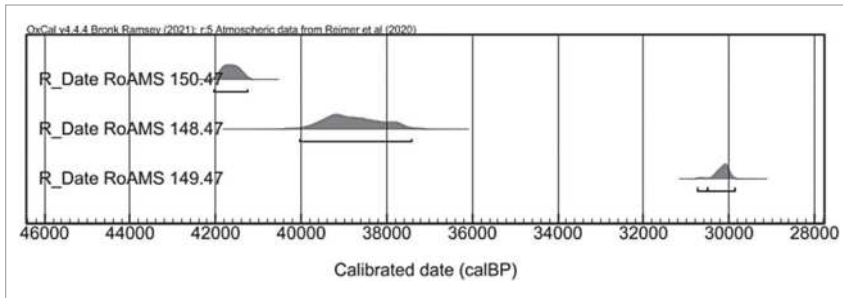

Figure 6. Cheia–Quarry. Multiple plots of the three ^{14}C – dates (RoAms 148.47, 149.47 and 150.47)

tamination of the samples, assuming they were all very close to the surface of the soil, that could not be completely eliminated during chemical laboratory treatment, as it is impossible to believe that the different animal origins of the samples could create such a chronological gap. Even taking into account the extinction of the woolly rhinoceros (*Coelodonta antiquitatis*) does not help us narrow down the time interval, as recent studies indicate that the disappearance of this species in Europe occurred gradually, over the course of the Late Pleistocene, ending approximately 14 thousand years ago.²⁴

Another important question is whether or not these features formed exclusively of animal bones were the result of human activity.

First, it should be noted that we did not find any direct argument in favor of these features being created by an independent human action, given that the bones are not related to artifacts and that the possible traces of human behavior in excavated faunal remains were not even studied by a specialist. Moreover, our observations allow us to say with certainty that there are no Paleolithic dwelling remains in the researched area, although paleolithic artifacts were discovered in the Turda Gorge caves located not far away.²⁵

Equally, we found no evidence that such diverse faunal assemblages were accidental, random, or created by natural factors, given how they are only grouped within a small space, in trench S 5. In this respect, it should be noted that the excavations carried out by the beneficiary of the archaeological evaluation took place over an area of about 10 hectares, around the features, and although there were areas with small or large depressions in the rock, constituting natural obstacles, both at the top of the hill and on the slopes, we did not discover a single fragment of bone.

We are therefore unable to provide any definite, detailed conclusions, either in terms of chronology or in terms of the nature of the features until further studies/anal-

²⁴ Lord *et al.* 2020.

²⁵ Lazarovici, Lazarovici 2020, p. 9.

yses are undertaken. However, allowing for a dose of subjectivism,²⁶ we tend towards the belief that these structures (bone concentrations) are the result of human activity. This is probably also because of the existence of analogous bone associations of different animals in circumstances that indicate an intentional deposition or simple remains of garbage pits/places. For example, in the discoveries in Kebara Cave (Israel).²⁷ If we accept this working hypothesis, then the two features from the Cheia–Quarry site will most likely have had a ritual role, although their possible chronological homogeneity remains unclear. The specific meaning of the type of cultic deposits also remains unclear and mysterious, although we can imagine that rather than being representative of simple sacrifices, they were an important part of a complex ritual.

Concluding remarks

Dating the events from the Upper Paleolithic period is challenging for several reasons: its occurrence many radiocarbon half-lives ago, the variable degrees of preservation of the samples due to multiple and different geological, chemical, and human actions on the archaeological strata, the possible contamination of the sample following its discovery, and the fact that this period is characterized by the possibility of significant spikes in levels of atmospheric radiocarbon.²⁸ Under these circumstances, we are unfortunately unable to say precisely in the case of the discoveries at Cheia–Quarry whether we are dealing with one or more successive events or to describe their exact nature. Nevertheless, we hope that our approach still represents a small step forward. It is also clear that both discoveries should be labeled as first attempts that should later be reconsidered by specialists in the field in terms of their correspondence with the stratigraphic evidence, the data obtained by other methods (which we will try to obtain), and their archaeological interpretation.

---

26 We do not believe we can separate ourselves completely from subjectivism by retreating into a supposedly untainted realm of objectivity, ignoring the fact that our ideas are formulated as a result of our own mental experiences. In other words, a denial of the essentially active role of the subject in research. Therefore, we believe that archaeological theories remain interpretive, regardless of the analysis methodology used, and that any radical denial/skepticism of the self is impossible to achieve.

27 Speth *et al.* 2012, pp. 85–102.

28 Conard, Bolus 2008.

References

- Anghelinu, Niță 2014 M. Anghelinu, L. Niță, „What’s in a Name: The Aurignacian in Romania”, in *Quaternary International*, 351, 2014, pp. 172–192.
- Bereteu, Rotea 2022 D. Bereteu, M. Rotea, *Grupul Copăceni*, II, Cluj-Napoca: Mega, 2022, ISBN 978-606-020-425-1.
- Breuil 1925 H. Breuil, „Stations paléolithiques en Transylvanie”, in *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, II, 2, 1925, pp. 193–217.
- Cârciumaru 2005 M. Cârciumaru, *Paleoliticul, epipaleoliticul și mezoliticul lumii*, Târgoviște, 2005, ISBN 973-45-0517-3.
- Chirica, Boghian 2003 V. Chirica, D. Boghian, *Arheologia preistorică a lumii. Paleolitic – mezolitic*, Iași: Helios, 2003, ISBN 973-99952-8-4.
- Ciugudean 2000 H. Ciugudean, *Encoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coșofeni*, Timișoara, 2000, ISBN 973-585-178-4.
- Chu *et al.* 2022 W. Chu, S. McLin, L. Wöstehoff, A. Ciornei, J. Gennai, J. Marreiros, A. Doboș, „Aurignacian dynamics in Southeastern Europe based on spatial analysis, sediment geochemistry, raw materials, lithic analysis, and use-wear from Românești–Dumbrăvița”, in *Scientific Reports*, 12, 2022, pp. 1–16.
- Clottes *et al.* 2011 J. Clottes, B. Gély, C. Ghemis, E. Kaltnecker, V.-T. Lascu, C. Moreau, M. Philippe, F. Prud’Homme, H. Valladas, „Un art trèsancien en Roumanie : les dates de Coliboaia”, in *INORA*, 61, 2011, pp. 1–3.
- Conard, Bolus 2008 N. Conard, M. Bolus, „Radiocarbon dating the late Middle Paleolithic and the Aurignacian of the Swabian Jura”, in *Journal of Human Evolution*, 55, 2008, 886–897. <https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2008.08.006>
- Cosac 2009 M. Cosac, „Evoluția ideilor privind apariția paleoliticului superior în România. Un demers istoriografic”, in *Arheologia Moldovei*, XXXI, 2009, pp. 7–20.
- Dobrescu 2008 R. Dobrescu, *Aurignacianul din Transilvania*. Studii de Preistorie, București: Supplementum, 3, 2008.
- Emödi 1980 J. Emödi, „Necropola de la sfârșitul epocii bronzului din peștera Igrîța”, in *SCIVA*, 31, 1980, pp. 229–273.
- Ghemiș *et al.* 2020 C. Ghemiș, M. Rotea, N. Palincaș, M. Netea, J. Emödi, T. Sava, I. Meleg, V. Lascu, M. Robu, M. Baci, T. Marin, M. Răchită, I. Jeican, O. Gâza, A. Dima, „The graves of the Roșia group from the Izbucu Topliței cave: a first assessment of their absolute chronology”, in *ArheoVest*, VIII, 2020, pp. 89–108.
- Greenbaum *et al.* 2019 G. Greenbaum, D. Friesem, E. Hovers, M. W. Feldman, O. Kolodny, „Was inter-population connectivity of Neanderthals and modern humans the driver of the Upper Paleolithic transition rather than its product?”, in *Quaternary Science Reviews*, 217, 2019, pp. 316–329. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2018.12.011>
- Higham 2011 T. Higham, „European Middle and Upper Palaeolithic radiocarbon dates are often older than they look: problems with previous dates and some remedies”, in *Antiquity*, 85, 2011, pp. 235–249.

- Lazarovici, Lazarovici 2020 G. Lazarovici, C. M. Lazarovici, „Un atelier specializat în prelucrarea aurului din epoca cuprului”, in *Memoria Antiquitatis*, XXXVI, 2020, pp. 7–34.
- Lord *et al.* 2020 E. Lord, N. Dussex, M. Kierczak, D. Díez-del-Molino, O. A. Ryder, D. W. G. Stanton, M. T. P. Gilbert, F. Sánchez-Barreiro, G. Zhang, M.-H. S. Sinding, E. D. Lorenzen, E. Willerslev, A. Protopopov, F. Shidlovskiy, S. Fedorov, H. Bocherens, S. K. S. S. Nathan, B. Goossens, J. van der Plicht, Y. L. Chan, S. Prost, O. Potapova, I. Kirillova, A. M. Lister, P. D. Heintzman, J. D. Kapp, B. Shapiro, S. Vartanyan, A. Götherström, L. Dalén, „Pre-extinction Demographic Stability and Genomic Signatures of Adaptation in the Woolly Rhinoceros”, in *Current Biology*, 30, 2020, pp. 1–9, 3871-3879.e7. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2020.07.046>.
- Netea 2022 M. G. Netea, *O istorie genetică (incompletă) a românilor*, București: Humanitas, 2022, ISBN 978-973-50-7571-2
- Nicolăescu-Plopșor 1938 C. S. Nicolăescu-Plopșor, „Le paléolithique en Roumanie”, in *Dacia*, 5–6, 1938, pp. 45–107.
- Palincaș *et al.* 2019 N. Palincaș, M. Rotea, T. B. Sava, G. O. Sava, O. Gâza, M. Bodea, C. David, „Revisiting the Radiocarbon-Based Chronology of the Wietenberg Culture (Middle Bronze Age Transylvania): A Debate of Supra-Regional Relevance”, in N. Palincaș, C. C. Ponta (eds.), *Bridging Science and Heritage in the Balkans: Studies in archaeometry, cultural heritage restoration and conservation*, Archaeopress, 2019, ISBN 978-1-78969-196-2.
- Păunescu 2001 Al. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul transilvan. Studiu monografic*, București: Agir, 2001, ISBN 973-8130-28-X.
- Reimer *et al.* 2020 Paula J Reimer, William E N Austin, Edouard Bard, Alex Bayliss, Paul G Blackwell, Christopher Bronk Ramsey, Martin Butzin, Hai Cheng, E Lawrence Edwards, Michael Friedrich, Pieter M Grootes, Thomas P Guilderson, Irka Hajdas, Timothy J Heaton, Alan G Hogg, Konrad A Hughen, Bernd Kromer, Sturt W Manning, Raimund Muscheler, Jonathan G Palmer, Charlotte Pearson, Johannes van der Plicht, Ron W Reimer, David A Richards, E Marian Scott, John R Southon, Christian S M Turney, Lukas Wacker, Florian Adolphi, Ulf Büntgen, Manuela Capano, Simon M Fahrni, Alexandra Fogtmann-Schulz, Ronny Friedrich, Peter Köhler, Sabrina Kudsk, Fusa Miyake, Jesper Olsen, Frederick Reinig, Minoru Sakamoto, Adam Sookdeo, Sahra Talamo, „The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 cal kBP)”, in *Radiocarbon*, 62/4, 2020, pp. 725–757.
- Riel-Salvatore *et al.* 2008 J. Riel-Salvatore, G. Popescu, C. M. Barton, „Standing at the gates of Europe: Human behavior and biogeography in the Southern Carpathians during the Late Pleistocene”, in *Journal of Anthropological Archaeology*, 27, 2008, pp. 399–417.
- Roska 1925 M. Roska, „Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925”, in *Dacia*, 2, 1925, pp. 400–416.
- Roman 1976 P. Roman, *Cultura Coșofeni*, București, 1976.
- Rotea 1993 M. Rotea, „Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei”, in *Thraco-Dacia*, XIV, 1993, 1–2, pp. 65–86.

- Rotea 1995 M. Rotea, „Grupul Copăceni/ The Copăceni group”, in M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, N. Boroffka, C. Stoica, M. Rotea (eds.), *Comori ale epocii bronzului din România/ Treasures of the Bronze Age in Romania*, București, 1995, ISBN 973-95349-18-x.
- Rotea 2003 M. Rotea, *Grupul Copăceni, I*, Cluj-Napoca, 2003, ISBN 973-8445-35-3.
- Rotea et al. 2014 M. Rotea, M. G. Netea, C. De-La-Rua, T. Tecar, M. Hervella, S. Alonso, Z. Maxim, M. Răchită, „The archaeological contexts of DNA samples collected from prehistoric sites from Transylvania”, in *Acta Musei Napocensis*, 51/1, 2014, pp. 21–60.
- Rotea et al. 2020 M. Rotea, N. Palincaș, J. Varberg, M. Netea, J. Emődi, C. Rișcuța, C. Borș, S. Oanță-Marghitu, C. Ghemiș, T. Sava, A. Marc, T. Tecar, M. Răchită, D. Bindea, M. Sopincean, A. Sopincean, R. Pușcaș, A. Miclăuș, O. Gâza, A. Dima, „The sanctuary hoard from Cioclovina cu Apă Cave: revisiting its relative and absolute chronology”, in *ArheoVest*, VIII, 2020, pp. 109–140.
- Rotea et al. 2021 M. Rotea, N. Palincaș, M. Netea, I. Petiș, D. Bindea, M. Răchită, C. Doboș, D. Valea, D. Bereteu, L. Grumeza, I. Jeican, T. Sava, G. Sava, S. Danciu, „A feature (Cx 96) of the Gáva culture from Sânpaul – Usturiș: a first assesment of its absolute chronology”, in *Revista Bistriței*, XXXIV–XXXV, 2020–2021, pp. 17–43.
- Rotea et al. 2022 M. Rotea, M. Wittenberger, M. Răchită, „Cercetări arheologice preventive în situl de la Cheia–Carieră (jud. Cluj) – o primă evaluare”, in *Revista Bistriței*, XXXVI, 2022, pp. 32–59.
- Sava et al. 2019 T. Sava, C. Simion, O. Gâza, I. Stanciu, D. Păceșilă, G. Sava, L. Wacker, B. Ștefan, V. Moșu, D. Ghiță, A. Vasiliu, „Status Report on the Sample Preparation Laboratory for Radiocarbon Dating at the New Bucharest RoAMS Center”, in *Radiocarbon*, Vol. 61, Issue 2, 2019, pp. 649–658.
- Schmidt et al. 2013 C. Schmidt, V. Sitlivy, M. Anghelinu, V. Chabai, H. Kels, T. Uthmeier, T. Hauck, I. Bălțean, A. Hilgers, J. Richter, U. Radtke, „First chronometric dates (TL and OSL) for the Aurignacian open-air site of Românești–Dumbrăvița I, Romania”, in *Journal of Archaeological Science*, 40, 2013, pp. 3740–3753.
- Sitlivy et al. 2012 V. Sitlivy, V. Chabai, M. Anghelinu, T. Uthmeier, H. Kels, A. Hilgers, C. Schmidt, L. Niță, I. Bălțean, A. Veselsky, T. Hauck, „The earliest Aurignacian in Romania: New investigations at the open air site of Românești–Dumbrăvița I (Banat)”, in *Quartär*, 59, 2012, pp. 85–130.
- Soficaru et al. 2006 A. Soficaru, A. Doboș, E. Trinkaus, „Early modern humans from the Muierii Cave, Baia de Fier, Romania”, in *PNAS*, 103, 2006, pp. 17196–17201.
- Soficaru et al. 2007 A. Soficaru, C. Petrea, A. Doboș, E. Trinkaus, „The human cranium from the Peștera Cioclovina Uscată, Romania: context, age, taphonomy, morphology, and paleopathology”, in *Current Anthropology*, 48(4), 2007, pp. 611–619.
- Speth et al. 2012 J. D. Speth, L. Meignen, O. Bar-Yosef, P. Goldberg, „Spatial organization of Middle Paleolithic occupation X in Kebara Cave (Israel): Concentrations of animal bones”, in *Quaternary International*, 247, 2012, pp. 85–102.
- Trinkaus et al. 2003 E. Trinkaus, O. Moldovan, Șt. Milot, A. Bilgăr, L. Sarcina, S. Athreya, S. E. Bailey, R. Rodrigo, G. Mircea, T. Higham, C. Bronk Ramsey, J. van der Plicht,

„An early modern human from the Peștera cu Oase, Romania”, in *Proceedings of the National Academy of Science*, 100(20), 2003, pp. 11231–11236.

Webb *et al.* 2014

D. Webb, M. Robu, O. Moldovan, S. Constantin, B. Tomuș, I. Neag, „Ancient human footprints in Ciur-Izbuc Cave, Romania”, in *American Journal of Physical Anthropology*, 155, 2014, pp. 128–135.

Plate I. Map showing the location of Igrîța Cave

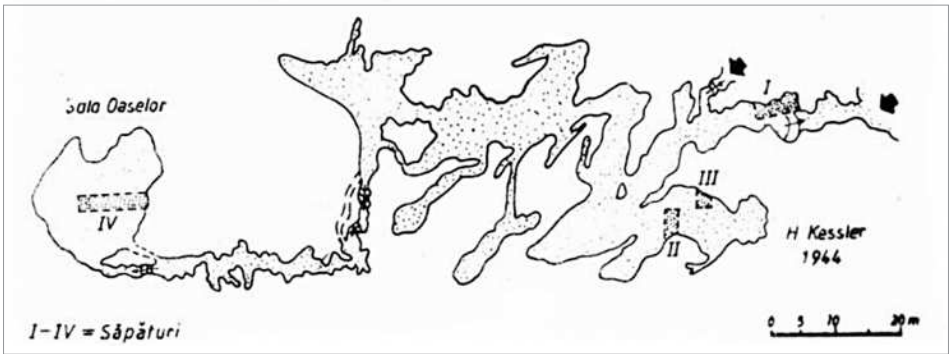

Plate II. 1-2. Entrance and map of Igrîța Cave

Plate III. 1–2. Maps showing the location of the Cheia–Quarry site

Plate IV. Cheia-Quarry viewed from the East with Turda Gorge visible in the distance

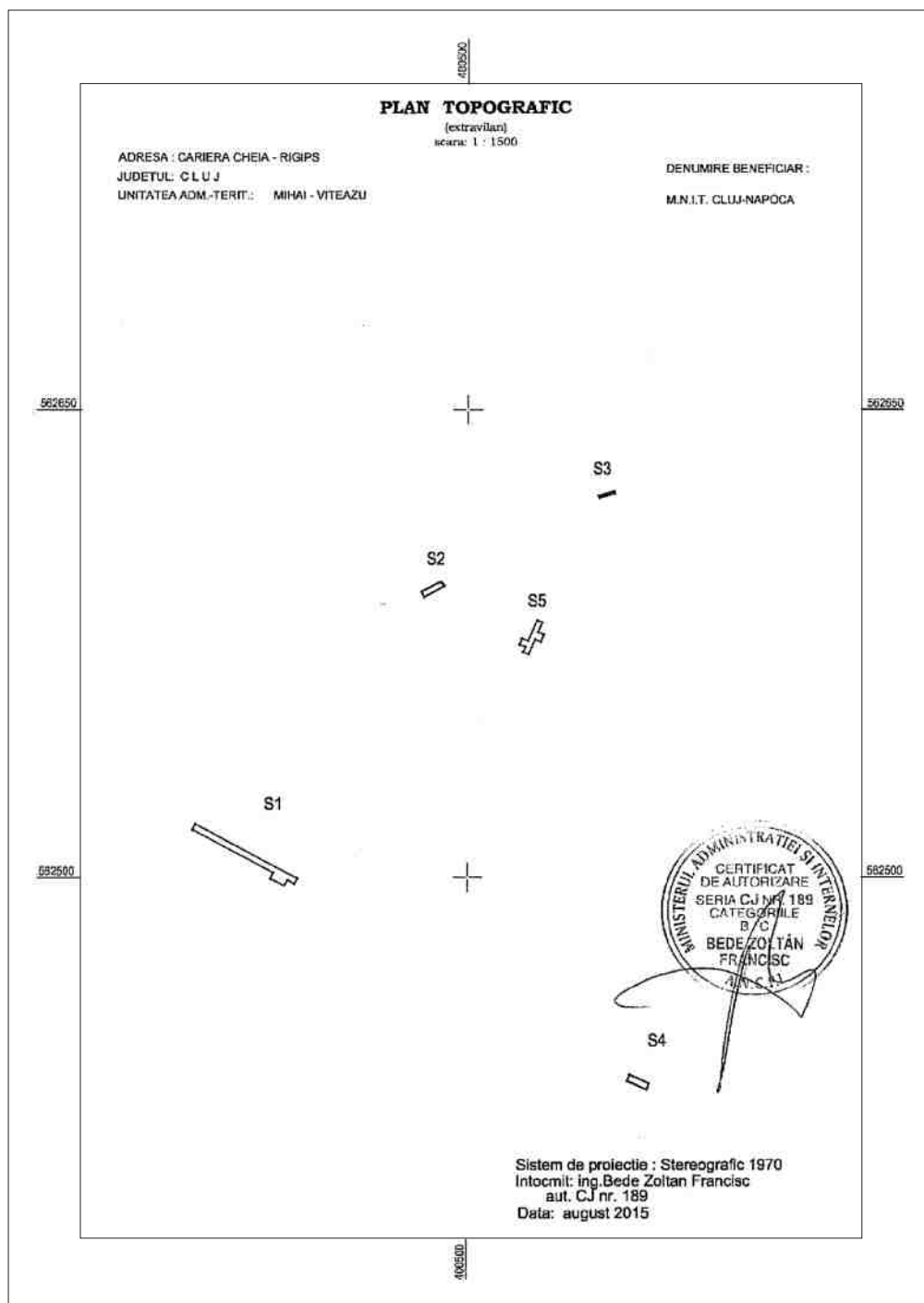

Plate V. Topographical plan of the archaeological excavation

Plate VI. Cheia-Quarry. Trench S 5

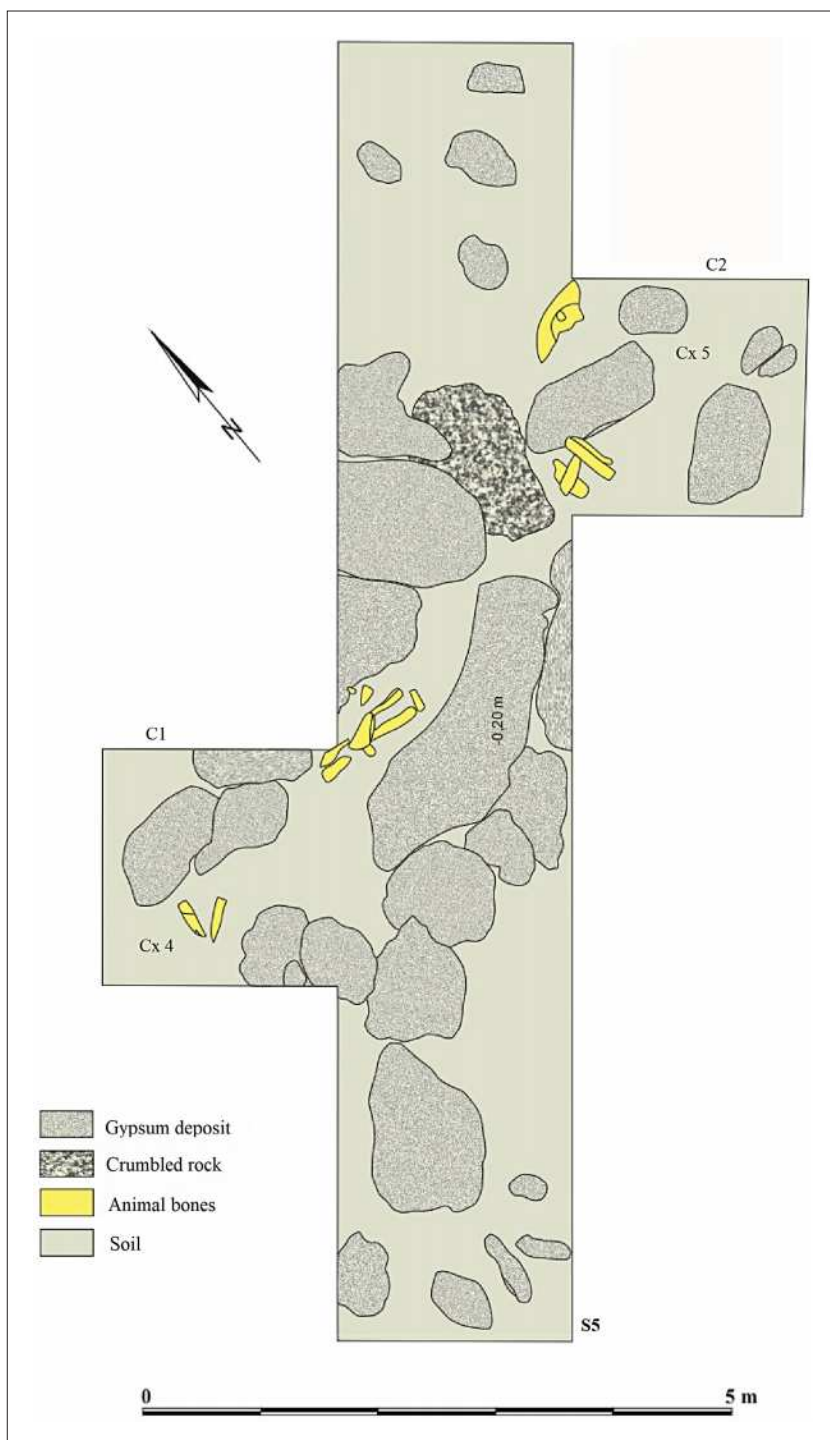

Plate VII. Cheia-Quarry. Trench S 5, feature Cx 4

Plate VIII. Cheia–Quarry. Trench S 5, feature Cx 5

Plate IX. Cheia-Quarry. Scale drawing of trench S 5

Plate X. Cheia-Quarry. 1-4. Paleofauna from trench S 5 (Cx 4-5)

Cercetări arheologice preventive în situl preistoric de la Cheia–*Carieră* (jud. Cluj) – o primă evaluare

---

Mihai ROTEA

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
nicolaiemihairotea@gmail.com

Mihai WITTENBERGER

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
mihaiw@yahoo.com

Mircea RĂCHITĂ

rachita_mircea@yahoo.com

Rezumat

Articolul prezintă rezultatele cercetărilor arheologice preventive din situl Cheia–*Cariera* (jud. Cluj), investigații care s-au desfășurat în perioada iulie–august 2015. Descoperirile provin din trei perioade istorice: paleoliticul superior, bronzul timpuriu I (cultura Coțofeni) și bronzul timpuriu II (Grupul Copăceni). În cazul ambelor manifestări cultural-arheologice, din perioada timpurie a epocii bronzului, funcționalitatea sitului, în viziunea autorilor studiului, a fost aceea de exploatare a depozitului de gips (carieră de gips), pe care vestigiile arheologice descoperite îl suprapun direct.

Cuvinte cheie

Paleoliticul superior, culturile Coțofeni (bronzul timpuriu I) și Copăceni (bronzul timpuriu II), cariera preistorică de gips.

**Preventive archaeological research
at the prehistoric site of Cheia–Quarry (Cluj county) – a first assessment**

Abstract

The article presents the results of preventive archaeological research conducted at the site Cheia–Quarry, during July–August 2015. The discoveries come from three periods: Upper Paleolithic,

Early Bronze Age I (Coțofeni culture) and II (Copăceni group). In the case of both Early Bronze Age cultures, the functionality of the site proposed by the authors of the articole is the exploitation of the gypsum deposit (gypsum quarry), which the archaeological remains directly overlap.

Keywords

Upper Paleolithic, Coțofeni (Early Bronze Age I) and Copăceni (Early Bronze Age II) cultures, prehistoric gypsum quarry.

În perioada iulie–august 2015, un grup de cercetare din cadrul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (MNIT)¹ a efectuat investigații arheologice preventive pe raza satului Cheia (comuna Mihai Viteazu, jud. Cluj), pe pantele sud-estice ale Dealului Lupilor, în locul numit *Carieră* (denumire datorată carierei de exploatare a gipsului aparținând S.C. Saint-Gobain Construction Products Romania SRL, Rigips Business, Fabrica de ipsos – Turda) (Pl. I–II). Dealul Lupilor (Lupului), aflat la vest de municipiul Turda, pe malul stâng al râului Arieș, are creasta orientată aproximativ pe axa nord–sud; spre vest, fiind separat de Culmea Petreștilor de o vale adâncă creată de cursul râului Hășdate. În imediata apropiere a acestuia, înspre nord-vest, se află Cheile Turzii, formate prin străpungerea de către Hășdate a Culmii Petreștilor, aceasta din urmă fiind o prelungire a Munților Trascăului (Pl. I–II). Înspre est, pantele dealul coboară spre depresiunea Turzii, numită și culoarul Turzii. În nord, dealul se termină printr-o șa, care îl desparte de Dealul Alb, iar înspre sud el este mărginit de valea Arieșului. La poalele estice al dealului se află satul Cheia, de care aparține și zona cercetată de noi. Exploatarea contemporană de gips a modificat radical morfologia dealului, versantul său estic fiind afectat într-o proporție ridicată.

Decopertarea, de către S.C. Saint-Gobain Construction Products Romania SRL, Rigips Business, Fabrica de ipsos – Turda, a stratului de humus actual, în vederea extinderii propriei cariere înspre nord și nord-vest, a determinat descoperirea fortuită a unor mici fragmente ceramice preistorice de către L. Petrov, care a anunțat specialiștii MNIT. La solicitarea beneficiarului, în urma avizului nr. 306/Z/2015 mai 14 al Direcției Județene pentru Cultură Cluj, a fost realizat de către MNIT un contract de descărcare de sarcină arheologică și un deviz estimativ de lucrări. Iar în data de 19.06.2015, a fost emisă autorizația de cercetare arheologică preventivă pentru situl Cheia–*Carieră*, de către Direcția Generală Juridică și Patrimoniu Cultural a Ministerului Culturii.

Din locul numit *Carieră*, inclusiv teritoriul circumscris acestuia, anterior cercetărilor noastre, nu au fost semnalate, în literatura de specialitate, descoperiri arheologice din nicio

---

1 Echipa de cercetare a fost formată din M. Rotea și M. Wittenberger, sprijiniți de M. Răchită și E. Piroška.

perioadă istorică. În schimb, numeroase dovezi ale viețuirii omului, din preistorie și din antichitate, au fost descoperite în număr mare în Cheile Turzii, pe Culmea Petreștilor și pe Dealul Alb. Cele mai timpurii datează din paleolitic, numărul acestora crescând considerabil în perioadele ulterioare: neolitic, eneolitic, epoca bronzului, cea a fierului și cea romană², fiindcă mediul carstic al zonei Cheilor Turzii a fost optim viețuirii din multe puncte de vedere: multitudinea de terase locuibile, protecția oferită de relieful accidentat ori de adăposturile naturale oferite de peșteri, bogăția resursele naturale și cea a sursele de apă etc.

Strategia și rezultatele cercetărilor arheologice

Cercetarea arheologică propriu-zisă a debutat în prima parte a lunii iulie și s-a încheiat la sfârșitul lunii august 2015, beneficiind de sprijinul deplin al beneficiarului³. Primul pas a constat în efectuarea unor periegeze pe toată suprafața carierei, cu scopul de a identifica zonele cu potențial arheologic. Cercetările de suprafață au evidențiat cinci zone de interes arheologic, pentru cercetarea cărora au fost proiectate cinci secțiuni (S 1–5) (Pl. III–IV). Următorul pas a constat în cercetarea lor prin săpătură manuală. De asemenea, menționăm că au fost recuperate câteva fragmente ceramice din mormanul de pământ constituit din decopertările mecanice ale solului vegetal efectuate de firma beneficiară a descărcării de sarcină arheologică (Pl. X/ 15; XI/ 1; XII/ 4, 6), constatându-se că acestea sunt foarte puține și nu poate fi vorba de o afectare notabilă a depozitelor arheologice preistorice ale sitului.

Materialele arheologice descoperite se păstrează în colecția MNIT, fiind inventariate cu siglele P. 181.721–181.801, însumând 80 de numere de inventar (94 de obiecte).

Secțiunea notată S 1 (Pl. IV–V; XV/1–2) a fost trasată în partea înaltă a dealului, a avut dimensiunile de 35x2 m și a fost orientată pe direcția NV–SE. Stratigrafia a fost următoarea: strat vegetal (decapat anterior, cvasiintegral de către constructor), strat de pământ de culoare neagră, cu structură granulară, cu grosimea de 0,25–0,40m și patul de stâncă (gips). Au fost descoperite foarte puține materiale ceramice Coțofeni (Pl. X/ 2–7, 8, 10; XII), aflate doar în două mici complexe arheologice, unul spre capătul de sud-est al secțiunii (notat Cx 1), al doilea spre capătul de nord-vest al secțiunii (notat Cx 2). Menționăm și prezența unui fragment dintr-o rășniță în complexul Cx 2. Un fragment ceramic Coțofeni a apărut și la sud-est de această secțiune magistrală, ceea ce ne-a determinat să deschidem o mică casetă (5x2 m). Descoperirea a rămas izolată, nu au apărut alte materiale arheologice, iar stratigrafia casetei a fost identică cu cea din S 1.

---

2 Vezi, de exemplu: Bărbulescu 1992, pp. 101–105; Lazarovici *et al.* 1995; Maxim 1999, p. 149; Biagi, Voytek 2006; Lazarovici *et al.* 2012, cu bibliografia; Lazarovici, Lazarovici 2020.

3 Mulțumim și pe această cale doamnei director Monica Csaszar și domnului inginer Alexandru David pentru excelenta colaborare și ajutorul deplin oferit în desfășurarea cercetărilor arheologice.

Secțiunea notată S 2 (Pl. IV; VI) a fost trasată pe panta sud-vestică a dealului, la distanță apreciabilă de S 1, spre șoseaua ce leagă localitatea Cheia de Cheile Turzii. Ea a avut dimensiunile de 7x2 m, a fost orientată pe direcția SV–NE (Pl. IV). Stratigrafia a fost următoarea: strat vegetal cu grosimea de 0,10–0,15 m, format din pământ de culoare neagră, cu structură granulară, care suprapune un strat de pământ de culoare neagră, lutos, cu grosimea de 1,10–1,35 m, și un strat de pământ cafeniu-brun, cu lentile de lut galben, steril din punct de vedere arheologic. Au fost descoperite doar patru fragmente ceramice Coțofeni, de mici dimensiuni, care au apărut răspândite aleatoriu pe suprafața secțiunii. Nu a fost aflat niciun alt tip de material arheologic. Având în vedere situația dată, putem presupune că fragmentele ceramice au fost descoperite în poziție secundară, fiind purtate de torente în această zonă mai joasă.

Secțiunea notată S 3 (Pl. IV; VII) a fost trasată pe panta sud-vestică a dealului, la distanță mare de S 1, aproape de șoseaua ce leagă localitatea Cheia de Cheile Turzii. Ea a avut dimensiunile de 5x1,5 m, a fost orientată pe direcția VSV–ENE. Stratigrafia a fost următoarea: strat vegetal cu grosimea de 0,10–0,15 m, format din pământ negru, cu structură granulară, urmat de un strat de pământ negru, lutos, cu puține fragmente ceramice, cu grosimea maximă de 0,70 m, și de un strat de pământ negru-brun steril din punct de vedere arheologic. Au fost descoperite câteva fragmente ceramice Coțofeni (Pl. X/ 11–12). Un strat cu multă piatră de râu și calcar sfărâmat, descoperit la adâncimea de -0,70m (măsurată de la nivelul cel mai înalt al suprafeței solului, care este sub formă de arcadă), ilustrează o posibilă amenajare contemporană (fost drum de țară?), ceea ce explică situația stratigrafică constatată și mărunțirea accentuată a materialului ceramic preistoric. Nu a fost aflat niciun alt tip de material arheologic.

Secțiunea notată S 4 (Pl. IV; VIII) a fost trasată în partea înaltă a platoului, a avut dimensiunile de 7x2 m și a fost orientată pe direcția NV–SE. Stratigrafia a fost următoarea: strat vegetal de culoare neagră (decatat anterior de constructor), strat de pământ negru, cu structură granulară, cu grosimea de 0,25–0,40 m, și patul de stâncă (gips). Au fost descoperite patru fragmente ceramice Coțofeni, aflate doar în partea de nord a secțiunii, iar în partea de sud a fost aflat un complex aparținând grupului Copăceni (notat Cx 3) (Pl. VIII; X/ 17; XI/ 2; XIII), format din ceramică, două fragmente de râșniță și un fragment dintr-un frecător (Pl. XIV).

Secțiunea notată S 5 (Pl. IV; XV/ 3; XVI–XVII) a fost trasată aproximativ paralel cu S 2, a avut dimensiunile de 11x2 m și a fost orientată pe direcția SSV–NNE. Stratigrafia a fost următoarea: strat vegetal (decatat anterior de constructor), strat de pământ negru, cu structură granulară, cu grosimea de 0,25–0,40 m și un strat de pământ brun cu lentile de lut galben și rocă sfărâmată care acoperă parțial patul de stâncă (gips). A fost descoperit doar un mic fragment ceramic Coțofeni (Pl. X/ 1), aflat în poziție secundară. În schimb, au fost aflate două complexe arheologice compuse exclusiv din oase de animale (notate Cx 4 și Cx 5). Pentru decopertarea completă a acestora au fost deschise două mici casete.

Observații concluzive preliminare și perspective de cercetare

Așa cum am menționat, fragmentele ceramice descoperite aparțin pe de o parte culturii Coțofeni (bronzul timpuriu I), iar pe de altă parte grupului Copăceni (bronzul timpuriu II)⁴. Materialele ceramice aparținând culturii Coțofeni⁵ (Pl. X/ 1–16, 18; XI/ 1; XII/ 1–6) au apărut în toate secțiunile, însă doar în S 1 și S 4 ele nu se aflau în poziție secundară. Pe baza formelor ceramice (de exemplu: amforele cu buza evazată) (Pl. X/ 15) și a ornamenticii acestora (de exemplu: împunsături succesive, formând motive diverse) (Pl. X/ 8, 10, 14; XII/ 5), artefactele pot fi încadrate în faza IIIa din evoluția culturii Coțofeni⁶. Situl de la Gligorești–*Holoame*, care este apropiat, atât din punct de vedere cronologic, cât și spațial, ne oferă cele mai multe analogii din punctul de vedere al formei și al decorării ceramicii⁷; în același sit⁸, precum și în cel de la Șeușa–*Gorgan*⁹ regăsim analogii și pentru barbotina organizată, care acoperă fragmentul ceramic aflat de noi în Cx 1 din S 1 (Pl. X/ 2).

Artefactele care pot fi atribuite grupului Copăceni¹⁰ au fost descoperite doar în S 4 (Pl. X/ 17; XI/ 2; XIII). Este vorba de: o amforă reconstituită din 12 fragmente (Pl. XI/ 2), un fragment din buza unui vas de tip sac, decorat cu barbotină organizată dispusă vertical, care pleacă dintr-un brâu simplu, orizontal (Pl. X/ 17; XII/ 2), două fragmente de râșniță și unul de frecător, toate reunite în complexul notat Cx 3. Amforele cu două torți ușor supraînălțate sunt o prezență cunoscută în repertoriul formelor grupului Copăceni, la fel și calitatea superioară a materialului ceramic¹¹. Prezența vasele sac decorate cu barbotina organizată nu este nici ea străină grupului Copăceni¹², diferențiindu-se prin factură, adesea și prin tipologie, de cele ale culturii Coțofeni, chiar și atunci când tehnica de decorare este în bună măsură identică.

În ceea ce privește semnificația acestor descoperiri trebuie avute în vedere următoarele:

În primul rând, demn de reținut este faptul că vestigiile, aparținând ambelor manifestări culturale, nu formează un strat de cultură, ci au apărut izolate, la distanță unele de altele, constituindu-se în mici „cuiburi”, cu suprafața de 3–4 m², suprapunând direct patul de stâncă. Nici în mormanul de pământ nu au fost descoperite decât foarte puține fragmente

4 Pentru aceste încadrări cronologice, vezi, de exemplu: Rotea 1993, p. 84; Rotea 2009, pp. 10–18; Rotea *et al.* 2014, pp. 28–31.

5 Roman 1976; Ciugudean 2000.

6 Roman 1976, pp. 43–47.

7 Popa, Gogâltan 2014, pp. 60–64, 73–76, 78, 102.

8 Popa, Gogâltan 2014, pp. 101, 176.

9 Ciută, Gligor 2003, fig. 29/1.

10 Rotea 1993, pp. 75–84; Rotea 1995, pp. 154–158; Ciugudean, 1996, pp. 96–100; Rotea 2003, Bereteu, Rotea 2022.

11 Rotea 2003, Pl. VIII/3.

12 Material ceramic inedit din siturile de la Copăceni–*La Moară* și Tureni–*Poderei* 2.

ceramice, prin urmare, trebuie exclusă varianta distrugerii unei nivel de locuire prin excavațiilor mecanice efectuate de beneficiar, anterioare cercetărilor noastre.

În al doilea rând, trebuie să avem în vedere că toată suprafața cercetată prin secțiuni ori verificată minuțios prin cercetări de suprafață, însumând circa 10 hectare, nu a furnizat niciun fragment de chirpici ori urmele unor structuri de locuire. Lipsesc total și oasele de animale, excepție fac complexele Cx 4–5 din S 5, ale căror conținut, datare și funcționalitate sunt complet diferite față de cele din perioada timpurie a epocii bronzului, urmând a fi interpretate separat¹³, în condițiile în care prezența acestora reprezintă o constantă a descoperirilor din așezările, de orice tip, ale manifestărilor culturale analizate.

În al treilea rând, ambele culturi documentate sunt caracterizate fie prin complexe formate din fragmente ceramice asociate cu unelte din piatră șlefuită (însumând trei fragmente de râșniță și unul de frecător), fie prin complexe formate doar din fragmente ceramice.

În al patrulea rând, notăm că cele trei complexe descoperite (Cx 1–3) au în componența lor, de regulă, recipiente de capacitate medie sau mare (oale, vase borcan sau vase bitronconice), lipsind cvasitotal ceștile ori paharele.

În fine, este necesar să subliniem faptul că aceste complexe arheologice suprapun exclusiv zăcămintul de gips (fiind plasate la marginea nordică a acestuia), nu și pe cel de calcar care domină tot spațiul înconjurător.

Așadar, toate aceste observații arheologice privitoare la descoperirile din perioada timpurie a epocii bronzului, ne îndreptățesc să susținem că nu ne aflăm în fața unei așezări, nici măcar una sezonieră (de exemplu: o stână, fiindcă lipsește materialul osteologic ori vetrele); aserțiune valabilă atât pentru cultura Coțofeni, cât și pentru grupul Copăceni. Prin urmare, suntem îndreptățiți să ne gândim la un alt tip de exploatare a mediului de către comunitățile preistorice menționate, altul decât o așezare propriu-zisă. Iar dacă avem în vedere constatarea că materialul ceramic este însoțit de fragmente de râșnițe, inclusiv de un fragment de frecător (Pl. XIV), și că toate depunerile arheologice descoperite suprapun direct un depozit geologic de gips, credem că ne putem îndrepta spre adevărata funcționalitate a sitului: exploatare preistorică a gipsului. Nu există nici o dovadă, pentru suprafața cercetată, a tăierii unor blocuri de gips (care, însă, nu poate fi exclusă aprioric, având în vedere suprafața foarte mare a *Dealului Lupilor* în raport cu cea investigată de noi), ci doar ipotetice dovezi pentru desprinderea unor bucăți mici de gips, care, apoi, trebuie să fi fost măcinate cu ajutorul râșnițelor și a frecătoarelor. Roca măcinată putea fi colectată în vase pentru a fi transportată spre zona locuită, cel mai probabil o așezare sau mai multe, aparținând culturilor analizate, aflate, la mică distanță, foarte probabil la baza dealului, pe malul văii Hășdate, în Cheile Turzii, unde nu există zăcăminte de gips, ci doar de calcar. Dacă am admis această interpretare a descoperirilor prezentate, ne putem întreba la ce a fost folosită

---

13 Pentru analiza acestora, vezi: Rotea *et al.* 2022.

în perioada timpurie a epocii bronzului această materie prima sub formă sfărâmată? Din nefericire nu putem da, momentan, un răspuns lămuritor. Exista câteva posibile piste care ar trebui urmărite: prelucrarea pieilor, vopsirea pereților caselor, încrustarea cu pastă albă a decorurilor ceramice incizate, ori o combinație ale acestora.

Încă din timpul cercetării, noi am avut ezitări în ceea ce privește datarea celor două complexe (Cx 4–5) descoperite în S 5, formate exclusiv din material osteologic (colecția MNIT, P. 181.766–181.801) (Pl. XV/ 3, XVI–XIX). Odată cu debutul prelucrării primare a acestora, ne-a atras atenția un molar aparținând unui rinocer lănos (*Coelodonta antiquitatis*), specie a cărei extincție s-a produs în timpul Pleistocenului târziu¹⁴. Prin urmare, am trimis trei probe pentru datarea ¹⁴C la Institutul Național de Fizică și Inginerie Nucleară Horia Hulubei din București, cu care MNIT avea un protocol de colaborare¹⁵, și am apelat la prof. V. Codrea, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, pentru analiza detaliată a întregului material osteologic¹⁶. Ambele analize au confirmat datarea complexelor osteologice din S 5 în perioada paleoliticului superior.

***

Datele sumare privind rezultatele investigațiilor de la Cheia–Carieră / Dealul Lupului, prezentate cu acest prilej, ne relevă faptul că ne aflăm în fața unor complexe arheologice preistorice extrem de importante atât prin conținut, cât și prin semnificații (inclusiv în ceea ce privește descoperirile pe care le atribuim paleoliticului). După cum am arătat, nu există niciun element cert care să ne permită interpretarea sitului din perioada timpurie a epocii bronzului, ca fiind o așezare propriu-zisă, date fiind deopotrivă caracteristicile complexelor descoperite (puține la număr, de mici dimensiuni, izolate unele de altele, caracterizate de asocierea ceramicii cu râșnițe), precum și lipsa unor structuri ce indică, de regulă, existența unei așezări (precum vetrele, resturile unor locuințe etc.). De asemenea, absența totală a oaselor de animale între descoperirile din perioada timpurie a epocii bronzului este încă un argument în acest sens. Prin urmare, interpretarea pe care noi o propunem este aceea că ne aflăm în fața unui loc de extragere și prelucrare primară a gipsului (carieră preistorică), care a funcționat în două perioade distincte. Prima perioadă, bronz timpuriu I, fiind caracterizată de prezența culturii Coțofeni, iar cea de a doua, bronz timpuriu II, de cea a grupului Copăceni. Această varietate de descoperiri este semnalată pentru prima dată, în aria culturilor menționate, ceea ce impune continuarea și detalierea studiului acestor categorii de ansambluri de vestigii preistorice cu caracter special, fiindcă ele aruncă o nouă lumină asupra vieții economice din primele două etape ale epocii bronzului. În egală măsură, ne

---

¹⁴ Lord *et al.* 2020.

¹⁵ Pentru rezultatele analizelor ¹⁴C, vezi: Rotea *et al.* 2022.

¹⁶ Analiza paleofaunei urmează a fi publicată.

propunem să acordăm o atenție specială materialului osteologic din perioada paleolitică descoperit în secțiunea S 5.

Bibliografie

- Bărbulescu 1992 M. Bărbulescu, „Cheile Turzii”, în I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler (red.), *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Bibliotheca Musei Napocensis, V, Cluj-Napoca, 1992.
- Bereteu, Rotea 2022 D. Bereteu, M. Rotea, *Grupul Copăceni II*, Cluj-Napoca, 2022, ISBN 978-606-020-425-1.
- Biagi, Voytek 2006 P. Biagi, B. A. Voytek, „Excavations at Peștera Ungurească (Caprelor) (Cheile Turzii, Petreștii de Jos, Transylvania) 2003–2004 a preliminary report on the Chipped Stone Assemblages from the Chalcolithic Toarte Pastilate (Bodrogeresztúr) layers”, în *Analele Banatului*, XIV, 1, 2006, pp. 177–201.
- Ciugudean 1996 H. Ciugudean, „Epoca timpurie a bronzului în central și sud-vestul Transilvaniei”, *Bibliotheca Thracologica XIII*, București, 1996, ISBN 973-97996-1-2.
- Ciugudean 2000 H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coțofeni*, Timișoara, 2000, ISBN 973-585-178-4.
- Ciută, Gligor 2003 M. Ciută, A. Gligor, „Descoperiri arheologice în situl de la Șeușa – “Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba)”, I, în *Apulum*, XL, 2003, pp. 1–37.
- Lazarovici *et al.* 1995 G. Lazarovici, M. Meșter, L. Dascălu, „Cheile Turzii 1994. Raport de cercetare arheologică și etnoarheologică”, în *Acta Musei Napocensis*, 32/1, 1995, pp. 537–574.
- Lazarovici *et al.* 2012 G. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, B. Constantinescu, „Despre analizele pieselor de aur din atelierul de bijuterii de la Cheile Turzii – Peștera Caprelor / Peștera Ungurească”, în *Apulum*, 49/1, 2012, pp. 1–21.
- Lazarovici, Lazarovici 2020 G. Lazarovici, C. M. Lazarovici, „Un atelier specializat în prelucrarea aurului din epoca cuprului”, în *Memoria Antiquitatis*, XXXVI, 2020, pp. 7–34.
- Lord *et al.* 2020 E. Lord, N. Dussex, M. Kierczak, D. Díez-del-Molino, O. A. Ryder, D. W. G. Stanton, M. T. P. Gilbert, F. Sánchez-Barreiro, G. Zhang, M.-H. S. Sinding, E. D. Lorenzen, E. Willerslev, A. Protopopov, F. Shidlovskiy, S. Fedorov, H. Bocherens, S. K. S. S. Nathan, B. Goossens, J. van der Plicht, Y. L. Chan, S. Prost, O. Potapova, I. Kirillova, A. M. Lister, P. D. Heintzman, J. D. Kapp, B. Shapiro, S. Vartanyan, A. Götherström, L. Dalén, „Pre-extinction Demographic Stability and Genomic Signatures of Adaptation in the Woolly Rhinoceros”, în *Current Biology*, 30, 2020, pp. 1–9, 3871-3879.e7. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2020.07.046>.
- Maxim 1999 Z. Maxim, „Neo-eneoliticul din Transilvania”, *Bibliotheca Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, 1999.
- Popa, Gogâltan 2014 C. I. Popa, F. Gogâltan, *Locuirea Coțofeni de pe grindul de la Gligorești-Holoame (jud. Cluj)*, Cluj-Napoca, 2014, ISBN 978-606-543-428-8.

- Roman 1976 P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Rotea 1993 M. Rotea, „Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei”, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1993, 1–2, pp. 65–86.
- Rotea 1995 M. Rotea, „Grupul Copăceni/ The Copăceni group”, în M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, N. Boroffka, C. Stoica, M. Rotea (coord.), *Comori ale epocii bronzului din România/ Treasures of the Bronze Age in Romania*, București, 1995, ISBN 973-95349-18-x.
- Rotea 2009 M. Rotea, *Pagini din preistoria Transilvaniei. Epoca bronzului*, Cluj-Napoca, 2009.
- Rotea 2003 M. Rotea, *Grupul Copăceni, I*, Cluj-Napoca, 2003, ISBN 973-8445-35-3.
- Rotea et al. 2014 M. Rotea, M. G. Netea, C. De-La-Rua, T. Tecar, M. Hervella, S. Alonso, Z. Maxim, M. Răchită, „The archaeological contexts of DNA samples collected from prehistoric sites from Transylvania”, în *Acta Musei Napocensis*, 51/1, 2014, pp. 21–60.
- Rotea et al. 2022 M. Rotea, M. G. Netea, T. Sava, M. Răchită, C. Simion, D. Valea, O. Gâza, „The Igrîța Cave and Cheia – Quarry sites: a first assessment of the absolute chronology of to discoveries belonging to the Upper Paleolithic”, în *Revista Bistriței*, XXXVI, 2022, pp. 9–31.

Planșa I. 1-2. Poziția sitului Cheia-Carieră

1.

2.

Planșa II. 1. Situl Cheia–Carieră; 2. Cheile Turzii văzute de pe Dealul Lupilor

PLAN TOPOGRAFIC

[extravilur]
scara: 1 : 1000

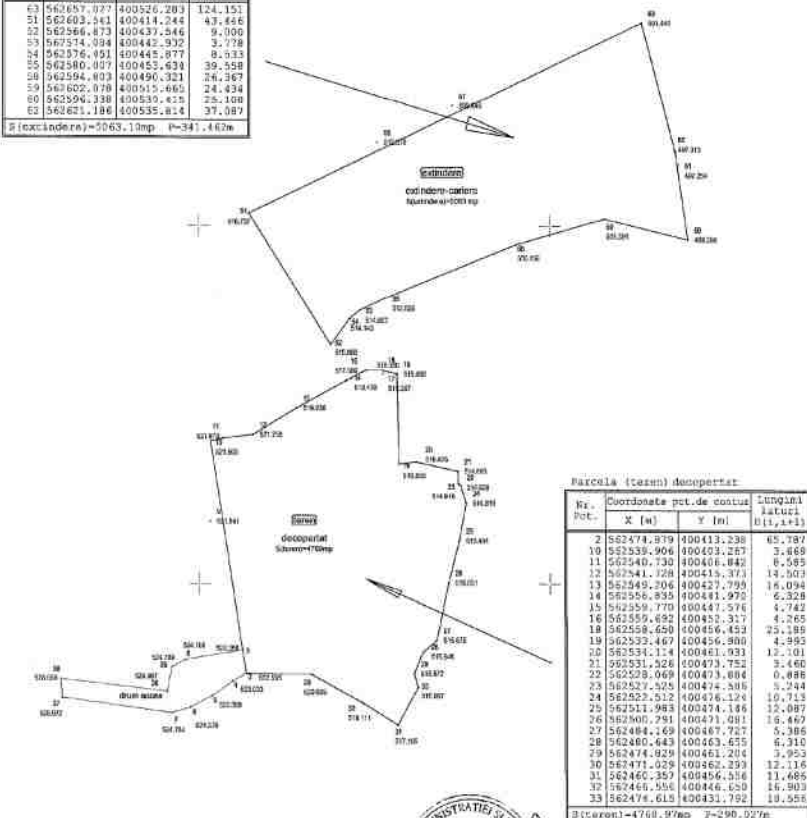
ADRESA : CARIERA CHEIA - HICPIU
JUDETLUL : CLUJ
UNITATEA ADM. TERIT. : MIHAJ - VITAZU
NR. C.F. AL MOBILITATII :
NR. TOPO. AL COMPLEXULUI DE PROPRIETATE :

DE NUMIRE PROPRIETAR :
HICPIU SANTI-CORIAN
MUN. TURDA
JUDETLUL : CLUJ

Parcela (extindere)
extindere=cariera

Nr. Pct.	Coordonate pct.de contur		Lungimi [m] D(1,141)
	X [m]	Y [m]	
63	562657,027	400526,203	124,151
51	562603,341	400414,244	43,666
22	562566,873	400437,346	9,100
53	562574,094	400442,932	3,778
24	562376,451	400445,877	0,533
25	562580,007	400453,624	39,558
28	562556,403	400490,321	24,367
59	562602,078	400515,665	24,434
80	562594,338	400539,425	25,100
57	562621,186	400535,824	37,087

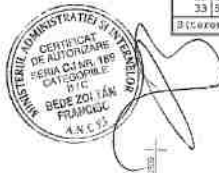
S(extindere)=5063,13mp P=347,462m

Parcela (teren) desoperata

Nr. Pct.	Coordonate pct.de contur		Lungimi [m] D(1,141)
	X [m]	Y [m]	
2	562474,879	400413,238	65,787
10	562539,906	400403,267	3,869
11	562540,730	400406,842	6,589
12	562541,228	400415,373	14,503
13	562549,206	400427,799	16,094
14	562556,835	400481,970	6,328
15	562559,770	400447,576	4,742
16	562559,692	400463,317	4,265
18	562558,620	400456,452	25,189
19	562532,467	400456,900	4,992
20	562531,174	400461,933	12,101
21	562531,326	400473,752	3,460
22	562529,069	400473,804	0,888
23	562527,325	400474,306	3,244
24	562527,612	400476,129	10,713
25	562511,983	400474,146	12,087
26	562500,791	400471,091	16,667
27	562484,409	400467,727	6,386
28	562480,443	400463,655	6,310
29	562474,829	400461,204	3,952
30	562471,029	400462,239	12,116
31	562460,357	400456,358	11,686
32	562460,556	400446,650	16,903
33	562474,618	400431,752	10,556

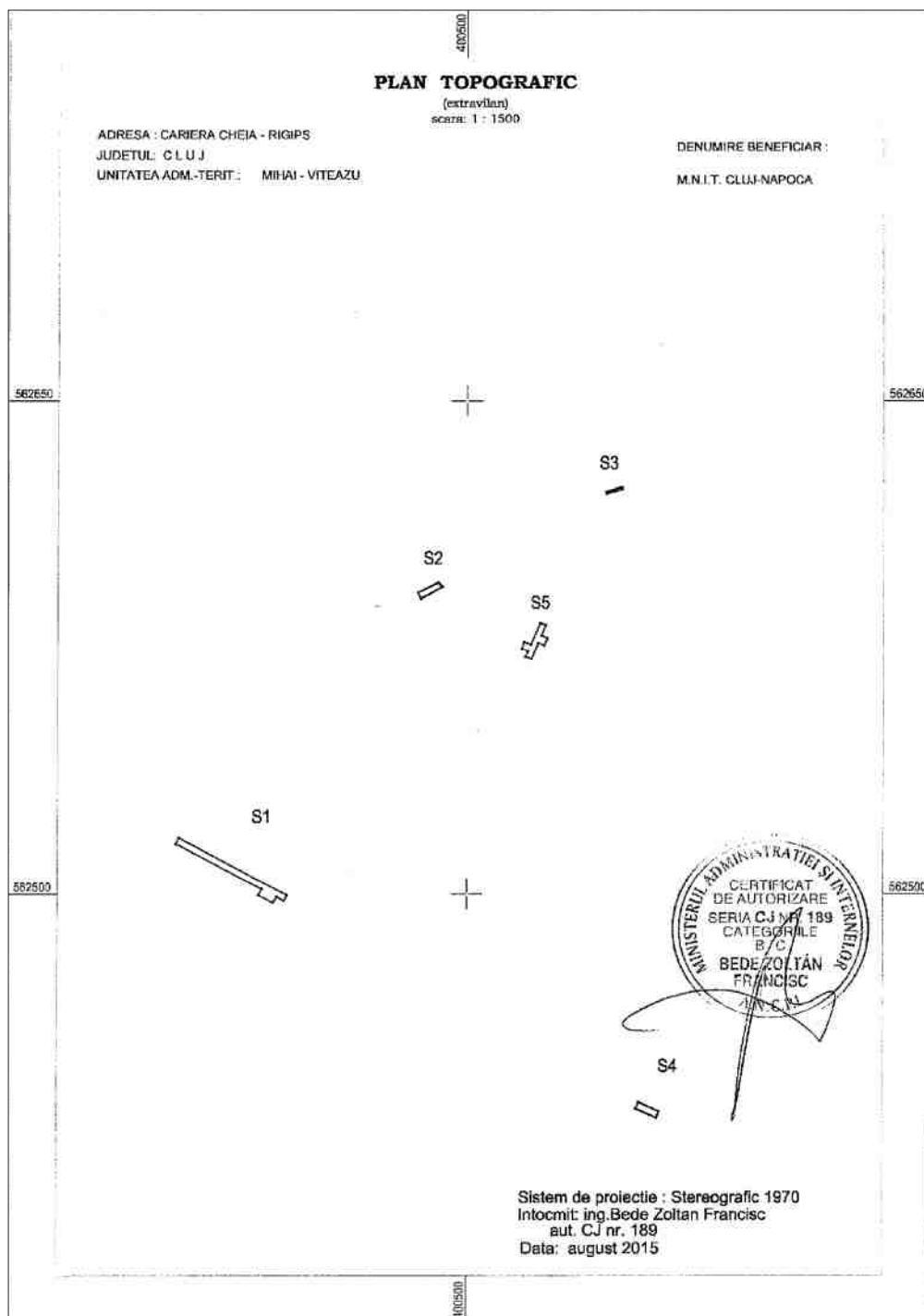
S(teren)=4768,97mp P=296,027m

Sistem de referinta : Arama Neagra 1973
Sistem de proiectie : Oblicografic 1870
Procesul de realizare : Desen Topografic
scara : C/100 : 100
Data : aprilie 2016

Planşa III. Cheia-Carieră. Planul topografic general

Plansa IV. Cheia-Carieră. Planul topografic al secțiunilor arheologice

Planșa V. Cheia-Carieră. Secțiunea S 1

1.

2.

3.

Plaşa VI. Cheia-Carieră. 1-3. Secţiunea S 2

Planșa VII. Cheia-Carieră. 1-2. Secțiunea S 3

1.

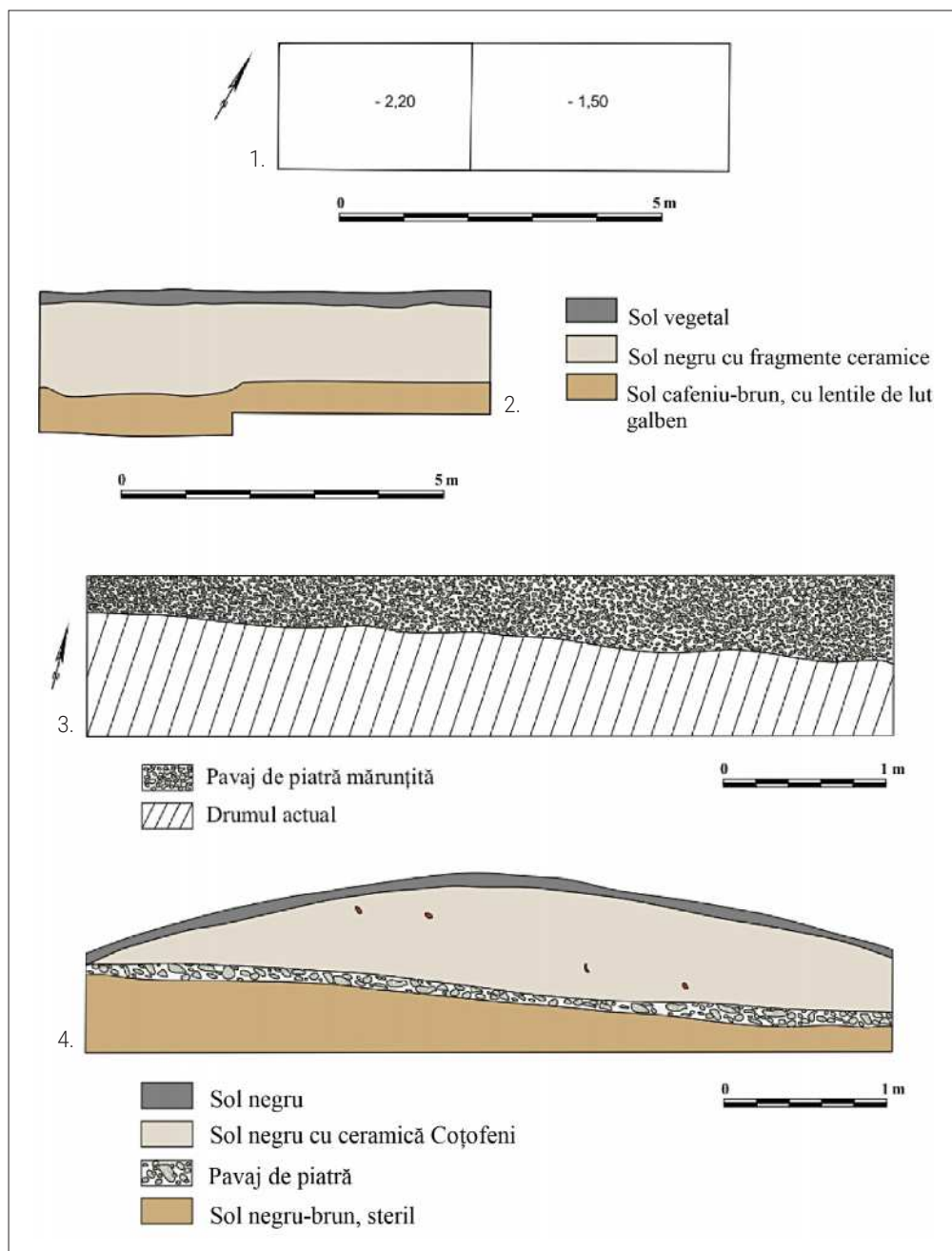
2.

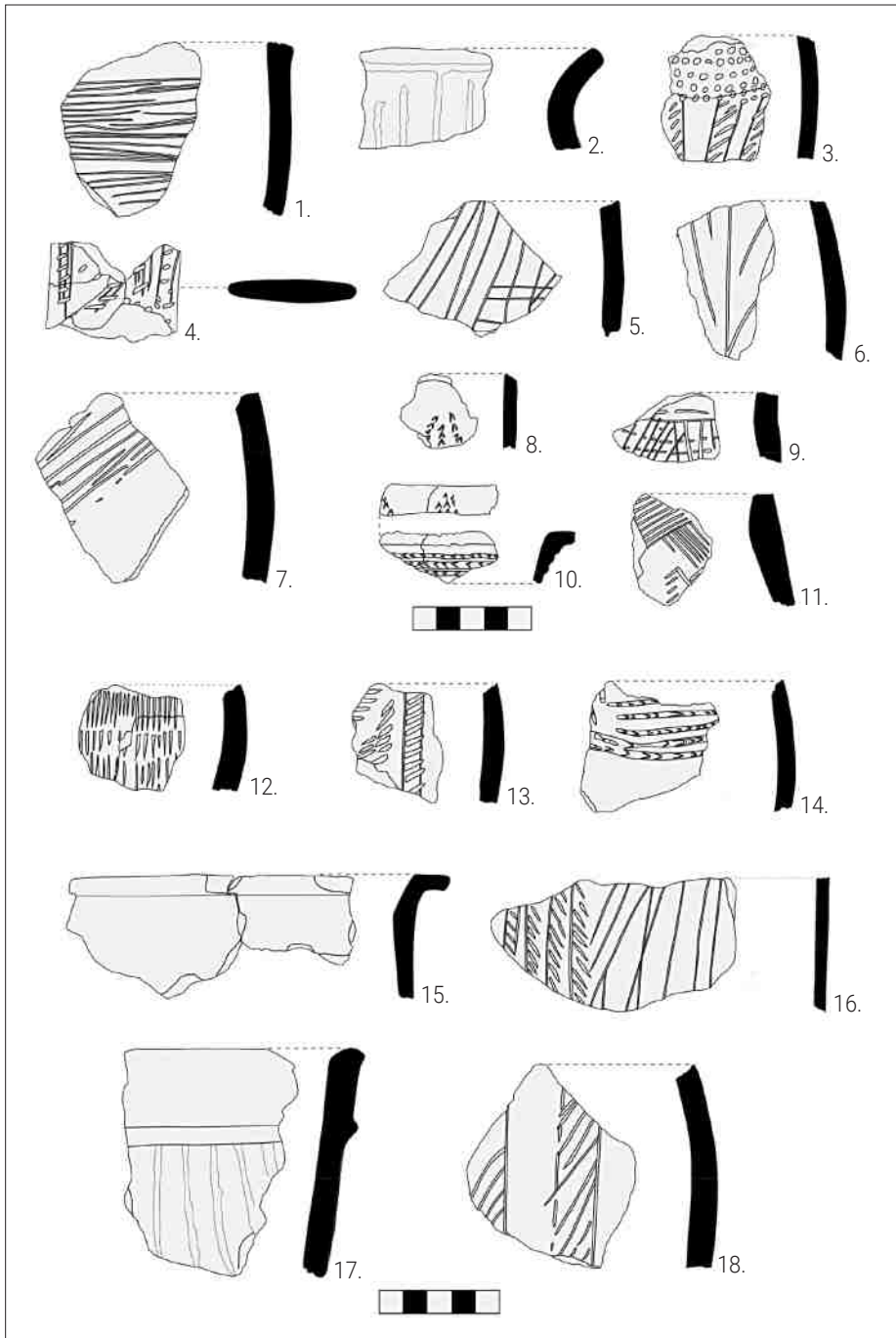
3.

Planșa VIII. Cheia-Carieră. 1-3. Complexul Cx 3 din secțiunea S 4

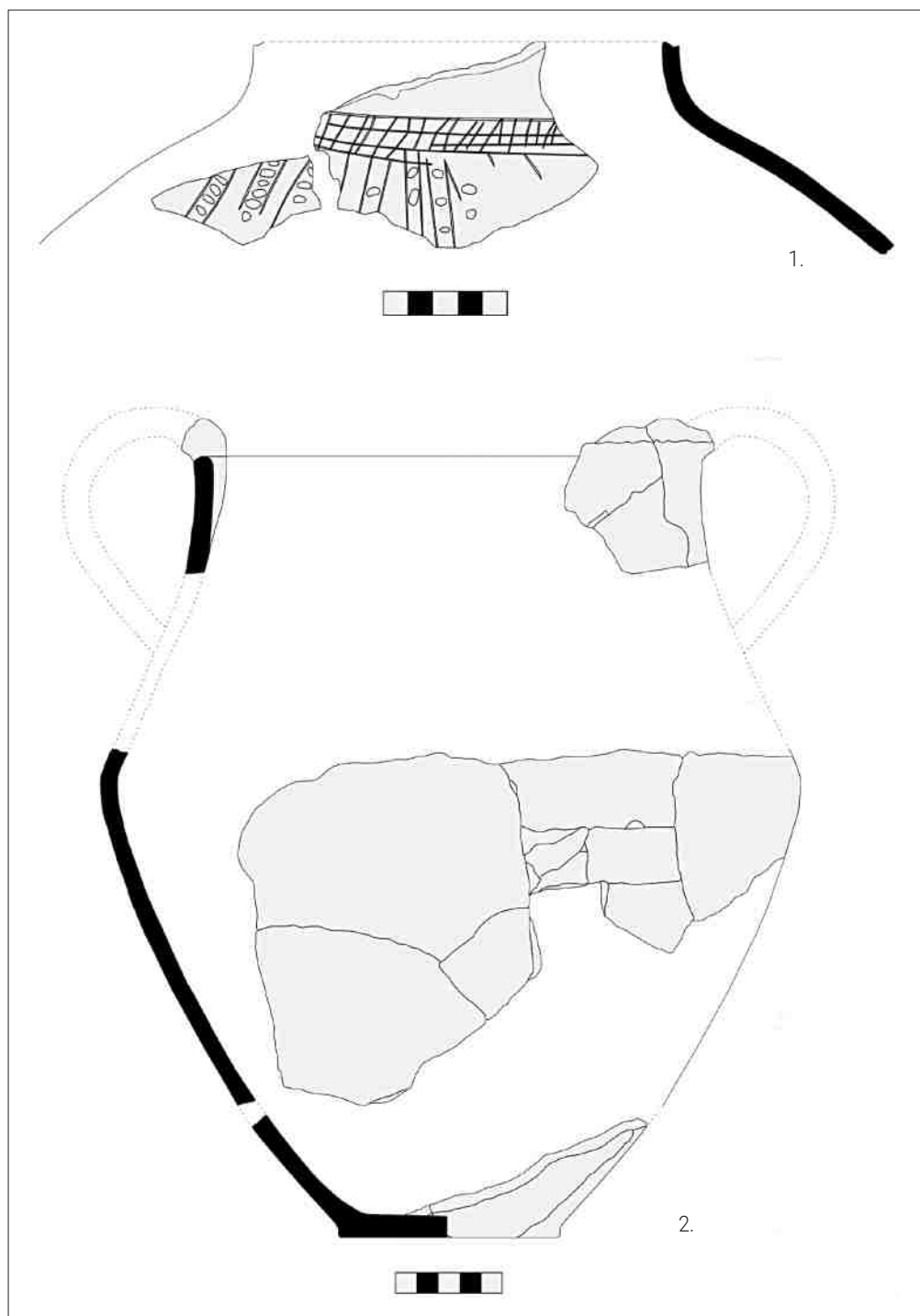

Planșa IX. Cheia-Carieră. 1-2. Grund și profil S 2; 3-4. Grund și profil S 3

Planșa X. Cheia-Carieră. 1-16, 18. Fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni (2-7 din S 1/Cx 1; 8, 10 din S 1/Cx 2; 11-12 din S 3; 1 din S 5; 9, 13-16, 19 din perieghetze); 17. Fragmente ceramice aparținând grupului Copăceni din S 4/Cx 3

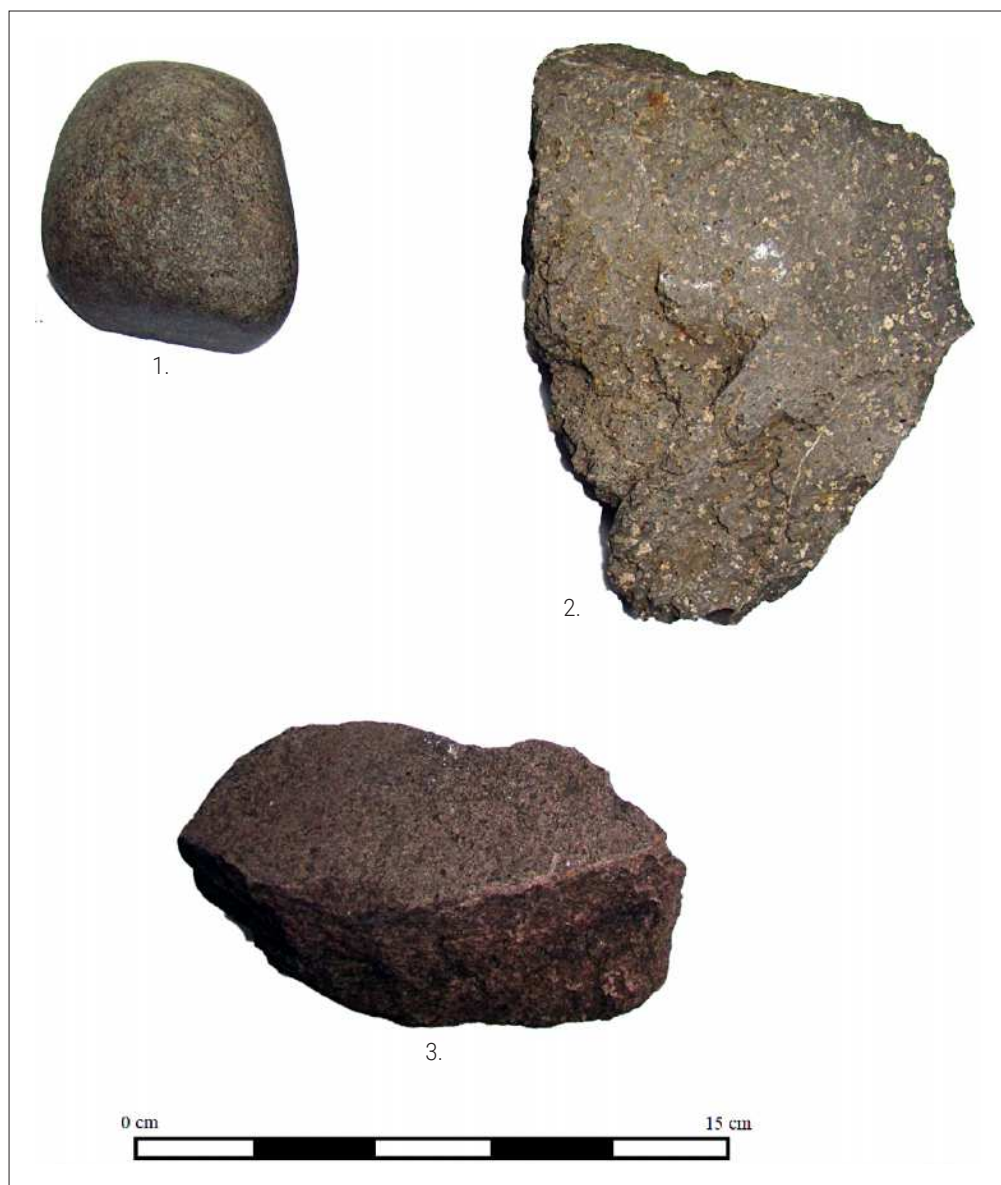
Planșa XI. Cheia-Carieră. 1. Amforă aparținând culturii Coțofeni;
 2. Amforă aparținând grupului Copăceni, din S 4/ Cx 3

Planșa XII. Cheia-Carieră. 1-6. Fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni

Planșa XIII. Cheia-Carietă. 1-2. Fragmente ceramice aparținând grupului Copăceni din S 4

Planșa XIV. Cheia-Carieră. 1-3. Material litic aparținând grupul Copăceni, din S 4

1.

2.

3.

Planșa XV. Cheia-Carieră. 1-2. Secțiunea S 1; 3. Secțiunea S 5

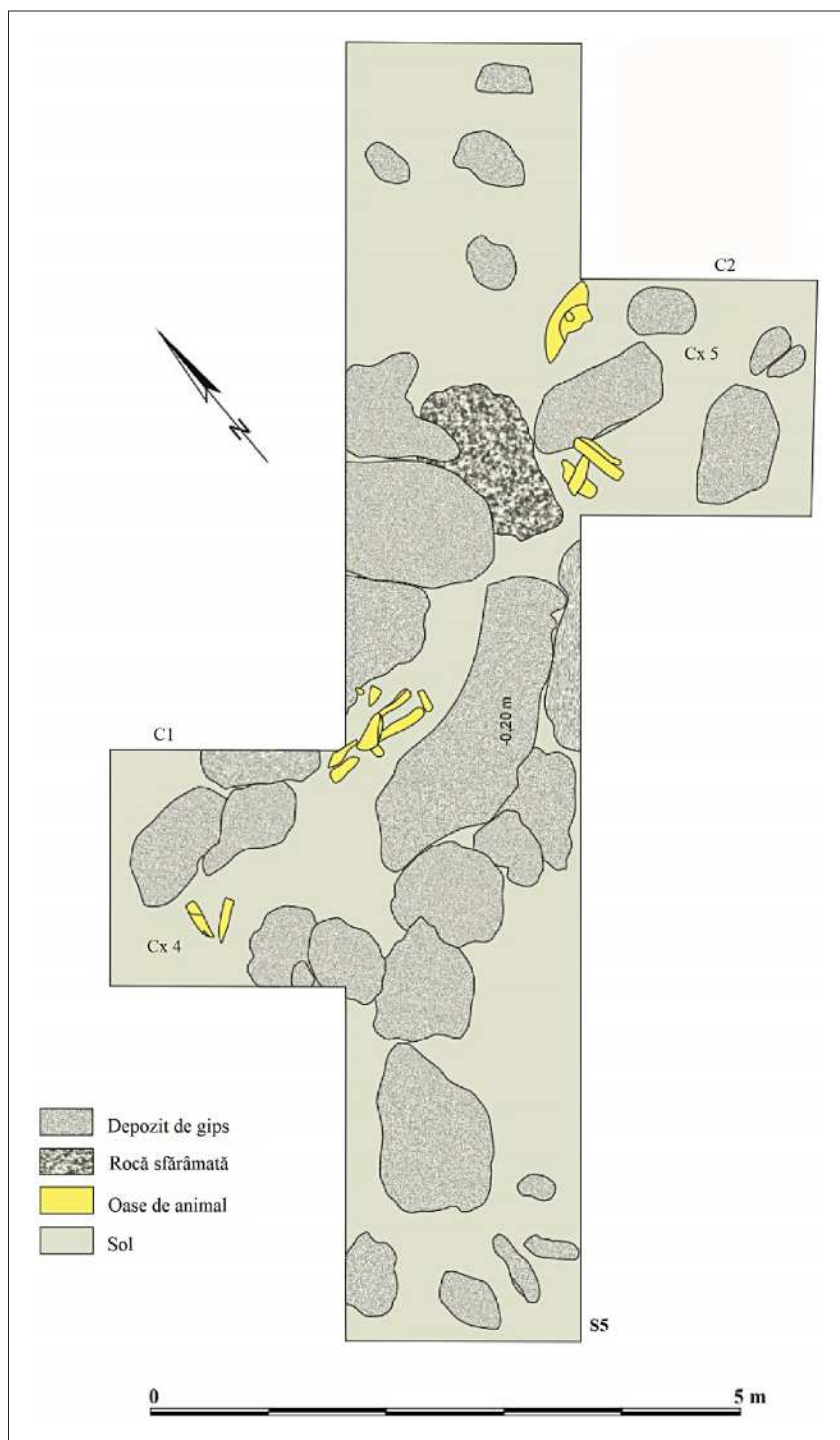

Planșa XVI. Cheia-Carietă. 1-2. Secțiunea S 5, complexul Cx 4

Planșa XVII. Cheia-Carieră. 1-4. Secțiunea S 5, complexele Cx 4-5

Planșa XVIII. Cheia-Carieră. Desen grundul secțiunii S 5

Planșa XIX. Cheia-Carieră. 1-4. Paleofaună din secțiunea S 5 (complexele Cx 4-5)

Studiu asupra materialului arheozoologic din situl eneolitic de la Dindești–Vii (jud. Satu Mare)

Xenia POP

Arheozoolog, Muzeul Județean Satu Mare
xeniap314@gmail.com

Rezumat

Studiul de față prezintă rezultatele analizei arheozoologice efectuate asupra oaselor de animale provenite din așezarea eneolitică de la Dindești–Vii, județul Satu Mare. Situl a fost descoperit în urma unor lucrări de amenajare a firului optic de la Romtelecom. Dintr-un total de 107 resturi osoase au putut fi determinate 79 de fragmente (73,8%) provenite în totalitate de la animale domestice. Au fost identificate specii importante din punct de vedere alimentar: bovine–ovicaprine–suine domestice. Vârstele de sacrificare arată specimene majoritar adulte, ceea ce arată o exploatare a animalelor în principal pentru produsele secundare precum lână, lactate, etc.

Cuvinte cheie

Oase de animale, cultura Baden, paleopatologie, eneolitic, arheozoologie.

Study on the archaeozoological material from the Eneolithic site of Dindești–Vii (Satu Mare county)

Abstract

This study presents the results of the archaeozoological analysis carried out on animal bones from the Eneolithic settlement of Dindești–Vii, Satu Mare county. The site was discovered as a result of Romtelecom's optic cable installation works. Out of a total of 107 bone remains, 79 fragments (73.8%) could be determined, coming entirely from domestic animals. Important species from the food point of view were identified: cattle-ovicaprine-domestic swine. The slaughtering ages show mostly adult specimens, which shows an exploitation of animals mainly for secondary products such as wool, dairy, etc.

Keywords

Animal bones, Baden culture, paleopathology, eneolithic, archaeozoology.

Așezarea de tip Baden a fost descoperită, în 2001, în urma unor lucrări de săpare a șanțului pentru firul optic Romtelecom. Situl se află pe o terasă a Ierului, la 300 m de satul Dindești (jud. Satu Mare) pe drumul care duce spre comuna Andrid¹. Materialul arheozoologic analizat provine din secțiunea II din nivelele aparținând culturii Baden.

Lotul arheofaunal de mică dimensiune numără 107 de resturi osoase, dintre care 79 (73,8%) de fragmente aparțin speciilor domestice (MNI=15), restul oaselor datorită conservării slabe nu au putut fi determinate (Tabel 1.). Au fost identificate principalele specii de importanță alimentară: bovine domestice (*Bos taurus*), ovicaprine (*Ovis/Capra*) și suine domestice (*Sus domesticus*).

Descrierea materialului arheozoologic

Bovinele (*Bos taurus*), specii de talie mare și cu utilizare polivalentă, numără cele mai puține resturi, NISP = 22/20,5%. Au fost determinate un număr minim de 4 indivizi (26,6%, Tabelul 1) cu vârste cuprinse între 7–9 ani, sub 7 ani și de aproximativ 3 ani pentru doi dintre indivizi² (Grafic 1). Urmele de roadere prezente pe tarsiene (calcaneu și astragal) și tăieturile identificate pe suprafața unui fragment ilium poate arăta o procesare a carcasi animalului în scop alimentar.

Rumegătoarele mici (*Ovis/Capra*) totalizează 29 de resturi (27%), provenite de la minim de 5 indivizi. Douăsprezece fragmente pot fi atribuite genului *Ovis aries* (ovine)³, restul fiind incluse în categoria ovicaprinelor (*Ovis/Capra*). Vârstele de abataj pentru exemplarele de ovine sunt de 6–12 luni, sub 2–3,5 ani și de 3–4 ani, iar pentru indivizii *Ovis/Capra* avem un individ de 4–6 ani și unul sub 1 an și 8 luni⁴. Au fost observate posibile urme de prelucrare pe fața laterală a unei mandibule de oaie și urme de roadere pe epifizele radiilor de ovicaprin.

Suinelor domestice (*Sus domesticus*) le revin 28 de fragmente osoase ceea ce reprezintă un procentaj de 26% după NISP (Tabelul 1). Datele de erupție/uzură dentară și cele de osificare a epifizelor oaselor au permis stabilirea următoarelor grupe de vârstă: 3 indivizi au fost sacrificați între 18–24 luni, unul sub 2–2,5 ani, 3–3,5 ani și sub 4–7 ani⁵. Și în cazul suinelor au fost semnalate urme de roadere pe suprafețele oaselor sau pe capetele oaselor.

1 Marta *et al.* 2002, p. 217.

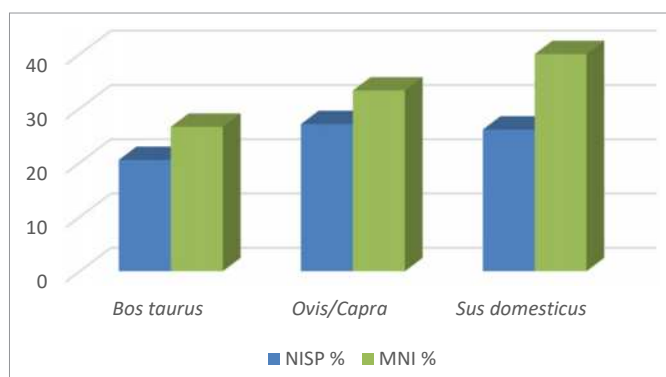
2 Schmid 1972, p. 75.

3 Diferențierea speciei s-a făcut utilizând lucrările: Boessneck 1969, pentru scheletul apendicular, și Halstead *et al.* 2002, pentru dentiție mandibulară.

4 Pentru estimarea vârstei la ovicaprine s-au folosit lucrările: Payne 1973, pp. 290–293; Greenfield, Arnold 2008, pp. 840–842; Schmid 1972, p. 75.

5 Forest 1997, p. 956; Schmid 1972, p. 75.

Graficul 1. Repartiția procentuală a numărului de resturi (NISP) și a numărului minim de indivizi (MNI) pe specii domestice în situl de la Dindești-Vii

Printre oase s-a descoperit și un os prelucrat, provenit de la un animal de talie mică-medie. Vârful amenajat pe peretele diafizar al unui os lung prin aplicarea unei tăieturi longitudinale. Spre partea activă a osului se pot observa urme de șlefuire.

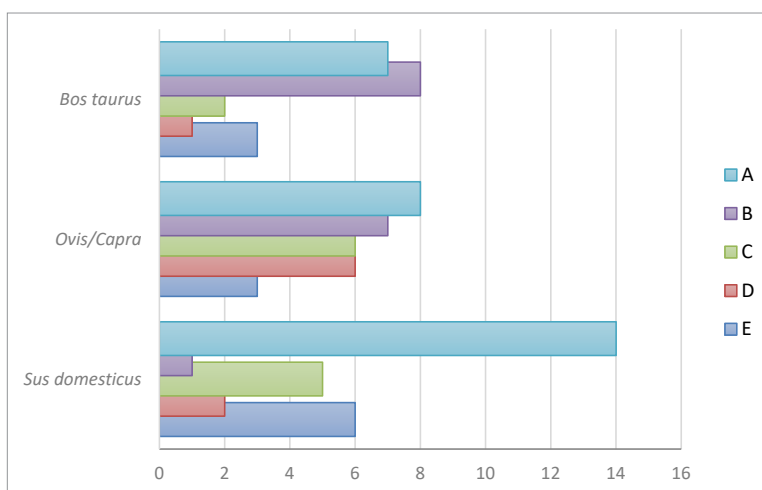
Au fost semnalate câteva abnormalități dento-osoase. Astfel, un număr de doi molari inferiori și superiori de ovicaprin și un molar superior de bovină prezintă deformări la rădăcini. Acest tip de patologie poate fi atribuită unei infecții cronice scăzute⁶. O neoformație periarticulară cu depunere de os s-a înregistrat pe corpul unei vertebre lombare de bovină domestică. Deformarea a apărut cel mai probabil în urma efortului fizic repetat.

Distribuția segmentelor anatomice s-a realizat în funcție de importanța alimentară ale acestora, astfel categoriile B, C și D reprezintă clasele cu ponderea de carne ridicată, în timp ce categoriile A și E reprezintă părțile seci ale animalului⁷. Repartiția pe regiunile anatomice ale speciilor analizate ne arată o frecvență a oaselor scheletului capului (categoria A) în proporție de 36,7%, urmând oasele din scheletul trunchiului (categoria B) cu 20,2%. Fragmente din părțile membrilor toracice și pelvine (categoriile C și D) au procentaje de 16,4%, respectiv de 11,3%. Iar autopodiul (categoria E) înregistrează 15 % din schelet.

Rumegătoarele mari și mici au furnizat, cantitativ, oase din clasele A și B aproximativ egale (Graficul 2). Din scheletul capului, majoritatea oaselor sunt formate din fragmente mandibulare și dentiții izolate în cazul ambelor specii (Tabelul 2). Resturi provenite din regiunile coloanei vertebrale și al cavității toracice au fost identificate doar la bovine, în timp ce la ovicaprine întâlnim doar fragmente costale. Membrile toracice

⁶ Baker, Brothwell 1980, p. 151.

⁷ Reitz, Wing 2008, pp. 217–219.

Grafic 2. Repartiția oaselor pe regiuni anatomice pentru speciile domestice

și pelvine, zone cu o musculatură bine dezvoltată însumează foarte puține resturi în cadrul speciei *Bos*. În cazul grupului ovicaprinelor fragmentele provenite din regiunile scheletului apendicular (zenoschelet, stilopodiul și zeugopodiul) sunt mult mai numeroase. Autopodiul format din tarsiene, metapodii și falange totalizează resturi în egală măsură atât pentru ovicaprine cât și pentru bovine. Cele mai multe resturi de la specia suinelor provin din părțile seci (categoriile A și E), iar cele mai puține din coloana vertebrală (categoria B), fragmente din stilopodiul și zeugopodiul (categoria D). Regiunea membrului anterior (categoria C) este destul de bine reprezentată în comparație cu celelalte regiuni „carnate” (vezi Graficul 2, categoriile B+D).

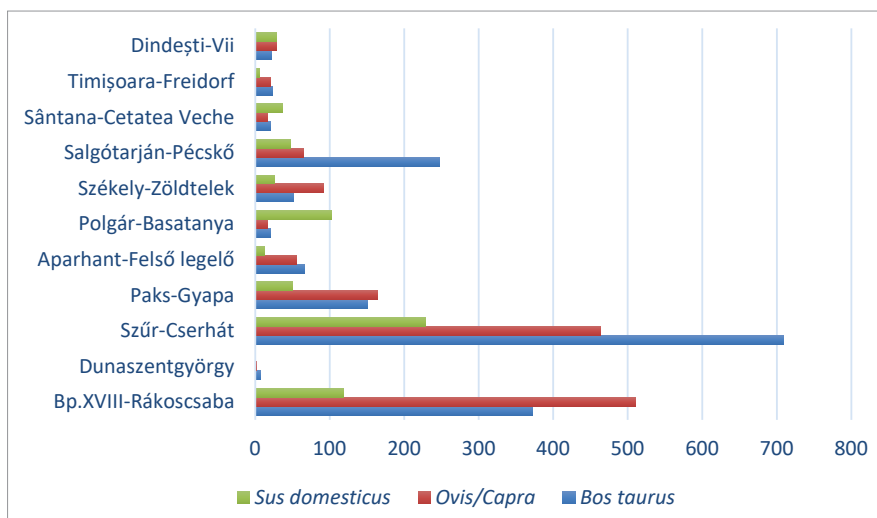
În ceea ce privește reconstituirea dimensională a speciilor de la Dindești–*Vii* a fost imposibil de realizat deoarece fragmentarea puternică a resturilor osoase nu a permis acest lucru.

Raporturile interspecifice

În așezarea de la Dindești–*Vii* cele mai multe resturi aparțin grupului ovicaprinelor, urmate imediat de suinele domestice și în cele din urmă de bovine (Graficul 1). Pentru rumegătoarele mari și mici vârstele de sacrificare indică o creștere a acestor animale mai mult pentru furnizarea produselor secundare. În cazul suinelor domestice situația este similară, majoritatea indivizilor sunt formați din adulți și subadulți.

Studiile de arheozoologie arată o subzistență a comunităților Baden bazată mai mult pe creșterea animalelor, vânătoare fiind o ocupație secundară sau o practică ocazională. Comparativ, în așezările aparținând culturii Baden raportul dintre speciile domestice

este diferită⁸ față de așezarea de la Dindești–*Vii* (Graficul 3). Astfel, în siturile de la Szűr–*Cserhát*⁹, Salgótarján–*Pécskő*¹⁰, Dunaszentgyörgy¹¹, Aparhant–*Felső legelő*¹² bovinele domestice sunt majoritare după numărul de oase destul de ridicate în comparație cu restul așezărilor studiate, unde specia ocupă locul doi sau trei. Excepție de la caz este situl de la Timișoara–*Freidorf*¹³ unde bovinele (NISP = 23) sunt aproape la egalitate cu ovicaprinele (NISP = 21). La Dindești–*Vii* bovinele ocupă ultimul loc, ovicaprinele și suinele domestice sunt la diferență doar de un singur rest osos (Tabelul 1). Grupul ovicaprinelor sunt și ele destul de bine reprezentate în eșantioanele studiate de noi. Siturile în care rumegătoarele mici se află pe primul loc sunt Székely–*Zöldtelek* (NISP = 92)¹⁴, Paks–*Gyapa* (NISP = 164)¹⁵ și Budapest sector XVIII–*Rákosszaba* (NISP = 510)¹⁶, în restul așezărilor ovicaprinele ocupă locul secund (Graficul 3).

Graficul 3. Repartiția speciilor domestice (după NISP) în diferite așezări Baden din România și Ungaria

8 Aici trebuie amintit faptul că suprafețele așezărilor săpate diferă, motiv pentru care și volumul oaselor de animale este diferită. Pentru analogii arheozoologice s-a luat în considerare siturile de pe teritoriul României și a Ungariei.

9 Gál 2017, p. 37.

10 Bökönyi 1968, p. 61.

11 Tugya 2009, p. 60.

12 Bartosiewicz 2000, p. 76.

13 El Susi 2011, pp. 57–58.

14 Bökönyi 1959, pp. 60, 62.

15 Gál 2017, p. 51.

16 Csipán 2012, p. 164.

În cazul suinelor domestice cele mai multe oase, ocupând astfel și primul loc, au fost înregistrate la Sântana–*Cetatea Veche* (NISP = 36)¹⁷ și la Polgár–*Basatanya* (NISP = 103)¹⁸, iar cele mai puține provin de la Dunaszentgyörgy (NISP = 1), Aparhant–*Felső legelő* (NISP = 12) și Timișoara–*Freidorf* (NISP = 6).

Nu au fost identificate resturi provenite de la speciile *Canis* și *Equus* în așezarea de la Dindești–*Vii*, spre deosebire de celelalte situri, acești taxoni sunt prezenți într-un număr mai mic sau mai mare, ori lipsesc din eșantion. Speciile sălbatice lipsesc de asemenea din așezare. În celelalte situri¹⁹ Baden în general predomină cerbul (*Cervus elaphus*) și bourul (*Bos primigenius*) urmate de mistreț (*Sus scrofa*) și de căprior (*Capreolus capreolus*).

Concluzii

În urma analizei arheozoologice efectuată asupra oaselor provenite din situl de la Dindești–*Vii* s-a constatat prezența următoarelor specii de animale: *Bos taurus*, *Ovis/ Capra* și *Sus domesticus*. Distribuția pe grupele de vârste arată indivizi preponderent adulți în cazul tuturor speciilor, ceea ce înseamnă că animalele au fost crescute mai mult pentru produsele lor secundare și/sau tracțiune în cazul rumegătoarelor mari și mici, în schimb suinele domestice au fost ținute pentru carne și grăsime. Printre resturile osoase au fost identificate fragmente care prezintă urme de tafonomie și de patologie.

În ceea ce privește exploatarea animalelor în cadrul comunităților Baden se poate observa o creștere mixtă a principalelor specii domestice, proporția acestora fiind diferită în fiecare așezare.

Bibliografie

- Baker, Brothwell 1980 J. Baker, D. Bronthwell, *Animal Diseases in Archaeology*, London: Academic Press, 1980.
- Bartosiewicz 2000 L. Bartosiewicz, „A badeni kultúra állatsontleletei Aparhant–*Felső legelő* településéről”, *A Wosinski Mór Múzeum Évkönyve*, XXII, Szekszárd, 2000, pp. 75–88.
- Boessneck 1969 J. Boessneck, „Osteological Differences between Sheep (*Ovis aries* Linné) and Goat (*Capra hircus* Linné)”, în D. Bronthwell, G. Clark (eds.), *Science and Archaeology*, London: Thames and Hudson, 1969, pp. 331–358.

---

¹⁷ Pop 2015, pp. 98–99.

¹⁸ Bökönyi 1959, p. 61.

¹⁹ Bökönyi 1959, pp. 61–62; 1968, pp. 60–61; Bartosiewicz 2000, p. 76; Gál 2017, p. 37; Csipán 2012, p. 164.

- Bökönyi 1959 S. Bökönyi, „Die frühalluviale Wirbeltierfauna Ungarns”, *Acta Archaeologica Academiae Stientiarum Hungaricae*, XI, Budapest, 1959, pp. 39–102.
- Bökönyi 1968 S. Bökönyi, „Die Wirbeltierfauna der Siedlung von Salgótarján-Pécskő”, *Acta Archaeologica Academiae Stientiarum Hungaricae*, XX, Budapest, 1968, pp. 59–100.
- Csipán 2012 P. Csipán, „Őskori települések kulturális ökológiai és zooarchaeológiai vizsgálata. A késő rézkori háztartások és konyhahulladék kapcsolata”, PhD thesis, Bölcsészettudományi Kar, Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest, 2012.
- El Susi 2011 G. El Susi, „Studiul oaselor de animale”, în M. Mare, D. Tănase, Fl. Draşovean, G. El Susi, Sz. S. Gál, *Timişoara–Freidorf. Cercetări arheologice preventive din anul 2006*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011, pp. 57–79.
- Forest 1997 V. Forest, „Données biologiques et données zootechniques anciennes. Essai de mise en équivalence”, *Revue Médecine. Vétérinaire*, 148(12), 1997, pp. 951–958.
- Gál 2017 E. Gál, *Animals at the Dawn of Metallurgy in South-Western Hungary. Relationships between People and Animals in Southern Transdanubia during the Late Copper to Middle Bronze Ages*, Budapest: Archaeolingua, 2017.
- Greenfield, Arnold 2008 H. J. Greenfield, E. R. Arnold, „Absolute age and tooth eruption and wear sequences in sheep and goat: determining age-at-death in zooarchaeology using modern control sample”, *Journal of Archaeological Science*, 35, 2008, pp. 836–849.
- Halstead *et al.* 2002 P. Halstead, P. Collins, V. Isaakidou, „Sorting the Sheep from the Goats: Morphological Distinctions between the Mandibles and Mandibular Teeth of Adult *Ovis* and *Capra*”, *Journal of Archaeological Science*, 29, 2002, pp. 254–255.
- Marta *et al.* 2002 L. Marta, C. Astaloş, C. Virag, „Dindeşti, com. Andrid, jud. Satu Mare Punct: Vii”, *Cronica Cercetărilor arheologice din România – Campania 2001, 2002*, p. 127.
- Payne 1973 S. Payne, „Kill-off patterns in sheep and goats: the mandibles from Aşvan Kale”, *Anatolian Studies*, 23, Ankara, 1973, pp. 281–303.
- Pop 2015 X. Pop, „Archaeozoological date regarding the osteological material from the Baden settlement in Sântana–Cetatea Veche (Arad County)”, *Ziridava. Studia Archaeologica*, 29, 2015, pp. 97–103.
- Reitz, Wing 2008 E. J. Reitz, S. E. Wing, *Zooarchaeology*, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Schmid 1972 E. Schmid, *Atlas of Animal Bones. For Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologists*, Amsterdam: Elsevier, 1972.
- Tugya 2009 B. Tugya, „A Baden kultúra álltsontleleteinek elemzése. Analysis of the faunal remains of the Baden culture”, J. Kvassay (ed), *Település- és temetőfeltárás Dunaszentgyörgy határában. Settlement and Cemetery Excavations at the Borders of Dunaszentgyörgy*, Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat, 2009, pp. 60–66.
- Von den Driesch 1976 A. von den Driesch, „A Guide to the Measurement of Animal Bones from Archaeological Sites”, *Peabody Museum Bulletin 1*, Harvard University, 1976, pp. 1–137.

ANEXE

Tabelul 1. Proportia resturilor osoase în situl de la Dindești-Vii

Specia	NISP	%	MNI	%
<i>Bos taurus</i> (Bovine domestice)	22	20,5	4	26,6
<i>Ovis/Capra</i> (Ovicaprine)	29	27,1	5	33,3
<i>Sus domesticus</i> (Suine domestice)	28	26,1	6	40
Total resturi identificate	79	73,8	15	100
Animal talie mare	6			
Animal talie mică-medie	4			
Neidentificate	18			
Total	107			

Tabelul 2. Tipuri de oase identificate în situl de la Dindești-Vii

Oase	<i>Bos taurus</i>	<i>Ovis/Capra</i>	<i>Sus domesticus</i>
Apofize cornuale	2	1	
Cranium	1		4
Maxilar		2	2
Mandibula	1	5	8
Dentiție izolată	3		
Atlas	1		
Vertebre	3		1
Coaste	4	7	
Scapula	2	1	3
Humerus		2	1
Radius		3	
Ulna			1
Metacarpus			2
Pelvis	1	2	
Femur		1	1
Tibie		3	1
Talus	1		
Calcaneus	1		2
Metatarsus		2	1
Metapodium		1	
Phalanx 1			1
Phalanx 2	1		

Tabelul 3. Măsurători osteometrice (cf. A. von den Driesch, 1976)

<i>Bos taurus</i>					
Mandibula	Lg.M3	Iț.M3			
	37	18			
Scapula	GLP	SLC	LG	BG	
R	65	49	56	47	
V. Lombară	HFcr	HFcd	BFcd	PL	
	40	29	49	58	
Talus	GLI	GLm	DI	Dm	Bd
L	70	63	37	38	43
Phalanx 2	GL	Bp	SD		
	~43	30	23		
<i>Ovis/Capra</i>					
Maxilar	Lg.P2-P4	Lg.P2-M3	Lg.M1-M3	Lg.M3	Iț.M3
O/C	20	64	43	16	10
Scapula	SLC				
O/C(L)	~16				
Pelvis	LA	LAR			
Ovis-R	35	31			
Tibie	Bd	SD	Dd	Ddf	
Ovis-L		11,5			
Ovis-R	24	14	20	11	
O/C		14,5		11	
Metatars	Bp	SD	Dp		
Ovis-L	18		19		
Ovis-R	18	10	19		
<i>Sus domesticus</i>					
Scapula	SLC				
L	22				
R	19				
Ulna	BPC	DPA			
R	23	40			
Femur	Bd	SD			
L	15	16			
Tibie	SD	Ddf			
L	17	15			
Calcaneus	GL	GB			
R-neosificat	~82	32			
L-neosificat	~62	19			
Metapodii	Bp	SD	Dp		
Mc 3-R	18	14	~18		
Mc 4-R	16	13			
Mt 4	17				
Phalanx 1	SD	Bd	Dd	Ddf	
	18	15	10,5	10	

Tezaurul monetar dacic de la Herina, comuna Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud

---

Radu ZĂGREANU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
raduzagreanu@gmail.com

George G. MARINESCU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
georgemarinescu_bn@yahoo.com

Cristian GĂZDAC

Institutul de Arheologie Cluj
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
cgazdac2000@yahoo.co.uk

Sofia Adriana STANCU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
sofiaadriana11@yahoo.com

Rezumat

Tezaurul monetar descoperit la Herina, în punctul Tăuț, aduce o serie de noi și interesante informații legate de acest areal geografic și ne oferă o serie de date noi privind istoricul zonei în perioada preromană. Compus din 20 de drahme de tip Dyrhachium și o brățară de argint, de epocă La Tène, acesta sugerează o depunere cu caracter votiv, ce poate fi legată de așezarea dacică ce a funcționat în imediata apropiere. Însă lipsa unor date pe care nici cercetările arheologice nu le-au putut lămuri, existența unui recipient, nu elimină ideea unui tezaur ascuns în grabă. Cercetările arheologice efectuate în punctul respectiv, nu au identificate alte monede, însă au fost adunate o serie de noi artefacte și date de teren care conturează o zonă cu o bogată activitate umană de a lungul timpului, din perioada preistorică, antică, medievală până în cea modernă.

Cuvinte cheie

Tezaur monetar, Dyrhachium, epocă dacică, situri arheologice, Herina.

The Dacian coin hoard from Herina, Galații Bistriței commune, Bistrița-Năsăud county

The coin hoard from Herina – at the place called Tăuț – provides new information on the historical background regarding this geographic area in the pre-Roman period. The hoard consists of 20 drachms of Dyrhachium and a silver bracelet of the La Tène age. This discovery may suggest a votive offering in connection with the nearby Dacian settlement. However, the lack of any clear archaeological context, the absence of a container, may not entirely exclude the hypothesis of a hoard buried in haste. The archaeological investigations that followed the finding of this hoard, did not

retrieve more coins but other artefacts that suggest a high dynamic human activity in the area from prehistory through ancient and medieval periods, to the modern one.

Keywords

Coin hoard, Dyrrhachium, Dacian period, archaeological site, Herina.

Localitatea Herina (Pl. I, fig. 1), este cunoscută în special datorită monumentului cel mai important, care se află pe teritoriul acesteia, biserica evanghelică de secolul al XIII-lea. Aceasta este una dintre cele mai reprezentative monumente de arhitectura romanică din Transilvania, fiind o construcție de tip bazilical cu trei nave și două turnuri pe fața de vest¹. O serie de descoperiri² și situri arheologice au fost repertoriate³ sau cercetate⁴ de a lungului timpului, zona fiind una cu o mare bogăție în cea ce privește descoperirile arheologice.

Descoperirea în anul 2021 a unui tezaur monetar pe raza localității, la circa 500 m de vârful dealului Tăuț, pe latura dreaptă a Văii Viilor (Pl. I, fig. 2), completează informațiile cunoscute despre zonă. Tezaurul a fost descoperit cu detectorul de metale în data de 13 iunie 2021 (Pl. I, fig. 3), de către Dan Abrudan și se compune din 20 de monede și o brățară de argint. Pentru a verifica locul de descoperire⁵ s-a efectuat o cercetare de teren în data de 29 octombrie 2021. Astfel au fost trasate două secțiuni arheologice. Secțiunea S1 (Pl. II, fig. 1): de 5 x 2 m efectuată în punctul în care a fost descoperit respectivul tezaur monetar și o casetă de 1 x 1 m, în zona în care a fost descoperită o fibulă romană fragmentară. În prima secțiune s-a săpat până la adâncimea de 60 de cm, când sub lutul galben a început să apară un strat compact de pietriș și lut. În urma cercetărilor efectuate în prima secțiune nu au mai fost observate urme arheologice, lucru ce atestă faptul că descoperitorul a epuizat zona respectivă, iar indicii privind prezența unor resturi ceramice sau de altă natură nu au fost identificate.

---

1 Gaiu 2009, p. 10.

2 Dănilă 1960, pp. 153–154; Dănilă 1971, pp. 6–7; Marinescu 1989, p. 16; G. Marinescu 2014, pp. 197–212.

3 Dănilă 1989, pp. 120–123.

4 Dănilă 1970, pp. 441–443; Dănilă 1974, pp. 456–457; Marinescu 1993, p. 7; Vaida 1999, pp. 239–243; Tatăr 2009, pp. 7–14. Marinescu 2010, p. 63.

5 Cercetările de teren efectuate în data de 29 octombrie 2021, de către Dr. Radu Zăgreanu (Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud), s-au efectuat sub egida Consiliului Județean Bistrița-Năsăud în cadrul acțiunii de voluntariat „Pe urmele tezaurului dacic de la Herina” din cadrul proiectului „Consiliul Județean promovează voluntariatul”. La această acțiune au participat un număr de 18 voluntari, dintre care dorim să le mulțumim în mod special Andreei Ilieș, Semidei Pop, lui Dorin Vandici, Mihnea Matei-Linul, Dianei Morar.

În caseta mai sus amintită în care s-a descoperit fibula⁶ (Pl. II, fig. 2), antică, a fost găsită o unealtă de fier, un răzuitor de piele, cel mai probabil de perioadă medievală (Pl. II, fig. 3). În zonă s-au mai efectuat și cercetări de teren care au avut rezultate interesante, astfel că la baza dealului în ruptura drumului de țară ce traversează paralel valea pârâului Valea Viilor, la circa 600 de m, au fost identificate o serie de fragmente ceramice de epoca bronzului (Pl. II, fig. 4), iar mai jos pe vale a fost descoperit un fragment de râșniță de epocă romană (Pl. II, fig. 4). Tot în urma unor cercetări de teren pe platoul din dreapta șoselei au fost găsite o serie de fragmente ceramice din perioada medievală (Pl. II, fig. 5). În zona tezaurului a fost găsit și un briceag modern cu decor cu solzi de pește.

Tezaurul⁷ respectiv este format din 20 de monede de tip drahme de Dyrrhachium și o brățară de argint cu capete în formă de cap de șarpe (vezi catalogul). Repartizarea magistraților este următoarea⁸: Perigenes și Damenos – 1; Meniskos și Agathionos – 1; Meniskos și Archippos – 2; Meniskos și Dionysios – 4; Meniskos și Kallonos – 3; Meniskos și Lykiskos – 2; Meniskos și Philotas – 3; Zenon și Purba – 1; Zenon și Philodamos – 2; Zenon și Charopinos – 1. Cea mai veche monedă a fost bătută în perioada 120–80/70 î.Hr., magistrații Perigenes și Damenos, în timp ce restul aparțin aceleiași segment cronologic din perioada anilor 80/70–60/55 î.Hr. (vezi catalogul).

Datarea brățării de argint⁹ acoperă un segment cronologic mare din La Tène-ul D1–D2 (125–75 î.Hr.).

Prin urmare, depunerea acestui tezaur poate să fi avut loc la mijlocul secolului I î.Hr.

Tezaurile care conțin drahme de Dyrrachium au fost găsite într-un număr foarte mare pe teritoriul Daciei preromane¹⁰. Un număr atât de mare de tezauri și descoperiri unice, coroborat cu masiva concentrare a lor pe teritoriul Daciei preromane, împreună cu prezența unui număr mare de imitații pot ridica întrebarea dacă unele dintre monedele Dyrrachium?

Există deja o bibliografie destul de bogată despre fenomenul producerii monedelor prin copiere/imitare pe pământul dacic¹¹. Prin urmare, se pare că dacii, se raportau la cea mai valoroasă monedă de pe piață¹². Se pune fireasca întrebare dacă, în zona Daciei

---

6 Pentru a putea stabili locul de descoperire cu exactitate am folosit informațiile obținute de la descoperitorul tezaurului.

7 Acesta a fost publicat anterior într-un articol în limba engleză în revista *JAHA*, nr. 9.3/2022, pp. 33–41.

8 Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 33.

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*, p. 34 (vezi bibliografia menționată la notele 2–5).

11 *Ibidem* (vezi bibliografia menționată la notele 6–14).

12 *Ibidem*.

preromane, în timp ce copiau tetradrahma lui Filip al II-lea pentru perioada elenistică și denarul republican când acesta devine cea mai vehiculată/tezaurizată denominație în Balcani, în secolul I î.Hr., de ce dacii să nu fi procedat la fel și pentru drahmele din Dyrrhachium și Apollonia, umplând astfel decalajul producției de monede între mone-dele elenistice și cele republicane?

Prezența brățării de argint în același tezaur cu drahme de Dyrrachium nu este un caz unic. În Dacia preromană a fost descoperit un număr semnificativ de tezaure formate atât din drahme, cât și din bijuterii acestea fiind îngropate în afara așezărilor, dar în mod regulat în apropierea unor centre sau cetăți fortificate¹³, la o adâncime destul de mica, între 0,30–0,60 m. În cazul tezaurului studiat, acesta a fost descoperit la o distan-ță de circa 1,5 km de așezarea La Têne și Hallstatt de la Herina – dealul Morii¹⁴, dar și la o distanță de doar 4 km de cetatea dacică de la Sărățel¹⁵.

În concluzie cercetările efectuate de către noi nu au descoperit date clare privind modul de ascundere a tezaurului respectiv, cel mai probabil acesta a fost pierdut acci-dental. Descoperirea altor artefacte în punctul respectiv atestă o intensă activitate uma-nă pe acea culme de deal, din epocă dacică, până în epoca contemporană.

Dintre descoperirile efectuate în acel areal merită menționate următoarele:

1. Fibulă cu genunchi, fragmentară de bronz (Pl. II, fig. 2). Dimensiuni: h păstrată – 3 cm. Se conservă doar partea superioară, cu capul semicircular, fără ornament, piciorul scurt, fragmentar, se mai păstrează resortul cu 8 spire libere. Descoperită în zona secțiunii denumită convențioanl S2, la adâncimea de -0,15 cm, conform descoperitorului. Încadrare tipologică: Cociș 19a1b1a. Datare: sec. II d.Hr. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, nr. inv.: 28216.
2. Răzuitor din fier (Pl. II, fig. 3). Dimensiuni: L – 12 cm, l lamă – 7 cm, h lamă – 4 cm. Este prevăzut cu o lamă scurtă, în formă de semidisc, tăiș ascuțit, teșită în urma utilizării, are o tijă lungă torsionată pentru fixare de circa 10 cm, îndoită în unghi drept, față de lamă, cu un inel de prindere spre final. Datare: epocă medi-evală. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, nr. inv.: 28217.
3. Fragment de rășniță (meta), realizat din tuf vulcanic (Pl. II, fig. 4). Dimensiuni: d păstrat – 20 cm, h – 14 cm. Se păstrează un fragment din partea inferioară a rășniței, având albierea specifică. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, nr. inv.: 28217.

Deși descoperită la câțiva zeci de metri (circa 70 m) de tezaurul monetar, fibula de bronz nu poate fi corelată cu acesta. Este un tip extrem de răspândit, fiind specifică

13 Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 34 (vezi bibliografia menționată la notele 16–20).

14 Dănilă 1974, pp. 456–457; Vaida 1999, pp. 239–243.

15 Vlassa, Dănilă 1962, pp. 341–347.

lumii militare din zona *limes*-ului nordic, fiind prezentă atât în mediul militar cât și în cel civil¹⁶.

Obiectul de fier, identificat în săpătură, numit de noi răzuitor, pare a fi la fel o descoperire izolată, fără a putea fi corelată cu fibula respectivă, deși prezumtiv provin din același perimetru. Funcționalitatea acestuia este dificilă a fi enunțată clar. Credem că ar fi un răzuitor folosit pentru prelucrarea pieilor. Acest tip de unealtă având lama scurtă și o tijă de fixare putea la fel de bine să fie folosită și în tâmplărie. Cert este că și în mediul dacic există astfel de unelte¹⁷. Deși acestea din urmă sunt de dimensiuni apropiate, ele sunt diferite, în sensul în care cele dacice au lama mai mică ca exemplarul menționat. Pentru perioada medievală sunt specifice cele cu lama dreaptă¹⁸, triunghiulară, cu tăișul simetric, ușor curbat, având coada lungă, torsionată și acel inel de prindere asemănător cu piesa descoperită de noi. Acestea au primit o funcționalitate diferită față de ceea ce credem noi că ar fi avut piesa de la Herina, fiind considerate drept unelte de apicultură¹⁹ sau „gripci” pentru curățarea covatelor.

Fragmentul de râșniță, identificat la circa 400 m de locul de descoperire a tezaurului, pe drumul actual de acces către pădurea respectivă, a fost găsit în poziție secundară, în terasamentul drumului, fiind probabil adusă din apropiere. Faptul că în zonă există o așezare de epoca romană²⁰ cunoscută ca situl de la „Crucile Drumului”, sit aflat la circa 1 km vest de locul de descoperire, de unde provin fragmente ceramice, dar și alte râșnițe, face ca și acest fragment să fie pus în legătură cu așezarea rurală respectivă.

Hărțile topografice iozefine arată faptul că la un moment, cel puțin în sec. al XVIII-lea prin acel areal trecea un drum important (Pl. IV, fig. 2) care făcea legătura cu localitatea vecină, Albeștii Bistriței, dar a cărui importanță scade ulterior, el devenind un simplu drum de țară. Conform hărților respective dealul respectiv a fost mereu împădurit. Prezența altor urme arheologice în zonă, de epoca bronzului, epocă romană și medievală pare a sugera faptul că acest traseu a fost folosit și în antichitate sau preistorie. Prezența tezaurului trebuie pusă în legătură și cu importanta cetate dacică de la Sărățel din punctul Cetate, care se află la o distanță de circa 5 km, din punctul cercetat accesul spre acesta putându-se face extrem de facil pe drumul de culme până la cetate (Pl. IV, fig. 3).

Monedele sunt din argint și reprezintă drahme emise de orașul antic Dyrrhachium, fiind emisiuni ale unor magistrați locali și monetării. Cronologic, monedele au fost emise după a doua jumătate a secolului III î.Hr. și a doua jumătate a secolului I î.Hr.

---

16 Cociș 2004, p. 90, analogii p. 189, nr. 842, nr. 845–Porolissum, nr. 846–Ilișua, nr. 849–Romita, nr. 850, nr. 851–Buciumi; Cociș *et al.* 2010, p. 208, Gherla vicus, nr. 11, nr. 14.

17 Glodariu, Iaroslavchi 1979, p. 94, fig. 51/1–5.

18 Constantinescu 1972, pp. 92–91, pl. VI/1–4.

19 *Ibidem*, p. 91.

20 Gaiu 2020, p. 89.

Morfologic, brățara de la Herina, își găsește bune analogii în tezaurele dacice, unde se află numeroase brățări spiralice, majoritatea masive, având terminațiile sub forma unor plăci decorate (Pl. IV, fig. 1a). Brățara este tot din argint și se încadrează în categoria celor cu capete de șarpe, acestea fiind redată stilizat prin aplatizarea capetelor sub formă triunghiulară și incizare de linii și cercuri (Pl. IV, fig. 1b, c). Analogii pentru astfel de piese avem în mediul dacic transilvan²¹. Spre exemplu, astfel de artefacte au fost descoperite la Hațeg sau Sâncrăieni²² sau cele două *torques*-uri cu capete de șarpe, ce provin de la Marca²³, județul Sălaj.

În ciuda numărului mic de monede (20), prezența brățării de argint poate sugera o valoare simbolică și un posibil statut socială a individului care a deținut-o. Mărimile brățării (diametru: 6,5 cm) ar sugera o persoană de sex feminin (Pl. IV, fig. 1d). Conform lui M. Egri și A. Rustoiu, „*la moartea preoteselor sau când funcția lor încetase, seturile lor de bijuterii individualizate, care trebuie să fi făcut parte intrinsecă a unui costum ceremonial specific, au fost distruse și îngropate în vecinătatea comunităților*”²⁴. Cu toate acestea, deși această ipoteză pare foarte tentantă, numărul mic de monede și existența unei singure brățări – fără set(uri), acest mic tezaur poate fi privit mai mult ca o acumulare privată. Absența unui recipient – nu este exclus să fi avut unul, dar de material perisabil (de natură textilă sau organică) – chiar și acompaniat de un context arheologic clar, menține incertitudinea privind contextul și motivele pentru care a fost îngropat, fie datorită unui pericol iminent fie ca o ofrandă votivă.

Catalog monede²⁵

1. Magistrați: Perigenes și Damenos (Pl. III, fig. 1).

Nominal: Drahmă, greutate: 3,03 g; diametrul: 16 mm; axa: 2; atelier: Dyrhachium.

Datare: 120–80/70 î.Hr.

Avers: ΠΕΠΙ/ΓΕΝΗΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; în câmpul drept, spic de grâu.

Exergă: ciorchine de struguri.

Revers: ΔΥΡ / ΔΑ-[ΜΗ]-ΝΟΣ

---

21 Spânu 2012, p. 60.

22 *Ibidem*, pp. 227, 241.

23 Pop 2008, pp. 48–51, fig. 40a, fig. 40b.

24 Egri, Rustoiu 2014, p. 166.

25 Întregul tezaur și brățara au fost inventariate și se află în patrimoniul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, având numărul de inventar 27.460. Mulțumim colegei noastre, desenator Andreea Ilieș, pentru desenele grafice ale brățării.

În jurul modelului dublu stelat.

Catalog: Meta IV/72; Ceka 372; BMC 57.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 36, nr. 1.

2. Magistrați: Meniskos și Agathionos (Pl. III, fig. 2)

Nominal: drahmă; greutate: 2,80 g; diametrul: 18 mm; axis: 9; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă cu aripile întinse.

Exergă: cârma.

Revers: ΔΥΡ / ΑΓΑ-[ΘΙΩ-Ν]ΟΣ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 316; BMC 30.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 36, nr. 2.

3. Magistrați: Meniskos și Archippos (Pl. III, fig. 3)

Nominal: drahmă; greutate: 2,51 g; diametrul: 16 mm; axa: 12; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: [Μ]ΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă cu aripile întinse.

Exergă: cârma.

Reverse: ΔΥΡ / [Α]Ρ-ΧΙΠ-ΠΟ[Υ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 318; BMC 41.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 36, nr. 3.

4. Magistrați: Meniskos și Archippos (Pl. III, fig. 4)

Nominal: drahmă; greutate: 2,44 g; diametrul: 16 mm; axa: 12; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: [Μ]ΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă cu aripile întinse.

Exergă: cârma.

Reverse: ΔΥΡ / [Α]Ρ-ΧΙΠ-ΠΟ[Υ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 318; BMC 41.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 36, nr. 4.

5. Magistrați: Meniskos și Dionysios (Pl. III, fig. 5)

Nominal: drahmă; greutate: 2,39 g; diametrul: 16 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă parțială.

Reverse: ΔΥΡ / [ΔΙΟ-ΝΥ-ΣΙ]ΟΥ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalogue: Meta V/86; Ceka 320.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 36, nr. 5.

6. Magistrați: Meniskos și Dionysios (Pl. III, fig. 6)

Nominal: drahmă; greutate: 2,28 g; diametrul: 16 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă spre dreapta.

Reverse: ΔΥΡ / [ΔΙΟ-ΝΥ-ΣΙΟΥ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 320.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 37, nr. 6.

7. Magistrați: Meniskos și Dionysios (Pl. III, fig. 7)

Nominal: drahmă; greutate: 2,38 g; diametrul: 17 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă spre dreapta.

Reverse: ΔΥΡ / [ΔΙΟ-ΝΥ-ΣΙΟΥ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 320.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 37, nr. 7.

8. Magistrați: Meniskos și Dionysios (Pl. III, fig. 8)

Nominal: drahmă; greutate: 2,51 g; diametrul: 17 mm; axă: 3; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î. Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣ[ΚΟΣ]

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; deasupra, acvilă spre dreapta.

Revers: ΔΥΡ / ΔΙΟ-ΝΥ-ΣΙΟΥ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 320.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 37, nr. 8.

9. Magistrați: Meniskos și Kallonos (Pl. III, fig. 9)

Nominal: drahmă; greutate: 2,72 g; diametrul: 16 mm; axă: 3; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î. Hr.

Avers: [M]ENISKOS

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; Nike zboară spre dreapta și ține o cunună.

Exergă: mănunchi de fulgere.

Revers: Δ[YP] / K[ΑΛ-ΛΟ]-ΝΟΣ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 322, BMC 81.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 37, nr. 9.

10. Magistrați: Meniskos și Kallonos (Pl. III, fig. 10)

Nominal: drahmă; greutate: 2,46 g; diametrul: 19 mm; axă: 3; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: [M]ENISKOS

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; Nike zboară spre dreapta și ține o cunună.

Exergă: mănunchi de fulgere.

Revers: Δ[YP] / ΚΑΛ-ΛΟ-ΝΟΣ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 322; BMC 81.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 37, nr. 10.

11. Magistrați: Meniskos și Kallonos (Pl. III, fig. 11)

Nominal: drahmă; greutate: 2,75 g; diametrul: 18 mm; axă: 3; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: MENISKOS

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; Nike zboară spre dreapta și ține o cunună.

Exergă: mănunchi de fulgere.

Revers: ΔYP / ΚΑΛ-ΛΟ-ΝΟΣ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 322; BMC 81.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, pp. 37–38, nr. 11.

12. Magistrați: Meniskos și Lykiskos (Pl. III, fig. 12)

Nominal: drahmă; greutate: 2,53 g; diametrul: 17 mm; axă: 3; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: [ME]NISK[ΟΣ]

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; personaj feminin în picioare.

Revers: [ΔΥΡ] / ΛΥ-ΚΙΣ-[ΚΟΥ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 325; BMC 94,95.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 38, nr. 12.

13. Magistrați: Meniskos și Lykiskos (Pl. III, fig. 13)

Nominal: drahmă; greutate: 2,13 g; diametrul: 17 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚ[ΟΣ]

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează; personaj feminin în picioare.

Revers: [ΔΥΡ] / ΛΥ-ΚΙΣ-[ΚΟΥ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 325; BMC 94,95.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 38, nr. 13.

14. Magistrați: Meniskos și Philotas (Pl. III, fig. 14)

Nominal: drahmă; greutate: 2,55 g; diametrul: 18 mm; axă: 2; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează.

Exerga: câine fugind spre dreapta.

Revers: ΔΥΡ / [ΦΙ-ΛΩ]-ΤΑ

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 331.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 38, nr. 14.

15. Magistrați: Meniskos și Philotas (Pl. III, fig. 15)

Nominal: drahmă; greutate: 2,12 g; diametrul: 17 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟ[Σ]

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează, tortă spre dreapta.

Exerga: câine fugind spre dreapta.

Revers: [ΔΥΡ] / ΦΙ-ΛΩ-[ΤΑ]

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 331.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 38, nr. 15.

16. Magistrați: Meniskos și Philotas (Pl. III, fig. 16)

Nominal: drahmă; greutate: 2,12 g; diametrul: 17 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: [ΜΕ]ΝΙΣΚΟΣ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează, torță spre dreapta.
Exerga: câine fugind spre dreapta.

Revers: Δ[YP] / ΦΙ-ΛΩ-TA

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/86; Ceka 331.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, pp. 38–39, nr. 16.

17. Magistrați: Zenon și Purba (Pl. III, fig. 17)

Nominal: drahmă; greutate: 2,88 g; diametrul: 19 mm; axă: 9; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΞΕΝΩΝ

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează, deasupra vulturul cu aripile desfăcute.

Revers: ΔYP / ΠΥΡ-BA

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous, în stânga măciucă.

Catalog: Meta V/85; Ceka 360; BMC 112,113.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 39, nr. 17.

18. Magistrați: Zenon și Philadamos (Pl. III, fig. 18)

Nominal: drahmă; greutate: 2,73 g; diametrul: 17 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΞΕΝΩ[N]

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează, deasupra vulturul cu aripile desfăcute.

Revers: ΔYP / [ΦΙΛΩ-ΔΑ]-MOY

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous, în stânga măciucă.

Catalog: Meta V/85; Ceka 362; BMC 131,132.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 39, nr. 18.

19. Magistrați: Zenon și Philadamos (Pl. III, fig. 19)

Nominal: drahmă; greutate: 2,87 g; diametrul: 16 mm; axă: 6; atelier: Dyrrhachium.

Datare: 80/70–60/55 î.Hr.

Avers: ΞΕΝΩ[N]

Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează, deasupra partea inferioară a vulturul spre dreapta.

Exergă: câine fugind spre dreapta.

Revers: [ΔYP] / [ΦΙΛΩ]-ΔΑ-MOY

Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.

Catalog: Meta V/85; Ceka 362; BMC 131,132.

Bibliografie: Găzdac, Zăgreanu 2022, p. 39, nr. 19.

20. Magistrați: Zenon și Charopinos (Pl. III, fig. 20)
 Nominal: drahmă; greutate: 2,92 g; diametrul: 18 mm; axă: 3; atelier: Dyrrhachium.
 Datare: 80/70–60/55 î.Hr.
 Avers: ΞΕΝΩΝ
 Vaca în picioare spre dreapta, capul spre stânga, vițel care se alăptează, deasupra vultu-
 rul cu aripile desfăcute.
 Revers: ΔΥΡ / ΧΑΡΟΠΙΝΟΥ
 Motive florale în pătrate, simbolizând grădinile lui Alcinous.
 Catalog: Meta V/85; Ceka 363.
 Bibliografie: Găzdac, Zăgoreanu 2022, p. 39, nr. 20

Bibliografie

- BMC Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1873.
- Ceka 1972 H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne*, Tirana: State University, 1972.
- Cociș 2004 S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2004.
- Cociș et al. 2010 S. Cociș, C. Gaiu, R. Zăgoreanu, „Fibule romane din Dacia intracarpată”, *Revista Bistriței*, XXIV/2010, pp. 203–244.
- Constantinescu 1972 N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia română în epoca lui Mircea cel Bătrîn. Studiu arheologic și istoric*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.
- Dănilă 1960 Șt. Dănilă, „Descoperiri arheologice în raionul Bistrița”, *Probleme de muzeo-
grafie*, Cluj, 1960, pp. 153–168.
- Dănilă 1970 Șt. Dănilă, „Așezări vechi descoperite în județul Bistrița-Năsăud”, *Materiale și
Cercetări Arheologice*, 9, 1970, pp. 431–444.
- Dănilă 1971 Șt. Dănilă, „Noi descoperiri arheologice privind problema celților din zona
Bistriței”, *File de Istorie*, I, 1971, pp. 59–71.
- Dănilă 1974 Șt. Dănilă, „Cronica săpăturilor și sondajelor arheologice efectuate pe teritoriul
județului Bistrița-Năsăud, într-ani 1953–1973”, *File de Istorie*, III, 1974, pp.
454–472.
- Dănilă 1989 Șt. Dănilă, „Repertoriul Arheologic al Județului Bistrița-Năsăud”, Buletin in-
tern (manuscris), 1989.
- Egri, Rustoiu 2014 M. Egri, A. Rustoiu, „Sacred conviviality in the Lower Danube region. The
case of the Sâncrăieni hoard”, în *Banquets of Gods, Banquets of Men. Con-
viviality in the Ancient World, Studia Universitatis “Babeș-Bolyai”. Historia*,
59/1, 2014, pp. 153–188.
- Gaiu 2009 C. Gaiu, *Bistrița-Năsăud. Monumente de arhitectură. Biserica evanghelică
Herina*, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2009.
- Gaiu 2020 C. Gaiu, *Fereastră spre trecut. Bistrița romană*, Bistrița: Editura Nosa Nostra,
2020.

- Găzdac, Zăgreanu 2022 C. Găzdac, R. Zăgreanu, „The small hoard from Herina. Dyrrachium coins and silver bracelet”, *Journal of Ancient History and Archaeology*, no. 9.3/2022, pp. 33–42.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979 I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1979.
- Marinescu 1989 G. Marinescu, „Cercetări și descoperiri arheologice de epocă romană în nord-estul Transilvaniei”, *File de Istorie*, VI, 1989, pp. 5–66.
- Marinescu 1993 G. Marinescu, „Cercetări și descoperiri arheologice de epocă bronzului în nord-estul Transilvaniei”, *Revista Bistriței*, VII, 1993, pp. 5–27.
- Marinescu 2010 G. Marinescu, „Vestigii hallstattiene timpurii și mijlocii din nord-estul Transilvaniei”, *Revista Bistriței*, XXIV, pp. 41–127.
- G. Marinescu 2014 George G. Marinescu, „Crucea-relicvar (engolpion) de la Herina”, *Revista Bistriței*, XXVIII/2014, pp. 197–212.
- Meta 2015 A. Meta, *Le monnayage en argent de Dyrrachion (375-60/55 av. J.-C.). Recherches archéologiques francoalbanaises*, Atena: École Française d'Athènes, 2015.
- Pop 2008 H. Pop, *Argintul dacic sălăjean*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2008.
- Spânu D. Spânu, *Tezaur dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană*, București: Editura Simetria, 2012.
- Tatár 2009 A. Tatár, „Asezarea neolitică de la Herina (județul Bistrița-Năsăud)”, *Marisia*, XXIX, 2009, pp. 7–14.
- Vaida 1999 L. Vaida, „Sondajul arheologic de la Herina (com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud)”, *Revista Bistriței*, XII–XIII, 1999, pp. 239–243.
- Vlassa, Dănilă 1962 N. Vlassa, Șt. Dănilă, „Săpăturile arheologice de la Sărățel”, *Materiale și Cercetări Arheologice*, VIII, 1962, pp. 341–347.

Fig. 1. Localitatea Herina

Fig. 2. Locul de descoperire

Fig. 3. Locația după momentul descoperirii

Fig. 1. Secțiunea S1

Fig. 2. Fibulă romană

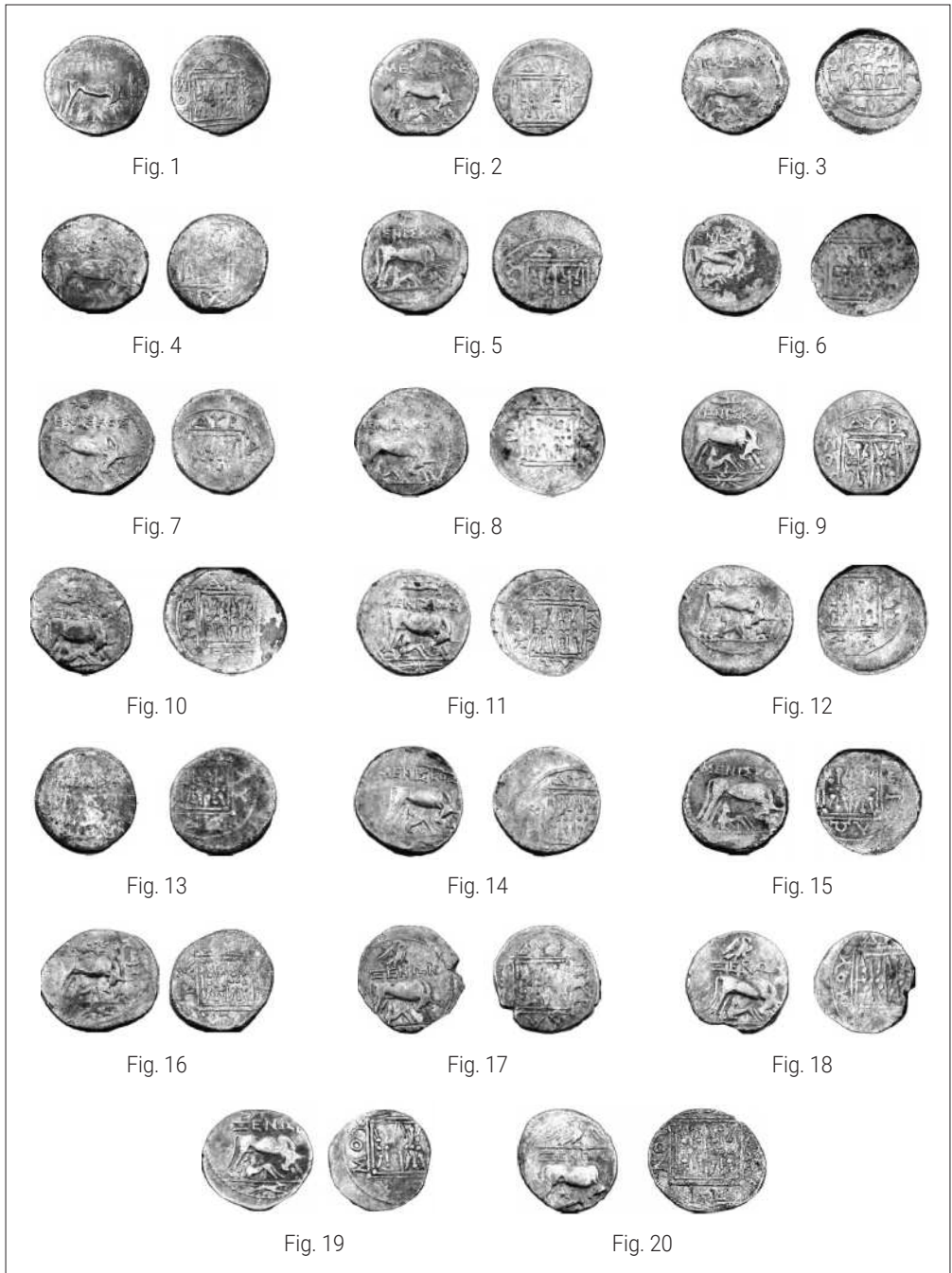
Fig. 3. Răzuitor

Fig. 4. Fragment rășniță romană, ceramică epoca bronzului

Fig. 5. Amplasamentul descoperirilor

Planşa III

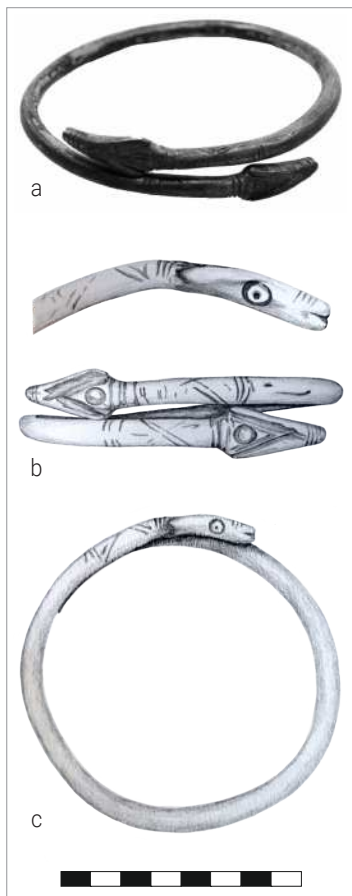
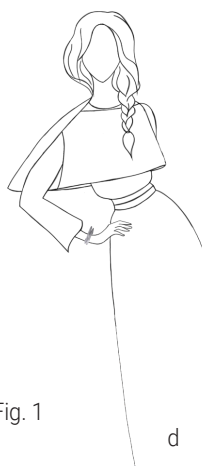

Fig. 1

Fig. 2

d

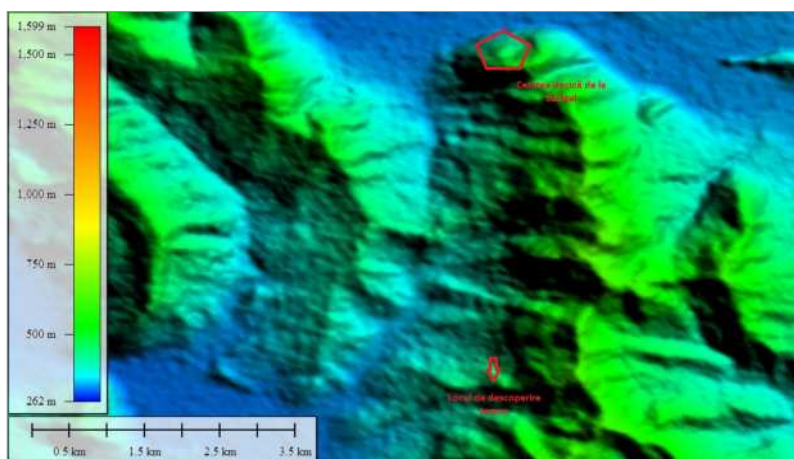

Fig. 3

Planșa IV

Vase de tip *mortaria* din castrul roman de la Orheiu Bistriței

---

Radu ZĂGREANU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
raduzagreanu@gmail.com

Angelica MOLDOVAN

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
angelique.moldovan@yahoo.com

Rezumat

În urma cercetărilor arheologice din anii 1957–1960 și anul 2019 efectuate în castrul roman de la Orheiu Bistriței, comuna Cetate, județul Bistrița-Năsăud, în depozitele Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud a intrat o cantitate însemnată de material arheologic, predominând materialul ceramic. Acesta a fost inventariat și prelucrat recent, urmând a fi publicat ulterior. Dintre formele ceramice identificate în cercetări, se remarcă un număr de 23 de fragmente de vase de tip *mortaria* care au fost analizate în acest studiu. Deși fragmentare, la unele dintre piese s-a putut stabili o tipologie a acestora: a) *mortaria* de mici dimensiuni; b) *mortaria* cu buză arcuită, puternic profilată. O serie de fragmente prezintă și câteva caracteristici speciale, același context arheologic databil de descoperire, dimensiuni identice, același tip de pastă sau culoare identică, lucru ce ar putea atesta existența unor ateliere locale de producție ale acestora.

Cuivinte cheie

Ceramică, *mortaria*, castru, Orheiu Bistriței, epoca romană.

***Mortaria* from the roman auxiliary fort of Orheiu Bistriței**

Abstract

Following the archaeological research carried out in the years 1957–1960 and 2019 in the Roman fort of Orheiu Bistriței, Cetate commune, Bistrița-Năsăud county, a significant amount of archaeological material were brought in the deposits of the Bistrița-Năsăud Museum Complex, predominantly pottery. All of whom was recently inventoried and processed, to be published in the future. Among the ceramic forms identified in the research, a number of 23 fragments of *mortaria*

vessels, stand out and are analyzed in this study. Although fragmented, a typology could be established for some of the pieces: a) small *mortaria*; b) *mortaria* with arched lip, strongly profiled. A series of fragments also present some special characteristics, the same archaeological context of discovery, identical dimensions, the same type of paste or identical color, something that could attest to the existence of local workshops for their production.

Keywords

Pottery, *mortaria*, Roman fort, Orheiu Bistriței, Roman era.

Castrul roman de la Orheiu Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud deși cunoscut încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, intră cu adevărat în atenția cercetării științifice abia după cercetările efectuate în incinta și în zona presupusului *vicus* al acestuia. Acestea au fost efectuate de către un grup de specialiști conduși de către profesorul M. Macrea în campania din anul 1957¹, ulterior cel care continuă cercetările până în anul 1960, fiind reputatul arheolog D. Protase².

Pe laturile castrului și în interiorul său, în anii 1957–1960, s-au săpat 9 secțiuni (I–IX) și două parcele mari, una la *praetorium* și cealaltă la *principia*³ (Pl. I, fig. 1). În urma acestor cercetări a fost identificat un bogat material arheologic care în mare parte se află în depozitele Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud⁴.

Despre cercetările respective au fost publicate câteva studii⁵, culminând cu cartea din anul 2008: *Castrul roman de la Orheiu Bistriței/ Das römische Kastell von Orheiu Bistrițe*, autor D. Protase.

În volumul respectiv sunt publicate sumar o serie de informații legate de materialul ceramic descoperit în cadrul săpăturilor respective, acest fiind tipologizat pe baza unor criterii legate de funcționalitatea și forma vaselor sau atribuirii etnice⁶. Singura categorie ceramică care s-a bucurat de un interes mai amănunțit, fiind ceramica de factură dacică, identificată în săpăturile din castru⁷. Despre categoria de vase de tip *mortaria* avem

---

1 Macrea *et al.* 1967, pp. 113–121.

2 Protase 2008.

3 Protase 2008, pp. 12–24.

4 Începând cu anul 2019 autorii au început un demers de identificare și prelucrare a materialelor ce provin din aceste săpături, marea majoritate a acestora fiind regăsite, în special cele inventariate, însă în depozitul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud a fost identificat încă un lot consistent de material ceramic ce nu a fost inventariat la momentul respectiv, acesta fiind prelucrat și inventariat recent.

5 Protase 1960, pp. 188–197; Macrea *et al.* 1967, pp. 113–121; Protase 2007, pp. 93–111.

6 Protase 2008, pp. 32–37.

7 Protase 1960, pp. 188–197.

doar o singură mențiune bibliografică, atunci când se tratează problematica ceramicii romane din castru, unde în grupa I, după tipologia lui D. Protase sunt amintite bucăți din două *mortaria*⁸, fără a fi menționate contextul lor de descoperire. După prelucrarea materialelor regăsite în depozitele Complexului Muzeul Bistrița-Năsăud, numărul acestora a crescut la 7⁹, dar și acestea sunt lipsite de date concrete privind contextul lor de descoperire, știm doar că provin din cercetările din acei ani.

Cercetări arheologice în interiorul castrului de la Orheiu Bistriței au mai avut loc doar în anul 2019. Cercetările preventive din anul 2019 au urmărit eliberarea terenului de sarcină arheologică, anterior amenajării spațiului în cauză pentru construcția unei capele mortuare. A fost cercetată o suprafață de aproximativ 20 x 15 m, amplasată în *retentura dextra* a castrului, în zona de sud-est a acesteia, în proxima apropiere a presupusei clădiri a *praetorium*-ului (Pl. I, fig. 2) și *via sagularis*. Aici a fost dezvelită suprafața pe lățimea perimetrală a lotului respectiv care urma să fie afectat de noua clădire. În urma cercetării arheologice au fost identificate complexe arheologice, straturi de cultură sau artefacte, care aduc noi date importante despre acest castru roman¹⁰.

În urma prelucrării materialelor arheologice, ce se află în depozitele Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, rezultate din vechile și noile săpături arheologice din castrul roman de la Orheiu-Bistriței, au putut fi identificate și repertoriate circa 23 de fragmente ceramice ce provin de la tipurile de vase *mortaria*.

Catalog

1. *Mortarium* (Pl. 2, fig. 1) – fragment din buza și peretele vasului; pastă fină, culoare gălbuie, corp tronconic, buza evazată profilată pe circumferința interioară, pe suprafața interioară păstrează granule de cuarț. H = 7,8 cm, lățime buză = 6 cm, d. interior = 38 cm. Fragment de *mortaria* provenit din colecția Gimnaziului Săsesc din Bistrița, înregistrat în inventarul Muzeului Bistrița în anul 1952. Inv. 183.
2. *Mortarium* (Pl. 2, fig. 2) – se păstrează parte din peretele și buza vasului; pastă compactă, fină, de culoare cărămizie, cu granule de cuarț pe suprafața interioară, corp tronconic, buza lată cu muchia rotunjită, delimitarea dintre buza și corpul vasului este realizată printr-o canelură respectiv o nervură profilată, cu granule de cuarț pe

---

8 Protase 2008, p. 36.

9 Foarte probabil printre acestea se află și cele două fragmente amintite în carte, din păcate doar pe baza mențiunii respective, fără alte informații nu putem știi despre care fragmente e vorba.

10 Întreg materialul arheologic provenind din această săpătură, a fost prelucrat urmând a fi publicat în cadrul unor studii viitoare. Până în prezent au fost publicate vasele ceramice cu graffiti în limba latină (Zăgreanu *et al.* 2020).

- suprafața interioară. H = 6 cm, lățime buză = 5 cm, d. interior = 32 cm. Cercetări 1957–1960. Inv. 2731.
3. *Mortarium* (Pl. 2, fig. 3) – se păstrează fragmentar parte din peretele și buza vasului, pastă fină de culoare gălbuie, corp tronconic cu granule de cuarț pe suprafața interioară, buza evazată cu muchia rotunjită, cu o nervură profilată pe circumferința interioară. H = 11 cm, lățime buză = 4 cm. Cercetări 1957–1960. Inv. 2740.
  4. *Mortarium* (Pl. 2, fig. 4) – tuf vulcanic; fragment, se păstrează doar parte din peretele vasului și buza acestuia ce cuprinde canalul deversor. H = 7,5 cm, lățime buză = 7 cm, greutate = 250 gr. Cercetări 1957–1960. Inv. 3042.
  5. *Mortarium* (Pl. 3, fig. 5) – fragment, corp tronconic, buza lată, evazată cu muchia rotunjită, pastă fină, culoare gălbuie, cu granule de cuarț pe suprafața interioară. H = 11,5 cm, lățime buză = 5 cm, gr. perete = 1,5 cm. Cercetări 1957–1960. Inv. 3184.
  6. *Mortarium* (Pl. 2, fig. 6) – se păstrează un fragment din buza și peretele vasului, pastă fină, culoare gălbuie, cu granule de cuarț pe suprafața interioară. Buza lată cu muchia rotunjită, prezintă pe suprafața exterioară un strat de angobă roșie și două linii paralele incizate. Lățime buză = 6 cm. Cercetări 1957–1960. Inv. 3506?.
  7. *Mortarium* (Pl. 3, fig. 8) – se păstrează un fragment din fundul vasului, pastă semifină degresată cu nisip fin, culoare roșiatică, cu granule de cuarț pe suprafața interioară. L = 10,5 cm, l = 2,7 cm, gr. perete = 2,7 cm. Inv. Cercetări 1957–1960. Inv. 28139.
  8. *Mortarium* (Pl. 3, fig. 9) – fragment din fundul și peretele vasului, pastă semifină degresată cu nisip, culoare roșie, pe suprafața interioară prezintă orificiile rămase de la imprimarea granulelor de cuarț. D. fund = 16 cm, h = 5 cm, gr. perete = 2,7 cm. Cercetări 1957–1960. Inv. 28140.
  9. *Mortarium* (Pl. 3, fig. 7) – fragment din peretele și buza vasului, corp tronconic, buza evazată, pastă semifină degresată cu nisip, culoare cărămizie, pe suprafața interioară păstrează granule de cuarț. H = 8 cm, lățime buză = 5 cm, gr. perete = 1,1 cm, d. interior = 24 cm. Cercetări 1957–1960. Inv. 28141.
  10. *Mortarium* (Pl. 4, fig. 11) – fragment din peretele, buza și fundul vasului, pastă grosieră, cu nisip și granule de pietriș în compoziție, culoare cărămizie, fundul drept, rupt în două bucăți, corp tronconic, buză puternic arcuită, evazată. La interior și exterior buza este delimitată de corpul vasului de câte o nervură profilată. Pe suprafața interioară păstrează granule de cuarț. H = 11 cm, d. buză = 46 cm, d. fund = 14 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, complex 3, carou 6–9, adâncimea = 130 cm. Inv. 26738.
  11. *Mortarium* (Pl. 3, fig. 10) – fragment din peretele și fundul vasului, corp tronconic, fund drept, pastă grosieră, cu nisip și granule de pietriș în compoziție, de culoare brun-cenușie. H = 7 cm, d. fund = 14 cm. Cercetări 2019, secțiunea S2, adâncimea = 110 cm. Inv. 26739.

12. *Mortarium* (Pl. 4, fig. 12) – fragment din peretele și fundul vasului, corp tronconic, pastă semifină degresată cu nisip, culoare roșiatică, pe suprafața interioară granule de cuarț. H = 10 cm, d. fund = 14 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, complex 1, adâncimea = 140 cm. Inv. 26740.
13. *Mortarium* (Pl. 4, fig. 13) – fragment din buza și peretele vasului, pastă grosieră cu granule de pietriș în compoziție, culoare cenușiu-negricioasă, se păstrează o parte din canalul deversor. H = 10,7 cm, d. interior = 30 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, descoperire la suprafață după decapare. Inv. 26741.
14. *Mortarium* (Pl. 5, fig. 14) – se păstrează fragmentar, pastă semifină cu nisip în compoziție, de culoare roșie, corp tronconic, buză evazată delimitată de gura vasului de o nervură profilată, suprafața interioară este acoperită cu granule de cuarț. H = 13 cm, d. buză = 42 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, groapa 1, adâncimea = 210 cm. Inv. 26742.
15. *Mortarium* (Pl. 5, fig. 15) – fragment din buza și peretele vasului, pastă grosieră cu nisip și granule de pietriș în compoziție, culoare cărămizie, corp tronconic, buza evazată cu o nervură profilată pe circumferința interioară și granule de cuarț pe suprafața interioară. H = 9 cm, d. buză = 24 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, groapa 1, adâncimea = 210 cm. Inv. 26743.
16. *Mortarium* (Pl. 6, fig. 21) – fragment din buza vasului ce păstrează canalul deversor, pastă fină, culoare roșie, buza dreaptă cu muchia rotunjită, suprafața interioară cu granule de cuarț, deversorul subliniat de nervuri profilate având la bază câte o linie fină incizată, deschiderea deversorului 7 cm. H = 6,5 cm, d. buză = 56 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, groapa 1, adâncimea = 210 cm. Inv. 26744.
17. *Mortarium* (Pl. 5, fig. 16) – fragment din peretele și fundul vasului, pastă semifină cu nisip în compoziție, culoare cărămizie, corp tronconic. H = 8 cm, d. fund = 14 cm. Cercetări 2019, secțiunea S3, m 12, adâncimea = 100 cm. Inv. 26745.
18. *Mortarium* (Pl. 5, fig. 17) – se păstrează fragmentar peretele și fundul vasului, corp tronconic, pastă semifină, cu granule de pietriș în compoziție, culoare cărămizie, pe suprafața interioară cu granule de cuarț. H = 9 cm, d. fund = 14 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, complexul 5, adâncimea = 110 cm. Inv. 26746.
19. *Mortarium* (Pl. 6, fig. 18) – fragment din buza și peretele vasului, pasta semifină cu nisip în compoziție, culoare cenușie, buza evazată cu muchia rotunjită, cu o nervură profilată pe circumferința interioară. H = 7 cm, d. buză = 40 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, prelungire camera 1, adâncimea = 150 cm. Inv. 26747.
20. *Mortarium* (Pl. 6, fig. 19) – fragment din buza și peretele vasului, pasta grosieră cu nisip și granule de pietriș în compoziție, culoare cenușie, corp tronconic, cu o nervură profilată între buză și circumferința interioară. H = 7,5 cm, d. buză = 22 cm. Cercetare 2019, secțiunea S1, m. 1–4, adâncime = 150 cm. Inv. 26748.

21. *Mortarium* (Pl. 6, fig. 20) – fragment din buza vasului ce păstrează și o parte din canalul deversor, pastă fină, de culoare cărămizie. H = 2,5 cm, L = 22 cm, l = 6 cm. Cercetări 2019, secțiunea S2, m 15, adâncimea = 110 cm. Inv. 26749.
22. *Mortarium* (Pl. 6, fig. 22) – fragment din peretele vasului, pastă semifină cu nisip și granule de pietriș în compoziție, culoare roșiatică, pe suprafața interioară cu granule de cuarț. H = 7 cm. Cercetări 2019, secțiunea S1, complex 1, adâncimea = 140 cm. Inv. 26750.
23. *Mortarium* (Pl. 6, fig. 23) – se păstrează fragmentar parte din peretele și buza vasului, pastă grosieră cu granule mărunte de pietriș în compoziție, culoare cenușie, corp tronconic, pe suprafața interioară păstrează granulele de cuarț, buza evazată, ușor arcuită, cu muchia dreaptă și o nervură profilată pe circumferința interioară. D = 22 cm, h = 10 cm, lățime buză = 4,5 cm. Cercetări 2019, secțiunea S2, m 4, adâncimea = 170 cm. Inv. 26923.

Recipiente de dimensiuni mari, lucrate din ceramică sau piatră, având pereți groși, pietricele și minerale impregnate pe suprafața interioară, vasele de tip *mortaria* aveau o paleta largă de funcționalități în domeniul culinar, fiind o prezență obișnuită ca veselă ceramică folosită în interiorul castrelor romane de pe limes-ul roman¹¹. Din păcate studiile referitoare la acest tip de ceramică în Dacia sunt extrem de puține¹², ele concentrându-se pe piesele care prezintă ștampile, în special cele din zonele urbane ale provinciei. Prezența acestora în interiorul castrului de la Orheiul Bistriței este un lucru extrem de normal, însă cercetările de mică anvergură efectuate în interiorul castrului ne oferă doar o situație parțială a răspândirii și utilizării acestora pe teritoriul castrului.

Nu a fost identificat niciun fragment de *mortaria* care să prezinte vreo urmă de ștampilă. Tipologic atât cât se poate stabili, dată fiind starea fragmentară a pieselor păstrate, se pot determina două categorii: a) *mortaria* de mici dimensiuni (diametrul sub 30 cm) – 3 piese; b) *mortaria* cu buză arcuită, puternic profilată – 6 piese.

Materialul din care sunt confecționate este diferit doar la o singură piesă, este vorba de tuf vulcanic de Dej (nr. 4), toate celelalte fiind din ceramică. Destul de rare, fragmentele de *mortaria* din rocă, sunt de obicei din marmură¹³, cel de la Ilișua/ Arcobara fiind din calcar.¹⁴ Un singur fragment provine din vechea colecție a Gimnaziului Săsesc din Bistrița, inventariată de Secția de Istorie a Muzeului Bistrița în anul 1952 (nr. 1),

11 Gaiu 2016–2017, pp. 78–97; Nedelea 2017, pp. 83–132.

12 Popilian 1976, pp. 46–49; Băluță 1977, pp. 243–256; Băluță 1981, pp. 263–267; Petolescu 1985, pp. 151–171; Gudea 1989, pp. 500–501; Lipovan 1992, pp. 179–199; Rusu-Bolindeț 2007, pp. 407–409; Cociș, Beu-Dachin 2014, pp. 85–93; Răbîncă, Popovici 2019, pp. 121–130; Cociș 2021, pp. 153–158.

13 Ardeț 2009, pp. 50–51, nr. 85, fig. 15; Alicu *et al.* 1994, pp. 81–82, pp. 140–141, pp. 89–90.

14 Gaiu 2016–2017, p. 78.

acesta provenind dintr-o descoperire întâmplătoare în perimetrul castrului. O serie de 8 fragmente de *mortaria* provin din săpăturile desfășurate în perioada 1957–1960 (nr. 2, nr. 3, nr. 4, nr. 5, nr. 6, nr. 7, nr. 8, nr. 9), din păcate fără alte date privind contextul lor arheologic de descoperire. Celelalte 14 fragmente provin din săpăturile efectuate în 2019. Din punct de vedere al contextului arheologic se remarcă trei fragmente ce provin dintr-o groapă menajeră (nr. 14, nr. 15, nr. 16), dar și fragmente din secțiunea 1, complexul 1 (nr. 12, nr. 18, nr. 22). Acest complex 1 s-a conturat sub nivelul zidăriei, spre interiorul secțiunii sub forma unei lentile consistente de arsură, ce conține material bogat arheologic de unde au fost recuperate un număr impresionant de piese de bronz de factură militară. Pe baza stratigrafiei și a altor artefacte ce provin din aceste complexe, respectivele fragmente de *mortaria* trebuie încadrate cronologic în prima etapă de funcționare a castrului roman, în secolul al II-lea p.Chr. Restul de fragmente descoperite în anul 2019 provin din complexe nu foarte clar conturate, astfel că o încadrare cronologică a lor este riscantă, deși marea lor majoritate prezintă același nivel stratigrafic.

Din punctul de vedere al compoziției pastei se remarcă: – 7 fragmente din pastă fină (nr. 1, nr. 2, nr. 3, nr. 5, nr. 6, nr. 16, nr. 21); – 9 fragmente pastă semifină (nr. 7, nr. 8, nr. 9, nr. 12, nr. 14, nr. 17, nr. 18, nr. 19, nr. 22); – 6 fragmente pastă grosieră (nr. 10, nr. 11, nr. 13, nr. 15, nr. 20, nr. 23).

Coloritul pastei este majoritar roșu-cărămiziu la 15 fragmente, 5 fragmente având pasta de culoare neagră (nr. 11, nr. 13, nr. 19, nr. 20, nr. 23), iar două fragmente pasta de culoare gălbuie (nr. 1, nr. 3). Majoritatea au fost realizate prin ardere oxidantă. Pe suprafața interioară au fost impregnate, în pasta moale, bucăți de cuarț, pietricele și minerale, mai dense sau dispersate, aplicate imediat sub gura acestora. Majoritatea, acolo unde s-a putut stabili au corpul tronconic, doar două având corpul semisferic (nr. 9, nr. 13).

Diametrele celor la care s-au putut stabili identifică 4 fragmente de *mortaria* de mici dimensiuni, cu diametrul sub 30 cm (nr. 9, nr. 15, nr. 20, nr. 23) și 7 fragmente de vase cu diametrul de peste 30, de dimensiuni mari până la 60 cm (nr. 1, nr. 2, nr. 10, nr. 13, nr. 14, nr. 16, nr. 19). La circa 5 fragmente nu li s-au putut stabili diametrele. Fragmentelor cărora li s-a păstrat fundul s-a putut stabili prezența a 5 piese având diametrul acestuia de 14 cm (nr. 10, nr. 11, nr. 12, nr. 17, nr. 18) și 1 fragment având diametrul de 16 cm (nr. 8). Funcționalitatea lor trebuie legată de bucătărie și utilizarea pentru diferite preparate culinare, însă unele pot fi să fi avut, în special cele de dimensiuni mai mici, și o utilizare în scopuri farmaceutice.

Despre existența unor cuptoare de producere a acestora nu avem nicio informație, singura descoperire a unui cuptor¹⁵ de cărămidă a fost făcută tot în timpul cercetărilor

---

15 Protase, Dănilă 1965, pp. 557–561.

din anii 1957–1960, pe panta Dealului Pietros, aflat la distanță de 300 m de locația castrului.

În urma analizei celor 23 de fragmente de *mortaria* se pot enunța câteva concluzii. Ca și dimensiuni predomină piesele mari, cele cu diametrul mic fiind puține. Corpul tronconic al acestora sugerează preferința pentru acest tip de vase. Pasta predominantă este cea semifină, iar culoarea principală este cea roșie-cărămizie. Cele câteva fragmente negre realizate prin ardere inoxidantă, sugerează existența unui atelier care produce și astfel de tipuri de vase. Unele piese au, se pare, dimensiuni aproximativ identice, cel puțin la diametrul fundurilor sau a diametrului buzei. La câteva dintre piese pe baza contextului arheologic s-a putut face o datare a acestora ele aparținând orizontului cronologic al primei faze de funcționare a castrului, în secolul al II-lea p.Chr. Dacă cele realizate din pastă fină ar putea fi importuri sau piese aduse de la ateliere din castele vecine¹⁶, cele din pastă semifină sau grosieră puteau cu siguranță să fie produse local.

Deși nu avem nici un fragment șampilat, caracteristicile enunțate mai sus par să ateste existența unei *officina* locale ce putea deservi necesitățile castrului și *vicus*-ului aferent.

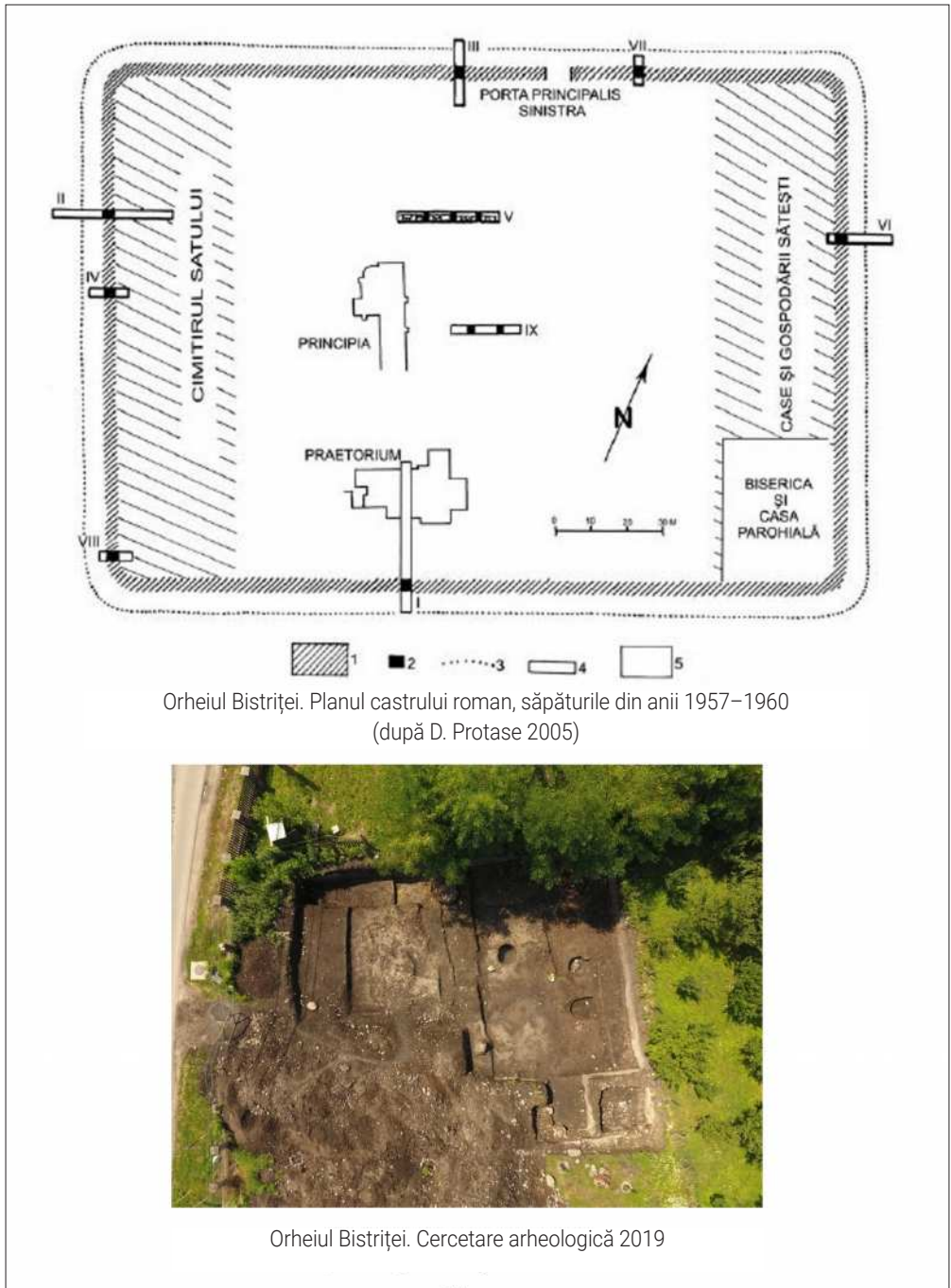
Bibliografie

- Alicu *et al.* 1994 D. Alicu, S. Cociș, C. Ilieș, A. Soroceanu, *Small Finds from Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Cluj-Napoca: Editura Biblioteca Musei Napocensis, 1994.
- Ardeț 2009 A. Ardeț, *Tibiscum: Ceramica romană descoperită la Iaz „Traianu”*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2009.
- Băluță 1977 C. I. Băluță, „Sigilla mortariorum apulensia”, *Apulum*, 15, 1977, pp. 243–256.
- Băluță 1981 C. I. Băluță, „Mortaria șampilate commune în Dacia și Moesia Inferior”, *Pontica*, 14, pp. 263–267.
- Cociș 2021 S. Cociș, „A new stamped mortarium from Napoca”, *Ziridava*, 35, 2021, pp. 153–158.
- Cociș,
Beu-Dachin 2014 S. Cociș, E. Beu-Dachin, *A stamp with the name of Claudius Donitianus Evaresto at Napoca*, Römisch-Germanisches Zentralmuseum (Hrsg.), Honesta Missione. Festschrift für Barbara Pferdehirt, Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2014, pp. 85–93.
- Gaiu 2016–2017 C. Gaiu, „Mortaria din castrul roman de la Ilișua”, *Revista Bistriței XXX–XXXI*, 2016–2017, pp. 76–97.
- Gudea 1989 N. Gudea, „Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman (I). Săpăturile și cercetările arheologice până în 1977”, *ActaMP*, 11, 1989.

---

¹⁶ Gaiu 2016–2017, p. 78.

- Lipovan 1992 I. T. Lipovan, „Fructierele și *mortaria* de la Ampelum”, *SCIVA*, 43, 1992, pp. 179–199.
- Macrea *et al.* 1967 M. Macrea, D. Protase, Șt. Dănilă, „Castrul roman de la Orheiul Bistriței (r. Bistrița, reg. Cluj)”, *SCIV*, 18, nr. 1, 1967, pp. 113–121.
- Nedelea 2017 L. Nedelea, „Ceramica”, în S. Nemeti, I. Nemeti (editori), *Studii asupra granițelor romane din Dacia, I, Castrul legionar roman de la Potaissa. Centuria din praetentura sinistra*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2017, pp. 83–132.
- Petolescu 1985 C. C. Petolescu, „Inscripții pe *mortaria* din Dacia (II)”, *Pontica*, 18, 1985, pp. 157–171.
- Popilian 1976 G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1976.
- Protase 1960 D. Protase, *Olaria dacică din castrul roman de la Orheiul Bistriței*, Probleme de muzeografie, Cluj, 1960, pp. 188–197.
- Protase 2008 D. Protase, *Castrul roman de la Orheiu Bistriței/ Das römische Kastell von Orheiu Bistriței*, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2008.
- Protase, Dănilă 1965 D. Protase, Șt. Dănilă, „Un cuptor roman de ars cărămizi la Orheiul Bistriței”, *Apulum*, V, 1965, p. 557–561.
- Răbîncă, Popovici 2019 I. Răbîncă, S. Popovici, „Vase *mortaria* din colecțiile muzeului Romanțiului Caracal”, *Tibiscum*, 9/2019, pp. 121–130.
- Rusu-Bolindeț 2007 V. Rusu-Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca. Contribuții la studiul ceramicii din Dacia romană*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2007.
- Zăgreanu *et al.* 2020 R. Zăgreanu, D. Deac, A. Moldovan, „Pottery Vessels with Graffiti Discovered in the Roman Fort from Orheiu Bistriței”, *StudiaUBB*, 65/1, 2020, pp. 23–37.

Orheiul Bistriței. Planul castrului roman, săpăturile din anii 1957-1960
(după D. Protase 2005)

Orheiul Bistriței. Cercetare arheologică 2019

Planşa II

Fig. 5

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

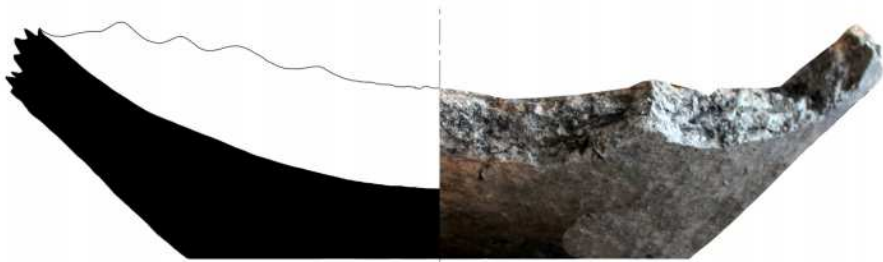

Fig. 10

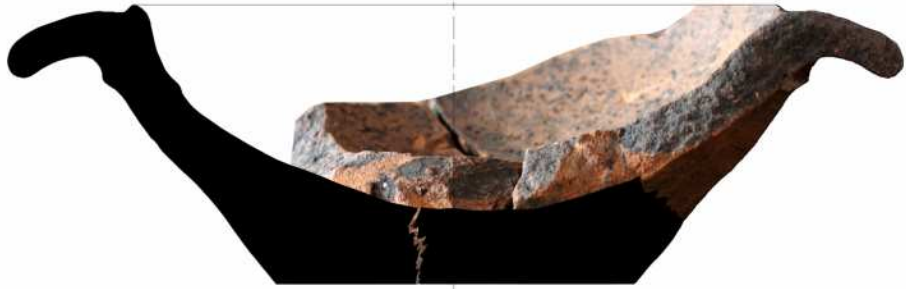

Fig. 11

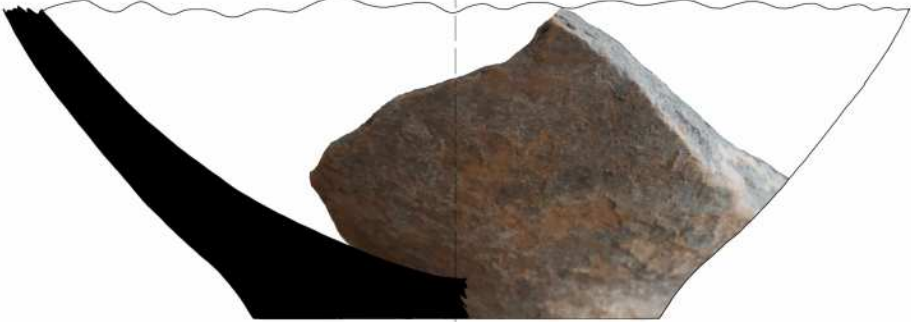

Fig. 12

Fig. 13

Planşa IV

Fig. 14

Fig. 15

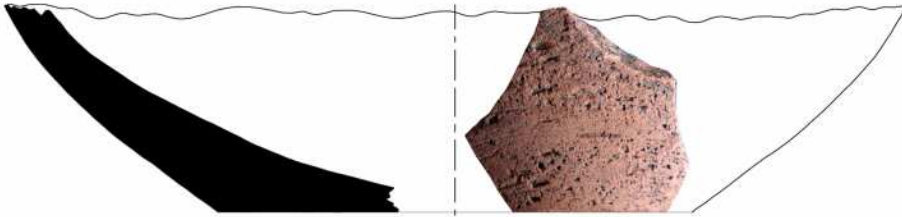

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Planşa VI

A new bronze phalera from Dragu (Sălaj County, Romania)

Horațiu COCIȘ

Zalău County Museum of History and Art
hcocis12@gmail.com

Abstract

The present study aims to present a new bronze phalera, discovered on the surface of the Roman settlement at Dragu (Sălaj county). The phalera is part of a cavalry outfit, its dating being early, at the beginning of the 2nd century AD, probably immediately after the Roman conquest. The piece is an exception, very early for this environment, having a direct analogy with the phalera of the same type from Sarmizegetusa Regia.

Keywords

Roman phalera, rural settlement, cavalry, Dragu.

O nouă phalera romană din bronz de la Dragu (jud. Sălaj, România)

Rezumat

Studiul de față își propune prezentarea unei noi phalera din bronz, descoperită pe suprafața așezării romane de la Dragu (jud. Sălaj). Phalera face parte dintr-o garnitură de cavalerist, datarea ei fiind una timpurie, la începutul secolului al II-lea AD, probabil imediat după cucerirea romană. Piesa este una de excepție, foarte timpurie pentru acest mediu, având analogie directă cu phalera de același tip de la Sarmizegetusa Regia.

Cuvinte cheie

Phalera romană, așezare rurală, cavalerie, Dragu.

The findspot.

The Roman rural settlement at Dragu – *Dealul Blidarului* (Sălaj County).

Located in a rather isolated area of Sălaj County, the village of Dragu (Drág) has attracted the attention of archaeologists since the 19th century, due to the concentration of surface archaeological discoveries, ranging from the Neolithic to the Roman period.¹ What particularly interests us in this study is the fact that, among the multitude of discoveries, those that can be assigned to the Roman era are also numerous, their concentration being extremely high for an area like that of Dragu village.

In order to contextualize the mentioned rural settlement, as well as to later understand its wider context, we briefly review the findspots with Roman discoveries on the territory of this locality:

1. **Dragu – *La Bulbuc***. The multi-phase settlement is located 3 km northwest of the center of the village, on a wide plateau. The potsherds discovered here in the last decades are indicating the presence of the Neo-Eneolithic communities (Coțofeni), Bronze Age (Wietenberg/Noua), and Roman period.²
2. **Dragu – *Țibenea/Dâmbul Țibeniei***. The site is located 50 m south of Dragului valley, on the elongated plateau near the edge of the forest,³ totaling around 23 hectares (according to the spatial extension of the Roman ceramics from the surface. This is the place where a rear wall of a family aedicula was discovered on the surface of the site, during agricultural work, currently stored at the Zalău County Museum of History and Art.⁴
3. **Dragu – *Dealul Podurilor***. The only available date is an older mention of a Mithraic relief.⁵
4. **Dragu – *Zăpodea de Piatră***. Having the same indications of a precarious location, the site entered the specialized literature as being located 1 km north of the village, the presence of Roman ceramics and a statuette representing an eagle (Jupiter?) being reported.⁶
5. **Dragu – *Pusta Mică***. This point appears most often mentioned in specialized publications, the discoveries on its surface being quite numerous and varied. It is

---

1 See the list of discoveries in Luca, Gudea 2010, pp. 72–75 with the mentioned references.

2 Marțian 1909, p. 328, nr. 161; Roska 1942, p. 69, nr. 66; Tudor 1968, p. 234; Lakó 1981, p. 53; Lakó 1983, p. 75; Bejinariu 2001, p. 104; Bejinariu 2003, p. 67; Bejinariu 2005, p. 63; Kacsó 2003, p. 136; Luca, Gudea 2010, p. 72.

3 Matei, Lakó 1979, p. 125, nr. 14; Gudea 2008, p. 76, nr. 16; Luca, Gudea 2010, p. 74.

4 Bajusz 2004, p. 369, fig. 4; Balaci-Crânguș, Matei 2008, pp. 143–152, Pl. I. Inv. No: CC.3/1978.

5 Roska 1942, p. 69; Gudea 2008, p. 76; Luca, Gudea 2010, p. 74; see especially the extended study of Szabó 2012, pp. 135–143 with bibliography.

6 Neigebaur 1851, p. 234; Finály 1904, pp. 245–246; Tudor 1968, p. 235; Matei, Lakó 1979, p. 125, nr. 14; Gudea 2008, p. 76, nr. 16; Luca, Gudea 2010, p. 75.

Fig. 1. 1. The *aedicula* rear wall from *Țibenea/Dâmbul Țibeniei* (photo H. Cociș);
2. the Mithraic relief from *Dealul Podurilor* (after Szabó 2012, 143, Pl. 1.2)

located approximately near the point *Dealul Lespezi*, 4 km south of the village.⁷ Ceramic fragments, bricks, tiles, coins, traces of masonry, and probably a stone statue representing Jupiter, in natural size,⁸ were reported on its surface.

Dragu – Dealul Blidarului. The site was discovered in the summer of 2022, following systematic surveys carried out with the aim of re-identifying the points mentioned above. The first surface surveys indicated a huge amount of archaeological material, among which we mention the ceramics spread in different points of the site, tiles, bricks, burnt adobe, and some metal fragments. Among these artifacts, the bronze phalera that is the subject of this study being present among the discoveries, most likely brought to the surface of the soil by deep plowing in the area.

The research related to the toponymy of the sites as well as the sculptural discoveries finally succeeded in clarifying a series of data that were currently unclear, given the long interval since the last systematic periegeses and the toponymic inventory of the sites. Interviewing the locals and finding the one who discovered the rear wall of the *aedicula*,

7 Goos 1876, p. 71; Torma 1880, p. 20; Finály 1904, pp. 245–246; Marțian 1909, p. 328, nr. 161; Tudor 1968, p. 235; Gudea 2008, p. 76, nr. 16; Luca, Gudea 2010, p. 75.

8 Paulovics 1940, p. 27, Pl. X/22; Isac 1974, p. 77; Bodor 1988, p. 193, nr. 1, fig. 1; Diaconescu 2005, p. 164, nr. 36, Pl. XL/4.

a fact to which other sources from the same village add, we now have the certainty that the point *Dealul Blidarului* (see Pl. 2) is the same as *Țibenea/Dealul Țibeniei*, being a double, crossed toponymy. Thus, the phalera that we will analyze in the following is part of the same site where the funerary sculptural monument was identified, finally being able to accurately establish one of the *hot spots* from Dragu.

The bronze phalera from Dragu – *Dealul Blidarului/Țibenea/Dâmbul Țibeniei*

The bronze phalera was discovered on the surface of the mentioned site, during the summer of 2022, on the surface, following intensive plowing. The exact position was recorded using a high-precision RTK GPS. The artifact is fragmentary, with around 70% being preserved, having about 6.4 x 5.5 cm.

The object has the shape of a slightly curved disc, with a maximum diameter of 7 cm (based on the rim chart – 90 measurements) The piece was made of bronze, by casting, and later it was processed by turning the outer surface, leaving a slightly rounded edge, marked, in turn, by a circular depression, having a width of only 0.1 cm and the diameter of 6.97 cm. The central part of the phalera is made in the form of a disc, having a diameter of 2.06 cm; in its center, a raised button with a diameter of 0.3 cm is made. On the surface of this central disc was practiced, also by turning, a raised rib, 0.4 cm wide, separated from the edge by a groove, 0.21 cm wide. The described rib has an outer diameter of 2.80 cm.

In the area that was thus delimited, between the edge of the piece and the central disk a circular register with a width of 1.9 cm was outlined whose surface was ornamented by incising with a vegetal motif. The ornamental element is composed of the chaining of two types of leaves, which are repeated three times each. The surface of this vegetal register was uniformly covered with a thin layer of white metal, probably silver. This procedure is relatively common in other phalerae of this type.⁹ The interior of the artifact was not decorated. It has preserved two fixing loops (according to the typology, originally there were three loops), both with an outer diameter of 1.1 cm.

The phalera belonged to a harness set. According to various figurative representations and analogies, these phalerae represent decorative components of Roman cavalry equipment.¹⁰ Based on the typologies made by M. C. Bishop, the phalera from Dragu can be framed within the Bishop 5c Type, according to decorative appearance and shape criteria,¹¹ and within the Bishop 4a type, the so-called three-loop phalerae.¹²

---

9 Bishop 1988, p. 84.

10 Bishop 1988, p. 84.

11 Bishop 1988, p. 137, Fig. 40, 5c.

12 Bishop 1988, p. 141, Fig. 42, 4a.

Based on the second typology, M.C. Bishop considered that the three loops on the back of the phalera ensured the distribution of the leather belts in the area of the horse's shoulders, as well as in that of the thighs.¹³

Analogies for the phalera from Dragu are found in several places, such as Xanten¹⁴ or Doorwert,¹⁵ but the closest analogy both from the point of view of the decor, the arrangement of the loops, as well as the geographical proximity, is the one recently found at Sarmazigetusa Regia, the formal capital of the Dacia Kingdom. The phalera is almost identical in terms of dimensions and decor, being an ideal analogy for the complete image of the phalera from Dragu. The decoration is based on the same vegetal pattern, being as if made by the same craftsman.¹⁶

The dating of these types of phalerae, based on archaeological contextualization and finds, is the end of the 1st century BC and the duration of the 1st century AD, until its end. Given the fact that the Roman rural settlement from Dragu has no way of existing before the Roman conquest and the creation of the province of Dacia, after 106 AD, we consider that this artifact represents one of the earliest pieces of evidence of the functioning of this settlement, at the same time extending the chronology of this type of phalera probably sometime in the first decade of 2nd century AD.

Unfortunately, as in the case of Sarmizegetusa Regia where the phalera was discovered by the treasure hunters,¹⁷ neither the phalera from Dragu does not have a clear discovery context, since it was dislodged by the plow. Thus, the lack of context irretrievably reduces the possibilities of further interpretations.

References

- Bajusz 2004 I. Bajusz, *Schreibinstrumente aus Dacia Porolissensis. Tintenfassler. Studia in Honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca, 2004, pp. 368–374.
- Balaci-Grânguș, Matei 2008 M. Balaci-Crânguș, Al. V. Matei, „Un monument sculptural din colecția Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău”, *Acta Musei Porolissensis*, XXX, 2008, pp. 143–152.
- Bejinariu 2001 I. Bejinariu, „Considerații privind descoperirile culturii Wietenberg din Județul Sălaj”, *Studia archaeologica et historica Nicolae Gudea dicata*, Zalău, 2001, pp. 95–118.
- Bejinariu 2003 I. Bejinariu, „Noi descoperiri ale culturii Suci de Sus din Județul Sălaj”, *Marmatia*, 7, 2003, pp. 65–82.

---

13 Bishop 1988, p. 95.

14 Junkelmann 1992, p. 80, fig. 88; Bishop, Coulston 1993, fig. 16/8.

15 Bishop, Coulston 1993, fig. 65/4.

16 Ferencz 2009, pp. 38–29; Ferencz 2012, pp. 63–71.

17 Ferencz 2012, p. 63.

- Bejinariu 2005 I. Bejinariu, „Pieșe preistorice de bronz de pe Valea Someșului”, *Marmatia*, 8, pp. 131–142.
- Bishop 1988 M. C. Bishop, „Cavalry equipment of the Roman Army in the 1st Century A.D.” Military Equipment and the Identity of the Roman Soldier. Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference, *BAR International Series*, 394, 1988, pp. 67–195.
- Bishop, Coulston 1993 M. C. Bishop, J. C. N. Coulston, *Roman Military Equipment, from the Punic Wars to the fall of Rome*, London: Oxbow books, 1993.
- Bodor 1989 A. Bodor, „Contribuții la istoria orașului Napoca pe baza monumentelor sale sculpturale din piatră (II)”, *Acta Musei Napocensis*, 24–25, 1987–1988, pp. 193–221.
- Diaconescu 2005 Al. Diaconescu, *Statuaria majoră în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 2005.
- Finály 1904 Finály I., „A limes dacicus és a Pugujiori földvár”, *Archaeologiai Értesítő*, 24, 1904, pp. 9–15.
- Ferencz 2009 I. V. Ferencz, „A bronze phalera discovered at Sarmizegetusa Regia – Grădiștea de Munte (Hunedoara County), Romania”, *Instrumentum*, 29, 2009, pp. 38–39.
- Ferencz 2012 I. V. Ferencz, „Despre o faleră de bronz descoperită la Sarmizegetusa-Regia”, *Terra Sebus*, 4, 2012, pp. 63–71.
- Goos 1871 C. Goos, *Chronik Der Archäologischen Funde Siebenburgens*, Sibiu, 1871.
- Gudea 2008 N. Gudea, *Așezări rurale în Dacia romană (106–275). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea: Primus, 2008.
- Isac 1974 D. Isac, „Contribuții la iconografia religioasă a Daciei romane. Iuppiter «Versopi»”, *Acta Musei Napocensis*, 11, 1974, pp. 61–79.
- Junkelmann 1992 M. Junkelmann, *Die reiter Roms*, III, Mainz am Rhain, 1992.
- Kacsó 2003 C. Kacsó, „Noi descoperiri Suci de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei”, *Marmatia*, 7, 2003, pp. 105–182.
- Lakó 1981 Lakó E., „Repertoriul topografic al epocii pietrei și a perioadei de tranziție spre epoca bronzului în județul Sălaj”, *Acta Musei Porolissensis*, 5, 1981, pp. 37–119.
- Lakó 1983 Lakó E., „Repertoriul topografic al epocii bronzului și Hallstattului timpuriu în județul Sălaj”, *Acta Musei Porolissensis*, 7, 1983, pp. 69–98.
- Luca, Gudea 2010 S. A. Luca, N. Gudea, *Arheologie și Istorie. (IV). Descoperiri din județul Sălaj*, Oradea, 2010.
- Marțian 1909 I. Marțian, „Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen”, *MAGW*, 39, 1909, pp. 321–258.
- Matei, Lakó 1979 Al. V. Matei, Lakó E., „Repertoriul descoperirilor și așezărilor de epocă romană pe teritoriul județului Sălaj”, *Acta Musei Porolissensis*, 3, 1979, pp. 121–136.
- Neigebaur 1851 J. F. Neigebaur, *Dacien aus den ueberresten des klassischen alterthums*, Brașov, 1851.
- Paulovics 1940 I. Paulovics, „Savaria Capitoliuma”, *Archaeologiai Értesítő*, 3, 1, 1940, pp. 19–48.
- Roska 1942 Roska M., *Erdély régészeti repertoriuma*, I, Cluj-Napoca, 1942.
- Szabó 2012 Szabó Cs., „Searching for the Light-Bearer. Notes on a Mithraic Relief from Dragu”, *Marisia*, 32, 2012, pp. 135–144.
- Tudor 1968 D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București: Editura Științifică, 1968.

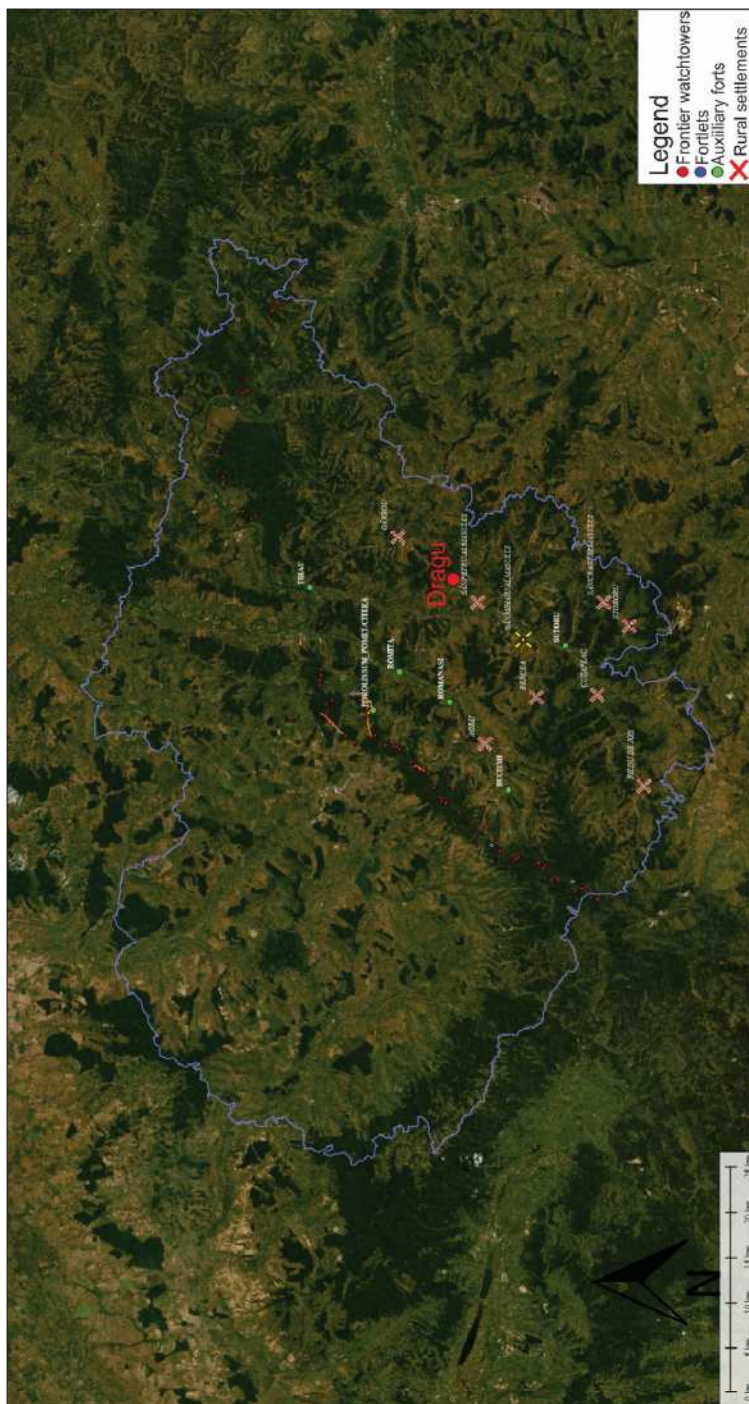
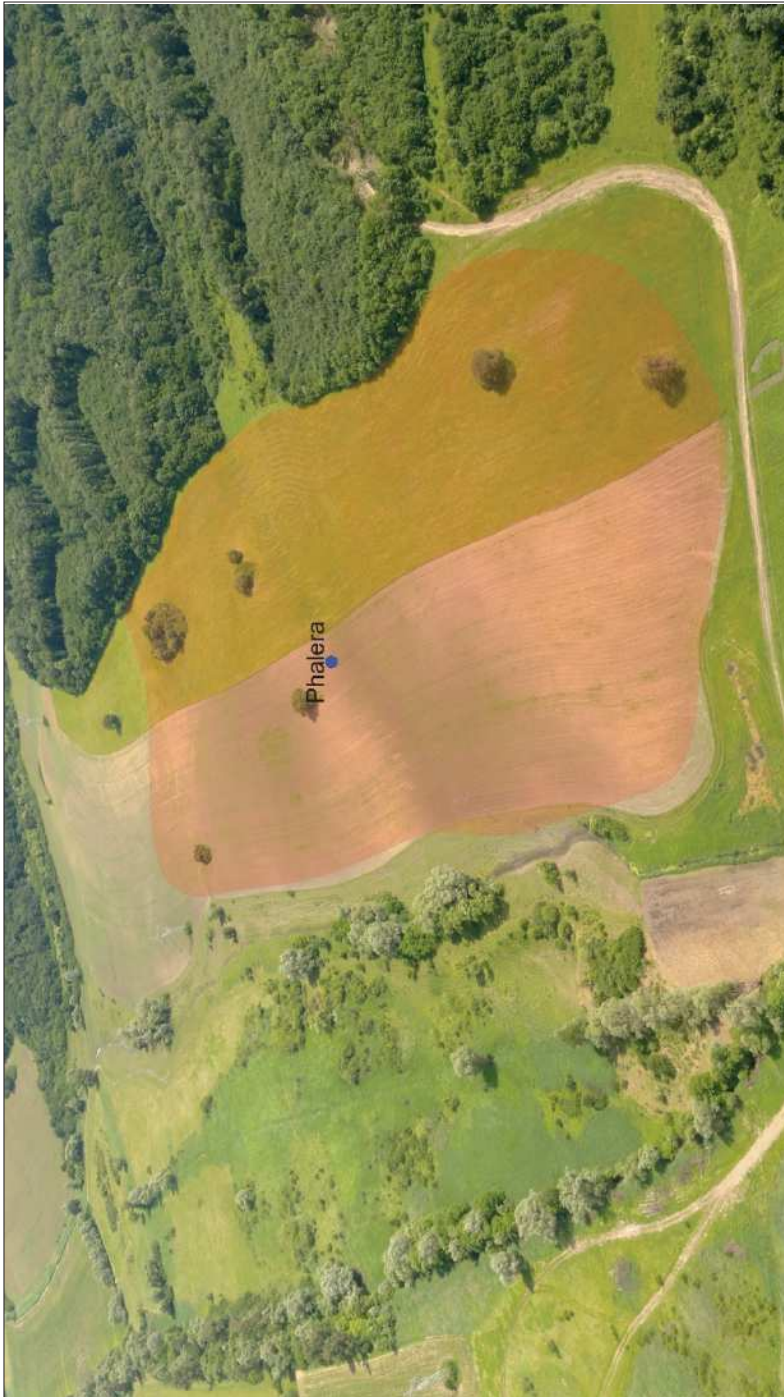
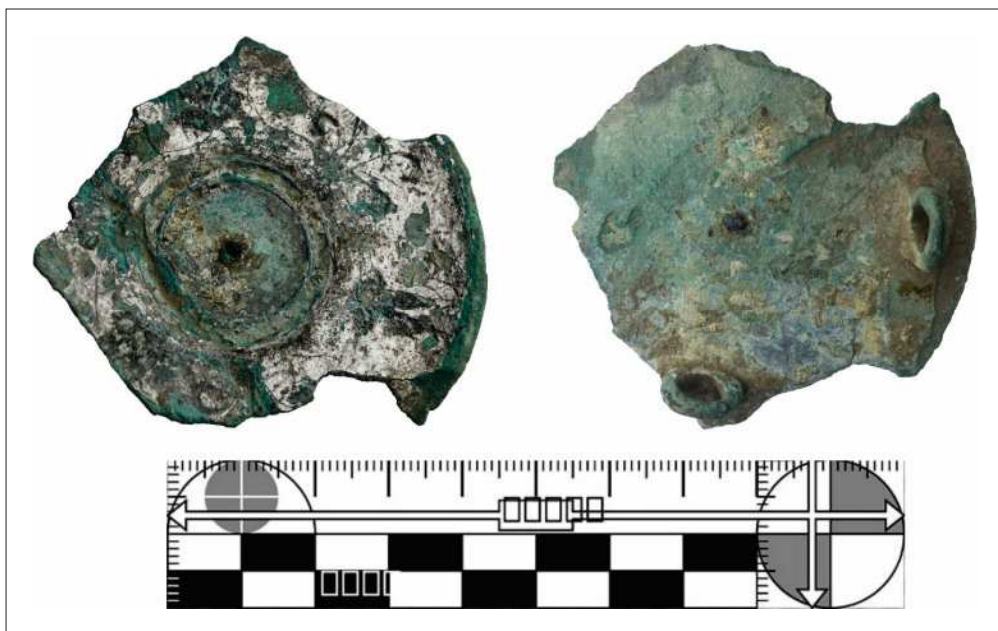

Plate 1. The archaeological landscape of the Roman rural settlement at Dragu (Sălaj County).

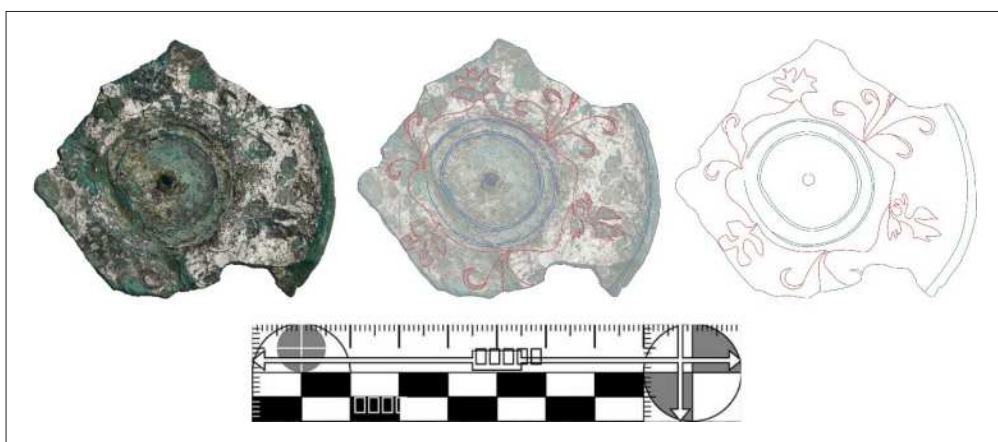

Plate 2. The Roman rural settlement of Dragu (pottery spatial extension) and the position of the bronze phalera.

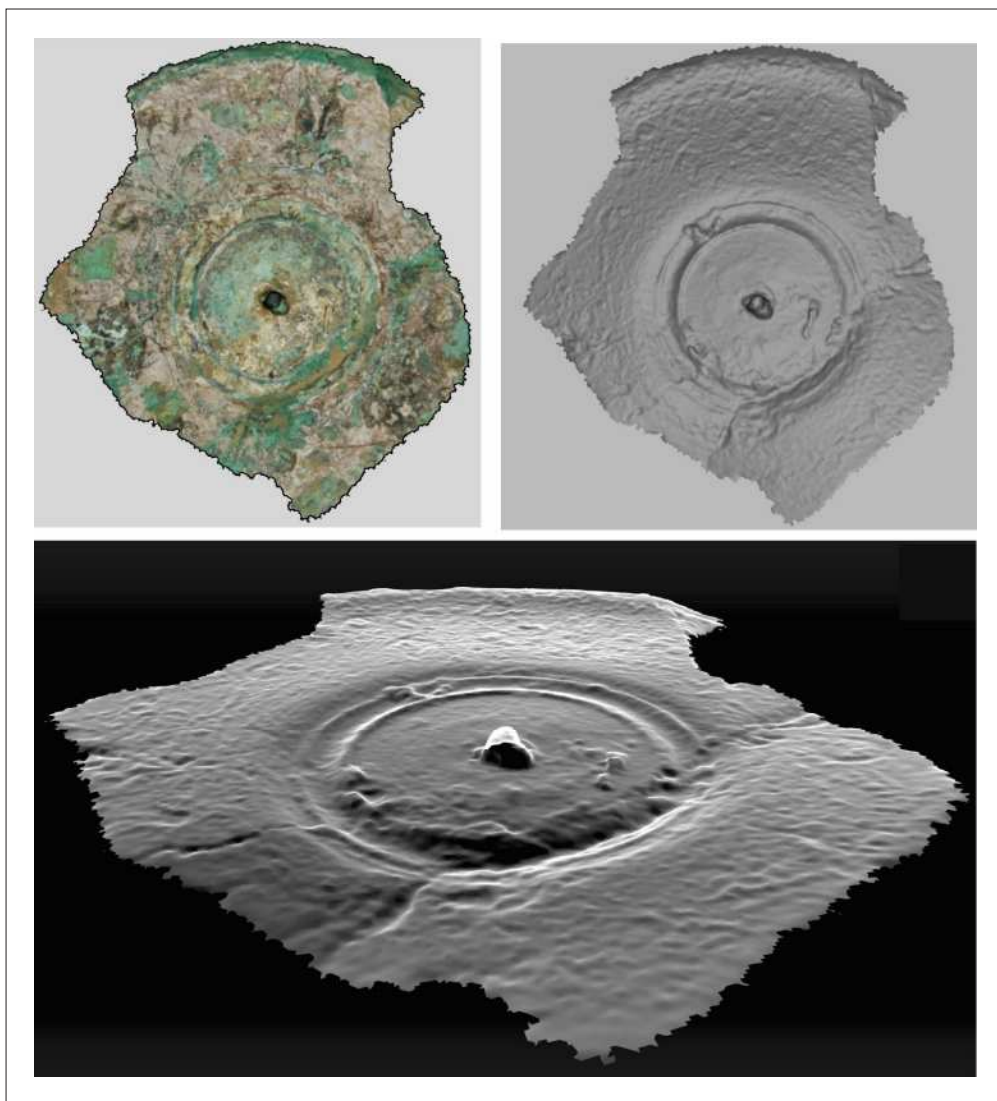

Plate 3. The Roman bronze phalera from Dragu (scale: 10 cm; photos H. Cociş).

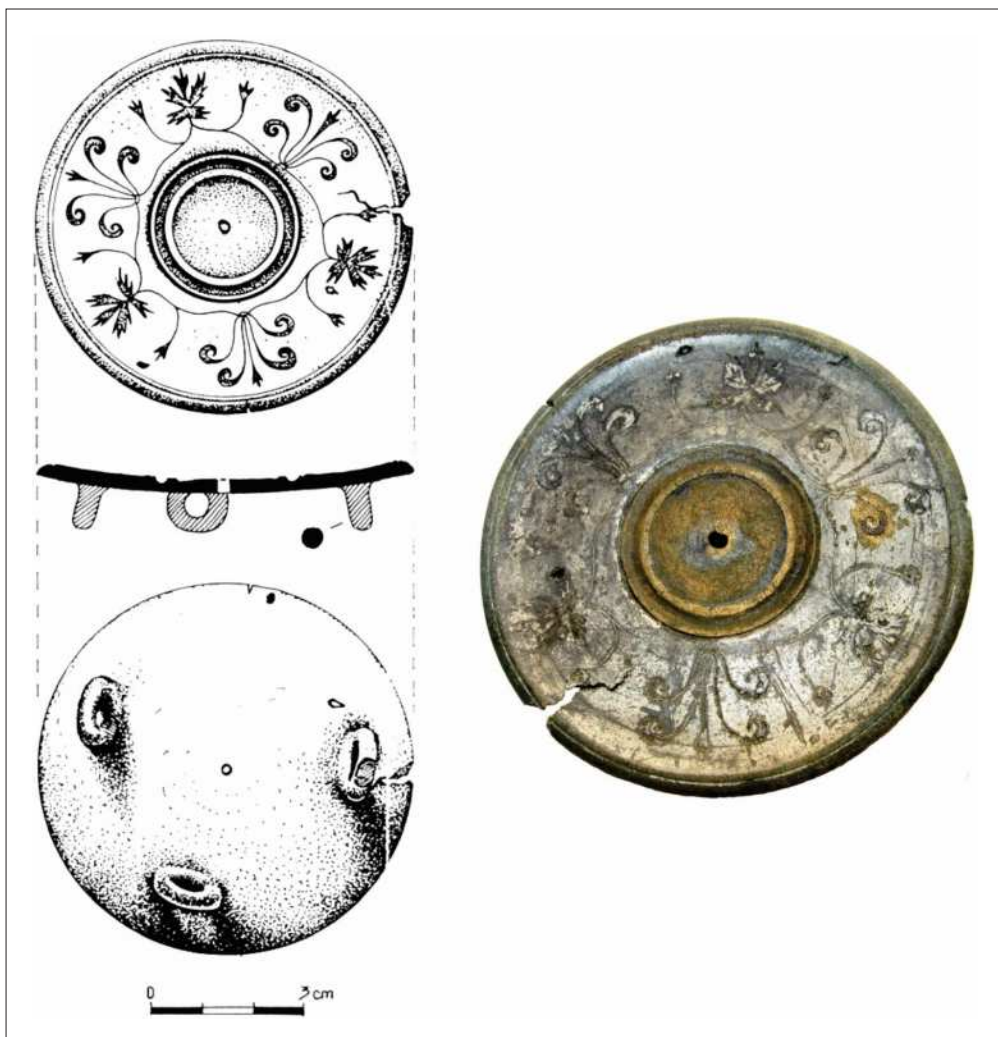

Plate 4. The vegetal motifs on the bronze phalera from Dragu (scale: 10 cm; photo and drawing H. Cociş).

Plate 5. Laser surface scan of the bronze phalera from Dragu (A. P. Sabou).

Plate 6. The bronze phalera from Sarmizegetusa Regia (after Ferenczi 2012, 69, fig. 1 and 70 fig. 2).

Despre o statueta falsă din colecția Kemény József¹

Sorin NEMETI

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
sorin.nemeti@ubbcluj.ro

Rezumat

Despre o statueta falsă din colecția Kemény József. În epoca anticarilor și colecționarilor din Transilvania (secolele XVII–XIX), pe lângă antichitățile abundente descoperite în ruinele centrelor antice romane ale Daciei, au existat și o serie de falsuri moderne. Este cazul unei statuete de bronz din colecția contelui Kemény József de Lunca, departamentul Cluj. Datorită anumitor detalii ale descrierii și desenelor statuetei, figura reprezentată a fost asociată fie cu Anubis, fie cu cultul Cavalerilor Danubieni. În anul 2022, cu ocazia reevaluării colecției egiptene a Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca, printre celelalte piese considerate falsuri moderne, a fost identificată și statueta de bronz din colecția contelui Kemény József. Unele simboluri conținute sugerează că statueta a fost realizată în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cuvinte cheie

Statueta, colecție, fals, modern, Anubis.

À propos d'une statuette fautive de la collection Kemény József

Abstract

Dans l'age des antiquaires et des collectionneurs de Transylvanie (XVIIe–XIXe siècles), outre les abondantes antiquités découvertes dans les ruines des anciens centres romains de Dacie, il y avait aussi une série de faux modernes. C'est le cas d'une statuette en bronze de la collection du comte Kemény József de Lunca, dép. de Cluj. En raison de certains détails de la description et des dessins de la statuette la figure représentée était associée soit à Anubis, soit aux Chevaliers Danubiens. En 2022, à l'occasion de la réévaluation de la collection égyptienne du Musée National d'Histoire de

---

1 Această contribuție este rezultatul unei cercetări realizate în cadrul proiectului „Zeii și muritorii din Egiptul antic”, finanțat din Granturile SEE 2014–2021, prin Programul Ro-Cultura, CALL01-4, derulat prin Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Articolul a fost redactat în perioada de susținabilitate a proiectului.

Transylvanie Cluj-Napoca, parmi les autres pièces considérées comme des faux modernes a également été identifiée la statuette en bronze de la collection du comte Kemény József. Certains symboles contenus suggèrent que la statuette a été fabriquée dans la première moitié du XIXe siècle.

Mot-clès

Statuette, collection, faux, moderne, Anubis.

În epoca anticarilor și colecționarilor din Transilvania secolelor XVII–XIX, pe lângă abundențele antichități descoperite în ruinelor fostelor centre romane din Dacia, pătrund și o serie de falsuri moderne. Unele sunt produse cu intenție, copiind modele antice, și cel puțin o vreme au trecut drept autentice pătrunzând în publicațiile științifice.

Acesta este și cazul unei statuete din bronz din colecția contelui Kemény József de la Luncani (județul Cluj). Consulul prusac de la București, J. F. Neigebaur, un mare pasionat de antichități, întreprinde o excursie în Transilvania vizitând ruine și colecții nobiliare. Informațiile referitoare la acestea vor fi sintetizate într-o lucrare despre vestigiile romane din fosta provincie Dacia. În martie și iunie 1837 a vizitat Turda și împrejurimile văzând cu această ocazie, și bogata colecție de antichități adunată la castelul Wesseleny-Kemény, reședința acestuia de la Luncani (Gerend)².

Statueta este descrisă pe scurt de J. F. Neigebaur împreună cu mai multe alte artefacte din colecția contelui, fără precizarea locului de proveniență³:

Nr. 78. Eine gegen 5 Zoll hohe weibliche Figur von Bronze mit einem Hundskopfe und einem Vogel über der Brust. Der untere Theil bildet eine 1 Zoll breite Fläche, auf welcher ein Fisch auf einem Dreifuss und andere Gestalten zu sehen. Auf der Rückseite eine Art Käfer, Sonne, Mond und Gewitter.⁴

Statueta este reprodușă prin desen în manuscrisul lui Lugosi Fodor András, care vede și el colecția Kemény József și face schițe după diferitele artefacte. Statueta apare schițată, văzută din față și din spate⁵. Aceeași piesă este menționată într-o notă semnată

2 Neigebaur 1851, pp. 207–217.

3 Antonescu 1889, p. 24, este cel care presupune că statueta provine de la Turda, fiind enumerată de Neigebaur împreună cu alte descoperiri din Turda: «Acastă foarte straniă statueta, care provine din ruinele vechei cetăți Salinae, astăzi Turda în Ardeal, se păstrează acum în Muzeul din Cluj...».

4 Neigebaur 1851, p. 209, nr. 78.

5 Lugosi Fodor András kézirat (BCUCLUJ_FCS_MS754VII), 46 (Taf. XLVI d, e).

de C. Stamati, *Antichități cu șase figuri* din Kalendaru pe anul 1851, din Iași, de unde pătrunde și în bibliografia ulterioară⁶.

Datorită unor detalii ale descrierii și desenelor statuetei puse în circulație, figura reprezentată a fost asociată fie cu Anubis («Hundkopf»), la Neigebaur, datorită scara-beului de pe ceafa personajului⁷ fie cu Cavalerii Danubieni (datorită reprezentării unei *mensa tripes* cu un pește în fața personajului)⁸. Bizareria reprezentării (coamă, sâni, cruce ansată, cometă, soare, cornul lunar, nori și fulgere) i-a determinat pe mai mulți să considere statueta un fals și să o elimine din repertoriile reprezentărilor zeilor egipteni sau danubieni.

Statueta menționată și descrisă de J. F. Neigebaur ca fiind în colecția Kemény József apare de timpuriu în sintezele privind cultele egiptene din zona dunăreană, fiind interpretată ca Anubis, dar suspectată de fals⁹. D. Popescu nu face comentarii suplimentare, ci doar redă descrierea lui Neigebaur¹⁰, dar este suficient ca piesa să pătrundă în literatura de specialitate ca o reprezentare a lui Anubis. Alexandru Popa, în teza de doctorat dedicată cultelor egiptene din Dacia, concluzionează că această piesă «în cazul în care ... a existat cu adevărat», datorită prezenței păsării ar putea să îl reprezinte, de fapt, pe Anubis-Mercur¹¹.

O statueta a lui Anubis la Potaissa, cu rezervele firești, este menționată și în studiile dedicate cultelor egiptene din orașul din Dacia Porolissensis¹².

Prezența unei *mensa tripes* cu un pește în fața personajului cu cap de câine a făcut ca această statueta să apară în prima sinteză dedicată cultului Cavalerilor Danubieni¹³. Printr-un foarte mare număr de «figuri symbolice» și mai ales prin «tripodul cu pește» obiectul este considerat ca fiind «în legătură intimă» cu plăcile Cavalerilor Danubieni¹⁴. Piesa este eliminată tacit din repertoriile monumentelor cultului Cavalerilor Danubieni de către D. Tudor, care nu o mai menționează în sintezele sale succesive printre monumentele Cavalerilor Danubieni de la Potaissa¹⁵.

6 Stamati 1851, pp. 49–61: «un idol de bronz, desemnat pe ambele părți de cavalerul de Neigebaur, în colecția contelui Kemény, mai nainte de izbucnirea revoluțiunii care a nimicit o mulțime de antichități».

7 Drexler 1890, pp. 52–53; Popa 1979, pp. 47, 69.

8 Antonescu 1889, pp. 23–27.

9 Drexler 1890, pp. 52–53 (nr. 78 *machen ... den Eindruck von Fälschungen*).

10 Popesco 1927, pp. 200–202, n. 7.

11 Popa 1979, pp. 47, 69.

12 Bărbulescu 1994, p. 165; Nemeti 2005, pp. 351–352, nr. 12 (probabil un fals, după W. Drexler); Bărbulescu 2006, p. 355.

13 Antonescu 1890, pp. 23–24, tab. XII, fig. 20.

14 Antonescu 1890, p. 23.

15 Tudor 1937, pp. 298–300, nr. 10–14; Tudor 1969, pp. 5–9, nr. 9–14.

Astfel, această statueta interpretată ca Anubis, dar pusă în legătură și cu Cavalerii Danubieni, pătrunde în literatura de specialitate doar printr-o descriere sumară a lui J. F. Neigebaur și un desen prezent în publicațiile lui C. Stamati și T. Antonescu. Se cunosc două desene ale aceleași piese, unul mai schematic în manuscrisul lui Lugosi Fodor András și altul mai detaliat preluat de autorii mai sus menționați. Bizareria compoziției, amestecul de simboluri și mai ales reprezentările elementelor naturale (cometă?, soarele și luna, nor cu fulgere, colină, izvor) îi face pe autorii moderni să suspecteze reprezentarea de fals.

Doar T. Antonescu precizează în anul 1889 locurile de descoperire — cetatea Turda, pe atunci identificată cu Salinae, nu cu Potaissa, precum și de păstrare — Muzeul din Cluj.

***

Cu ocazia cercetării colecției egiptene a Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca pentru expoziția «Zei și muritori în Egiptul antic» din anul 2022¹⁶ a fost reevaluat un lot de piese considerate falsuri moderne și cu această ocazie a fost identificată și statueta din bronz din colecția contelui Kemény József¹⁷. Au fost identificate două exemplare aproape identice, unul din bronz și celălalt dintr-un aliaj argintiu. Piesele au fost inventariate în colecțiile Muzeului Ardelean cândva la sfârșitul secolului al XIX-lea, făcând parte dintr-un lot de 38 de piese pentru care nu se menționează locul de proveniență. Se precizează doar faptul că au fost primite de la diverși donatori iar, la momentul inventarierii, erau considerate copii, fără importanță arheologică¹⁸.

1. Statueta de bronz. Înălțime: 11,7 cm. MNIT, nr. inv. 4268 = v 1694.
2. Statueta dintr-un aliaj de culoare argintie (copie a celei precedente). Înălțime: 11,7 cm. MNIT, nr. inv. 4269 = v 1700.

Piesa de bronz este cu siguranță cea văzută și descrisă de J. F. Neigebaur în colecția Kemény, deși dimensiunile sunt ușor diferite. Neigebaur aproximează înălțimea statuetei la «5 zoll», ceea ce echivalează cu 12,7 cm, în timp ce statuetele păstrate au doar 11,7 cm. Piesa de aliaj argintiu este o copie ulterioară aproape identică, dar cu detaliile mai estompate.

Este interesant de știut ce au vrut să reprezinte cei ce au confecționat statueta. Simbolurile diverse se împart în mai multe categorii și unele sunt extrase din repertoriile de imagini antice ale anticarilor epocii moderne.

---

16 Beu-Dachin, Nemeti, Bindea, Kóthai, Mitu, 2022.

17 Mulțumesc colegelor Irina Nemeti și Eugenia Beu-Dachin pentru semnalarea acestei piese.

18 Conform registrului de inventar al Muzeului Ardelean (arhiva MNIT).

Esențiale au fost, de la început, trimerile egiptizante. Capul canid trimite la Anubis, zeul egiptean cu cap de șacal. Alte simboluri egiptene sunt scarabeul de pe ceafa personajului și crucea ansată din zona mâinii drepte¹⁹.

Alte simboluri sunt cele comune în iconografia religioasă greco-romană: tripodul cu pește, acvila cu un șarpe în cioc sau gheare (pe pieptul personajului), patrupeșul (leu?), cornul abundenței (*cornucopia*) din mâna stângă.

Simbolistica astrală se regăsește uneori și pe monumente antice, dar Sol și Luna sunt reprezentați diferit. Pe spatele statuetei se regăsesc simboluri astrale și elemente naturale și de peisaj. Aici Sol este reprezentat ca un disc cu trăsături umane, Luna ca un corn lunar. Între cele două astre sunt redată trei stele. Deasupra apare o *lunula* care a fost interpretată drept o sugestie pentru bolta cerească. Sub acest grupaj astral, pe soclul statuetei, sunt reprezentați trei nori, iar din cel central pleacă două fulgere în zig-zag. Sub acestea se află o colină stâncoasă, dintr-o stâncă țâșnind un izvor. Toate aceste detalii astral-naturaliste sunt indicii pentru caracterul modern al piesei.

Un *terminus ante quem* pentru confecționarea acestei piese este deceniul cinci al secolului XIX. J. F. Neigebauer vede deja această statueta înainte de revoluția de la 1848.

Un indiciu important pentru *terminus post quem* al confecționării statuetei se găsește pe fața principală. Imediat sub tripod, mergând de la dreapta spre stânga este reprezentată o cometă. Un disc central și un cerc reprezintă nucleul central solid și coama gazoasă, iar coada lungă până la marginea soclului coada lungă de gaze și praf a corpului celest. A existat o cometă importantă în prima jumătate a secolului XIX, anume «Marea cometă din 1811» sau «Comète de Napoléon», care a fost vizibilă pe cer circa 260 de zile (între 25 martie 1811 și 17 august 1812), timp depășit doar de cometa Hale-Bopp din 1997. Cometa a impresionat contemporanii, fiind descrisă în literatură de Jean-Anthelme Brillat-Savarin sau Lev Tolstoi, născând spaima apocaliptice. Apariția cometei a coincis cu un val de căldură și anul 1811 a fost un an viticol excepțional, cometa apărând pe etichetele și dopurile sticlelor de șampanie²⁰. Este posibil ca acest eveniment astronomic (i.e. prodigiu celest) să se reflecte în simbolistica astral-naturalistă a acestei statuete a unui pseudo-Anubis care intră cândva înainte de 1848 în colecția Kemény József.

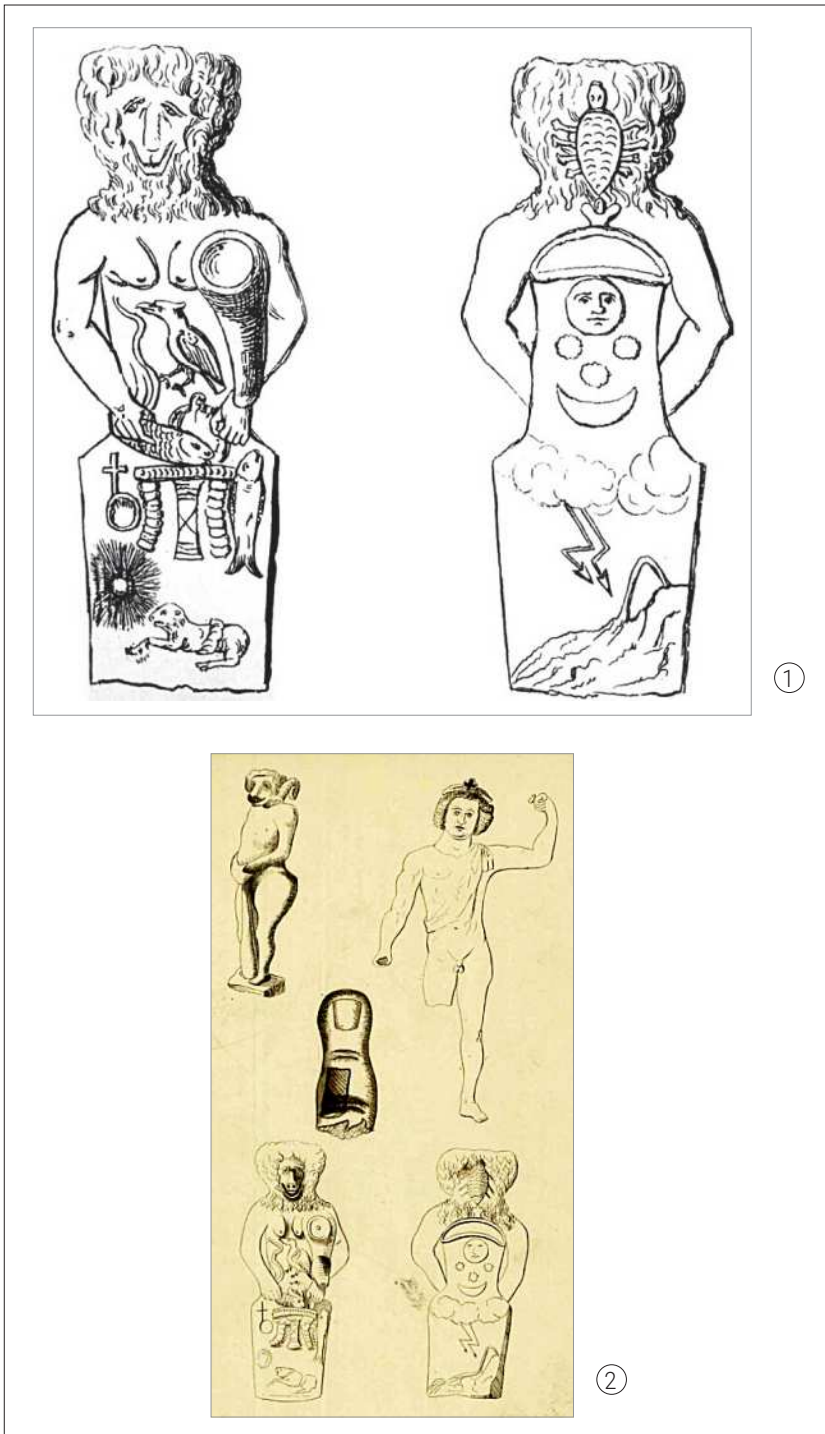
---

19 Pentru iconografia antică a lui Anubis v. LIMC I.1, 1981, s.v. Anubis, pp. 862–873 (J. Leclant); LIMC I.2, 1981, 688–696. Nu are ca atribute *cornucopia* sau *crux ansata*, ci cel mai frecvent o ramură de palmier și caduceul, uneori un sceptru sau un *sistrum*.

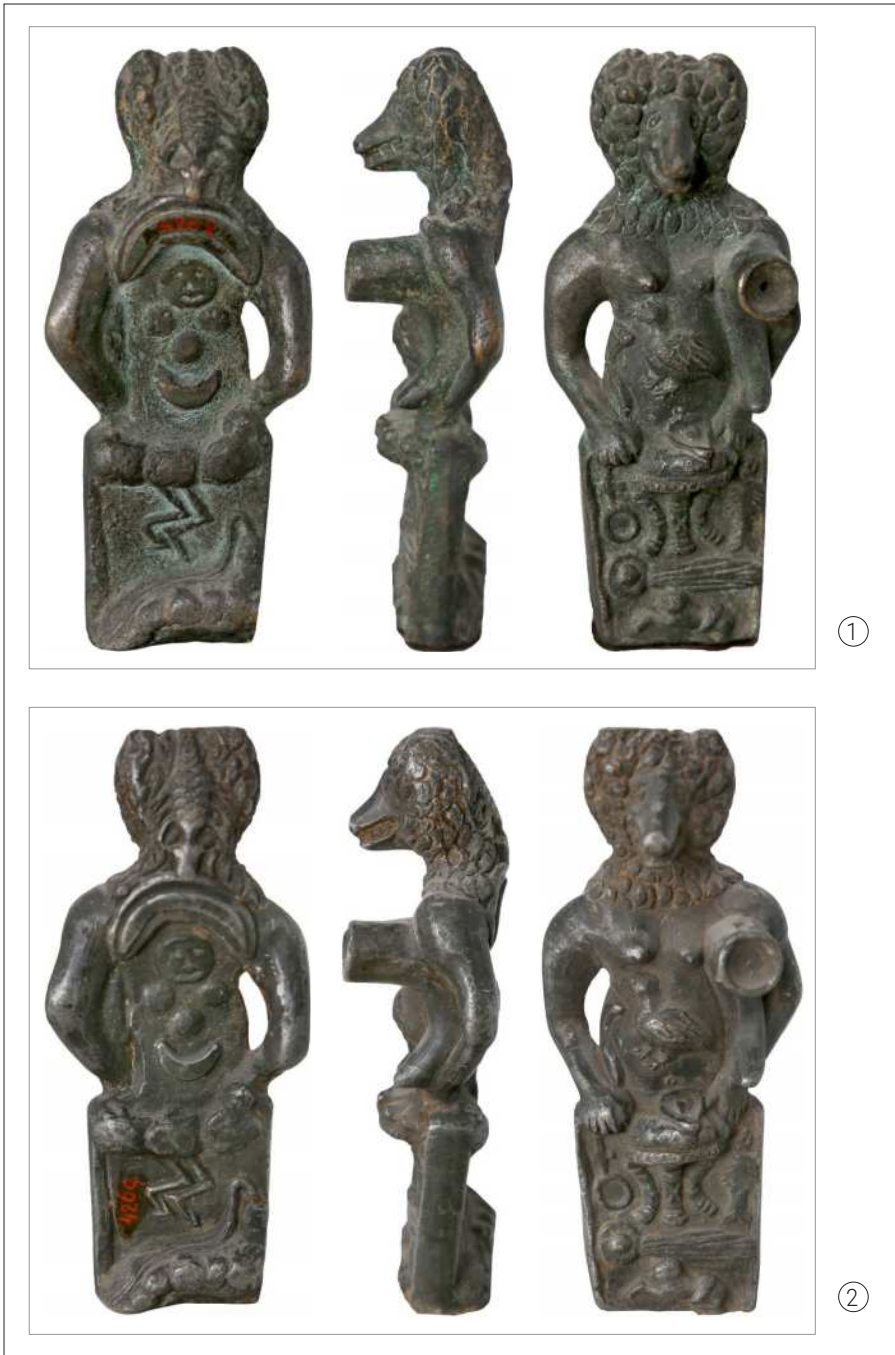
20 cometography.com/lcomets/1811f1.html; pgj.pagesperso-orange.fr/gdecomete.htm.

Bibliografie:

- Antonescu 1889 T. Antonescu, *Cultul Cabirilor în Dacia. Studiu archeologic și mythologic asupra unor monumente antice, în mare parte inedite și descoperite în regiunile Istrului*, București, 1889.
- Bărbulescu 1994 M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda, 1994.
- Bărbulescu 2006 M. Bărbulescu, „Culte egiptene la Potaissa”, în C. Gaiu, C. Găzdac (ed.), *Fontes historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița–Cluj-Napoca, 2006, pp. 351–360.
- Beu-Dachin 2022 E. Beu-Dachin, I. Nemeti, D. Bindea, K. A. Kóthai, M. Mitu, *Gods and Mortals in Ancient Egypt. The Egyptian Collection*, Cluj-Napoca, 2022.
- Drexler 1890 W. Drexler, *Der Cultus der Aegyptischen Gottheiten in den Donauländern*, Leipzig, 1890.
- Neugebauer 1851 J. F. Neugebauer, *Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Kronstadt, 1851.
- Nemeti 2005 I. Nemeti, „Isis din colecția Botár”, în C. Mușțeșanu, M. Bărbulescu, Doina Benea (ed.), *Corona laurea. Studii în onoarea Luciei Țeposu Marinescu*, București, 2005, pp. 349–365.
- Popa 1979 A. Popa, *Culte egiptene și microasiatice în Dacia romană*, diss. Cluj-Napoca, 1979.
- Popesco 1927 D. O. Popesco, „Le culte d’Isis et Serapis en Dacie”, în *Mélanges de l’École Roumaine en France*, Paris, 1927, pp. 159–209.
- Stamati 1851 T. Stamati, „Anticulturile din Muncelul-Muntelui în Transilvania, cu 2 stampe”, în *Calendarul pe anul 1851*, Iași: Tipografia Buciumului Român, pp. 49–61.
- Tudor 1937 D. Tudor, *I Cavalieri Danubiani*, EDR, VII, 1937, pp. 189–356.
- Tudor 1969 D. Tudor, *Corpus monumentorum religionis Equitum Danuvinorum*, I, Leiden, 1969.

Planșa I. 1. Desenul piesei la T. Antonescu; 2. Planșa din manuscrisul lui Lugosi Fodor András

Planșa II. Statuetele din colecția MNIT.

1. Statueta din bronz; 2. Statueta din aliaj argintiu. @MNIT (fotografii Sergiu Odenie)

Despre vârfurile de săgeți din castrul roman de la Buciumi, jud. Sălaj

---

Claudiu Ionuț IOV

Drd., Facultatea de Istorie și Filosofie
U.B.B. Cluj-Napoca
claudiuionutiov@gmail.com

Rezumat

Studiul de față are scopul de a prezenta într-o manieră inedită vârfurile de săgeți din castrul roman de la Buciumi, jud. Sălaj. Studiul se desprinde dintr-o lucrare experimentală mai amplă care își propune să analizeze prin vârfurile de săgeți arcul și armele de luptă pe bază de torsiune folosite de către unele unități militare romane din Dacia Porolissensis. În catalogul de mai jos am analizat un număr de 43 de vârfuri de săgeți dintre care 28 vârfuri ușoare (Su) pentru arcuri și 15 vârfuri grele (Sg) pentru mașini de luptă pe bază de torsiune. Majoritatea armelor analizate au analogii și în alte caestre din Dacia Porolissensis.

Cuvinte cheie

Buciumi, castru roman, vârfuri de săgeți, tipologie, greutatea specifică.

About the roman arrowheads from the military auxiliary fort of Buciumi, Sălaj County

Abstract

This paper aims to take a unique approach to presenting the arrowheads found in the Roman fortress of Buciumi, located in Sălaj County, Romania. The paper is part of a larger experimental work, which, by looking at the found arrowheads, intends to analyse the bow and other tensile combat weapons used by Roman army formations dispatched to Dacia Porolissensis. In the catalogue below I analysed a number of 43 arrowheads, of which 28 were light tips (Su) for bows and 15 were heavy tips (Sg) for tensile combat machines. Most of the analysed weaponry was found to be analogous to arms found elsewhere in Dacia Porolissensis.

Keywords

Buciumi, roman fort, arrowheads, typology, specific weight.

I. Introducere

I.1. Scurt istoric al cercetărilor

Castrul roman de la Buciumi¹ este unul dintre cele mai bine cercetate caestre din Dacia Porolissensis. Primul care a menționat castrul a fost istoricul transilvănean Stephanus Zamosius în sec. al XVI-lea². În sec. al XIX-lea castrul a fost menționat de mai mulți istorici și arheologi; dintre aceștia cel mai important a fost C. Torma care a descris mai amănunțit ruinele. Au urmat alți istorici și arheologi care au preluat datele acestuia; iar abia în anul 1959 I. I. Russu a publicat un istoric al cercetărilor de până atunci³. Între anii (1963–1976) s-au efectuat săpături arheologice sistematice care au fost conduse mai întâi de către M. Macrea iar din anul 1967 de către Eug. Chirilă.⁴ Aceste cercetări sistematice au scos în evidență trei faze de construcție ale castrului.

I.2. Fazele de construcție ale castrului

Faza 1a. Castrul cu incinta din val de pământ; plan patrulater, dimensiunile de 128×160 m; suprafața era de 2,00 ha. S-au cercetat elementele incintei (două șanțuri, valul de pământ cu palisadă din lemn, *via sagularis*, dar și unele clădiri din interior). Data construirii castrului este cel mai probabil 106–107 p.Chr. Durata de funcționare a fost de aproximativ 8 ani până în 114 p.Chr⁵.

Faza 1b. Planul castrului, orientarea laturilor, dimensiunile laturilor și a spațiului locuit, elementele incintei nu s-au modificat. Organizarea interiorului, planul barăcilor a fost schimbat radical⁶. Barăcile 4–5 au fost săpate integral iar baraca nr. 2 săpată parțial⁷.

Faza 2. Castrul cu incinta din zid de piatră; planul dreptunghiular cu colțurile rotunjite; dimensiunile 134×137 m; suprafața era de 2,228 ha. S-au cercetat elementele incintei (șanțul, berma, zidul de piatră cu elementele lui porțile și turnurile, *aggerul* de pământ și *via sagularis*) dar și interiorul unde au fost cercetate și dezvelite parțial sau în totalitate unele clădiri cum ar fi: *principia*, *praetorium*, două magazii *horreea*, barăcile B1–B6 din *praetentura*, barăcile B7–B10 din *retentura* dar și porțiuni din drumurile principale⁸.

---

1 Chirilă *et al.* 1972; Gudea 1997.

2 Gudea 1997, p. 12.

3 Cu toată bibliografia vezi Chirilă *et al.* 1972, pp. 128–129.

4 Gudea 1997, pp. 13–15.

5 *Ibidem*, pp. 19–28.

6 *Ibidem*, pp. 28–30.

7 Chirilă *et al.* 1972, p. 121; Gudea 1989, pp. 166–168; Gudea 1997, pp. 24–26.

8 Gudea 1997, pp. 40–52.

I.3. Unitățile militare care au staționat în castru

Pentru faza 1a avem unitatea *Cohors I Augusta Ituracorum sagittariorum*. În anul 102 se afla în Pannonia⁹; a participat la războaiele cu dacii; atestată în provincia Dacia în ani 106–110¹⁰, a staționat în Dacia de nord. Primul loc de staționare a fost castrul de la Buciumi¹¹, atestată de o șampilă descoperită în straturile aparținând fazei I a castrului de pământ (106–114); de tipul COH I AVG (*litteris inversis*); tot ei îi aparține și o inscripție, datând din vremea lui Traianus, descoperită zidită într-un zid al barăcii (B5), faza a II-a. Între 118–144 a staționat în Dacia Porolissensis¹², probabil după 114 p.Chr când a fost transferată la Porolissum; atestată de șampilile de tipul COH I AVG (*litteris inversis*) de același tip cu cele de la Buciumi¹³. În anii 144, 157 și 158 unitatea este atestată în diplomele provinciei Dacia Apulensis/Superior¹⁴ dar șampilile COH I AVG (*litteris inversis*) de la Porolissum, apar în contexte mai târzii decât anul 144¹⁵. După dimensiunile castrului de la Buciumi, se pare că unitatea a fost o *miliaria*, unitate de infanterie mobilă compusă din 1.000 de soldați.

Pentru faza 1b *Cohors II Nervia Brittonum* – numele întreg al unității a fost *cohors II Augusta Nervia Brittonum Pacensis miliaria pia fidelis*. Până în anul 114 p.Chr a fost atestată în provincia Pannonia Inferior¹⁶ iar în același an sau în anul următor (115 p.Chr) este atestată la Buciumi¹⁷ de mai multe descoperiri iar mai apoi este atestată ca făcând parte din armata Daciei Porolissensis de mai multe diplome militare. După anul 159 nu mai apare cu epitetul Augusta, diplomele militare confirmă acest lucru¹⁸.

Pentru Faza 2 – pentru castrul cu incinta din zid de piatră rămâne în serviciu aceeași unitate de britoni *cohors II Nervia Brittonum pia fidelis miliaria pacensis Antoniniana*.

Între plecarea primei *cohors* (114 p.Chr) și probabil (115 p.Chr) data la care s-a stabilit ce-a de-a doua *cohors* de britoni avem atestate pe mai multe tăblițe de bronz (*donaria*) alte două unități militare: *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum miliaria* care și-a avut castrul la Orheiul Bistriței pe limesul de Nord al provinciei; și *cohors I Hispanorum quingenaria*, unitate care a staționat la Românași – *Largiana* aproape de castrul de la Buciumi¹⁹.

---

9 CIL XVI, p. 47.

10 CIL XVI, p. 57.

11 Chirilă *et al.* 1972, p. 117; Gudea 1997, p. 25.

12 IDR I, p. 21.

13 Gudea 1989, pp. 166–168; Petolescu 1997, p. 106, nr. 47.

14 CIL XVI, pp. 90, 107, 108.

15 Gudea 1989, pp. 166–168; Petolescu 1997, p. 106, nr. 47; Țentea, 2004, pp. 806–815.

16 CIL XVI, p. 45.

17 Chirilă *et al.* 1972, pp. 121–122; Gudea 1997, p. 31.

18 Vezi toată discuția la Gudea 1997, pp. 31–33.

19 *Ibidem*, pp. 32–33.

II. Despre armele de la Buciumi

II.1. Date generale

Din campaniile de cercetări menționate mai sus au fost descoperite foarte multe artefacte dar și foarte multe categorii de arme. Cele descoperite până în anul 1970 au fost sintetizate și publicate într-o monografie²⁰; rezultatele cercetărilor arheologice cuprinse între anii 1970–1976 au rămas nepublicate iar mai recent o mică parte dintre cele publicate au fost reluate de către Nicolae Gudea²¹ care a făcut parte din colectivul de cercetare de la Buciumi începând din anul 1964 și până în anul 1976.

Dintre toate categoriile de arme cele de luptă la distanță reprezintă un procent de aproximativ 90–95% din totalul armelor descoperite în castru dar situația este aceeași pentru întreaga provincie Dacia Porolissensis.

Scopul lucrării este să prezint toate vârfuli de săgeți de la Buciumi, să încerc să le clasific din punct de vedere tipologic și să le datez cronologic folosindu-mă de stratigrafia din castru. În urma acestor descrieri detaliate²² pe viitor o să folosesc aceste arme într-un studiu experimental în care o să reproduc aceste vârfuli în replici perfect funcționale. Greutatea, forma și dimensiunile săgeților vor putea arăta și tipul de armă folosit, puterea și dimensiunile lor, viteza, forța de lansare și eficacitatea acestor arme²³.

Cele 43 de vârfuli de săgeți, le voi descrie în rândurile de mai jos. Cea mai mare parte dintre acestea sunt piese inedite; unele provin din ani de cercetări (1963–1970) dar nu au fost folosite pentru monografia castrului iar altele provin din campaniile de cercetări cuprinse între anii (1970–1976), care au rămas neanalizate. Toate armele sunt păstrate în depozitele Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău. Aproape toate armele sunt din fier forjat, excepție face un singur vârf, numărul 28 din catalog care este din os prelucrat. Majoritatea acestor vârfuli au analogii în celelalte castre ale Daciei Porolissensis; Bologa, Românași, Tihău, dar mai ales Orheiul Bistriței și Porolissum; aceste analogii sunt făcute cu armele inedite din aceste castre pe care le-am analizat.

---

²⁰ Vezi nota 1.

²¹ Gudea 1997, fig. 21.

²² Modul de descriere a acestor vârfuli de săgeți are 8 puncte numerotate de la „a” până la „h” și este următorul: **a.** tipul piesei (lance, suliță, săgeată etc.). **b.** date despre locul descoperirii (luate de pe plicul unde sunt ținute, din fișa de șantier, registru C.C. sau bibliografie), (castru, baraca, metrul etc.). **c.** starea vârfului în momentul descoperirii (întreg sau fragment; grad de coroziune) și forma piesei (tub rotund, pătrat; vârf cu secțiune rotundă). **d.** modul de confecționare (prin forjare, cioplire etc.). **e.** dimensiunile și greutatea piesei (L, Lp, Lp vârf etc.). **f.** numărul de inventar. **g.** bibliografie (acolo unde avem vârfuli de săgeți publicate am prezentat și descrierile autorilor). **h.** datare.

²³ Pentru idei, discuții și date tehnice, despre arta confecționării și trasului cu arcul țin să mulțumesc fam. Sav, Romi și Oana; România.

II.2. Despre Săgeată²⁴. Definiția și elementele săgeții

Săgeata este un proiectil lansat cu arcul, manubalista și/sau arabaleta sau cu arme pe bază de torsiune care lovesc la distanță; este formată din patru elemente: vârful, corpul, plutitorul și opritorul de lansare.

În contexte arheologice s-au păstrat numai vârful și opritoarele de lansare.

Vârful poate fi:

- simplu (tija de lemn ascuțită și călită în foc pentru a-i mări duritatea;
- vârf compus din 2 părți confecționat din piatră, os, bronz, fier etc.

Este compus din două părți principale și anume:

- partea de fixare (în tija de lemn sau trestie);
- partea activă (ascuțită cea care penetrează).

La rândul lor aceste două părți se împart și ele în mai multe categorii:

A. Partea de fixare poate avea:

- tub de înmănușare (aproape întotdeauna are profil rotund), unde tija de lemn sau trestie este introdusă în tubul de înmănușare; poate fi uneori fixat și cu un cui metalic sau clei);
- cui de fixare/peduncul (poate avea profil pătrat, dreptunghiular, triunghiular, rotund, hexagonal, octagonal etc.), aici procedeul este invers și anume: cuiul de fixare intră în tija de lemn sau de trestie și poate fi fixat și/sau legat strâns cu clei, ață sau sârmă.

B. Partea activă (sau vârful vârfului de săgeată) poate avea formă piramidală, romboidală, cifrei 1 sau cârlig (cu o singură aripioară), coadă de rândunică (2 aripioare), sau cu aripioare (3 aripioare), și profil pătrat, dreptunghiular, trapezoidal, triunghiular, rotund, hexagonal, octagonal.

Corpul sau tija poate fi din trestie, diferite esențe de lemn sau cele moderne din plastic sau fibre de carbon. În funcție de greutatea vârfului tija poate avea lungime, grosime și greutate diferită pentru a fi compatibilă cu arma folosită: arcul sau arma pe bază de torsiune.

Plutitorul (sau ghidajele săgeți) cel tradițional este confecționat din pene de păsări; cel modern pot fi și din plastic.

Opritorul de lansare (sau nokcul) poate fi:

- simplu (partea terminală a tije de lemn să fie încrestată în forma literei V atât cât ața să se oprească în acea încrestătură);
- sau nokc confecționat separat din material precum lemn, os, bronz, fier, sau modern din plastic sau alte fibre sintetice.

---

²⁴ Amon 2004, p. 37.

După tipul de prindere în tije nokc-ul poate fi de 2 feluri:

- nokc cu tub de înmănușare (de obicei are profil rotund), unde tija de lemn sau trestie este introdusă în tubul de înmănușare a nokc-ului; prin forțare sau fixat și cu clei;
- nokc cu peduncul/cui de fixare (cuiul de fixare poate avea profil pătrat, dreptunghiular, triunghiular, rotund, hexagonal, octagonal), aici procedeul este invers și anume: cuiul de fixare a nokc-ului intră în tija de lemn sau de trestie și poate fi fixat prin forțare în tijă de trestie, fixat cu clei într-o gaură făcută inițial în tija de lemn sau tija de lemn poate fi ușor crăpată pentru a introduce cuiul nokc-ului iar mai apoi fixat și/sau legat strâns cu ață sau sârmă.

II.3. Tipologia

Vârfurile de săgeți de la Buciumi se încadrează în tipologia generală a acestor arme pentru provincia Dacia²⁵. În acest text le-am împărțit în 2 grupe numerotate cu I și II în funcție de tipul de armă pentru care erau folosite; după cum urmează: I. Vârfuri de săgeți „ușoare“ pentru Arc (Su) și II. Vârfuri de săgeți „grele“ pentru arme de luptă la distanță pe bază de torsiune (Sg). Fiecare din aceste două grupe le-am împărțit în alte 2 subgrupe numerotate cu 1 și 2, în funcție de tipul de prindere în tija de lemn a săgeți și anume: 1. cu tub de înmănușare și 2. cu peduncul/cui de fixare. La rândul lor subgrupele le-am împărțit în mai multe categorii numerotate cu A, B, C, D, E, în funcție de profilul părți active și anume:

- A. profil pătrat;
- B. profil dreptunghiular;
- C. profil triunghiular;
- D. profil trapezoidal;
- E. alte profile.

Astfel avem următoarele grupe:

Grupa I. Vârfuri de săgeți pentru Arc – 28 piese (Su).

Grupa I, subgrupa 1. Cu tub de înmănușare – 12 piese (Su).

- A. profil pătrat – 7 piese: nr. 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10.
- B. profil dreptunghiular – 1 piesă: nr. 6.
- C. profil triunghiular – 1 piesă: nr. 11.
- D. profil combinat – 3 piese: nr. 4, 5, 12.

---

²⁵ Vezi nota 24.

Grupa I, subgrupa 2. Cu peduncul/cui de fixare – 16 piese (Su).

- A. profil pătrat – 6 piese: nr. 14, 15, 16, 18, 19, 20.
- B. profil dreptunghiular – 5 piese: nr. 13, 21, 22, 24, 28.
- C. profil triunghiular – 3 piese: nr. 25, 26, 27.
- D. profil combinat – 2 piese: nr. 17, 23.

Grupa II. Vârfuri de săgeți pentru arme pe bază de torsiune – 15 piese (Sg).

Grupa II, subgrupa 1. Cu tub de înmănușare – 8 piese (Sg).

- A. profil pătrat – 1 piesă: nr. 1.
- B. profil dreptunghiular – 6 piese: nr. 2, 3, 5, 6, 7, 8.
- C. profil triunghiular
- D. profil rotund
- E. profil trapezoidal – 1 piesă: nr. 4.

Grupa II, subgrupa 2. Cu peduncul/cui de fixare – 7 piese (Sg).

- A. profil pătrat – 4 piese: nr. 9, 12, 13, 14.
- B. profil dreptunghiular – 3 piese: nr. 10, 11, 15.

Terminologie pentru dimensiunile pieselor: Măsurarea vârfurilor de săgeți din text este dată în milimetri (mm). Prescurtările dimensiunilor folosite pentru descrierea vârfurilor de săgeți sunt următoarele: L_p = Lungimea totală păstrată; L_p tub = Lungimea păstrată a tubului; L_p gaură tub = Lungimea păstrată a găurii tubului; dp tub = Diametrul pătrat al tubului (măsurat de obicei la baza lui); dp perete tub = Diametrul pătrat al peretelui tubului; L_p cui = Lungimea cuiului păstrată; dp cui = Diametrul maxim al cuiului (măsurat de obicei la baza lui); L_p vârf = Lungimea vârfului păstrată; dp vârf = Diametrul vârfului (măsurat de obicei la baza lui); g = Greutatea piesei. Alte prescurtări: a = adâncime; B = baraca; m = metru; Pl = planșa; fld = fără loc de descoperire; fni = fără număr de inventar C.C.; fap = fără alte precizări.

III. Catalog

Grupa I, subgrupa 1. Vârfuri de săgeți pentru arc cu tub de înmănușare 12 piese (Su).

1. a. Su, (Pl. I, fig. 1). **b.** castru; B 2; fap . **c.** fragment, destul de distrus de coroziune, se păstrează o mare parte din tubul de înmănușare și mai bine de jumătate din vârf; formele se pot observa la mijloc: tubul ușor deformat la bază, are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă piramidală și profil pătrat; nu are laturi drepte nici muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** $L_p = 73,34$ mm; L_p tub = 39,74 mm; L_p gaură tub = 19,00 mm; dp tub = 9,50 mm; dp perete tub = 1,06 mm; L_p vârf =

33,60 mm; lp vârf = 8,05 mm; g = 10 grame. **f.** C.C. 59/1965. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63, nr. 18²⁶; Pl. LXII/9. **h.** sec. II–III p.Chr.

2. a. Su, (Pl. I, fig. 2). **b.** castru, B 1; a. = 0,45 m; fap. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune, se păstrează doar o parte din tubul de înmănușare și o parte din vârf; formele se disting foarte greu, se păstrează doar miezul; nu are laturi deloc, tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă piramidală și profil pătrat. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 48 mm; Lp tub = 22,37 mm; Lp gaură tub = 13,45 mm; dp tub = 5,40 mm; dp perete tub = 1 mm; Lp vârf = 22,63 mm; lp vârf = 5,50 mm; g = 4 grame. **f.** C.C. 42/1965. **g.** inedit. **h.** a doua jumătate a sec. III. P.Chr.

3. a. Su, (Pl. I, fig. 3). **b.** B 2; m. 39, lățimea 1 m; a. = 0,40 m; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune; tubul de înmănușare rupt și distrus de coroziune, vârful aproape întreg; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă piramidală și profil pătrat; are toate laturile drepte și muchiile ascuțite la bază. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 73,36 mm; Lp tub = 37,75 mm; Lp gaură tub = 33 mm; dp tub = 9,33 mm; dp perete tub = 1,30 mm; Lp vârf = 35,61 mm; lp vârf = 10,35 mm; g = 19 grame. **f.** C.C. 61/1969, nr. inv. exp. 1707. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63/11, Pl. LXII/2; Gudea 1997, fig. 21. **h.** 114–213 p.Chr.

4. a. Su, (Pl. I, fig 4). **b.** castru, B 1; a = 0,35–0,40 m; fap. **c.** fragment, destul de distrus de coroziune; tubul de înmănușare este distrus aproape de tot, vârful aproape întreg; formele se observă bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă de romb alungit, profil rotund lângă tub și pătrat spre vârf; are 2 laturi drepte și 2 muchii un pic mai ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 58,37 mm; Lp tub = 22,83 mm; Lp gaură tub = 14 mm; dp tub = 5,40 mm; dp perete tub = 1,30/1,50 mm; Lp vârf = 35,34 mm; lp vârf = 6,60/8 mm; g = 12 grame. **f.** C.C. 86/ 1971. **g.** inedit. **h.** 114–213 p.Chr.

5. a. Su, (Pl. I, fig 5). **b.** castru, B 5; a = 1 m; fap. **c.** fragment, destul de distrus de coroziune; se păstrează doar o parte din tubul de înmănușare și aproximativ 80% din vârf; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă de romb alungit și profil rotund pentru jumătatea de lângă tub iar cealaltă jumătate are profil pătrat; 3 dintre laturi și muchii sunt drepte și ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 58,37 mm; Lp tub = 22,83 mm; Lp gaură tub = 14,10 mm; dp tub = 5,97 mm; dp perete tub = 1,30–1,50 mm; Lp vârf = 35,54 mm; lp vârf = 6,60/8,00 mm; g = 10 grame; **f.** C.C. 249/1968. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 64/7, Pl. LXI/6. **h.** 106–114 p.Chr.

6. a. Su, (Pl. I, fig. 6). **b.** castru, B 5; latura de nord a barăci; a = 0,40 m. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune; se păstrează doar o parte din tubul de înmănușare și

---

26 La Chirilă *et al.* 1972 apare descris la sulițe: Vârf de suliță, 7,9×1×1 cm, Baraca nr. 2, Pl. LXII/ 9.

aproape jumătate din vârful; formele se pot aprecia: tubul avea formă de trunchi de con și profil rotund iar vârful are formă de romb alungit și profil dreptunghiular; are două dintre laturi mai drepte dar nu are muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 48,33 mm; Lp tub = 24,88 mm; Lp gaură tub = 14,28 mm; dp tub = 10,25 mm; dp perete tub = 2,00 mm; Lp vârful = 23,45 mm; lp vârful = 9,00/7,50 mm; g = 12 grame. **f.** C.C. 126/1970. **g.** inedit; **h.** 213–275 p.Chr.

7. a. Su, (Pl. I, fig 7). **b.** castru, B 5; m. 7, a = 1,00 m. **c.** fragment, puțin distrus de coroziune; tubul aproape întreg, vârful puțin rupt; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă piramidală și profil pătrat; la bază are laturile drepte și muchiile ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 58,93 mm; Lp tub = 32,46 mm; Lp gaură tub = 33,90 mm; dp tub = 9,60 mm; dp perete tub = 1,87 mm; Lp vârful = 26,47 mm; lp vârful = 7,95/6,85 mm; g = 11 grame. **f.** C.C. 107/1968. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63 nr. 8, Pl. LXI/8; Gudea 1997, fig. 21. **h.** 106–114 p.Chr.

8. a. Su, (Pl. I, fig 8). **b.** castru, B 5; de pe toată suprafața; fap. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune, se păstrează doar miezul pe jumătatea lungimi tubului și miezul vârfului; formele se observă greu: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful pare că are formă de romb alungit și profil pătrat; nu are laturi drepte, nici muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 69,33 mm; Lp tub = 27,68 mm; Lp gaură tub = 19,02 mm; dp tub = 6,22 mm; dp perete tub = 1,05 mm; Lp vârful = 41,65 mm; lp vârful = 5,40/6,40 mm; g = 6 grame. **f.** C.C. 328/1968. **g.** inedit. **h.** sec. II–III p.Chr.

9. a. Su, (Pl. I, fig 9). **b.** castru, B?; fap. **c.** aproape întreg, puțin distrus de coroziune, tubul de înmănușare aproape întreg, ușor deformat, din vârful se păstrează cam jumătate; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă de romb alungit și profil pătrat, are 2 dintre laturi bune și 2 muchii ascuțite la bază. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 65,14 mm; Lp tub = 32,40 mm; Lp gaură tub = 31,70 mm; dp tub = 11,00 mm; dp perete tub = 1,10 mm; Lp vârful = 32,74 mm; lp vârful = 11,10/11,70 mm; g = 18 grame. **f.** C.C. 110/1966, inv. exp. permanentă 1687. **g.** inedit. **h.** 213–275 p.Chr.

10. a. Su, (Pl. I, fig. 10). **b.** castru, secțiunea XIV; clădirea 1 zidul de colț la 2,50 m de secțiune; a = 0,45 m. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune; se păstrează doar o parte din vârful; formele sunt foarte greu de apreciat: tubul avea probabil formă de trunchi de con și profil rotund iar vârful are formă de romb alungit și profil pătrat; nu are laturi drepte, muchiile sunt tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp vârful = 39,17 mm; lp vârful = 5,60/4,27 mm; g = 4 grame. **f.** C.C. 65/1965, număr inventar expoziție permanentă 1680. **g.** inedit. **h.** 114–213 p.Chr.

11. a. Su, (Pl. I, fig. 11). **b.** fld; fap. **c.** întreg, foarte puțin distrus de coroziune; tubul de înmănușare și vârful întreg; formele se pot aprecia bine: tubul are formă de

trunchi de con și profil rotund iar vârful are formă piramidală și profil triunghiular; are laturi tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 5 cm, lp. vârf = 0,6 cm. **f.** fni. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 64 sus nr. 4, Pl. LXI/3; **h.** sec. II–III p.Chr.

12. a. Su²⁷, (Pl. I, fig. 12). **b.** castru, spațiul dintre cele două turnuri ale porți de vest (poarta dextra nn) fap. **c.** întreg, nu este deloc distrus se corozione; tubul de înmănușare aproape întreg, vârful întreg, foarte puțin îndoit în urma unui contact cu un corp dur: zid de piatră, armură; are forma cifrei 1 – de ac de pescuit sau cârlig; tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă piramidală și profil triunghiular; cârligul sau brațul are profil de romb, laturi foarte drepte și muchii foarte ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 51,42 mm; Lp tub = 30,00 mm; Lp gaură tub = 12,80 mm; dp tub = 11,53 mm; dp perete tub = 1,05 mm; Lp vârf + braț = 44 mm; lp vârf = 10,55/5,00 mm; g = 7 grame. **f.** C.C. 58/1967. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63/9²⁸, Pl. LX/9. **h.** 106–114 p.Chr.

Grupa I, subgrupa 2. Cu peduncul/cui de fixare 16 piese (Su).

13. a. Su, (Pl. I, fig. 13). **b.** castru, B 4; m L = 16–18/ l = 0–4 m; a = 0,70 m. **c.** fragment, puțin distrus de corozione; capătul cuiului de fixare și vârful puțin rupte; formele se disting destul de bine: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil pătrat, vârful are formă piramidală și profil dreptunghiular; laturi bune, muchiile tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 70,70 mm; Lp cui = 30,60 mm; Lp vârf = 40,10 mm; dp la mijloc = 7/6 mm; g = 14 grame. **f.** C.C. 629/1973. **g.** inedit. **h.** 106–114 p.Chr.

14. a. Su, (Pl. I, fig. 14). **b.** castru, B 5; a = 1 m; fap. **c.** descris după desenul lui Eug. Chirilă; fragment, ușor distrus de corozione, capătul cuiului de fixare și vârful puțin rupte; formele se disting ușor: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil dreptunghiular, vârful are formă piramidală și profil pătrat. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 7 cm; dp la mijloc = 0,4 cm. **f.** C.C. 113/1970. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 64/ 6 la săgeți, Pl. LXI/5. **h.** 106–114 p.Chr.

15. a. Su, (Pl. I, fig. 15). **b.** castru, B 5; a = 0,90 m; fap. **c.** fragment, puțin distrus de corozione; cuiul de fixare aproape întreg, vârful aproape întreg; forme clare: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil pătrat, vârful are formă piramidală și profil pătrat; laturi bune, 3 dintre muchii sunt mai ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin

---

27 Este cu siguranță cel mai frumos și în același timp interesant vârf de săgeată de la Buciumi; Plinius 159 „vorbește despre modul cum, popoarele din Orient (etiopieni, egipteni arabi, sciți, parți) confecționau arme pentru lansat din tulpinile de trestie, adăugând acestor trestii niște pene, le atașează vârfuri de săgeți și le fac să fie vătămătoare datorită unui cârlig ce nu poate fi tras afară din rană”.

28 Vârf de suliță: 5,8×9×1 cm cu aripioare, Baraca nr. 2. Pl. LXI/ 9.

șlefuire. **e.** Lp = 93 mm; Lp cui = 36,85 mm; Lp vârful = 56,15 mm; dp la mijloc = 7 mm; g = 11 grame. **f.** C.C. 387 a/1972 **g.** inedit. **h.** 106–114 p.Chr.

16. a. Su, (Pl. I, fig. 16). **b.** castru B 4; caroul 1–15/ L, 0–4 l; a = 0,40 m. **c.** fragment, puțin distrus de coroziune, capătul cuiului de fixare puțin rupt, la fel și vârful; formele se disting ușor: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil dreptunghiular, vârful are formă piramidală, și profil pătrat; laturile sunt bune are două dintre muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 120,30 mm; Lp cui = 50,30 mm; Lp vârful = 70 mm; dp la mijloc = 7,19/6,08 mm; g = 13 grame; **f.** C.C. 556/1973. **g.** inedit. **h.** 106–114 p.Chr.

17. a. Su, (Pl. II, fig. 17). **b.** castru, B 5; caroul via sagularis; a = 1,00 m. **c.** fragment, puțin distrus de coroziune; capătul cuiului de fixare și vârful puțin rupte; formele se disting ușor: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil pătrat, vârful are forma piramidală și profil pătrat la bază și dreptunghiular la vârful; are laturi bune și muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 110, 60 mm; Lp cui = 40,20 mm; Lp vârful = 70,40 mm; dp la mijloc = 5,75/5,90 mm; g = 14 grame. **f.** C.C. 514/1973. **g.** inedit. **h.** 106–114 p.Chr.

18. a. Su, (Pl. II, fig. 18). **b.** fld; în același plic cu mai multe piroane din fier; fap. **c.** aproape întreg, puțin distrus de coroziune; capătul cuiului de fixare puțin rupt și îndoit, vârful puțin rupt și îndoit la 45°; formele se observă bine: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și secțiune dreptunghiulară, vârful are formă piramidală și profil pătrat; nu are laturi drepte și nici muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 116,20 mm; Lp cui = 51,70 mm; Lp vârful = 64,50 mm; dp la mijloc = 6,60 mm; g = 9 grame. **f.** C.C. 272/ 1968. **g.** inedit. **h.** sec. II–III p.Chr.

19. a. Su, (Pl. II, fig. 19). **b.** „Piroane mici din fier, 2 buc.” castru, *Practorium*, clădirea 3, camera P; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune; cuiul de fixare rupt pe jumătate, din vârful este rupt cam un sfert; formele se observă ușor: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil dreptunghiular, vârful are forma de romb și profil pătrat; laturi destul de bune, muchii tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 60,50 mm; Lp cui = 14,75 mm; Lp vârful = 45,75 mm; dp cui = 1,60/4,45 mm; dp vârful = 4,65/4,75 mm; g = 4 grame. **f.** C.C. 113/1967. **g.** inedit. **h.** sec. II–III p.Chr.

20. a. Su, (Pl. II, fig. 20). **b.** Fără fișă de șantier; fld; fap. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune; se păstrează doar miezul, cuiul de fixare rupt aproape de tot, vârful rupt pe jumătate. forme destul de greu de apreciat: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil pătrat, vârful are formă de romb și profil pătrat; laturi bune, muchii tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 42,22 mm; Lp cui = 11,22 mm; Lp vârful = 31 mm; dp cui = 3,25/3,50 mm; dp vârful = 4,61/4,81 mm; g = 4 grame. **f.** C.C. 274/1968. **g.** inedit. **h.** sec. II–III p.Chr.

21. a. Su, (Pl. II, fig. 21). **b.** castru, B1; fap. **c.** întreg, foarte puțin distrus de coroziune; aproximativ 1 cm rupt din cuiul de fixare, vârful puțin rupt în urma unui contact

cu un corp dur; formele se observă foarte bine: cuiul are foră piramidală cu vârful în jos și profil dreptunghiular, vârful are formă de romb și profil dreptunghiular; laturi bune, muchii foarte tăioase. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 80 mm; Lp cui = 38 mm; Lp vârful = 42 mm; dp cui = 6,50/7,50 mm; dp vârful = 8,50/10 mm; g = 16 grame. **f.** C.C. 500/1973. **g.** inedit. **h.** prin comparație cu nr. 20, probabil 213–275 p.Chr.

22. a. Su, (Pl. II, fig. 22). **b.** castru, B5; pe toată zona; a = 0,30/0,50 m. **c.** fragment, distrus de coroziune; aproximativ jumătate din cui este rupt iar din vârful aproximativ 2 cm; forme ușor de distins: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil dreptunghiular, vârful are formă de romb și profil dreptunghiular; laturi bune, muchii tăioase. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 57,19 mm; Lp cui = 21,70 mm; Lp vârful = 35,49 mm; dp cui = 3,50/4,90 mm; dp vârful = 10,30/12,20 mm; g = 16 grame. **f.** C.C. 58/1969 **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63 (la săgeți nr. 2), Pl. LXI/1; Gudea 1997, p. 21. **h.** 213–275 p.Chr.

23. a. Su, (Pl. II, fig. 23). **b.** castru, B 2; a = 0,90 m fap. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune; se păstrează doar jumătate din vârful; forme greu de apreciat: vârful pare să aibă formă de romb și profil pătrat la mijloc și dreptunghiular spre vârful; laturi și muchii tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp vârful = 54 mm; dp vârful la bază = 9,10/9,65 mm și 4,70/8,25 la mijloc; g = 15 grame. **f.** C.C. 387/1972. **g.** inedit. **h.** 106–114 p.Chr.

24. a. Su, (Pl. II, fig. 24). **b.** castru, poarta de vest (*dextra* n.n.); fap. **c.** fragment, foarte distrus de coroziune; se păstrează doar jumătate din vârful; formele sunt greu de apreciat și au fost date în urma comparațiilor cu alte vârfuluri: vârful are forma de romb și profil dreptunghiular spre vârful, laturi foarte bune și muchii tăioase; **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp vârful = 48,61 mm; dp vârful la mijloc = 7,55/11 mm; g = 7 grame. **f.** C.C. 127/1967. **g.** inedit. **h.** probabil sec. II p.Chr, prin comparație de tip, formă, dimensiuni și greutate cu nr. 21 și 23 probabil anii 106–114 p.Chr.

25. a. Su, (Pl. II, fig. 25). **b.** castru, B5; m 39; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune; cuiul este rupt aproape de tot, are profil pătrat, vârful se păstrează doar pe jumătate, are forma de romb și profil triunghiular; are laturi drepte; 2 muchii sunt mai tăioase. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 54,57 mm; Lp cui = 16,53 mm; Lp vârful = 38,04; dp vârful = 7,58/7,26 mm; g = 6 grame. **f.** C.C. 267/1968. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 64 (la săgeți nr. 8), Pl. LXI/7; Gudea 1997, p. 21. **h.** probabil sec. II p.Chr, prin comparație de tip, formă, dimensiuni și greutate cu nr. 25–26 probabil anii 106–114 p.Chr.

26. a. Su, (Pl. II, fig. 26). **b.** castru, B 5; *via sagularis*, caroul?; a = 1 m; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune; cuiul este rupt aproape de tot și are profil triunghiular, din vârful se păstrează doar jumătate, are forma de romb și profil triunghiular; are laturi drepte și muchii pe alocuri ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 54,01 mm; Lp cui = 8 mm; Lp vârful = 46,01 mm; dp vârful = 9,21/5,88 mm; g = 9 grame. **f.** 572/1973. **g.** inedit. **h.** 106–114 p.Chr.

27. **a.** Su, (Pl. II, fig. 27). **b.** castru, B 5; *via sagularis*; caroul? 40; a = 1,40 m; **c.** fragment, distrus de coroziune; cuiul este rupt de tot și pare că are profil pătrat, din vârful se păstrează mai bine de jumătate, are forma de romb și profil triunghiular; are laturi drepte și muchii tăioase la bază. **d.** prin forjare și șlefuire. **e.** Lp vârful = 60 mm; dp vârful = 10/11mm; g = 14 grame. **e.** C.C. 61/1973. **f.** inedit. **g.** 106–114 p.Chr.

28. **a.** Su, (Pl. II, Fig 28). **b.** castru, B 5; la capătul de Est, colțul zidului în interior; fap. **c.** os prelucrat; fragment, cuiul este rupt aproape pe jumătate și are profil pătrat, vârful aproape întreg, are formă triunghiulară și profil dreptunghiular; are laturi drepte și muchii tocite. **d.** tăiat cu fierăstrăul, cioplit și ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 44,33 mm; Lp cui = 24,50 mm; dp cui = 6,08/4,50 mm; Lp vârful = 19,83 mm; dp vârful = 13,52/6,54 mm; g = 2 grame. **f.** C.C. 176/1968; **g.** Chirilă *et al.* 1972, 93 (la obiecte ornamentale mărunte nr. 6²⁹), Pl. CII/6³⁰. **h.** sec. II–III p.Chr.

Grupa II. Vârfuri de săgeți pentru arme de luptă la distanță pe bază de torsiune 15 piese (Sg).

Grupa II, subgrupa 1. Cu tub de înmănușare 8 piese (Sg).

1. **a.** Sg, (Pl III, fig. 1). **b.** B 1; a. = 0,40 m; fap. **c.** aproape întreg, foarte puțin distrus de coroziune; tubul de înmănușare probabil întreg, vârful aproape întreg; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund; vârful are formă piramidală și profil pătrat; are toate laturile foarte bune și ascuțite la bază. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 81 mm; Lp tub = 46,50 mm; Lp gaură tub = 37,50 mm; dp tub = 14 mm; dp perete tub = 2,2 mm; Lp vârful = 34,50 mm; lp vârful = 13/11 mm; g = 40 grame. **f.** C.C. 67/1971. **g.** inedit. **h.** 213–275 p.Chr.

2. **a.** Sg, (Pl. III, Fig 2), **b.** *praetorium* fap. **c.** fragment, distrus de coroziune; tubul de înmănușare aproape întreg, ușor deformat; din vârful se păstrează cam jumătate; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil oval; vârful are formă piramidală și profil dreptunghiular; are laturi bune și muchii ascuțite la bază. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 82,89 mm; Lp tub = 42,14 mm; Lp gaură tub = 31,42 mm; dp tub = 12,00 mm; dp perete tub = 1,10 mm; Lp vârful = 40,75 mm; lp vârful = 9,45/ 11,96 mm; g = 23 grame. **f.** C.C. 96/1967, inv. exp. permanentă 1690. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63³¹, apare la sulițe nr. 14, Pl. LXII/5. **h.** sec. III p.Chr.

29 Obiect din os în formă de vârful de săgeată, bine păstrat, 4,2×1,3 cm. Obiectul ar putea reprezenta un vârful de săgeată, poate cu caracter simbolic, împodobit la capătul mai subțire cu câteva incizii paralele. Baraca nr. 5, capătul de SV.

30 Este cu certitudine un vârful de săgeată; la acel moment N. Gudea nu avea la îndemână analogii, însă peste ani acesta și-a schimbat părerea după ce la Porolissum, tot în castru, a descoperit mai multe astfel de săgeți din os prelucrat dar cu 2 aripioare.

31 Vârful de suliță 8,5×1,4×1,5cm. Baraca nr. 2.

3. a. Sg, (Pl. III, fig 3). **b.** poarta *principalis dextra*; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune, tubul de înmănușare și vârful rupte; se păstrează jumătate din ele; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund; vârful are formă romboidală și profil dreptunghiular; are laturi bune și muchii ascuțite la bază. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 90,24 mm; Lp tub = 39,15 mm; Lp gaură tub = 39,15 mm; dp tub = 13,00 mm; dp perete tub = 2 mm; Lp varf = 51,09 mm; lp vârful = 9,40/14,35 mm; g = 33 grame. **f.** C.C 344/1976. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63 nr. 10 la sulițe, Pl. LXII/1; Gudea 1997, p. 21. **h.** sec II–III p.Chr.

4. a. Sg, (Pl. III, fig 4). **b.** clădirea 4 caseta? fap.; **c.** aptoape întreg, puțin distrus de coroziune, tubul de înmănușare aproape întreg, puțin deformat, din vârful se păstrează cam trei sferturi, formele se văd foarte bine, tubul are formă de trunchi de con și profil rotund, vârful are formă romboidală și profil trapez, are 2 laturi bune și muchii tocite; **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire; **e.** Lp = 82,23 mm; Lp tub = 45,50 mm; L gaură tub = 40,50 mm; dp tub = 11,80 mm; dp perete tub = 1,60 mm; Lp vârful = 36,73 mm; lp vârful = 11,50 mm; g = 25 grame. **f.** C.C. 312/1968. **g.** inedit. **h.** sec. II–III p.Chr.

5. a. Sg, (Pl. III, fig. 5). **b.** *Porta principalis sinistra*; fap³². **c.** aproape întreg, foarte puțin distrus de coroziune; tubul de înmănușare este întreg, vârful aproape întreg; formele se pot aprecia bine: tubul are formă de trunchi de con și profil oval iar vârful are formă romboidală și profil dreptunghiular; are laturi bune. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** 8,5×1,6×1,6 cm. **f.** fni. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63 nr. 12 (descriș la sulițe), Pl. LXII/3. **h.** sec. II–III p.Chr.

6. a. Sg, (Pl. III, fig. 6). **b.** B 2; fap. **c.** aproape întreg, distrus de coroziune; tubul de înmănușare este întreg, vârful aproape întreg; formele se pot aprecia bine: tubul are formă cilindrică și profil oval iar vârful are formă romboidală, profilul nu este redat, pare dreptunghiular. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** 8,5×1,2×1,2 cm. **f.** fni. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63 nr. 15(descriș la sulițe), Pl. LXII/6. **h.** sec. II–III p.Chr.

7. a. Sg, (Pl. III, fig 7). **b.** B 1; m = 16–31/4–8; a = 0,40–0,60 m. **c.** aproape întreg, nu este distrus de coroziune; tubul de înmănușare și vârful aproape întregi, formele se pot aprecia foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil ova; vârful are formă romboidală și profil dreptunghiular; are laturi bune și muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 82,80 mm; Lp tub = 40 mm; Lp gaură tub = 40 mm; dp tub = 15,00 mm; dp perete tub = 3 mm; Lp varf = 42,80 mm; lp vârful = 11/14 mm; g = 38 grame. **f.** C.C. 487/1973. **g.** inedit. **h.** 213–275 p.Chr.

8. a. Sg, (Pl. III, fig 8). **b.** B 2; a = 0,80 m; de pe toată suprafața. **c.** aproape întreg, puțin distrus de coroziune; din tubul de înmănușare se păstrează jumătate, puțin

---

32 Eu nu am găsit aceste 2 vârfuluri (nr. 5, 6) în depozitul MJIAZ, am făcut o descriere a lor doar după descrierea și desenele lui Eug. Chirilă din monografia „Castrul roman de la Bucium”, 1972.

deformat; vârful aproape întreg; formele se observă foarte bine: tubul are formă de trunchi de con și profil rotund; vârful are formă piramidală și profil dreptunghiular; are 3 laturi bune și 3 muchii mai ascuțite la bază. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 83 mm; Lp tub = 43 mm; gaură tub plină cu rugină, nu se poate măsura; dp tub = 16,20 mm; dp perete tub = 2 mm; Lp varf = 40 mm; lp vârful = 7/10 mm; g = 33 grame. **f.** C.C. 386/1972. **g.** inedit. **h.** sec. II–III p.Chr.

Grupa II, subgrupa 2. Cu peduncul/cui de fixare 7 piese (Sg).

9. **a.** Sg, (Pl. IV, fig 1). **b.** B 3; partea de sud; a = 0,80 m. **c.** fragment, distrus de coroziune, cam un sfert din cuiul de fixare rupt, vârful rupt pe jumătate; formele se disting foarte bine: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil pătrat, vârful are formă romboidală, și profil pătrat; are 2 laturi bune și 2 muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 133,37 mm; Lp cui = 81,80 mm; dp cui = 4,45/5,60 mm, Lp vârful = 51,57 mm; dp vârful la bază = 11/12,25 mm; g = 36 grame. **f.** C.C. 228/ 1970. **g.** inedit. **h.** 114–213 p.Chr.

10. **a.** Sg, (Pl. IV, fig 2). **b.** B 5; a = 0,80 m; fap. **c.** fragment, ușor distrus de coroziune, cuiul de fixare rupt mai bine de jumătate, vârful rupt pe jumătate; forme clare: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos, profil octagonal la bază și pătrat spre vârful; vârful are formă romboidală și profil dreptunghiular; laturi degradate, muchii șterse. **d.** prin forjare; ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 80 mm; Lp cui = 28 mm; d cui = 5 mm; Lp. vârful = 52 mm; dp. la bază = 10,70 mm; g = 25 grame. **e.** C.C. 388 1972. **f.** inedit. **g.** 114–213 p.Chr.

11. **a.** Sg, (Pl. IV, fig. 3). **b.** turnul de colț de sud-vest; a = 0,50 m; fap. **c.** fier. **d.** fragment, distrus de coroziune; cuiul de fixare rupt aproape de tot, vârful aproape întreg; forme clare: cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil dreptunghiular; vârful are formă romboidală și profil dreptunghiular, laturi bune și muchii ascuțite la bază. **e.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **f.** Lp = 90,40 mm; Lp cui = 16,20 mm; d cui = 5,60/5,80 mm; Lp vârful = 74,20 mm; dp la bază = 9,60/12,15 mm; **g.** nu a fost restaurat; bună. **h.** g = 34 grame. **i.** C.C. 259/1970. **j.** inedit. **k.** 114–213 p.Chr.

12. **a.** Sg, (Pl. IV, fig 4). **b.** B 5; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune; cuiul de fixare rupt aproape de tot, vârful aproape întreg; forme clare; cuiul are formă piramidală cu vârful în jos și profil pătrat, vârful are formă romboidală și profil pătrat, laturi bune, 2 muchii ascuțite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 95 mm; Lp cui = 3 mm; d cui = 4 mm; Lp vârful = 92 mm; dp la bază = 10 mm; g = 34 grame. **f.** C.C. 96/1966. **g.** inedit. **h.** sec II–III p.Chr.

13. **a.** Sg, (Pl. IV, fig. 5). **b.** B 5; fap. **c.** fragment, se păstrează o parte din cuiul de fixare iar din vârful aproape jumătate; forme greu de apreciat: cuiul are probabil formă de piramidă cu vârful în jos și secțiune rotundă iar vârful are probabil formă romboidală și profil pătrat; laturile și muchiile nu se pot aprecia din desen. **d.** prin forjare, ascuțit prin

șlefuire. **e.** 10,5×1,2×0,8; **f.** C.C. fni. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63 sus la sulite, Pl. LX/4. **h.** sec. II–III p.Chr.

14. a. Sg, (Pl. IV fig. 6). **b.** fld; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune, se păstrează doar vârful care este aproape întreg; forme greu de apreciat: vârful are probabil formă romboidală și profil pătrat; laturi bune și muchii tocite. **d.** prin forjare, ascuțit prin șlefuire. **e.** Lp = 89,75 mm; dp la bază = 11,50 mm; g = 40 grame. **f.** C.C. 94/1969. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63³³ sus la lănci, Pl. LXII/18. **h.** 114–213 p.Chr.

15. a. Sg, **b.** B 5; fap. **c.** fragment, distrus de coroziune, se păstrează aproximativ 75% din cuiul de fixare și aproximativ jumătate din vârful; forme greu de apreciat³⁴: cuiul are probabil formă de piramidă cu vârful în jos, secțiunea nu este desenată; vârful are probabil formă romboidală și profil dreptunghiular; laturile și muchiile nu se pot aprecia din desen. **d.** prin forjare; ascuțit prin șlefuire. **e.** 9,6×1,3×1. **f.** C.C. fni. **g.** Chirilă *et al.* 1972, 63, nr. 16 jos la sulite, Pl. LXII/7. **h.** sec II–III p.Chr.

Putem spune că la Buciumi armele descoperite în castru sunt foarte variate, afirmația este valabilă și pentru vârfulurile de săgeți. După dimensiunile lor, greutatea și forma avută se poate observa o diferență între vârfulurile de săgeți pentru arc (Su) folosite de unitatea de iturei *Cohors I Augusta Ituraeorum sagittariorum* și cele folosite de unitatea de britoni *Cohors II Nervia Brittonum*. În ceea ce privește vârfulurile de săgeți grele (Sg) folosite pentru mașini de luptă pe bază de torsiune consider că au fost folosite doar de unitatea de britoni *Cohors II Nervia Brittonum* adâncimea la care au fost descoperite aceste vârfuluri de săgeți 0,30–0,60 m corespunde straturilor de locuire atribuite acestei unități³⁵ iar pentru o datare și mai precisă ele sunt asociate fazei 2 a castrului cu incinta din zid de piatră care are data construirii începutul sec. III p.Chr în timpul domniei lui Caracala înainte de anul 213 p.Chr.³⁶

Bibliografie

- Amon 2004 L. D. Amon, *Armamentul și echipamentul armatei romane din Dacia sud-carpatică*, Craiova: Editura Universității Craiova, 2004.
- Chirilă *et al.* 1972 Eug. Chirilă, N. Gudea, C. Pop, V. Lucăcel, *Castrul Roman de la Buciumi. Contribuții la Cercetarea Limesului Daciei Porolissensis*, Cluj: Editura I.P., 1972.
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, vol. I, 1853.

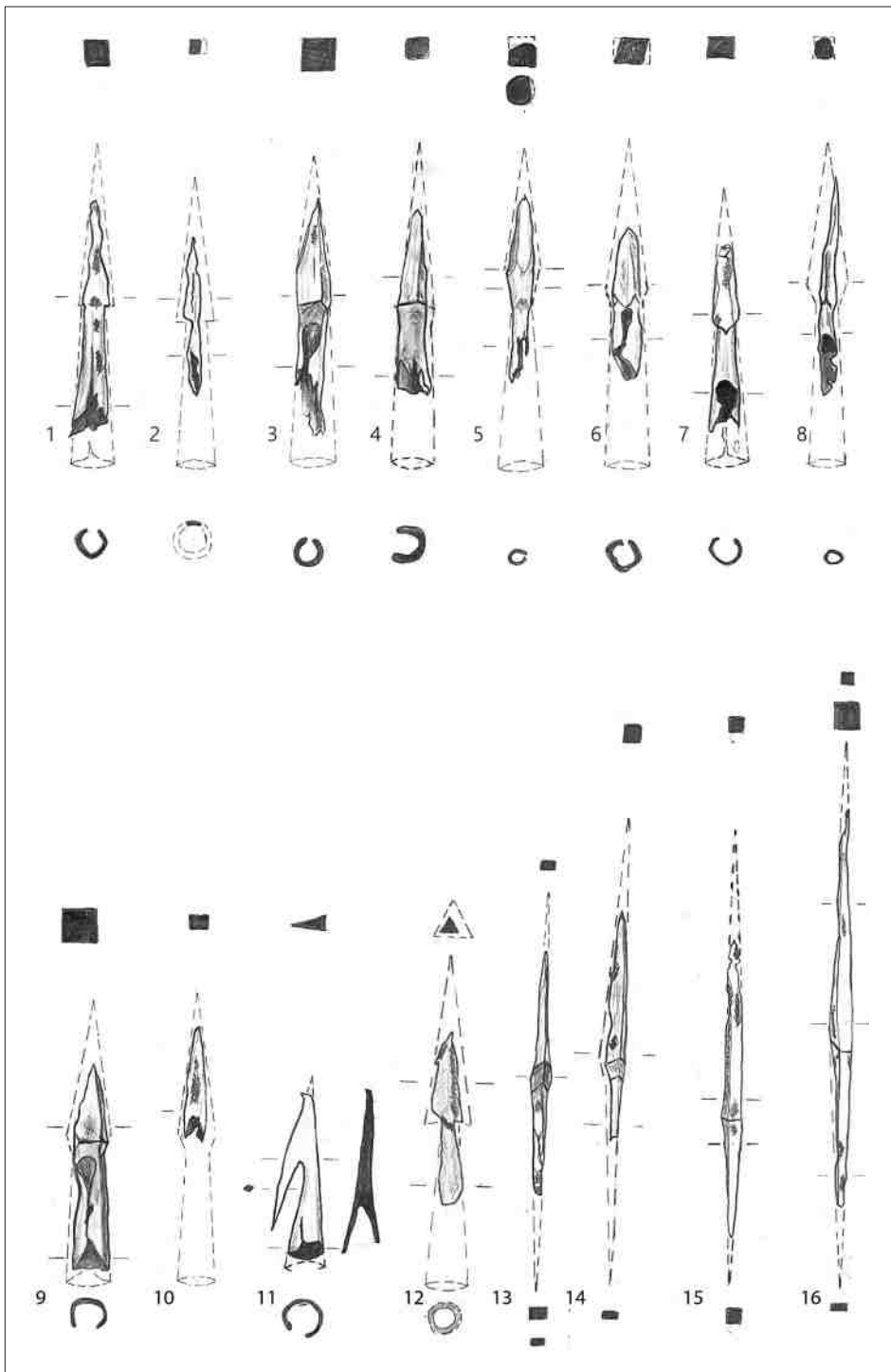
33 Iată descrierea: vârful de lance fragmentar. 9,5×3 cm. Couissin, 110. Pl. LXII/18.

34 Desenul redat de Chirilă *et al.* 1972 în Pl. LXII/ 7 este foarte prost redat fapt pentru care am ezitat să refac desenul.

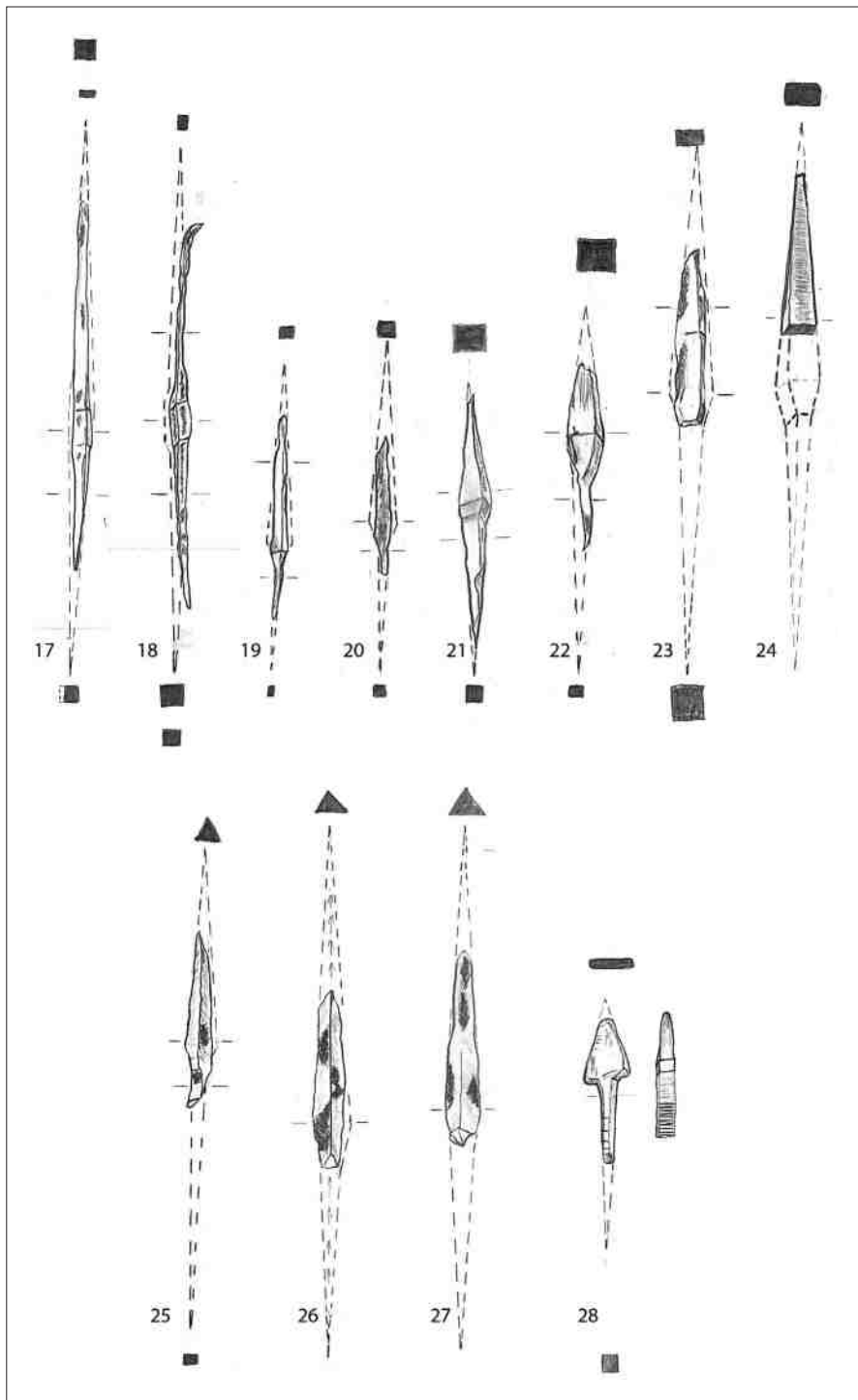
35 Gudea 1997, pp. 33, 35, 55

36 Chirilă *et al.* 1972, p. 122.

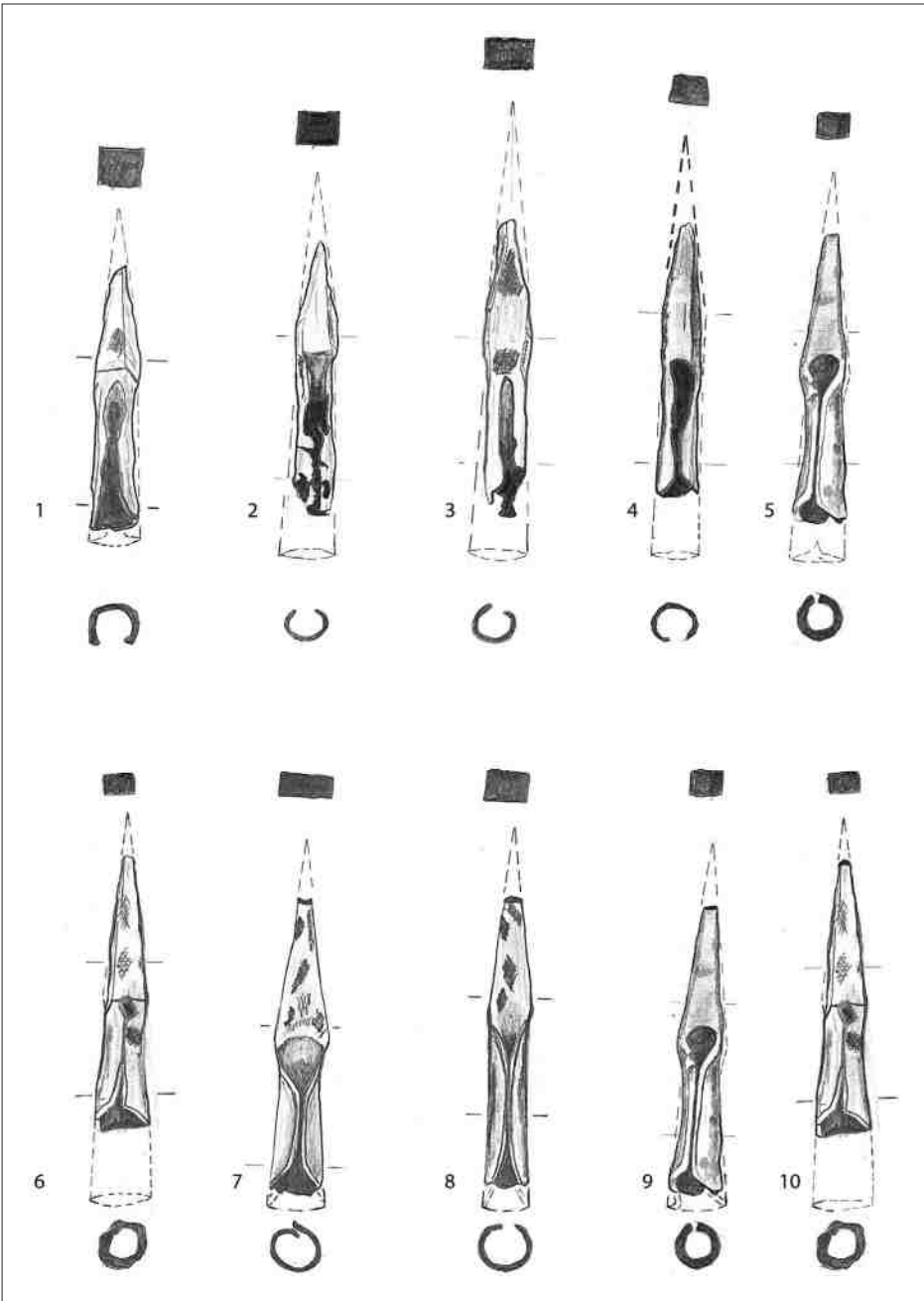
- Gudea 1989 N. Gudea, „Cohors I Augusta Ituraeorum”, *ActaMP*, XIII, 1989, pp. 166–168.
- Gudea 1997 *Castrul Roman de la Buciumi. Ghid al monumentelor arheologice din Dacia Porolissensis*, Zalău: Editura Imprimeria Ardealul Cluj, 1997.
- IDR *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, București: Editura Academiei R.S.R., 1975.
- Petolescu 1997 C. C. Petolescu, „Die Auxiliareinheiten im römischen Dakien”, în N. Gudea (Hrsg.), *Beiträge zur Kenntnis des römischen Heeres in den dakischen Provinzen*, Sonderheft aus *ActaMN* 34, 197, pp. 6–171.
- Plinius *Naturalis Historia. Enciclopedia cunoștințelor din antichitate*. III. Botanica, traducere de I. Costea, Iași: Editura Polirom, 2002.
- Țentea 2004 O. Țentea, „*Cohors I sagittariorum equitata miliaris*”, în *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca: Editura Nereamia Napocae Press, 2004, pp. 806–812.

Planșa I

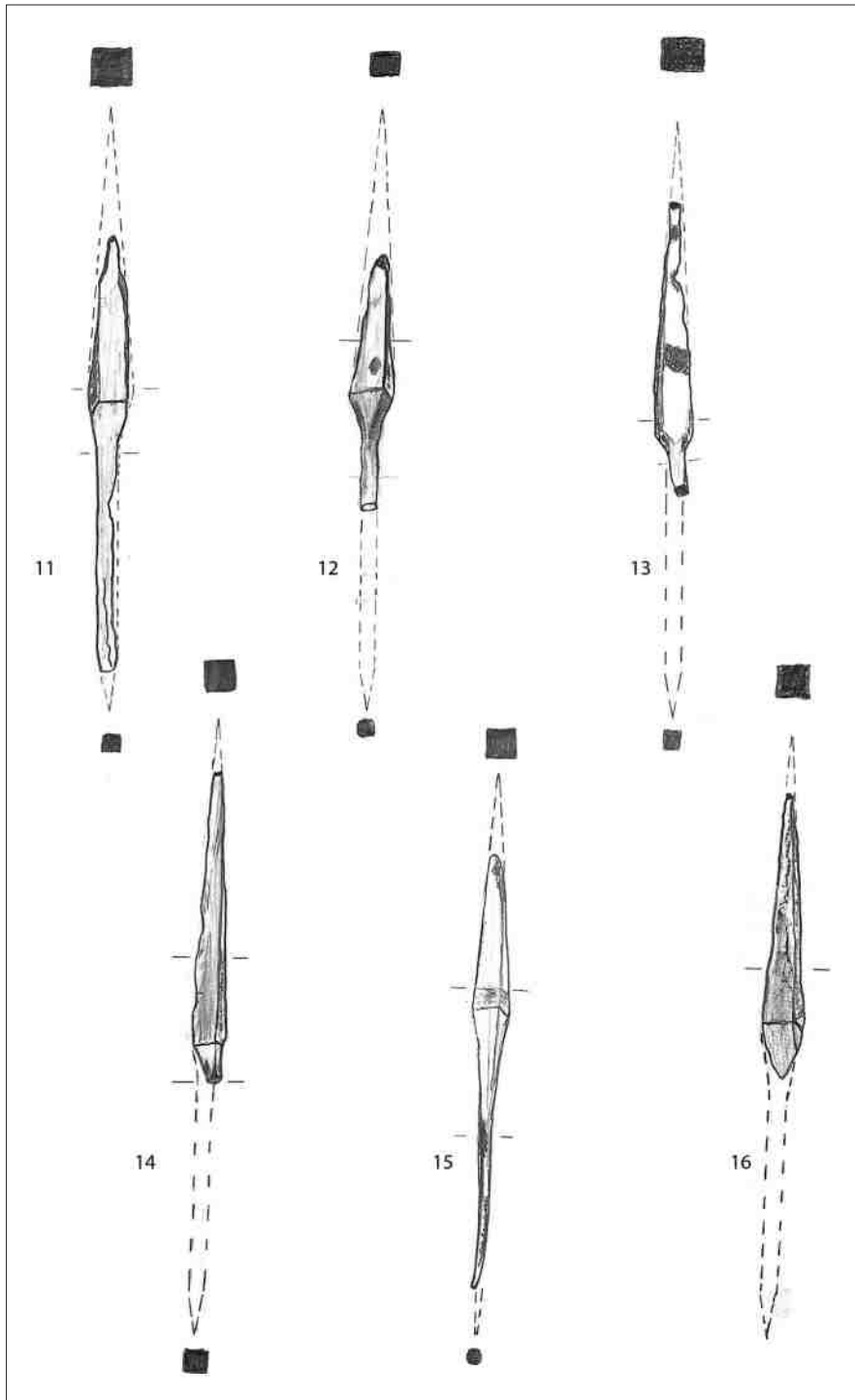

Planșa II

Planşa III

Planşa IV

Fibula digitată de la Răscruci

Corneliu GAIU

corneliugaiu@gmail.com

Rezumat

Articolul prezintă o descoperire de suprafață din hotarul localității Răscruci, din județul Cluj, intrată în colecția muzeului din Bistrița – o fibulă digitată de tip „Krefeld”. Acest tip de fibulă de origine alamanică, a fost preluat de către populațiile germanice din vestul Europei (franci, burgunzi, turingi) și din bazinul mijlociu al Dunării (ostrogoți, gepizi, romani târzii). O fibulă similară a fost descoperită într-un mormânt feminin din cimitirul de la Florești–Polus, datat la începutul secolului VI, perioadă în care se încadrează și fibula de la Răscruci. Aceasta vine să confirme existența unui centru de putere gepidic în bazinul Someșului Mic după mijlocul secolului al V-lea.

Cuvinte cheie

Transilvania, bazinul Someșului Mic, epoca migrațiilor, gepizi, fibule.

La fibule digitée du Răscruci

Résumé

L'article présente une découverte de surface aux confins de la commune de Răscruci, département de Cluj, entrée dans les collections du Musée de Bistrița – une fibule de type « Krefeld ». Ce type de fibule d'origine alémanique, a été repris par les populations germaniques de l'Ouest de l'Europe (les Francs, les Burgondes, les Thuringiens) et du bassin danubien central (les Ostrogoths, les Gépides et les Romains de l'époque tardive). Une fibule semblable a été découverte dans un tombeau féminin du cimetière de Florești–Polus, datée au début du VIe siècle, comme la fibule de Răscruci. La découverte confirme l'existence d'un centre du pouvoir gépide situé au bassin du Petit Someș, dans la seconde moitié du Ve siècle.

Mots-clés

Transylvanie, Le Petit Someș, époque des migrations, les Gépides, fibules.

Cercetările arheologice legate de extinderea parcului industrial TETAROM III de la Jucu de Sus¹ a prilejuit membrilor colectivului efectuarea unor periegeze în jurul acestei localități, care au evidențiat o serie de obiective arheologice și descoperirea unor artefacte semnificative pentru peisajul istoric din arealul Someșului Mic. Piesa aici în discuție provine dintr-o cercetare de suprafață din hotarul localității Răscruci de către Radu Zăgreanu, care a donat-o Muzeului Bistrița (inv. nr. 24398) și care ne-a cedat dreptul de publicare.

Localitatea Răscruci aparținătoare de comuna Bontida se găsește la 25 km de Cluj-Napoca și 20 km de Gherla. Pe teritoriul acestei localități au fost identificate, de-a lungul vremii, vestigii arheologice din mai multe epoci, grupate pe platoul înalt „Dealul Prunilor”, și în „Glimeie”². Remarcăm prezența unor materiale din epoca migrațiilor în primul din locurile semnalate, care ar putea fi pusă în relație cu descoperirea prezentată aici. De asemenea, un solidus de la Theodosius II (439–444), aflat în locul „La Piatră” din vecinătatea Someșului Mic, întărește acest lucru.

Fibula de bronz cu corp asimetric aflată în hotarul satului la ieșirea din sat spre Borșa (figura 1), aparține categoriei de fibule digitate, specifice epocii migrațiilor. Piesa, realizată prin turnare în tipar monovalv, fiind conservată relativ bine, are capul semicircular decorat cu volute și cinci butoni canelați. Arcul și piciorul fibulei, uniforme, au suprafața arcuită. Piciorul este decorat în partea superioară printr-un registru de caneluri orizontale iar capătul, rupt, păstrează două alveole, care se încheiau probabil printr-un

Figura 1. Harta localității Răscruci cu marcarea locului descoperirii fibulei

1 Stanciu, Ioan, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2008*, București, 2009, <http://cronica.cimec.ro/detalii.asp?k=4180&d=Rascruci-Bontida-Cluj-Ratul-boilor/Ratul-lui-Banffy-2008>.

2 *Repertoriu Cluj*, pp. 326–327 și fig. 191.

buton sau o mască zoomorfă, specifică acestei forme de fibulă³. Pe reversul piesei s-a păstrat urechiușa de la resortul arcului și portagrafa. Dimensiuni: L = 4 cm, capul cu diametru de 1,6 cm iar împreună cu butonii 2,5 cm, lățimea arcului și piciorului are 0,7 cm (figura 2 a–b).

Din punct de vedere tipologic, piesa de la Răscruci se încadrează în categoria fibulelor de tip Krefeld.⁴ Forma clasică a acestui tip de fibule este cea cu trei butoni, care se

Figura 2. Fibula digitată de la Răscruci

3 Koch 1940, pp. 134–135; Koch 1968, p. 22 sqq; Kühn 1974, pp. 588–595; Curta 2006, p. 425, fig. 2.

4 Kühn 1940, p. 74; Kühn 1974, pp. 587–595; Tejral 1976, p. 35; Martin 2002.

datează în a doua jumătate a secolului al V-lea⁵, urmate de forma cu cinci butoni, care a fost datate în ultima treime a secolului V și începutul secolului VI.⁶ În ceea ce privește materialele din care sunt confecționate, piesele de acest gen se împart în două categorii, respectiv cele confecționate din argint și cele realizate din bronz. Fibule cu degete cu cap și picior semicirculare de lățime constantă aparțin grupei 6 a lui H. Kühn.⁷

O formă premergătoare fibulelor cu cap semicircular și butoni marginali, care au piciorul prelung uniform, o reprezintă fibulele de tip Niederflorstad-Wiesloch⁸, care au capul de formă triunghiulară cu trei butoni marginali, piciorul îngust, uniform, decorat cu bandă de caneluri orizontale (figura 3/ 1–3)⁹. Fibulele de tip Niederflorstad-Wiesloch sunt cele mai numeroase pe Elba și între Dunărea superioară și Rinul mijlociu¹⁰ sunt cunoscute și exemplare unice din Bazinul Carpatic și zonele de la vest de Rinul inferior¹¹. Ele apar în a doua jumătate a secolului al V-lea pentru prima serie, cele cu trei butoni sunt caracteristice secolului al VI-lea pentru producțiile merovingiene care au cinci butoni și mai multe serii caracterizate fie prin picior drept, fie de un picior romboidal. Majoritatea autorilor datează aceste fibule în anii 430–460.¹² După M. Schulze-Dörrlamm aceste podoabe, probabil romane, sunt și prototipurile fibulelor digitate merovingiene timpurii din zonele de locuire alemanică, franconă și turingiană¹³. Aria lor de răspândire extinzându-se de la Elba până în nordul Galiei și până în zona Dunării mijlocii¹⁴. O piesă similară celei de la Răscruți a fost descoperită într-un mormânt feminin din necropola de la Florești–Polus¹⁵, alături de o altă fibulă discoidală cu picior trapezoidal și o pereche de cercei cu cap poliedric, mormânt datat în jurul anului 500.¹⁶

În mediul gepid din câmpia Pannoniei se mai cunoaște o singură fibulă de tip Krefeld cu trei butoni, în cimitirul de la Hódmezővásárhely-Kishomok, M 105¹⁷ (figura 3/ 6), datată în a doua jumătate a secolului V. O piesă de același tip provine din Moravia, de

5 Pirlig 1966, pp. 162–164; Kühn 1965, pp. 73–87; Kühn 1974, pp. 587–590.

6 Kuhn 1940, p. 118; Bohner 1958, pp. 83–84.

7 Kühn 1940, p. 80, Taf. 61–62, nr. 1,24–1,37; Martin 1994, p. 561; Martin 2002.

8 Böhme 1989, pp. 404–405, fig. 2/ 9–10, 3/ 8, 5; Böhme 1996, p. 91, fig. 6 p. 96.

9 Vallet 1997, p. 226 sqq; Quest 1997, pp. 172–176; Friedrich 2016, p. 72.

10 Tejral 1988, fig. 34; Tejral 2002, p. 320, fig. 5; Skvorcov, Rudnicki 2017, pp. 304–305, fig. 3.

11 Aberg 1922, p. 102 sqq, fig. 142–143, 172; Bemmann 2008, pp. 147–148, cu harta descoperirilor fig. 2 și Lista 2 p. 200.

12 J. Tejral 1997, pp. 349–350; A. Koch 1998, p. 21; U. Koch 2001, p. 70 sqq, fig. 12; J. Bemmann 2008, p. 146.

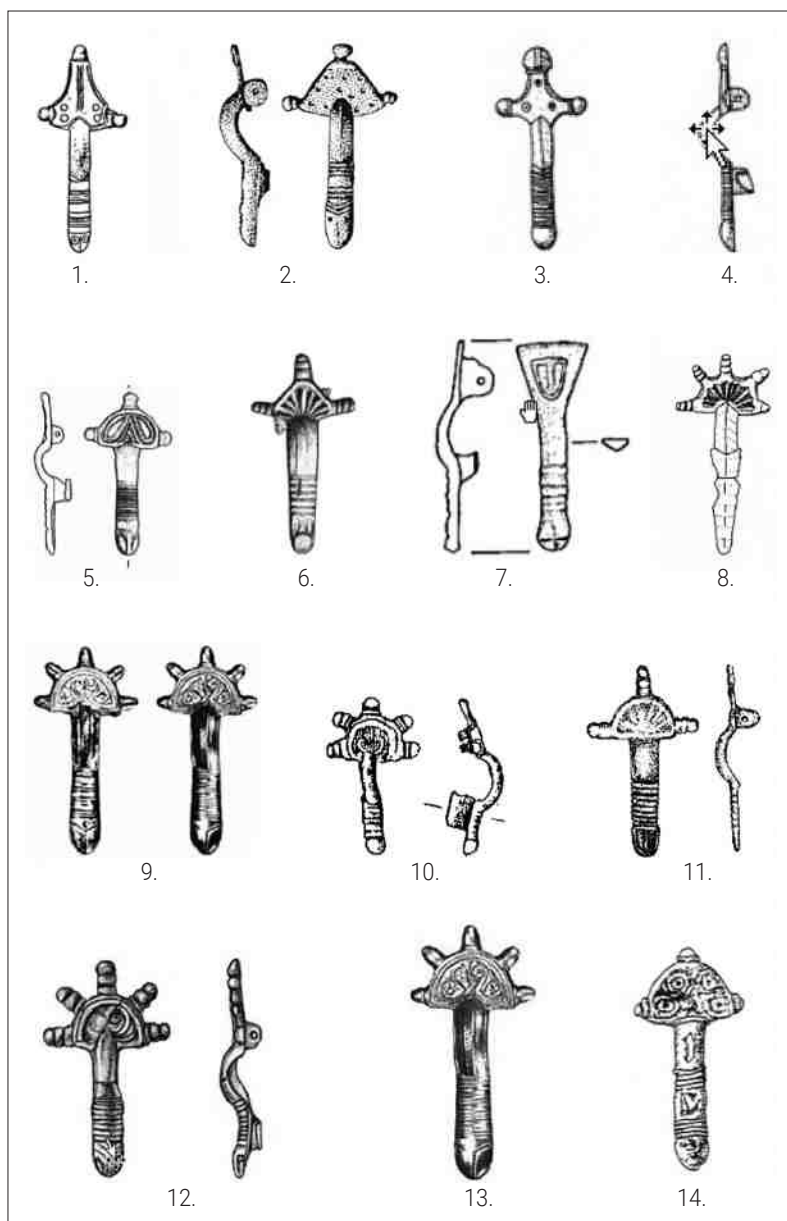
13 Schulze-Dörrlamm 2000, p. 606, fig.

14 Valet 1995, Bemman 2008; Skvorcov, Rudnicki 2017, pp. 304–305.

15 Opreanu 2012, fig. 3/ 2.

16 Opreanu 2012, p. 110.

17 Bóna, Nagy 2002, pp. 120–121, fig. 59/ 1.

Figura 3. Fibule digitate cu arc și picior uniform de tip Krefeld și posibilul lor prototip
 1. Wiesloh (Böhme 1996, fig. 6); 2. Rimini (Schulze-Dorrlamm 2000, fig. 6/ 7); 3. Krefeld-Gellep (Bemman 2008, fig. 3/ 1); 4. Saint-Martin-du-Fresne (Valet, Kazanski 1995, fig. 2/ 1); 5. St. Suplice (Marti 1995, fig. 3/ 9); 6. Hódmezővásárhely-Kishomok (Bona, Nagy 2002, pl. 25.105.2); 7. Florești Polus (Ferencz, Nagy, Lăzărescu 2009, pl. XVI/ 6); 8. Chersones (Kazanski 1998, fig. 2.8); 9. Alterding (Sage 1984, Pl. 54); 10. Appiaria (Angelova/Koleva fig. 2/ 7); 11. Viminacium (Ivanisevic; Kazanski, Mastikova, 2006, fig. 8/ 7); 12. Cluj-Polus (Opreanu 2012 fig. 3.2b); 13. Altenerding (după Possnti 2019, fig. 6/ 5); 14. Neuville-sur-Escaut (Koch 1998, pl. I/ 7)

la Șaratice, datată de asemenea în a doua jumătate a secolului V.¹⁸ După aprecierea lui Agnes Toth pare să fie foarte îndoielnic că acestea ar fi ajuns în jumătatea de est a bazinei carpatic ca produse ale atelierelor france sau turingiene care produc în principal produse de serie, prin comerț sau poate prin contacte personale. Așa că trebuie să presupunem că aceste exemplare au venit aici de departe prin copierea formei de bază, dar ar fi putut fi făcute local¹⁹.

Alte câteva fibule digitate similare au fost semnalate în spațiul sud-dunărean. O fibulă de bronz cu cinci butoni provine din cetatea Appiaria²⁰ (figura 3/ 10), a fost considerată de factură slavă din secolul VI. Două dintre fibulele cu decor radial provin din mormântul nr. 2 din necropola „Singidunum III”²¹ încadrat în grupa 3 a dezvoltării necropolei sau tranziției D3/E, sfârșitul lui V–începutul secolului al VI-lea²². O fibulă de același tip cu semidisc cu trei butoni și picior drept terminat printr-un cap zoomorf stilizat a fost descoperită în M 46 de la Viminacium.²³ În cronologia lui Horst Böhme fibule similare aparțin grupului de timp „B” (proto-merovingian) încadrat în a doua treime a secolului al V-lea²⁴. Un exemplar singular de fibulă cu cap semicircular cu cinci butoni și corpul și piciorul uniforme a fost descoperit la Chersones, considerat un împrumut din zona danubiană.²⁵

Fibula de la Răscruți, la fel ca exemplarele de la Polus (figura 3/12) au capul decorat cu volute, care sunt documentate în special la est de Rin și la nord de Dunărea superioară, unde au fost datate în perioada 450/460–480/490²⁶.

Fibula digitată descoperită la Răscruți, chiar dacă nu are context arheologic, vine să aducă noi informații privitoare la înțelegerea realităților istorice și arheologice ale zonei Someșului Mic în etapa de debut a epocii migrațiilor²⁷ (figura 4).

---

18 Tejral 2002, p. 320, fig. 5/ 1.

19 Tóth 1999, p. 179.

20 Angelova, Koleva 2007, p. 491, fig. 2/ 7 p. 496; Stanev 2008, pp. 226–227, 241.

21 Ivanišević, Kazanski 2002, pp. 101–157, Pl. 1.2.1.

22 Ivanišević, Kazanski 2002, p. 124.

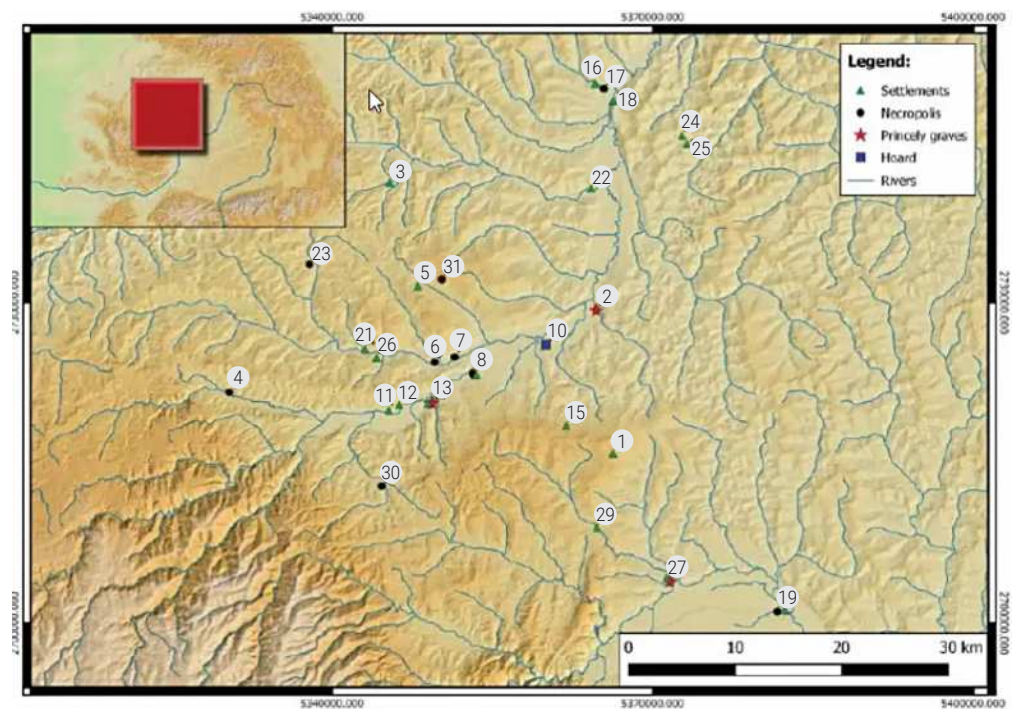
23 Ivanišević, Kazanski, Mastikova 2006, p. 16, fig. 8/7.

24 Tejral, J., 1995 c, pp. 327–328.

25 Kazanski 1998, p. 335, fig. 2.8, 6.6.

26 Kuhn 1974, pl. 239–240; Possenti 2019, pp. 560–561.

27 Koredt 1956; Alpăr Dobos, Vlad-Andrei Lăzărescu, „O fibulă inedită descoperită în raza localității Sic, jud. Cluj”, în *Angustia*, 12, 2008, pp. 177–185.

Figura 4. Bazinul Someșului Mic în epoca migrațiilor (după Lăzărescu 2019, fig. 16)

1. Aiton; 2. Apahida; 3. Băbuțiu; 4. Căpușu Mare; 5. Chinteni; 6. Cluj-Cordoș; 7. Cluj, str. Corneliu Coposu; 8. Cluj, str. 30 Decembrie; 10. Someșeni; 11. Florești-Labu; 12. Florești-Cazarma; 13. Florești-Polus; 15. Gheorgheni; 16-17. Iclod; 18. Iclod-Vladica; 19. Luna; 21. Mera; 22. Răscruți; 23. Mihăiești; 24-25. Sic; 26. Suceagu; 27. Turda; 29. Tureni, 30. Vlahă; 31. Pădureni.

Bibliografie:

- Åberg 1922 N. Åberg, *Die Franken und Westgoten in der Völkerwanderungszeit*, Uppsala-Leipzig-Paris, 1922.
- Angelova, Koleva 2007 S. Angelova, R. Koleva, „Archäologische Zeugnisse frühslawischer Besiedlung in Bulgarien”, în *Byzantium, Pliska, and the Balkans*, Berlin 2007, pp. 481–508.
- Bemmann 2008 J. Bemmann, „Mitteldeutschland im 5. Jahrhundert – Eine Zwischenstation auf dem Weg der Langobarden in den mittleren Donaauraum?”, în J. Bemmann, M. Schmauder (Hrsg.), *Kulturwandel in Mitteleuropa: Langobarden – Awaren – Slawen*, Bonn, 2008, pp. 145–227.
- Bierbrauer 1991 V. Bierbrauer, „Das Frauengrab von Castelbolognese in der Romagna (Italien). Zur chronologischen, ethnischen und historischen Auswertbarkeit des ostgermanischen Fundstoffs des 5. Jahrhunderts in Südosteuropa und Italien”, *JRGZM*, 38, 1991, pp. 541–592.
- Böhme 1988 H. Böhme, „Les thuringiens dans le nord du royaume franc”, *Revue Archéologique de Picardie*, 3/4, 1988.

- Bohner 1958 K. Bohner, *Die frankische Altertümer des Trierer Landes*, Berlin, 1958.
- Bóna, Nagy 2002 I. Bóna, M. Nagy, „Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet”, in *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae, I: Monumenta Gepidica*, Budapesta, 2002.
- Ferencz, Nagy, Lăzărescu, 2009 S. Ferencz, S. Nagy, Vl. Lăzărescu, „Necropola din secolul al VI-lea p.Chr.”, în S. Mustăță, Fl. Gogâltan, S. Cociș, A. Ursuțiu, *Cercetări arheologice preventive la Florești–Polus Center, jud. Cluj (2007)*, Cluj-Napoca, 2009, pp. 419–474.
- Lăzărescu 2019 Vl. Lăzărescu, „Debating the early phase of the Migration Period necropolis at Florești–Polus Center, Cluj County, Romania”, în *Gepids after the fall of the Hun Empire*, Budapest, 2019, pp. 81–110.
- Friedrich 2016 M. Friedrich *Archäologische Chronologie und historische Interpretation Die Merowingerzeit in Süddeutschland*, Berlin, 2016.
- Ivanišević, Kazanski, Mastykova 2006 V. Ivanišević, M. Kazanski, A. Mastykova, *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des Grandes Migrations*, Collège de France – CNRS, Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance, Monographies 22. Paris, 2006.
- Kazanski 1998 M. Kazanski, „Les barbares à Chersonèses (V^e–VIe s.)”, ΕΥΨΥΙΑ. *Mèlanges offerts à Hélène Abrweiler*, Paris, 1998, pp. 329–344.
- Kazanski 2016 M. Kazanski, „Fibules digitées de tradition « danubienne » de l'époque des Grandes Migrations, découvertes en Gaule du Sud”, *Archéologie du midi médiéval*, 34, 2016, pp. 37–49.
- Koch 1998 Alexander Koch, *Bügelfibeln der Merowingerzeit im westlichen Frankenreich*, Mainz, 1998.
- Kühn 1940 H. Kühn, *Die Germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz*, Bonn, 1940.
- Kühn 1974 H. Kühn, *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Süddeutschland. Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit Bd. 2*, Graz, 1974.
- Marti 1990 R. Marti, *Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Saint-Sulpice VD/ Le cimetièrre du Haut Moyen Age de Saint-Sulpice VD*, Lausanne, 1990.
- Martin 1989 M. Martin, „Bemerkungen zur chronologischen Gliederung der frühen Merowingerzeit”, *Germania*, 67, 1989, pp. 121–141.
- Martin 1994 M. Martin, „Fibel und Fibeltracht”, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Bd. 8, Berlin, 1994, pp. 541–582.
- Martin 2002 M. Martin, „«Mixti Alamannis Suevi»? Der Beitrag der alamannischen Gräberfelder am Basler Rheinknie, in Jaroslav Tejral (Hrsg.), *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*, Brno, 2002, pp. 195–223.
- Opreanu 2012 C. Opreanu, „Ein Frauengrabaus der Völkerwanderungszeit von Cluj-Polus (Rumänien)”, *Archäologische Korrespondenzblatt*, 42(1), 2012, pp. 113–122.
- Possenti 2019 E. Possenti, „Eine Fibel der Völkerwanderungszeit von der Piazza Alessandro Vittoria in Trient”, *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 49, 2019, pp. 555–572.
- Repertoriul 1992 I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Biblioteca Musei Napocensis, V, Cluj-Napoca, 1992.

- Sage 1984 W. Sage, *Das Reibengräberfeld von Altenerding in Oberbayern*, Berlin, 1984.
- Schulze-Dorrlamm 2000 M. Schulze-Dörflamm, „Germanische Spiralplattenfibeln oder romanische Bügelfibeln? Zu den Vorbildern elbgermanisch-fränkischer Bügelfibeln der protomerowingischen Zeit“, *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 30, 2000, pp. 599–613.
- Skvorcov, Rudnicki 2017 K. Skvorcov, M. Rudnicki, „Nowe odkrycia zapinek płytkowych z Sambii Natangii“, *Wiadomości Archeologiczne*, LXVIII, 2017, pp. 302–310.
- Stanciu 2014 I. Stanciu, „A Well from the Early Medieval Settlement at Jucu de Sus (Cluj County, North-Western Transylvania)“, *Archäologische Beiträge, Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, pp. 325–339.
- Stanev 2008 A. Stanev, *Eastern germanic artifacts on the territory of Balkan provinces of East Roman Empire (V.–VI. century) / Източногермански паметници от територията на балканските провинции на Източната Римска империя (V–VI век)*, Sofia, 2008.
- Tejral 1974 J. Tejral, *Grundzüge der Völkerwanderungszeit in Mahren*, Praha, 1976.
- Tejral 2002 J. Tejral, „Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau“, in *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*, Brno, 2002, pp. 313–358.
- Tejral 2013 J. Tejral, „The Connection between the Region North to the Danube and Northern Europe. Some Aspects of Ethnic and Social Identity of the Fifth Century Elites“, in I. Khrapunov, F. A. Stylear (eds.), *Inter ambo maria. Northern barbarians from Scandinavia towards the Black Sea. Kulturhistoriske Rapporter 15*, Kristiansand, Simferopol, 2013, pp. 383–408.
- Tóth 1999 Á. B. Tóth, „A szarvasi gepida fibula és köre. A szarvasi gepida leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében (Die gepidische Fibel von Szarvas und ihr Kreis. Die gepidische Funde von Szarvas in der Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums)“, *MFMÉ StudArch*, 5, 1999, pp. 261–277.
- Valet, Kazanski 1995 Fr. Vallet, M. Kazanski, D. de Pirey, „Éléments étrangers en Bourgondie dans la deuxième moitié du Ve siècle“, in Henri Gaillard de Sémainville (dir.) *Les Burgondes. Apports de l'archéologie*, Dijon, 1995, 111–127. <http://books.openedition.org/artehis/17592&gt>.
- Zeller 1992 G. Zeller, *Die fränkischen Altertümer des nördlichen Rheinbessen*. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, Serie B: Die fränkischen Altertümer des Rheinlandes (hrsg. v. K. Böhner), Band 15, Stuttgart, 1992.

Scurte considerații asupra locuirii Bucovinei în secolele V–XII

Mugur ANDRONIC

andronicmugur@yahoo.com

Rezumat

După publicarea recentă a repertoriului arheologic al județului Suceava, autorul face o analiză statistică asupra evoluției locuirii în Bucovina în cursul secolelor V–XII. Se acceptă un risc mare de eroare a unor datări a ceramicii descoperite doar la suprafața solului. Migrația goților duce la o foarte mare creștere a numărului de așezări, în majoritate dispărând după invazia hunilor. După trecerea slavilor la sud de Dunăre, numărul așezărilor scade din nou, doar după invazia mongolă ele crescând spectaculos prin emigrarea masivă de comunități de dincolo de Carpați, ceea ce va contribui demografic și la crearea statului medieval Moldova.

Cuvinte cheie

Cercetări arheologice de teren, demografie istorică, statistici demografice.

Brief Considerations on the Inhabitation of Bucovina in the V–XII Centuries

Abstract

After the recent publication of the archaeological repertoire of Suceava County, the author makes a statistical analysis on the evolution of housing in Bucovina during the V–XII centuries. It is accepted a high risk of error of some pottery dating discovered only on the soil surface. The migration of the Goths led to a very large increase in the number of settlements, most of which disappeared after the Hun invasion. After the passage of the Slavs south of the Danube, the number of settlements decreases again, only after the Mongol invasion they increase dramatically through the massive emigration of communities beyond the Carpathians, which will contribute demographically to the creation of the medieval state of Moldova.

Keywords

Archeological surface survey, historical demography, demographic statistics.

Ca urmare a încheierii unei prime etape de cercetare arheologică de teren a teritoriului actualului județ Suceava, materializată prin publicarea repertoriului arheologic, a venit și vremea unor observații sintetice.¹

Așa cum rezultă din această amplă monografie, pe parcursul a patru decenii, autorul a reușit să cerceteze personal cele mai multe situri identificate în teren de-a lungul vremii, cele mai multe dintre ele fiind însă descoperite personal. În plus, dincolo de relativitatea și factorii subiectivi ai unei astfel de cercetări, autorul a reușit să cunoască temeinic și problematica secolelor menționate, avute în atenție — de altfel — și în teza sa de doctorat.²

Încă de la început, trebuie avut în vedere de la început câteva aspecte. Cercetarea perieghetică, față de săpătura sistematică, are la dispoziție un material ceramic foarte mult redus cantitativ și puternic fragmentat. Din păcate, pentru perioada menționată, nu se constată prea multe schimbări tipologice evolutive, capabile să ofere posibilități mai sigure de datări, inclusiv pe secvențe cronologice mai scurte. În plus, în ultimele decenii multe terenuri agricole nu au mai fost arate, în viitor noile generații de arheologi trebuind să reia mai departe cercetarea județului nostru, ceea ce va duce la o cunoaștere mult mai bună a evoluției locuirii umane de-a lungul vremii în această unitate teritorială.

În ceea ce urmează statistic se folosesc informațiile repertoriului citat. Punctul de plecare din punct de vedere cronologic este cunoscuta cultură / mai bine zis complex cultural / *Sântana de Mureș-Cerneabov* (mai corect actualmente *Cerneabiv*, ucr.). Față de nivelul de locuire carpică de epocă romană, cercetarea autorului a întregului bazin hidrografic al Solonețului, afluent de dreapta al râului Suceava, cu o suprafață de 217 kmp, care a durat peste zece ani, a constatat practic cel puțin o dublare a numărului așezărilor umane o dată cu migrația goților. Dacă în secolele II–III d.Chr. au fost identificate un număr de 6 situri (plus 2 puncte locuite), în schimb, pentru secolul IV d.Chr., a fost înregistrat un număr dublu de situri (11, plus 13 puncte locuite).³

Procesul de coabitare goto-carpică a însemnat cu siguranță un lung fenomen de-a lungul a mai multe generații, până la sângeroasa invazie hunică, când goții au plecat precipitați la sud de Dunăre și Occident. În ce măsură unele, puține, așezări au continuat post 376, rămâne pe mai departe să cunoaștem, chiar și în condițiile marii lipse de artefacte de datare sigură pentru acel zis *Hunnenszeit*.

Revenind la arealul întregului județ, menționăm un număr de minim 55 de așezări carpice, unde se includ — cu toate inerentele neajunsuri de identificare perieghetică —

---

1 Andronic 2016. De cele mai multe ori informațiile se găsesc în repertoriu, la comunele respective.

2 Idem, 2005.

3 Idem, 1997, pp. 154–155.

minim 30 de situri unde pe același loc se constată o viețuire continuă în veacurile II–IV. Un astfel de caz elocvent investigat prin săpătură este cel de la Podeni-Bunești⁴

Pentru secolul IV la nivel județean am contabilizat circa 200 de situri (plus cele 30 menționate mai sus). Trebuie însă să specificăm că, din experiența noastră, adesea pe același fir de apă, am constatat unele roiri de populație, prin creare de noi puncte locuite, după cum, adesea, am constatat că locuințele așezărilor, aflate probabil și la distanțe confortabile, se întindeau pe multe sute de metri pe malul apelor. Deci de aici rezultă și riscul constatării — pe care am încercat să îl evităm cât de cât — unui număr mai mare de situri distincte decât în realitate, dincolo de fenomenul probabil și al unor diferențieri între ele în ceea ce privește intervalul de durată a locuirii în fiecare așezare.

Iată că observațiile teritoriului Soloneț, acea dublare, nu mai este acum valabilă, densitatea așezărilor Sântana fiind mult mai mare (cca. 55 la cca. 230). Pentru județ trebuie să mai semnalăm prezența cu totul deocamdată demonstrată sporadic a *culturii tumulilor carpatici* (Botoșana – necropolă, Valea Moldovei – necropolă, Boroaia – necropolă).⁵ Posibil, sunt mai multe, cu tumuli distruși de fostele CAP-uri, deoarece perieghetic ceramica seamănă cu restul celei din secolul IV.

Marea problemă începe după 376, când în mod cert se petrece o mare rarefiere demografică, dar și un aspect de scădere calitativă a producției ceramice. Posibilitățile de datare a secolelor V, sau chiar V început de VI, perieghetic sunt din păcate, foarte, foarte limitate. Avem cazul celebrei Botoșana, așezare amplasată într-un loc de viețuire Sântana⁶.

Un alt caz de referință, sunt cercetările de la Todirești, unde unele locuințe (L 2, L 3, L 7, L 9, L 23, L 27...), au avut pe lângă ceramica tradițională Sântana de Mureș, foarte mult sau covârșitor deja ca procent ceramică modelată numai cu mâna, fiind astfel databile post 400⁷. Analiza pe bază de carbon radioactiv a unui fragment de cărbune din cuptorul exterior nr. II, a oferit următoarele date:

Todirești R_Date(1655,30)
68.2% probability
352AD (13,1%) 367AD
380AD (55,1%) 421AD
95.4% probability
262AD (2,0%) 277AD
328AD (87,9%) 431AD
492AD (5,6%) 530AD.

4 Andronic 1993, pp. 45–69.

5 Idem, 2016, *passim*.

6 Teodor 1984.

7 Andronic 2016 bis, *passim*.

Profesorul Tomasz Goslar, conducătorul laboratorului de specialitate din Poznan, a considerat că cel mai probabil este ca eşantionul să coboare între anii 330 și 430 d.Chr. Și că practic nu se poate exclude nicio dată din această perioadă (deși un deceniu între 370 și 380 d.Chr. este mai puțin probabil decât orice alte decenii din acest interval).

Un interval cronologic mai bine definit este, desigur, cel al secolelor VI–VII și asta datorită migrației slavilor, care aduce și ceramica lor primitivă de tip *Jitomir-Korčak*. Din evidența repertoriului rezultă un minim de **28** de așezări. Unele așezări au avut șansa unor săpături: Suceava–Șipot, Suceava–Ițcani, Budeni–Dolhasca, Botoșana–*La Cruce*, Rus Mânăstioara–Udești, Udești–*Cânepiște*, Todirești–*La Nucii*, Dolhești Mari–Dolhești, Mărețea Mică–Dărmănești,⁸ La numărul de mai sus adăugăm încă **cinci** situri unde ipotetic ar fi și secolul V (Baia, Humoreni–Comănești, Sf. Ilie–Șcheia, Bursuceni–Verești și Vicovu de Sus), primele patru depășind probabil anul 600. A nu se uita aici Todireștiul amintit deja (sec. V–VI) și descoperiri monetare bizantine la Șerbănești–Zvorâștea și Fălticeni, plus două situri incerte la Bălăceana și Pârteștii de Jos.

Intervalul teoretic al secolelor VII–VIII deocamdată este reprezentat de șapte situri, plus cel de la Bănești-Fântânele (VI–VIII). Mai avem în vedere intervalul secolelor VIII–IX, cu șase situri, plus cel de la Dumbrăveni (sec. VII–IX). Se observă o relativă egalitate între cele două intervale, dar și o reducere masivă față de secolele VI–VII. O explicație posibilă este migrația masivă a triburilor slave dincolo de Dunăre spre sud, după căderea frontierei bizantine la 602, și de asemeni și o deplasare, o reșezare a unora de la est de Carpați, mai spre sud, pe meleaguri mai calde până la fluviu.

Locuirea umană lacunară se observă și pentru veacurile următoare, IX–X. Aici atribuim doar șase descoperiri, caracterizate și prin prezența ceramicii la roată și decorată specific: *Cacica–Dealul Troian*, *Adâncata–Hulubiște*, *Liteni–Humăria*, *Bădeuți–Milișăuți* (poate și sec. XI/XII ?), *Todirești* (monedă Ioan Tzmiskes/ informație de la posesor, dar care a lucrat și în Israel !?) și *Suceava* (topor din fier tipic, poate și mai târziu). Considerăm că la Suceava se locuia oricum și la cumpăna de milenii.

În sfârșit, secolele X–XI, **cinci** situri: *Cacica*–casa de vacanță a autorului (peste apă fântână de slatină /buze de vase la roată cu decor incizat chiar și pe vârful lor), *Brădățel–Horodniceni*, *Liteni–Moara* (descoperiri sec. XI–XVII, pe hartă Matei, Emandi, fără specificări în plus)⁹, *Vorniceni–Moara*, necropolă sec. XI–XII (poate prea timpurie, după interesul subiectiv al autorilor) și în unele puncte din sat ceramică XI–XII, fără specificări de localizare exactă; *Siret–Horodiște* (ceramică din mic sondaj Fl. Hău, inedit; ceramică văzută de autor, asemănătoare cu cea de la Cacica). Se mai adaugă *Pleșești–Vulturești* (topor din fier, tipic) și monedă Ioan Tzmiskes sau Constantin al VIII-lea

8 Idem, 2016, *passim*., Cu multă bibliografie primară.

9 Matei, Emandi 1976, pp. 98–101.

Porfirogenetul la Bogdănești. Piesa numismatică este posibil să fi apărut în contextul existenței aici a mănăstirii care ulterior s-a mutat în amonte la Râșca, unde Rareș a și ctitorit pe actuala. Cercetarea de teren a autorului în comună nu a dus la descoperirea unui sit datat astfel. La fel la mănăstirea Sucevița, moneda de secol XII de la Manuel I Comnen, a putut ajunge la mănăstire în evul mediu, în urma unui contact monastic cu Locurile Sfinte.

Din analiza făcută de regretatul Ioan Mitrea, se remarcă câteva informații. Pentru secolele VI-VII, s-a estimat o medie de 29 de locuințe, fiecare așezare fiind cu cca. 116–145 locuitori. Deoarece calculul s-a făcut inițial pentru un interval de până la două veacuri, I. Mitrea a optat pentru o medie de 7–8 locuințe contemporane, cu 28–40 suflete. Pentru veacurile VIII–IX, o medie de 32 de locuințe/ 128–160 locuitori, respectiv 8–10 locuințe strict contemporane, cu 32–50 suflete.

Contrar analizei pentru Bucovina, față de numărul așezărilor din secolele VI–VII, cele din următoarele două veacuri, după Mitrea, sunt mai numeroase demonstrând un real spor demografic (sec. VI–VII, la est de Carpați cca. 300–350 așezări/ sec. VIII–IX cca. 400–450), care se va manifesta plenar în secolele X–XI.¹⁰

Deci saltul de locuire de secol IV nu se va mai repeta, deși așezările din veacurile VI–VII, cu ceramică modelată numai cu mâna, asemănătoare mai ales cu cea din La Têne, sunt departe de a fi fost identificate perieghetic, în realitate putându-se accepta un număr dublu.

Ca urmare a trecerii Dunării de Jos de către numeroase triburi slave în 602 și ulterior datei și de aici a deplasării mai la sud unde clima era mai caldă a celor cantonate în spațiul est-carpatic, în spațiul bucovinean numărul așezărilor se reduce drastic, rămânând mai departe lacunară cercetarea de așezări din primele secole ale celui de-al doilea mileniu creștin. În schimb, în preajma fondării statului Moldova și încă decenii la rând, are loc un exod masiv de populație de la vest de Carpați, ceea ce va asigura deplina românitate a populației noului stat din spațiul carpato-nistean. Și dincolo de cauzele opresiunii sociale și a presiunii impuse de Vatican împotriva ortodoxiei, adăugăm și un nou factor pus în evidență, cel de natură *psihologică*. La jumătatea secolului al XIV-lea, cumplita epidemie europeană de ciumă a redus populația cu circa o treime, iar față de Transilvania intens locuită, teritoriul de la est de munți, unde ortodoxia era la ea acasă, avea o astfel de densitate deosebit de redusă.¹¹

---

10 Mitrea 1989, pp. 319, 333–315.

11 Andronic 2014, p. 331.

Bibliografie

- Andronic 1993 Mugur Andronic, „Cercetări arheologice în așezarea de secol IV d. C., de la Podeni (com. Bunești, jud. Suceava) – raport final”, în *Suceava*, XX, 1993.
- Andronic 1997 Mugur Andronic, *Evoluția locuirii umane în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, Iași: Editura Dosoftei, 1997.
- Andronic 2005 Mugur Andronic, *Teritoriul nord-est carpatic în a doua jumătate a primului mileniu creștin*, Suceava: Editura Istros, 2005.
- Andronic 2006 Mugur Andronic, „Apariția locuirii umane în Bucovina și evoluția sa până la începutul epocii bronzului”, în *Istros*, XIII, 2006.
- Andronic 2008 Mugur Andronic, *Istoria Bucovinei*, I, *De la începuturi până la epoca cuceririi romane a Daciei*, Suceava: Editura Istros, 2008.
- Andronic 2014 Mugur Andronic, *Istoria Bucovinei*, II, *În epoca marilor migrații și până la încheierea formării Moldovei medievale*, Suceava: Societatea Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2014.
- Andronic 2016 Mugur Andronic, *Cercetări arheologice în Bucovinei. Patrimoniul arheologic al Bucovinei*, vol. I, Suceava: Societatea Culturală Ștefan cel Mare-Bucovina, 2016.
- Andronic 2016 bis Mugur Andronic, *Cercetări arheologice în Bucovina. Așezările din secolele IV–VI de la Todirești, jud. Suceava (Cu informații și despre situl Gáva-Hobibrady)*, Suceava: Editura Karl Romstorfer, 2016.
- Matei, Emandi 1976 Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, „Noi puncte arheologice pe harta județului Suceava (Bazinul Șomuzului Mare)”, în *SCIVA*, 27, 1, 1976.
- Mitrea 1989 Ioan Mitrea, „Estimări paleodemografice privind spațiul est-carpatic al României în secolele VI–X”, în *Carpica*, XX, 1989.
- Teodor 1984 Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică de la est de Carpați în secolele V–VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984.

Comunitatea laică și parohia în Jelna la 1500: între micro-istorie și micro-sociologie

---

Adinel C. DINCĂ

Dr. habil., conf., Universitatea Babeș-Bolyai,
Cluj-Napoca
CȘ II, Institutul de Istorie „George Barițiu”
din Cluj-Napoca al Academiei Române
adinel.dinca@ubbcluj.ro

Rezumat

Investigația de față își propune să aplice o grilă de interpretare modernă, cu instrumente specifice anchetelor micro-istorice și micro-sociologice, asupra unei surse documentare inedite, registrul bisericii Sf. Petru din Jelna. Vor fi discutate detaliile care reies din izvorul istoric așa cum au fost acestea consemnate de către preotul paroh Toma Bistrițeanul, relatări care acoperă două decenii (1486–1506) și constituie un sfert din volumul însemnărilor cuprinse în jurnalul contabil (circa 50 pagini). Punctele de interes ale analizei sunt, pe rând, autorul textului, comunitatea enoriașilor, și, în cele din urmă, patrimoniul bisericesc, aspecte reflectate în sursă prin intermediul rapoartelor întocmite anual în prezența episcopului ales și a consiliului bisericesc laic. Varietatea informațiilor permite surprinderea mai multor aspecte ale organizării interne a comunității rurale, de la nucleul politic al acesteia, la manifestările pioase ale enoriașilor și reglementarea relațiilor sociale prin încheierea căsătoriilor sau intervenția executorilor testamentari.

Cuvinte cheie

Registru contabil, spațiu rural, sași ardeleni, conștiință juridică, episcop, preot paroh.

The Lay Community and Parish of Jelna Around 1500: Between Micro-History and Micro-Sociology

Abstract

The goal of the current study is to use a contemporary interpretation grid and techniques tailored for micro-historical and micro-sociological investigations on a late medieval-early modern documentary source, the account book belonging to the church of St. Peter in Jelna. The discussion will focus on the data that comes to light from the historical source as it was documented by the parish priest Thomas from Bistrița over two decades (1486–1506); these annotations make for a quarter of

the register (about 50 pages). Distinct points of interest emerge from the text – the author, the village community, and the ecclesiastical patrimony — as reflected in the source through reports issued on a regular basis in the presence of laymen: the elected churchwarden, and the church council. The variety of information allows for the capture of numerous facets of the rural community's internal organization, from its political core to the pious gestures of parishioners and the regulation of social ties through weddings and the intervention of testamentary executors.

Keywords

Account book, rural area, Transylvanian Saxons, legal mentality, churchwarden, parish priest.

1. Introducere

În contextul actual, cercetările privind viața de zi cu zi a „oamenilor mărunți” din Transilvania evului mediu și modernității timpurii sunt împiedicate de un dublu obstacol: pe de o parte lipsesc studiile care să îmbrățișeze metodologic direcțiile trasate de genul micro-istoric¹, iar pe de altă parte baza acestor studii, materialul documentar păstrat mai ales începând cu mijlocul secolului al XV-lea, rămâne în continuare accesibil unui număr restrâns de specialiști. Factorii de interes ai acestei abordări vin în opoziție cu tratarea de factură clasică (reconstituiri din texte oficiale, în special de natură politică, axate pe acțiunile liderilor seculari sau religioși), concentrându-se pe viața cotidiană a indivizilor obișnuiți și pe experiențele lor subiective, așa cu reies acestea dintr-o varietate de surse neoficiale sau informale (scrisori, jurnale sau alte scrieri din cadrul intim). Astfel, o reconstituire micro-sociologică² a interacțiunilor simbolice și a activităților uzuale din spațiul rural, dincolo de evenimente politico-militare care au intrat în marea narațiune istorică a provinciei, poate fi realizată doar cu sprijinul unei analize inter-disciplinare largi.

Sursele de arhivă privind viața religioasă, intelectuală și culturală a comunităților săsești din jurul Bistriței în a doua jumătate a veacului al XV-lea și primele două decenii ale celui următor au supraviețuit într-un număr extrem de modest. Actele emise de forurile decizionale ale localităților din *hinterland*-ul centrului urban s-au păstrat într-o și mai mică măsură, la fel precum orice însemnări administrative, emise fie în sfera

---

1 Vezi Levi 1991; Revel 2010; Trivellato 2015; Robisheaux *et al.* 2017.

2 Un tip de analiză sociologică cu rădăcini în secolul al XIX-lea, când pionierul științelor sociale Frédéric Le Play († 1882) a inițiat analiza unităților familiale reflectate în bugetul lor. Vor fi urmărite în contextul de față coordonatele metodologice ale disciplinei așa cum au fost definite și aplicate de către cercetătorii moderni din cel „de-al treilea val” al sociologiei istorice (după 1990), ca metodă de a surprinde dimensiunea strict cotidiană a vieții sociale, interacțiunile individuale, alegerile, criteriile de adeziune, ierarhiile sociale și chiar conflictele în cadrul grupurilor mici, vezi Demetriou, Roudometof 2014, în special pp. 53–54.

ecleziastică, fie în cea seculară³. Nici dreptul de a dispune de bunuri după moarte prin instrumente documentare, deși confirmat clericilor din capitlurile Bistrița și Kiralia de către episcopul Transilvaniei încă din 1402⁴ (și apoi reconfirmat de către urmașii săi din fruntea diecezei cu sediul la Alba Iulia pe tot parcursul secolului al XV-lea), nu a produs înainte de anul 1500 un număr semnificativ de acte cu valoare testamentară. În completarea informațiilor oferite de documentele de arhivă locale, reflectând atât corespondența sfatului orășenesc bistrițean⁵, cât și cea a capitlului din același context geografic și cultural⁶ (care administrează, după 1453⁷, și parohiile din capitlul Kiralia), vin doar matricolele școlare ale universităților europene, alături de evidențele suplicilor și indulgențelor redactate de către oficiile Scaunului Papal. Astfel, pentru majoritatea localităților din districtul și capitlul bistrițean, nu există date documentare care să-i ateste nominal pe liderii ecleziastici ai comunităților pentru perioada acoperită de ultimele două decenii ale secolului al XV-lea și primele două decenii ale secolului următor.

În acest peisaj arhivistic arid se desprinde un document aparte, prea puțin cunoscut în circuitul științific și, aparent, unic în întregul Regat Ungar medieval⁸: registrul B 268 din fondul „Brukenthal” al Arhivelor Naționale, filiala Sibiu⁹. Primele menționări ale acestuia în orizontul istoriografic transilvănean datează de la începutul secolului al XX-lea, când, selectiv, sunt publicate scurte semnalări și decupaje¹⁰. Micul tom manuscris privind administrarea fondului bisericii parohiale¹¹ cu hramul „Catedra (Tronul) Sf. Petru” (*ecclesia Sancti Petri de Kathedra*) din Jelna acoperă perioada 1455–1570 și furnizează în cele 99 de file ale sale o cantitate impresionantă de informații, redactate în prima fază de preotul paroh al comunității¹², iar mai apoi de către episcopul

3 O descriere a materialului existent în arhivele locale la Szabó, Simon 2013.

4 3 decembrie 1402, UB 3, doc. 1482.

5 SJAN Cluj, Fond Primăria Orașului Bistrița.

6 SJAN Sibiu, Fond Capitlul Bistrița.

7 17 septembrie 1453, UB 5, doc. 2879.

8 Prin comparație, în Regatul Unit al Marii Britanii s-au păstrat peste 200 de astfel de registre contabile, vezi Kümin 2016.

9 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268. Registrul este în curs de editare și va fi publicat în viitorul apropiat: Adinel C. Dincă, *The Rural Parish in Late Medieval Transylvania: Churchwardens' Accounts of Jelna (1455-1570)*.

10 Schuller 1910.

11 Referirea la fondul parohial se face în registrul menționat sub numele *bursa, scrinio* sau *marcupio Sancti Petri apostoli*. Pentru o perspectivă comprehensivă asupra administrării parohiilor medievale europene, vezi studiile din volumul *Die Pfarrei im späten Mittelalter*, ed. de Enno Bünz și Gerhard Fouquet, Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag, 2015, în special Fuchs 2015.

12 În 1887, sociologul Ferdinand Tönnies a susținut că datorită caracterului imuabil al vieții din spațiul rural s-au creat sentimente de unitate și legături reciproce între locuitorii satelor, dând naștere unei structuri monolitice definite drept *Gemeinschaft*. Generațiile următoare de oameni

laic¹³. Registrul este deschis de către *Simon Iohannis*, paroh între 1455–1486, continuat apoi de însemnările pe file disparate, uneori lipsite de ordine cronologică, ale preotului *Thomas* (1486–1506). Urmașul său, *Andreas Thomel*, a cărui păstorire se întinde până în 1515, păstrează un model similar al înscrierilor financiare; acestea vor deveni însă tot mai schematic pe parcursul evidenței ținute de parohii *Iohannes Thyrmann* (1522–1527)¹⁴ și *Michael Reidel* (†1536), pentru ca mai apoi să treacă în responsabilitatea epitropilor, moment din care și vernacularul german devine „vehiculul” cultural preferat, în defavoarea latinei.

Deși având preponderent un caracter contabil, printre intrările privind contribuțiile enoriașilor și cheltuielile prilejuite de întreținerea complexului parohial (format din biserică, cimitir, capelă, școală, casa preotului, așa numita *fabrica ecclesiae*) se regăsesc și remarci personale, în special aparținând celor doi plebani la începutul veacului al XVI-lea. Contribuția parohului *Thomas*, de circa 50 de pagini, reprezintă un sfert din totalul înregistrărilor din cadrul izvorului istoric. Prin intermediul notelor sale se conturează tabloul activităților zilnice ale unei comunități rurale cu interacțiuni complexe și implicații seculare și spirituale care depășesc cadrul strict local.

Satul Jelna¹⁵, o localitate întemeiată probabil de către coloniștii occidentali înaintea devastării produse în regiunea bistrițeană de invazia mongolă din 1241, este atestat documentar începând cu anul 1264, când sunt menționate „niște sate și pământuri numite în limba obișnuită Bistrița (*Bistische*), Rodna (*Rodona*), Jelna (*Zolosim*) și Crainimăt (*villa Querali*), pe care le-au stăpânit în tihnă și pace susnumita regină [Maria, soția regelui Bela al IV-lea al Ungariei] și toate înaintașele sale, din vremuri a căror amintire s-a pierdut”¹⁶. Cam în aceeași perioadă pare să fi fost ridicat și lăcașul de cult al comunității săsești, refăcut în secolul al XV-lea în forma unei biserici-sală¹⁷, al cărei cor este acoperit cu un sistem de bolți în cruce pe ogive (acum într-o stare avansată de degradare¹⁸). Până

---

de știință au clădit pe acest concept: coeziunea socială și solidaritatea au stat și la baza analizelor sociologului Emile Durkheim. Acestor caracteristici ale grupului li s-a adăugat și conceptul de „spațiu”, dezbătut de sociologia istorică modernă, vezi Boone, Howell 2013. Prin definiția inițială, membrii unei *Gemeinde* („comunitate”, termen care poate fi de asemenea tradus și prin „parohie”) împărtășeau și valori moral-religioase comune, limbă și simboluri auto-definitorii. În sensul analizei de față, conceptul de „comunitate” va surprinde totalitatea locuitorilor satului (în cazul Jelnei preponderent sași ardeleni vorbitori de limbă germană — dar și unguri și români — inițial catolici apoi trecuți în masă la confesiunea luterană) suprapusă peste totalitatea enoriașilor. Vezi o discuție generală la Snijders 2019.

13 O imagine detaliată a acestui oficiu laic parohial în Dincă 2020a.

14 Va ajunge primul paroh reformat al parohiei Dipșa (Dürnbach), 1534–1560, vezi Arz 1991, p. 15.

15 *Jelna* în Fabini 1998, nr. 437, pp. 699–701; Böhm 1985.

16 DIR C, veacul XI–XIII, vol. II, pp. 69–70, doc. 64.

17 Duda 2010, pp. 21–24.

18 Duda 2012; Makay *et al.* 2017.

la sfârșitul secolului al XV-lea bisericii i se vor adăuga sacristia, o capelă și zidul de incintă împreună cu turnul adiacent. La mijlocul secolului al XV-lea (1453)¹⁹ satul Jelna și spațiul rural înconjurător intră în posesia comitelui Iancu (Ioan) de Hunedoara, pentru ca din 1508²⁰ să fie subordonat sfatului orașului Bistrița, față de care se dezvoltaseră relații socio-spațiale de dependență politică, comercială și culturală²¹. Din informațiile oferite de registrul bisericesc pot fi selectate și câteva date relevante pentru viața socială a micii așezări, precum structura ierarhică locală, solidaritățile simbolice ori răspunsul la factorii de presiune exercitați din diferite direcții. Informații disparate privind preoții parohiei din Jelna îngreunează reconstrucția biografiilor complete, însă figura liderului spiritual al comunității rurale din peisajul bistrițean, preotul *Thomas* (mai departe: Toma Bistrițeanul), se desprinde drept una aparte: pe lângă registrul bisericesc menționat, memoria faptelor lui este păstrată și de alte izvoare istorice scrise, precum matricole universitare ori registre ale curiei papale.

2. Parohul: coordonate (auto)biografice

Toma Bistrițeanul (*Thomas Bistricianus*), după cum se auto-desemnează, vine pe lume în 1432 (sau 1437 conform unei alte însemnări²²) ca fiu al meșterului frânger Martin din Bistrița. Este, pe rând, student la Cracovia, în matricula instituției de învățământ superior fiind înscris în 1460 drept *Thomas Martini de Bystrzyca*²³, apoi urmează cursurile universității din Viena, fără însă a fi regăsit în registrele universitare editate până în prezent. Intră în tagma preoțească în 1468²⁴, însă primele lui însărcinări clericale ne rămân (deocamdată) necunoscute. În 1484 este „promovat” în rândul corpului celor care slujesc în parohia Jelna, în imediata apropiere a urbei sale natale, unde în 1486 va fi ales preot paroh²⁵ și unde va activa până la moartea sa, survenită la o dată ulterioară lunii ianuarie 1506²⁶. Toate aceste date reies din însemnările lui preponderent

---

19 UB 5, doc. 2865.

20 Berger 1894, nr. 485.

21 Szabó 2021; Szabó 2023, îi mulțumesc autorului pentru disponibilitatea sa.

22 Vezi SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 21r: 30.07.1496: ... *anno vero etatis Thome plebani in eadem Zolna quinquagesimo nono, residencie inibi sue decima...*

23 Haraszti et al. 2017, nr. 4566. – înregistrat în *Rectoratus venerabilis maistri Alberti de Liszcz, decretorum doctoris, Rectoris Ecclesie parrochialis in Luborzicza*, vezi Chmiel 1887, p. 162.

24 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 9r: 1496: *Ego Thomas, plebanus in Zolna, anno decimo mee residencie, anno vero sacerdotalis promocionis 28.*

25 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 8r: *Anno domini 1486: Ego Thomas, plebanus in Zolna, circa meam electionem et confirmationem.*

26 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 31v: 18 ianuarie 1506: *Anno domini 1506 dominico (!) die post octavas Epiphaniarum domini, ego Thomas plebanus in Zolna...* O însemnare datată 25 martie 1506 pe fila următoare este redactată de către capelanul Anthonius.

autografe lăsate în des-evocatul registru administrativ al parohiei Sf. Petru din Jelna, în special din concisa „cronică” personală consemnată în anul 1500, care poate fi, de altfel, privită drept cea mai timpurie autobiografie narativă păstrată în formă autografă din istoria literaturii la nivel regional²⁷:

*Anno nostre salutis, millesimo quingentesimo, dominica vero in qua predicatur Sanctum Ewangelium Ego sum pastor bonus, ego Thomas, pastor ovium Christi in Zolna, atque plebanus, natus ex Bistria, filius Martini funificis, studens Cracoviensis, scholarisque Wienensis universitatum, ab anno mee incarnationis sexagesimo octavo, promocionis eiusdem plebanie in prescripta Zolna hinc presens ac sequens calamo meo proprio depinxi registrum, videlicet anno 16.*²⁸

[Traducere] În anul de la mântuirea noastră 1500, adică în duminica în care se predică Sfânta Evanghelie „Eu sunt bunul păstor”²⁹, eu Toma, păstorul oilor lui Hristos în Jelna precum și pleban³⁰, născut la Bistrița, fiu al frânghierului Martin³¹, învățăcel și student al universităților din Cracovia și Viena, în al 68-lea an de la întruparea mea, de la ridicarea aceiași plebanii din sus-scrisa Jelna, adică în anul al 16-lea, am pictat acest registru de acum și care urmează cu propria mea până.

Tot din filele aceluiași același registru se desprinde un alt detaliu legat de familia lui Toma: între 1501 și 1503 este menționat numele lui Mihail din Cisnădie, *Michael de Helta*, învățătorul local (*scolasticus*) și cumnatul său (*sororius*). Cel mai probabil, Mihail se relocase din satul natal, Cisnădie (*Heltau*), în Jelna ca urmare a căsătoriei cu sora lui Toma, Dorothea, la rândul ei pomenită documentar împreună cu fiicele sale, Eufrosina și Simforosa, într-o suplică înaintată Sfântului Scaun în

27 Vezi un tablou general în Wittstock, Sienerth 1997.

28 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 65r.

29 Evanghelia după Ioan, capitoul 10, versetul 14; în mod tradițional, tema centrală a bunului păstor este prezentă în predica din a doua duminică de după sărbătoarea Paștelui, *Misericordia*, adică 3 mai 1500. Despre semnificația acestei predici, vezi discuțiile din „Dutch Review of Church History”, 83, 2004, număr special: *The «Pastor Bonus». Papers read at the British-Dutch Colloquium at Utrecht, 18–21 September 2002*.

30 Sublinierea acestui termen este relevantă pentru poziția ocupată în ierarhia ecleziastică: în Regatul Ungar al secolelor XIII–XIV termenul *plebanus* se referea doar la acei preoți care se aflau în fruntea parohiilor cu statut special, în timp ce colegii lor neprivilegiați erau denumiți *rector ecclesie*, *sacerdos*, *presbiter*. Vezi o discuție mai largă la Kunze 1975 și o perspectivă asupra Transilvaniei la Hegyi 2018.

31 Breasla frânghierilor sau funariilor din Bistrița este atestată din secolul al XVI-lea, vezi Telcean 1994, p. 101.

1495³². În anul 1503 preotul Toma chiar traversează din pricina rudei sale prin alianță un episod conflictual deosebit de intens, „cea mai rea dintre conspirații” (*pessima conspiratio*)³³, care-l pune în contradicție cu laicii din localitate și episcopul Francisc Lutz. Disensiunea este provocată de favorizarea cumnatului său în ierarhia simbolică din biserică. Se pare că prezența lui Mihail în Jelna nu a fost de lungă durată, în anul 1506, odată cu trecerea în neființă a parohului, fiind deja nominalizat un alt dascăl, Iohannes.

O inferență referitoare la educația și interesele academice ale preotului Toma poate fi făcută, indirect, din structura rapoartelor (*rationes*) consemnate în registrul bisericesc: fiecare dare de seamă privind „punga” bisericii este însoțită de enumerarea martorilor prezenți, în șase circumstanțe separate este menționată în mod expres redactarea textului de mână sa (*manu propria*), iar în alte șase cazuri prefațează relatările contabile cu un preambul (*arenga*) după modelul protocolului actelor de cancelarie³⁴ – subliniind rolul scrierii pentru păstrarea faptelor în memoria colectivă (*Ne hominum gesta labantur a memoria, necesse est ea scripturarum munimine roborari...* [traducere: Pentru ca faptele oamenilor să nu se șteargă din amintire, este trebuincios ca acestea să fie păstrate de tăria înscrisurilor] / *Item pro perpetua memoria est notandum...* [traducere: De asemenea, pentru amintirea veșnică să se scrie]) –, chiar și însoțit în două rânduri de invocația *In nomine Domini*. Toate aceste elemente formale sunt tipice instrumentelor notariale ale vremii³⁵, motiv pentru care poate fi sugerată o posibilă pregătire a clericului Toma în acest sens, poate chiar ca ucenic pe lângă un notar public înainte sau în perioada studiilor sale universitare. Având în vedere faptul că a fost ales paroh al comunității din Jelna abia la 54 de ani, iar evidențele documentare lacunare nu îl profilează cu certitudine ca păstor spiritual al vreunei alte localități săsești, se poate lua în considerare ipoteza prezenței sale în rândul clerului secular fie în Bistrița, fie în satele învecinate, în calitate de capelan, predicator³⁶, dascăl de școală (*rector scholae*)³⁷ ori, suplimentar, notar public³⁸, „stații” obișnuite pentru un om al bisericii din rândul sașilor ardeleni înainte de obținerea conducerii unei parohii.

---

32 5 aprilie 1495: *Thomas plebanus de Zalma* (sic!) *Albensis diocesis optat litteras indulgentiales pro se et sorore Dorothea cum filiabus Eufrosina et Simphorosa*, vezi Bunyitay 1889, p. 43.

33 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 23r: *Anno vero cum scribebatur 1503 quidam Franciscus Lutz existens vitricus ecclesie Sancti Petri de cathedra talis pessima conspiratio facta est inter laicos et inter vitricum, ut ipse vitricus non prosequeretur mandatum ipsius plebani, nisi prius consulto villico cum suis senioribus et hic probatam fuit in scabello tripedo quod ego Thomas optavi, ut fieret non tum per vitricum, sed per scolasticum, hic non plebane principiis obstante.*

34 Fink 1964.

35 Dincă 2021a.

36 Dincă 2023.

37 Dincă 2021b.

38 Dincă 2020b.

3. Comunitatea enoriașilor

O varietate extraordinară de informații răzbate din cele 50 de file ale registrului bisericii din Jelna consemnate de pana preotului Toma Bistrițeanul: țesătura socială a comunității este oglindită prin nominalizarea epitropilor, a frunțașilor satului, a învățătorilor și capelanilor, ori a văduvelor, prin detalierea relațiilor de rudenie și a obligațiile morale existente între săteni, prin inventarul bunurilor lăcașului de cult efectuat cu mai multe ocazii, prin evidența lucrărilor de edificare efectuate (ridicarea sacristiei, zidirea capelei, refacerea acoperișului lăcașului de cult), toate acestea reprezentând de fapt date suplimentare celor de natură contabilă, care surprind bilanțuri ale producției agricole asociate parohiei, contribuții ale enoriașilor în bani și bunuri, lăsăminte testamentare, cheltuieli uzuale.

În urma celor 20 de ani de păstorire și administrare a *fabrica ecclesiae*, parohul Toma încheie raportul lunii ianuarie a anului 1506 cu un capital de 109 de florini, o sumă care întrece cu mult cei 15 florini pe care îi avea în gestiune în 1486, la preluarea oficiului parohial. De altfel, încă din 1488 parohia Jelna oferea printre cele mai ridicate contribuții ca volum la censul Sf. Martin, datorat de comunitățile săsești din capitlul bistrițean³⁹. În 1494 parohul își permitea să achite 41 de florini și 35 denari – una dintre cele mai semnificative cheltuieli consemnate în registrul contabil! – pentru un nou pocal liturgic, refăcut de aurarul Matei din Bistrița dintr-o cupă mai veche aflată în patrimoniul bisericii.

Dările de seamă anuale întocmite de paroh urmează un tipic standard: sunt menționați nominal, pe rând, epitropul actual și la fiecare doi ani epitropul nou ales, notabilitățile locale care formează un cerc relativ închis (oficiile de epitrop alternează cu cele de jurat al sfatului sătesc, jude local/vilic), dascălul școlii elementare situate sub oblăduirea bisericii (un laic, care era stabilit împreună cu familia în localitatea rurală) și morarul localității, fiind închise de consemnarea sumei disponibile în patrimoniul ecleziastic după achitarea cheltuielilor obișnuite. Astfel, succesiunea de epitropi ai bisericii Sf. Petru din Jelna, a învățătorilor și morarilor poate fi cronologic reconstituită pentru perioada celor două decenii avute în vedere:

---

³⁹ 11 florini de aur și 100 de denari a fost contribuția înregistrată în anul 1488 din partea satului Jelna pentru censul Sf. Martin — comparativ, dintre localitățile învecinate, Târpiu a achitat 13 florini de aur și 100 denari, Dumitrița 13 florini și 60 denari, Ghinda 11 florini și 50 denari; Lechința contribuia în acel an cu suma cea mai ridicată, 25 florini și 100 denari, iar Tonciu cu cea mai scăzută, 3 florini și 16 denari, vezi Wittstock 1861, pp. 271–272, text preluat din registrul manuscris a lui Andreas Schullerus, *Monumenta Vetera...* 1599, p. 31, păstrat la ZAEKR. Nivelul inflației din epocă este dificil de evaluat, cu toate acestea, o semnalare documentară din 1587/1589 notează contribuția localității Jelna la același nivel nominal, respectiv 12 florini de aur, vezi Böhm 1985, p. 16.

Epitropi:

- 1486–1488 Iacob Ulrich
- 1488–1492 Caspar Wolff (vilic în 1487)
- 1492–1495 Quirinus Cwr / Kwer Ulrich (vilic în 1496)
- 1495–1497 Paulus Leupolt/Leopold (vilic în 1492)
- 1497–1501 Georg/Jeorg Schedner
- 1501–1503 Paulus Leupolt/Leopold (apoi vilic în 1503 și 1506, în 1508 jurat)
- 1503–1506 Franciscus Lutz / Frantz Lwtz (în 1508 menționat drept comite)
- 1506–1508 Quirinus Kuer (Cwr) / Kwer Ulrich (redevine epitrop)

Învățători:

- 1487/1489/1490 Iohannes
- 1497 Iacob
- 1497 Allexius de Budak regalis [Budacu de Jos]
- 1500 Leonardus
- 1501 Marcus
- 1501/1503 Michael de Helta [Cisnădie]
- 1506 Iohannes

Morari:

- 1494/1498/1499 Petrus de Pratia [Brateiu]
- 1496-1497 Erasmus
- 1500/1503 Matthias
- 1501/1502/1504/1505/1506 Bartholomeus

Rămâne, însă, un aspect discutabil modalitatea de răsplătire a activității depuse de către acești indivizi implicați în buna gestionare a banilor și bunurilor parohiei. Dacă în mod normal dascălilor li se asigura un venit constant din banii bisericii, este încă neclară modalitatea în care era remunerată poziția de epitrop. Acești oameni „muncitori, onești și competenți”, după cum îi descrie parohul, contribuiau cu bani pentru „licori sfinte” (*pro sacris liquoribus*) și gestionau butoaiele conținând vinul pentru împărțășanie – un fapt consemnat în mod special ca fiind „potrivit vechiului și întemeiatului obicei”⁴⁰ al locului. Uneori, anumite persoane beneficiau de banii comunității prin împrumuturi, precum învățătorul Allexius, care primește în 1497 un credit de 200 de denari din partea plebanului, urmând ca acesta să-și recupereze suma din fondul parohial⁴¹.

---

⁴⁰ SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 27v: ... *de consuetudine antiqua et iusta ipsi vitrici tempore quadragesimali, quo communitas omnium hominum solet subscribere sacratissimum corpus domini nostri Jesu Christi ipsi vitrici de bonis ecclesie dare solent vinum pro communicantibus* ...

⁴¹ SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 16r.

Pe lângă martorii discutați mai sus, din rândul consilierilor bisericești proveniți din mediul laic, prezenți la fiecare raport anual, așa numiții „bătrâni” (*seniores*), se desprind și alte figuri, de asemenea parte a elitei localității: familia grebială Niger/Schwarz are constant câte un reprezentant în acest grup restrâns⁴² (din care mai fac parte și membrii familiilor Lutz/Lutsch, Leopold, Schedner, Wolff și Ulrich), și care, de altfel, poate fi urmărită până în deceniul opt al secolului al XVI-lea în registrul bisericii Sf. Petru. Paul Leopold, în calitate de jurat (*iuratus*), este chiar unul dintre semnatarii documentului din 6 martie 1508⁴³ prin care mai multe localități din district se subordonează magistratului orașului Bistrița.

Un alt aspect interesant consemnat de către registrul bisericii, de asemenea rar evocat de sursele istorice care ne stau la dispoziție, vizează căsătoriile încheiate în vatra unei așezări săsești de dinainte de Reforma luterană. Opțiunile matrimoniale obișnuite al germanilor transilvăneni au respectat de-a lungul timpului o circumscriere foarte îngustă la nivel local, demonstrată sociologic⁴⁴, și au fost adesea limitate la propria localitate, cel puțin dacă era respectată regula proverbială conform căreia căsătoria nu ar trebui să aibă loc *über Hattert*, adică nu dincolo de hotarele satului. Astfel, concluziile unei analize privind relațiile sociale din secolul al XVIII-lea stabilesc că Jelna și localitățile învecinate, aflate la cel mult 7 km distanță în linie dreaptă, formau împreună un cerc cultural și matrimonial clar delimitat și compact⁴⁵. Aceste detalii sunt confirmate și de lista celor 9 căsătorii încheiate în anul 1503⁴⁶: din afara Jelnei sosesc în comunitate doar Benedict din Ghinda, Ioan Bronner din Bistrița, Gertrud din Buduș și Iuliana din Petriș, restul cuplurilor sancționate religios fiind formate din odrasle ale localnicilor⁴⁷. Se observă de asemenea și crearea unor legături de rudenie între familiile notabile din Jelna, fiul lui Paul Leopold luând în căsătorie pe fiica văduvei lui Luca Wolff, un alt nume prezent constant în consiliul bisericesc. Conservatorismul pare a fi dominant în cazul selecției partenerilor de viață, un aspect, de altfel, specific comunităților rurale din toate timpurile.

---

42 Numele greavului Ștefan Schwarz s-a păstrat nu doar în registrul bisericii din Jelna în calitate de epitrop ci și în inscripția încastrată în turnul adosat zidului de incintă, drept ctitor al acestuia în anul 1560.

43 SJAN Cluj, Primăria orașului Bistrița, Seria 1, Nr. 409; Berger 1894, nr. 485.

44 Goody 1983; Reynolds, Witte 2007.

45 Analiză efectuată de Benesch 2013, p. 166.

46 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 4r.

47 Competențele jurisdicției bisericești pe teritoriul celor 7 și 2 scaune, inclusiv în materie de căsătorie, au fost stabilite în 1446 de către Dionisie, episcopul de Esztergom, vezi UB 5, doc. 2538. Deși nu apar înregistrate în acest context specific, căsătorii se încheiau nu doar între tineri ci și între văduvi, după cum o dovedesc documente ale epocii, vezi, de ex., UB 5, doc. 2481 din 1444. Pentru un istoric concis al conceptului medieval de „căsătorie” și referințe bibliografice suplimentare vezi Szabó 2014.

Lăsămintele testamentare ale enoriașilor⁴⁸ – bărbați și femei deopotrivă, în proporție egală – constituie o prezență obișnuită în patrimoniul bisericii din Jelna încă din anul 1455, cel al debutului evidenței contabile, o dovadă a pietății practicate de laicul transilvănean al epocii, indiferent de statutul social⁴⁹. Sunt donate obiecte precum fibule și lanțuri din material prețios, lumânări, cărți, dar și bunuri în natură (chiar și parcele de teren arabil⁵⁰) ori sume de bani. Trecerea lor în patrimoniul bisericii pare a fi avut loc de fiecare dată prin intermediul unui executor testamentar, un aspect de menționat în legătură cu practica redactării testamentelor de către laici în spațiul rural, dar și a existenței unor rețele simbolice instituite (inclusiv la nivel formal) între consăteni.

Câteva scurte observații de natură antroponimică⁵¹ merită aduse în atenție: din totalitatea numelor menționate în cele 50 de pagini din registrul contabil avute în vedere de analiza de față, majoritatea aparțin inventarului creștin latin, doar o mică proporție reflectând originea (probabil) vest-germană a comunității (actualul spațiu al frontierei geografico-politice a Germaniei cu Țările de Jos, Belgia și Franța), precum *Thunis* (derivat din Antonius), *Walpurgis*, *Gertrud*. De altfel, și alegerea hramului capelei ar putea constitui un indiciu în sensul unei „patrii de baștină” a coloniștilor stabiliți în Jelna în decursul secolului al XIII-lea. Cultul sfântului Léonard de Noblac († 559), un eremit provenind din centrul Franței actuale și celebrat anual pe 6 noiembrie, poate fi considerat un vestigiu al vechiului nucleu al comunității⁵².

---

48 Primele testamente ale unor laici transilvăneni care nu aparțineau clasei nobiliare provin din mediul urban (Cluj, Brașov, Sibiu) începând cu mijlocul secolului al XV-lea, vezi MOL DL 36900 din 25 septembrie 1450, un document emis de orașul Sibiu (prin mâna notarului public și orășenesc Urbanus Petri) referitor la validitatea unor dispoziții testamentare atestate prin mărturiile martorilor.

49 O discuție mai largă la Lupescu Makó 2001; Lupescu Makó 2002–2003; Lupescu Makó 2015.

50 Regimul juridic al transmiterii prin testament al bunurilor imobile (pământuri și construcții: case, mori etc.) era în perioada medievală și timpuriu-modernă supus normelor dreptului cutumiar, care rezervau prioritatea succesorilor de sânge asupra bunurilor familiale, vezi Bak *et al.* 1992, p. 9. Totuși, testatorul putea dispune liber asupra acelor posesiuni care intraseră în patrimoniul său personal prin achiziții proprii, în special în urma bulei papei Grigore IX din 1374 (*Bulla Gregorii Papae contra ius Maydenburgense*) prin care acesta condamna 14 articole ale codificării cutumiare germane aplicate în orașele central și est-europene, inclusiv două care limitau dreptul individului de a dispune de bunurile sale prin donații pioase, testamente și filantropie (pomeni).

51 O bibliografie orientativă a temei în Dincă 2009; Dincă 2012.

52 Florea 2022.

4. Bunurile bisericii

Inventarierea bunurilor mobile ale bisericii are loc în mai multe ocazii, între 1489 și 1500, de fiecare dată în prezența unui număr generos de martori (între 5 și 10 membrii ai consiliului bisericesc, capelani și dascăli). Sunt înșirate cu această ocazie veșminte bisericești (albe, antependii, casule, palii, dar și haine pentru ministranți), covoare, acoperăminte pentru mobilier și ștergere pentru mâini, cruci pectorale și de altar, vase liturgice, cărți de cult (liturghier roman, culegeri de cântece și psalmi, un breviar donat bisericii în vechime, scris pe pergament), monstranțe și relicve. Acestea din urmă par a constitui un adevărat tezaur pentru localnici – care contribuie la rândul lor la augmentarea patrimoniului sacru, donând bisericii vestigii procurate pe parcursul pelerinajelor, precum Luca din Dipșa, care dăruiește un spin din coroana lui Iisus, adus din Țara Sfântă – și un prilej de mândrie pentru paroh, care le prezintă oaspeților deosebiți.

Este înregistrată în 1499 inclusiv achiziționarea unui nou vas cu rol de baptisteriu pentru 146 de denari, dar și a unui candelabru aurit în valoare de 8 florini, achiziție efectuată în același an. Cu diverse prilejuri sunt menționate și sume destinate înfrumusețării edificiului de cult⁵³: o „image” a Sf. Cristofor (probabil un tablou/icoană) este răsplătită cu câte 1 florin de către doi enoriași, o cruce este executată de pictorul George contra unei câble de grâu, iar un steag este împodobit în 1502 cu o pictură aurită pentru suma de 29 florini, achitată pe spezele proprii de către paroh. Din Bistrița, de la maestrul Erasmus, este comandată în anul 1496 și turnarea unui clopot mare, probabil după incidentul din Sâmbăta Mare, când focul pentru încălzirea bisericii, pornit de episcopul Paul Leopold, se întinde necontrolat la acoperișul clădirii, fiind însă stins de enoriași grabnic mobilizați. Tot ulterior acestui eveniment are loc și refacerea acoperișului, parohul notând în mai multe ocazii achiziționarea țiglelor și cuielor necesare.

În vara aceluiași an, pe 30 iulie, este sfințit și noul edificiu de piatră al capelei Sf. Leonard, care înlocuia vechea structură de lemn aflată în uz. Cheltuielile de zidire a acestei anexe ecleziastice importante sunt notate cu aceeași sârguință, la fel și ceremonia de consacrare a lăcașului, o veritabilă *mise-en-scène* desfășurată în prezența sufraganelui episcopului de Alba Iulia, Andrei, la rândul său episcop de Argeș, un apropiat al contextelor ecleziastice bistrițene⁵⁴. Cu acest prilej, relicvele bisericii sunt expuse pe altar

---

⁵³ Nu apare însă în registrul discutat nicio mențiune a picturilor murale din interiorul bisericii, care să confirme ipoteza prezenței temei *Navicella* pe zidul de nord al altarului, presupusă copie după un mozaic executat de artistul Giotto di Bondone († 1337) la Roma în prima treime a secolului al XIV-lea și redat la Jelna în ultimii ani de domnie ai regelui Ludovic (1342–1382), vezi Papp 2018 și Szabó T. 2018.

⁵⁴ Andrei, paroh de *Sillack*, episcop al diecezei Argeș (numit la 2 aprilie 1495 – c. 1512), sufragan al episcopului de Alba Iulia Ladislau Geréb de Vingard (1475–1501). Acesta este prezent în

pentru a fi admirate șienerate de către credincioși. Este dificil de afirmat în acest stadiu al cercetării în ce măsură biserica din Jelna constituia un centru de pelerinaj regional, mai ales în lipsa unor dovezi documentare suplimentare în acest sens.

Sursele de venit ale parohiei Jelna, așa cu reies din registrul contabil, sunt terenurile agricole (pentru cereale, legume și fructe, fân), dar mai ales podgoria și moara aflate în proprietatea nemediată a bisericii Sf. Petru. Butoaiiele de vin sunt inventariate printre bunurile mobile ale bisericii alături de vasele liturgice, cărți și relicve, ceea ce subliniază importanța acestui element pentru comunitatea săsească din Jelna. În sprijinul acestei afirmații vine și o altă însemnare a parohului Toma din noiembrie 1496, când judele orașului Bistrița împreună cu decidenții din cuprinsul districtului, fără a se consulta cu alți laici, au impus un impozit de o jumătate de florin pe butoaiiele de vin comercializate în oraș, un fapt revoltător, de care „nu se mai auzise vreodată”⁵⁵.

Lucrările de construcție deja pomenite solicită la rândul lor mențiuni de natură contabilă: meșterului pietrar Simion i se achită bani în mai multe ocazii (câte 1 florin) și diferite cantități de vin și bere⁵⁶, totul drept plată pentru zidirea sacristiei adosate părții nordice a corului bisericii, așa cum este menționat în 1487, 1488 și 1489. Cheltuielile cu ansamblul construit al bisericii parohiale, *fabrica ecclesie*, reflectă o varietate de acțiuni cu impact asupra peisajului cultural⁵⁷ al localității, dincolo de cerințele de natură locativă: zidirea capelei situată pe un vârf de deal în spatele curții și livezii plebanului (*in colliculla retro ortos plebani situata*⁵⁸) sau săparea și amenajarea unui heleșteu în hotarul localității înspre Ghinda (*inchoata est piscina Windam versus*⁵⁹). Toate acestea reprezintă intervenții directe asupra cadrului natural. Lacul artificial creat cu această ocazie deservea și moara gestionată de către parohie, refăcută în 1494 din rațiuni nespecificate, o clădire cu rol economic distrusă apoi de o furtună la 1498 și refăcută în același an pentru suma de 8 florini și jumătate⁶⁰.

Transilvania și în anii următori: în Alba Iulia în 1502, vezi Berger 1894, nr. 452 și Bistrița în 1506, când confirmă o indulgență emisă pentru biserica din oraș, vezi Berger 1864, nr. 393.

55 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 20v.

56 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 8v. Vezi și Magina 2020.

57 Peisajul cultural, definit drept peisaj natural modificat de activitatea umană, se constituie și într-o oglindă a societății, fiind adaptat necesităților acesteia. O perspectivă istorico-geografică asupra regiunii avute în vedere la Benedek 2000.

58 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 21r.

59 SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 20r.

60 *Ibidem*.

5. Concluzii

Observațiile concluzive se înscriu într-o linie de argumentație extrasă cu precădere din arealul micro-istoriei, micro-sociologiei și antropologiei socio-culturale, urmărind ca analiza individuală, care transmite direct experiența personală, să fie extinsă asupra caracteristicilor grupului. Un prim comentariu privește utilizarea pronumei personal și posesiv la persoana I singular, „eu” și „al meu”, dând însemnărilor lui Toma o notă profund individuală: „eu, parohul”, „cu propria mea mână”, „cu pana mea”, „cumnatul meu”, distanțându-se de patrimoniul comun al entității gestionate: „bani mei”. Se distinge astfel o implicare afectivă în evenimentele înregistrate, cum reiese dintr-o însemnare referitoare la faptul că în decurs de 13 luni nu mai fusese înregistrat niciun deces în comunitate ori prezentarea oarecum vanitoasă a inaugurării capelei zidite Sf. Leonard în prezența sufraganelor episcopului Transilvaniei (30 iulie 1496), a cărui suită ocupă toate gospodăriile disponibile din împrejurimi. Tonul agasat al preotului Toma în relatarea ploii care deranjează ceremonialul sfințirii capelei este alternat de momente încărcate de orgoliu, mai ales când este surprinsă sosirea înaltului oaspete într-o trăsură trasă de 14 cai. Cu acest prilej, liderul spiritual al comunității își evidențiază poziția în ierarhia socială a locului: se prezintă ca paroh de un deceniu, în vârstă de 59 de ani, și subliniază rolul înregistrării scrise de mână sa pentru păstrarea memoriei evenimentului, subliniindu-și rolul esențial în plan local ca gestionar al comunicării literate.

La fel, Toma își notează cu grijă în 1502 vestea căsătoriei regelui Ungariei Vladislav al II-lea cu Ana de Foix-Candale (pe care o identifică drept sora regelui Franței!), precum și decizia sa de a contribui din spezele proprii cu suma de 4 florini și jumătate la darul de nuntă prezentat de întreaga comunitate. Celebrarea nunții regale și a încoronării avuseseră loc în Alba Regală (Székesfehérvár) în 29 septembrie 1502, dar Toma o înregistrează eronat cu ocazia sărbătorii Sf. Laurențiu (10 august)⁶¹. Faptul că a știrea a ajuns în mai puțin de 3 luni la periferia regatului (chiar dacă într-o formă coruptă), într-o localitate rurală care nu era situată de-a lungul unei rute circulare, este un indiciu valoros referitor la viteza cu care circulau veștile în epocă. O altă trimitere la distanțele parcurse de către indivizi reiese din particulele geografice cu sens locativ care însoțesc numele enoriașilor stabiliți în Jelna: din *Helta* (Cisnădie), *Burcia* (Țara Bârsei), *Aython* (Aiton), *Georg falwa* (probabil Ciceu-Giurgești), *Zylwas* (probabil Silivaș), *Kezi* (probabil Chesău), *Magnum Horreum* (Șura Mare), *Palatbka* (Pălatca). Racordarea la

---

61 Contractul de căsătorie între Ana de Foix-Candale și Vladislav al II-lea fusese încheiat la curtea regelui Franței prin intermediul unui împuternicit în prima parte a anului 1502, dar la mijlocul lunii mai aceasta părăsise deja Franța, în iulie se afla în Italia, în voiaj către Regatul Ungar, iar în 23 august ajungea în portul croat Senj, vezi De Lincy 1861.

marile evenimente ale regatului, dar și la spațiile comitatelor învecinate pare a fi fost datorată vecinătății unui centru („hub”) comercial-politic.

Modalitatea de narare a evenimentelor de către parohul Toma Bistrițeanul nu are însă o notă cronicărească, așa cum sunt consemnările urmașului său, *Andreas Thomel*⁶². Tablourile istorice ale acestui din urmă cleric sunt recognoscibile prin scrisul caracteristic, sunt amplasate în spațiul lăsat liber la baza aceluiași pagini folosite de Toma, sunt datate (1508) și sunt mai aproape de textualitatea narativ-istorică a vremii⁶³, care urmărește fixarea reperelor temporare, prezentarea evenimentelor contemporane naratorului și căutarea cauzalităților moralizatoare ale acestora.

În ce fel reiese autonomia administrativă, juridică și ecleziastică a sașilor ardeleni, expresie a drepturilor garantate de diploma *Andreanum* și extinse asupra regiunii bistrițene de către suveranii ungari⁶⁴, valabile de altfel asupra tuturor teritoriilor locuite de sași în Transilvania ca parte a *Universitas Saxonum*⁶⁵, din registrul bisericii din Jelna? Extinzând analiza asupra grupului, putem sublinia atenția față de apelul la legitimitate și conștiința legală a individului/comunității: de exemplu, referirile la intrarea în funcție a plebanului și a episcopului se fac prin sintagma *electus est*, o expresie clară a procesului de alegere garantat de privilegiile regale și valabil două secole mai târziu. Principiile de organizare și guvernare, notate și de observatori externi ai autonomiilor sașilor din Ardeal — „se administrează singuri ca o republică”, spunea despre aceștia Giovanandrea Gromo († după 1567)⁶⁶ — se reflectă până la nivelul cel mai elementar, al organizării rurale. Prin apelul la formularul tipic actelor notariale, preotul paroh întărește consemnările contabile, eliminând suspiciunile de fraudă și conferindu-le caracter de opozabilitate în relație cu eventuale „auditări” din partea forurilor ecleziastice superioare, dar și a reprezentanților laici ai comunității păstorite. Episcopul, ca reprezentant al enoriașilor din parohie, constituia un element de verificare constantă a gestionării judicioase a finanțelor bisericii, devenind cu timpul chiar cel direct responsabil cu redactarea rapoartelor financiare. Momentele conflictuale la care s-a făcut referință, între paroh și episcop, nu pun însă în discuție omogenitatea grupului, dar atrag atenția asupra raporturilor dinamice dintre liderii locali.

Prin însăși natura registrului discutat, comunitatea religioasă din satul Jelna s-a situat în prim plan, dar răzbat din rândurile parcurse și ecouri ale comunității politice. Ca în orice localitate rurală a epocii, miezul social al grupului a fost dominat de figurile

---

62 Însemnările au fost în mod eronat atribuite parohului Toma, vezi Wittstock 1860, p. 7.

63 Dincă 2020c, pp. 159–161.

64 29 decembrie 1330, UB 1, doc. 478 și 11 iunie 1366, UB 2, doc. 858.

65 Gündisch 2007.

66 Holban 1970, p. 335, în textul unei scrisori datate 1566–1567 și adresate ducelui Cosimo de Medici.

masculine, selectate din ambianța și mai restrânsă a elitei locale. Aceștia au ocupat pe rând oficiile încărcate cu autoritate în „senatul” secular ori în cel bisericesc. În mod neașteptat, o astfel de sursă documentară ar putea surprinde extinderea principiilor de organizare internă de tip urban conform codificărilor germane – un aspect încă insuficient sondat de către cercetarea istorică – asupra localităților rurale din zona peri-urbană (*hinterland*).

Bibliografie și izvoare citate

Surse de arhivă

Arhivele Naționale ale României, Servicii Județene:

SJAN Cluj, Primăria orașului Bistrița, Seria 1, nr. 409.

SJAN Cluj, Fond Primăria Orașului Bistrița.

SJAN Sibiu, Fond Capitlul Bistrița.

SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268.

ZAEKR Zentralarchiv der Evangelischen Kirche A.B. in Rumänien, Sibiu, *Andreas Schullerus: Monumenta Vetera... 1599*.

MOL DL A Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár [Arhivele Naționale Maghiare, Colecția diplomatică], nr. 36900.

Ediții de documente

Berger 1894 Albert Berger, „Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen, II. Teil: von 1491 bis 1518 (Fortsetzung der vorjährigen Programmabhandlung)”, în *Programm des Evangelischen Obergymnasiums A.B. und der Damit Verbundenen Lehranstalten, dann der Evangelischen Mädchenschule A.B. zu Bistritz (Siebenbürgen)*, Bistritz: Verlag des Bistritzer Gymnasiums, 1894, pp. 5–44.

DIR C *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veacul XI–XIII*, vol. II, București: Editura Academiei R.P.R., 1951.

UB Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch (eds.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. 1–7, Sibiu–București, 1892–1991.

Literatură secundară

Arz 1991 Gustav Arz, „Series Pastorum. Die Pfarrer der evangelischen Gemeinden A.B. in Siebenbürgen von der Reformation bis zur Gegenwart II”, în *Siebenbürgische Familienforschung*, 8, 1991, pp. 1–42.

Bak et al. 1992 János M. Bak, Pál Engel, James Ross Sweeney (eds.), *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*, vol. II, 1301–1457, Salt Lake City: Charles Schlacks Jr., 1992.

- Benedek 2000 József Benedek, *Organizarea spațiului rural în zona de influență apropiată a orașului Bistrița*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000.
- Benesch 2013 Christian Benesch, *Studien zur sozialgeschichtlichen Entwicklung der Siebenbürger Sachsen*, disertație de Master, Universitatea din Viena, 2013, disponibil online <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1295087>, consultat 12 decembrie 2022.
- Böhm 1985 Georg Böhm (ed.), *Senndorf in Siebenbürgen – Ein Heimatbuch*, Ried: Landesverlag, 1985.
- Boone, Howell 2013 Marc Boone, Martha Howell (eds.), *The Power of Space in Late Medieval and Early Modern Europe. The cities of Italy, Northern France and the Low Countries*, Turnhout: Brepols, 2013.
- Bunyitay 1889 Vince Bunyitay, *Liber Confraternitatis Sancti Spiritus De Urbe. A római Szentlélek Társulat anyakönyve. 1446–1523*, Budapest: Franklin-Társulat Nyomdája, 1889.
- Chimel 1887 Adam Chmiel (ed.), *Album studiosorum universitatis Cracoviensis*, vol. I, *Ab anno 1400 ad annum 1489*, Cracoviae, 1887.
- De Lincy 1861 Antoine Le Roux De Lincy, „Discours des cérémonies du mariage d’Anne de Foix, de la maison de France, avec Ladislas VI, roi de Bohême, précédé du discours du voyage de cette reine dans la seigneurie de Venise, le tout mis en écrit du commandant d’Anne, reine de France, duchesse de Bretagne, par Pierre Choque, dit Bretagne, l’un de ses rois d’armes. Mai 1502. [Premier article.]”, în *Bibliothèque de l’école des chartes*, 22, 1861, pp. 156–185.
- Demetriou, Roudometof 2014 Charles Demetriou, Victor Roudometof, „The History of Historical-Comparative Methods in Sociology”, în Patricia Levy (ed.), *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, Oxford: Oxford University Press, 2014, pp. 43–61.
- Dincă 2009 Adinel C. Dincă, „Names in Medieval Transylvania: Introductory Considerations Regarding the Historical Sources”, în *Transylvanian Review*, 18/4, 2009, pp. 82–89.
- Dincă 2012 Adinel C. Dincă, „Antroponimie și etnie în Transilvania medievală (Epoca anevină)”, în *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj, Series Historica*, 51, 2012, pp. 31–46.
- Dincă 2020a Adinel C. Dincă, „«Providi, honesti et laboriosi viri» – epitropii în Transilvania medievală”, în Susana Andea, Iosif Marin Balog, Ela Cosma, Attila Varga (eds.), *Istoria și scrisul istoric azi – Opțiuni metodologice. Paradigme. Agendă. Lucrările Conferinței internaționale din 3–5 februarie 2020 dedicată Centenarului Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca: Academia Română/ Centrul de Studii Transilvane, 2020, pp. 53–66.
- Dincă 2020b Adinel C. Dincă, „Das öffentliche Notariat bei den Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Ein aktualisierter Überblick”, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 43, 2020, pp. 77–105.
- Dincă 2020c Adinel C. Dincă, „Începuturile scrisului istoric în Transilvania medievală (până la mijlocul veacului al XVI-lea)”, în Monica Dejan (ed.), *Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV–XVIII)*, Suceava: Ed. Karl A. Romstorfer, 2020, pp. 137–166.
- Dincă 2021a Adinel C. Dincă, „Mentalità e pratica legale ai confini dell’Europa latina medievale: notai pubblici in Transilvania (XIV–XVI secoli)”, în *RiMe. Rivista*

- dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, 9/I, 2021, special issue: *Il Notaio nella società dell'Europa mediterranea (secc. XIV–XIX) The Notary in the Mediterranean European Society (14th–19th centuries)*, A cura di/ Edited by Gemma T. Colesant, Daniel Piñol, Eleni Sakellariou, pp. 249–286.
- Dincă 2021b Adinel C. Dincă, „Az erdélyi szászok elemi oktatása a középkorban. Régi források, új értelmezések” [Școala elementară la sașii ardeleni în evul mediu: surse vechi, interpretări noi], în *Erdélyi Évszázadok. A kolozsvári Magyar Történeti Intézet évkönyve*, VI, 2021, număr special *Oktatás Erdélyben - az elmélettől a gyakorlatig, a középkortól a 20. Századig / Educația în Transilvania – de la teorie la practică, din Evul Mediu până în secolul XX*, ed. Mária Lupescu Makó, pp. 15–45.
- Duda 2010 Vasile Duda, *Biserica evanghelică din Jelna*, Cluj-Napoca: Eikon, 2010.
- Duda 2012 Vasile Duda, „Ruina bisericii evanghelice din Jelna – metode de conservare”, în François Bréda, Valentin Trifesco, Luminița Ignat-Coman, Giordano Altarozzi (eds.), *Austrian Influences and Regional Identities in Transylvania*, Bratislava: Ab-Art, 2012, pp. 200–209.
- Fabini 1998 Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. 1, Hermannstadt, Monumenta Verlag, 1998.
- Fink 1964 Karl August Fink, „Arenen spätmittelalterlicher Papsturkunden”, în *Mélanges Eugène Tisserant*, vol. IV, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1964, pp. 205–227.
- Florea 2022 Carmen Florea, *The Late Medieval Cult of the Saints. Universal Developments within Local Contexts*, London: Routledge, 2022.
- Fuchs 2015 Franz Fuchs, „Spätmittelalterliche Pfarrbücher als Quellen für die dörfliche Alltagsgeschichte”, în Enno Bünz, Gerhard Fouquet (eds.), *Die Pfarrei im späten Mittelalter*, Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2015, pp. 213–232.
- Goody 1983 Jack Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, New York: Cambridge University Press, 1983.
- Gündisch 2007 Konrad Gündisch, „«Universitatea spirituală» a comunităților bisericești săsești în secolele XV și XVI”, în Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Sima, Ioan Cârja (editori), *Biserică, societate, identitate. In honorem Nicolae Boșan*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 719–725.
- Haraszi et al. 2017 Szabó Péter Haraszi, Borbála Kelényi László Szögi, *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken (1348–1525)*, vol. II, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára: MTA – ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2017.
- Hegyí 2018 Géza Hegyí, „A plébánia fogalma a 14. századi Erdélyben”, în *Erdélyi Múzeum*, 80/1, 2018, pp. 1–29.
- Holban 1970 Maria Holban (ed.), *Călători străini despre țările române*, vol. II, București: Editura Științifică, 1970.
- Kümin 2016 Beat A. Kümin, *The Shaping of a Community: the Rise and Reformation of the English Parish, c.1400–1560*, London: Routledge, 2016.
- Kunze 1975 Konrad Kunze, „Textsorte und historische Wortgeographie. Am Beispiel Pfarrer/Leutpriester (mit 6 Karten)”, în Peter Kesting (ed.), *Würzburger Prosastudien II:*

- Untersuchungen zur Literatur und Sprache des Mittelalters. Kurt Ruh zum 60. Geburtstag*, München, Fink, 1975, pp. 35–76.
- Levi 1991 Giovanni Levi, „On Microhistory”, în Peter Burke, (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge: Polity Press, 1991, pp. 93–113.
- Lupescu Makó 2001 Mária Lupescu Makó, „Item lego... Gifts for the Soul in Late Medieval Transylvania”, în *Annual of Medieval Studies at CEU*, 7, 2001, pp. 161–185.
- Lupescu Makó 2002-2003 Mária Lupescu Makó, „Considerații privind testamentele nobiliare din Transilvania la sfârșitul evului mediu”, în *Acta Musei Napocensis*, 39–40, 2002–2003, pp. 115–138.
- Lupescu Makó 2015 Mária Lupescu Makó, „Zis și scris: Oralitate și scriere în testamente”, în *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»*. *Series Historica*, Supliment, 54, 2015: Susana Andea, Adinel C. Dincă (eds.), *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania*, pp. 13–31.
- Magina 2020 Livia Magina, „Bibere humanum est. Berea în Transilvania medievală și premodernă”, în *Apulum*, 57/1, 2020, pp. 187–210.
- Makay et al. 2017 Dorottya Makay, Tamás Emódi, Carmen Florescu, „Probleme teoretice, juridice și tehnice aferente punerii în siguranță a unor ruine: exemplul corului bisericii evanghelice din Jelna”, în *Trassylvania nostra*, 11/1 (41), 2017, pp. 12–28.
- Papp 2018 Szilárd Papp, „Eine frühe Kopie von Giotto's Navicella in Siebenbürgen”, în *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 65, 2018, pp. 27–42.
- Revel 2010 Jacques Revel, „Microstoria”, în Christian Delacroix, François Dosse, Patrick Garcia, Nicolas Offenstadt (eds.), *Historiographies, concepts et débats*, Paris: Gallimard, 2010, 2 tomes, Folio Histoire, t. 1, pp. 529–534.
- Reynolds, Witte 2007 Philipp L. Reynolds, John Witte, Jr. (eds.), *To Have and to Hold: Marrying and its Documentation in Western Christendom 400–1600*, New York: Cambridge University Press, 2007.
- Robisheaux et al. 2017 *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 47/1 2017, număr special: *Microhistory and the Historical Imagination: New Frontiers*, Thomas Robisheaux, Thomas V. Cohen, István M. Szijártó (eds.).
- Schuller 1910 Georg Adolf Schuller, „Kleine kunstgeschichtliche Mitteilungen”, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 33, 1910, pp. 70–76.
- Snijders 2019 Tjamke Snijders, „Communal Learning and Communal Identities in Medieval Studies. Consensus, Conflict, and the Community of Practice”, în Micol Long, Tjamke Snijders, Steven Vanderputten (eds.), *Horizontal Learning in the High Middle Ages: Peer-to-Peer Knowledge Transfer in Religious Communities*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2019, pp. 17–46.
- Szabó 2014 András Péter Szabó, „Betrothal and Wedding, Church Weddings and Nuptials: Reflections on the System of Marriages in Sixteenth- and Seventeenth Century Hungary”, în *Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 3/1, 2014, pp. 3–31.
- Szabó 2021 András Péter Szabó, „Städtischer Haushalt von Bistritz in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts”, în Ulrich A. Wien (ed.), *Common Man, Society and Religion in the 16th century*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021, pp. 229–247.

- Szabó T. 2018 Tekla Szabó, „The 14th century representations of Navicella and the story of the murals from Jelna (Bistrița-Năsăud County)”, în *Caete ARA*, 9, 2018, pp. 137–154.
- Szabó, Simon 2013 András Péter Szabó, Zsolt Simon, *Die mittelalterliche Stadt Bistritz/Nösen in Siebenbürgen und ihre Rechnungsbücher*, raport în cadrul proiectului „Die mittelalterlichen Rechnungsbücher der Stadt Bistritz in Siebenbürgen”, 2013, disponibil online <http://www.ungarisches-institut.de/forschungen/projekte/laufende-projekte/251-die-mittelalterlichen-rechnungsb%C3%BCher-der-stadt-bistritz-in-siebenb%C3%BCrgen-2.html>, consultat în 4 noiembrie 2022.
- Telcean 1994 Ecaterina Telcean, „Însemne și embleme de breaslă din Bistrița (sec. XVII–XIX)”, în *Revista Bistriței*, 8, 1994, pp. 97–108.
- Tönnies 1887 Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Leipzig, Fues's Verlag, 1887.
- Trivellato 2015 Francesca Trivellato, „Microstoria/Microhistoire/Microhistory”, în *French Politics, Culture & Society*, 33/1, 2015, număr special: *The Politics of Empire in Post-Revolutionary France*, pp. 122–134.
- Wittstock 1860 Heinrich Wittstock, „Nösner Zustände unter Wladislaus II und Ludwig II. 1490–1526”, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 4, 1860, pp. 1–120.
- Wittstock 1861 Heinrich Wittstock, „Einige Bemerkungen über die ursprünglichen Verhältnisse der norddeutschen Ansiedlung”, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 5, 1861, pp. 255–285.
- Wittstock, Sienerth 1997 Joachim Wittstock, Stefan Sienerth (eds.), *Die deutsche Literatur Siebenbürgens: von den Anfängen bis 1848*, München: Südostdeutsches Kulturwerk, 1997.

Registrum debitoꝝ
Anno mee salutis millesimo 65
Ciuingentesimo sexta vco in
qua p̄dicat Sc̄m euangelium
Ego sum pastor bono Ego Thomas
pastor ouium & in zolna atq̄
plebana natus ex Bystria filius
martini furnifici Student Crato
vien Scolars q̄ vienen vniuersi
tatu ab anno mee incarnationis
Sexagesimo octava promotionis
eiusd̄ plebane in p̄cepta zolna
f̄c̄ p̄ns ac sequens calamo meo
p̄o dep̄m̄i registrum viis anno 16

III Anno dñi 1503 in eod̄ ano
 habebimus noue p̄ m̄t̄uallo
 Nouem p̄cia q̄re q̄ant m̄m̄
 Videlicet Iohannis filius elute h̄ae
 uolff duxit Margarethas filiam
 Symon Scholer
 III Casp filius Iorgy sc̄p̄ duxit
 Margaretham filia matris th̄nan
 III Blasius filius pauli leupolt
 duxit fidem filia elute h̄ae
 uolff
 III Euidi b̄ndta de Wunda filius Ioh̄is
 Ioh̄sten duxit Anna filia pauli
 leupolt in v̄ce
 III Iacobus filius Iudice sc̄bri duxit
 walpurgem filia blasij lutz
 III petrus filius Ioh̄is amberg
 duxit Margaretha filia blasij lutz
 III Blasius filius Casp h̄i uolff duxit
 Cecidurez filiam cauis Ioh̄is
 III Ioh̄is filius Salom̄is Ioh̄an
 duxit Elizabeth filia elute Ioh̄is
 v̄trich
 III Ioh̄nes bromer de Bistria filius
 pauli bromer duxit pulnam
 filiam cristian fabri natu in
 villa pet̄ s̄ noua mat̄im Ioh̄a
 m̄ose zeluen

Planşa II. SJAN Sibiu, Fond „Brukenthal”, B 268, f. 4r: lista căsătoriilor din Jelna în anul 1503.

Aspecte privind orașul Turda și activitățile legate de exploatarea sării în evul mediu (sec. XI–XVI)

Adrian SZAKÁCS

adrianszakacs@yahoo.com

Rezumat

Sarea a fost extrasă neîntrerupt la Turda, cel mai probabil din neolitic. Prima informație despre exploatarea sării la Turda provine dintr-o însemnare geografică, din 1177; pe posesiunea capitlului (mănăstirii Sf. Martin) din Arad era menționat dealul minei, Aknahege. Pentru exploatarea sării în nord-estul Turzii (la Băile Sărate [Sósfürdő] și Durgău–Valea Sărată [Dörgő–Sós Völgye]) au fost aduși din vestul Europei oaspeți minieri (valoni). După devastările mongolilor din nordul Turzii (1285) oaspeții (*hospes*) au fost relocați la Thorda Akna (în zona Durgău–Valea Sărată). În 1291 minerilor le erau reînnoite privilegiile pierdute în cetatea distrusă a banului Mykud de Kökényes-Radnót; treptat, pe noul amplasament erau puse bazele cartierului Turda Nouă [Új-Torda].

Administrația sării din Turda (Cămara de sare), avea în patrimoniu cele două saline, casa cămării, terenuri agricole, diverse alte proprietăți. Prin filiala de la Vurpăr (magh., Borberek; ger., Burgh-berg), iar mai apoi prin depozitul de la Decea sarea era distribuită pe râul Mureș către orașul Szeged. După liberalizarea comerțului cu sare de către Lajos II (1506–1526) – la 17 februarie 1521 – în cărașia sării spre Partium și Ungaria interioară s-au implicat și particularii (fiscul rămânând în continuare cu monopolul pe Mureș). Circulația monetară pe teritoriul orașului Turda în perioada arpadiană și post-arpadiană a fost strâns legată de exploatare și de tranzacțiile cu sare.

Cuvinte cheie

Turda (Torda), râul Mureș, zăcămint de sare, exploatarea sării, transportul sării.

Aspects regarding the town of Turda and the activities related to the exploitation of salt in the Middle Ages (XIth–XVIth centuries)

Abstract

Salt has been mined continuously at Turda, most likely since the Neolithic. The first information about the exploitation of salt in Turda originates from a geographical note in 1177 on the estate of the chapter (of the monastery of St. Martin) in Arad the hill of the mine, Aknahege was mentioned. Walloon miners (guests) were brought from Western Europe for the exploitation of salt in the north-east of Turda (at Băile Sărate [Sósfürdő] and Durgău–Valea Sărată [Dörgő-Sós Völgye]). After the devastation of the Mongols in the north of Turda (1285), the guests (*hospes*) were relocated to Thorda Akna (in the Durgău–Valea Sărată area). According to documents from 1291, the miners were renewed the early privileges lost in the sacking of the burned fortress of Mykud of Kökényes-Radnót.

The Turda Salt Administration (Salt Chamber) had in its heritage the two salt mines, the Salt Storehouse, agricultural lands and various other properties. Through the branch from Vurpăr (magh., Borberek; ger., Burgh-berg), and then through the storage from Decea, the salt was distributed on the Mureș River to the city of Szeged. After the liberalization of the salt trade by Louis II (1506–1526) on February 17, 1521, private individuals also got involved in the carriage of salt to Partium and inner Hungary (the tax still remaining with the monopoly on Mureș river). The monetary circulation on the territory of the city of Turda in the Arpadian and post-Arpadian period was closely related to exploitations and salt transactions.

Keywords

Turda (Torda), Mureș river, salt deposit, salt exploitation, salt transportation.

Situat în partea marginal-vestică a podișului Transilvaniei, la contactul cu Munții Apuseni-masivul Trascău, zăcămintul de sare¹ de la Turda (magh., Torda; ger., Thorenburg)² a străpuns formațiunile neogene³, sarea gemă apărând la suprafață sub formă de masă monominerală pură⁴. Sarea era extrasă în preistorie cu mijloace rudimentare, ciocane și topoare din piatră, cel mai probabil din neolitic. În epoca bronzului, exploatarea sării la Turda era în interdependență cu resursele cuprifere ale Munților

---

1 Situat în nordul-estul orașului, s-ar întinde pe o suprafață de 45 km² (Mera, Mera 2010, p. 3; Mera *et al.* 2010).

2 Pentru denumiri mai vechi am folosit C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I–II, 1967.

3 Hauptmann 1999, pp. 16–18, abb. 1, 3.

4 Compusă din halit (Mera, Mera 2010, p. 3), asociată uneori cu material argilos (Rădulescu, Dimitrescu 1966, p. 259).

Apuseni, localitățile de pe traseu sunt punctate cu numeroase ofrande, piese izolate și depozite de bronzuri⁵. După venirea romanilor, la Potaissa, puțurile piramidale⁶ de la saline au fost apărate de castrul Legiunii V Macedonica. În perioada migrațiilor, de bogăția masivului zăcământ (peste 200 metri grosime)⁷ vor fi interesate rând pe rând populațiile pastorale, mari consumatoare de sare. Exemplific prin fastuoasele înmormântări gepidice de la Apahida (sfârșitul sec. V–începutul sec. VI)⁸, mai târziu teritoriul din jurul salinelor intrând sub stăpânirea avarilor stabiliți la sud de Câmpia Turzii [așezările și necropolele de la Luna (magh., Aranyoslóna) din perioada sec. VI–X]⁹. În *Annales Fuldenses* (892) este menționată cererea făcută bulgarilor de regele francilor răsăriteni, Arnulf de Carinthia (aflat în război cu Svätopluk), pentru stoparea vânzării sării provenite din Transilvania către Moravia¹⁰. Or, teritoriul ocupat de bulgari cuprindea partea central-sudică a Transilvaniei, urmele arheologice ale populației (sec. IX) regăsindu-se în cimitirele de la Alba Iulia¹¹, deci nu departe de Turda. După așezarea maghiarilor în Pannonia, în *Gesta Hungarorum*, se descrie episodul revenirii iscoadelor din *Terra Ultrasilvana*: Tuhtum afla de la tatăl lui Opaforcos Ogmand că în țara lui Gelou se găsește aur, iar de *acolo se extrage sare și sărături și că locuitorii acelei țări sunt cei mai neînsemnați din toată lumea. Pentru că sunt blasi și sclavi pentru că n-au alte arme decât arcul și săgețile*¹². Prima etapă a expansiunii a avut loc prin partea nord-vestică a Transilvaniei; trecând prin *portas Mezesinas*¹³, în sec. al X-lea¹⁴ maghiarii preluau controlul asupra salinelor bogate din preajma Someșurilor¹⁵. Înmormântările cu cai din arealul Clujului¹⁶ fac trimitere la elitele politico-militare maghiare ale acestor expediții¹⁷. La Turda descoperirea cea mai timpurie legată de pătrunderea ungarilor este reprezentată de brățările cu secțiune romboidală de la Tünderhegy (a doua jumătate

5 Socaci, Coatu 2021a, pp. 98–99; Socaci, Coatu 2021b, pp. 104–105.

6 Fridvaldsky 1767, p. 159; Bărbulescu 1994, p. 106; Wollmann 1996, p. 242; Mera *et al.* 2010, p. 21.

7 Viski 1911, p. 122; Mera, Mera 2010, p. 3.

8 Tezaurele descoperite la Apahida (Horedt, Protase 1972, pp. 167–171, pl. I–XXV; Rep. Cluj 1992, p. 32, nr. 41–43) și Turda-castrul roman (Bărbulescu 2020, p. 432; Matei 2021, p. 145)

9 Între anii 2009–2016 au fost identificate peste 692 de complexe, dintre care 625 de complexe funerare (morminte de înhumăție) și 67 complexe de habitat (gropi, cuptoare și locuințe) (Pupeză *et al.* 2016, pp. 85–86, nr. 43).

10 Motogna 1943, p. 137; Madgearu 2001, p. 279.

11 Gáll 2000, p. 171; Madgearu 2001, pp. 277–278.

12 Tonciulescu 1996, pp. 54–55; Rády 2009, pp. 703–704.

13 Drăganu 1933, pp. 426–427.

14 Madgearu 2001, p. 271; Băcucț-Crișan 2015, p. 329.

15 Madgearu 2001, p. 280; Băcucț, Crișan 2015, pp. 326, 329–330.

16 Gáll 2000, p. 192; Gáll 2013, 1 rész, p. 656.

17 Romhányi 2018, p. 184.

a sec. al X-lea)¹⁸. În ultimele acțiuni războinice, ca răspuns la uzurparea veniturilor în sare ale regelui István I (997–1038)¹⁹, era eliminat ducele bănățean Ahtum [Ajtony]²⁰, teritoriul controlat de acesta (între Mureș și cele trei Crișuri) fiind anexat la Ungaria. Deoarece activitățile miniere din Transilvania deveniseră monopol regal²¹, în timpul lui Géza II (1141–1162) sau poate chiar mai devreme, au fost aduși coloniști (*hospes*) flamanzi, valoni și germani din zonele Germaniei și Luxemburgului²². Exploatată cu ajutorul acestor mineri experimentați, sarea era apoi vândută prin depozitele de graniță administrate de musulmani și evrei la Szegeed și Sălacea. O parte a veniturilor (*regales*) erau îndreptate și spre așezămintele religioase, unele implicate în comerțul cu sare²³. Prima atestare a orașului Turda este din 1075²⁴ (documentul este considerat fals)²⁵. Oricum, bazându-ne pe dovezile arheologice și pe bogăția zăcămintului de sare²⁶ credem că la începutul mileniului al II-lea funcționa la Turda [Torda]²⁷ cea mai importantă exploatare a sării din Transilvania. Salina, dar și maghiarii instalați între Valea Arieșului [Aranyos Völgye] și Valea Someșului Mic [Kis Szamos Völgye]²⁸, erau apărați la început de cetatea de pământ de la Várfalva [Moldovenești]²⁹. Fortificarea teritoriului nou cucerit a continuat prin ridicarea altor cetăți de apărare înghițite mai târziu de extinderea

18 Téglás 1910, pp. 125–126; Gáll 2001, p. 8.

19 Perceput diferit de istoriografiile românească și maghiară: drept reprezentantul unei dinastii autohtone, dar cu origini etnice neclare/ șef de trib maghiar, rebel, cu vameși și paznici proprii, care cutezau să vânduiească plutele cu sare în porturile de pe Mureș până la Tisa (Pascu 1972, pp. 62–66, n. 79; Curta 2002, p. 271).

20 Legenda sancti Gerhardi episcopi (Scriptores II, pp. 489–492).

21 Romhányi 2018, p. 197; Draskóczy 2018, p. 206.

22 Nágler 1981, pp. 172–174.

23 Simon 2010, p. 92.

24 Conform documentului drepturile în sare din vama ocnelor (la Arieșu de Câmpie [Aranyos], jud. Maramureș) ar fi fost date de Géza I (1074–1077) abației Hronský Beňadik, Slovacia (Teutsch, Firnhaber 1857, p. XIII, nr. 1; DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 1, p. 1 (la p. 355 – textul latin).

25 Hasan 2018, p. 101, n. 76.

26 Rezervele impresionante de sare sunt estimate la 38.750 mil. tone (Mera, Mera 2010, p. 3).

27 Etimologic termenul ar fi originar din limba tătară (tor=sare) sau antroponimic preluat de la căpetenia maghiară/ neamul descălecător *Torda* (Drăganu 1933, pp. 478–482; vezi și Hasan 2018, pp. 98–100).

28 Sălăgean 2002–2003, pp. 79–80.

29 Edificată între secolele IX–XI (Țiplic 2007, p. 374, karte 3/ 9), în 1241 cade pradă invaziei mongole (Hasan 2018, p. 97, n. 39). În documentul de reconfirmare a unor privilegii dintre anii 1289 și 1291, *Turdawar alias Várfalva vocata* era parte a scaunului Arieșului (Orbán 1889, pp. 92–93). Menționăm că, în grădina castelului baronului Jósika Gábor din localitate au fost descoperite morminte de înhumație cu inventar tipic maghiar din sec. al X-lea (Ferenczi 1996, pp. 159, 162, ábra 1, 4/ A1).

orașului³⁰; cetatea Arieșului (*castrum Aranyaswar nuncupatur*), amintită în hotărnicirea din 1276 a Satului Bisericii din Arad (*Egyházfalva*) și a satului Szent Miklós [Sînmiclăuș]³¹ era învecinată cu Saxoniavára³². Ocupațiile agricole și meșteșugărești, organizarea celor trei târguri mari, comerțul și învecinarea cu ocnele de sare³³ au impulsionat tranziția de la târg (1256) la oraș, din 1297 *civitas Tordensis* devenind centrul politico-administrativ al comitatului cu același nume³⁴. În 1274 Ordinul Cavalerilor Ioaniți așezau bazele unui așezământ religios (*domus Cruciferorum de Thurda*) și ale unui sat (*villa Cruciferorum de Torda*) la Keresztes (la sud de Turda, actual Opișani). Din 8 iunie 1288, în situații de interes general, tot la Keresztes, pe Câmpul Cruciaților, prima dietă a Transilvaniei convoca congregațiile grupurilor de privilegiați³⁵ ale celor șapte comitate (*universitatis nobilium partis Transsiluane*)³⁶. De largi libertăți și privilegii beneficiază Ocna Turzii din 1291, la fel ca centrele salifere de la Cojocna (ger., Kolos; magh., Kolozs, Kolozsakna), Ocna Dejului (ger., Deés-Akna; magh., Deészakna) și Sic (ger., Zek; magh., Szék)³⁷. Importanța economică a ocnelor rezultă din documentele cancelariei regale redactate și pe parcursul secolului al XIV-lea. La 12 iunie 1326,

---

30 Iambor 2005, pp. 115–117.

31 Domeniul Sînmiclăuș, proprietatea banului Ștefan Mykud, era donat în 1288 episcopului Petru al Transilvaniei în schimbul sumei de 50 de mărci pe care o promisese legatului pontifical din Ungaria, Filip de Fermo, pentru neparticiparea la expediția cruciată din 1279 (DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 335, pp. 294–296); Hasan 2018, pp. 100–101.

32 Cetatea (*quadrangulares castrum Sixadoniae*) atestată la 30 septembrie 1276 (dar inițial greșit menționată în 30 septembrie 1176, Teutsch, Firnhaber 1857, p. 2; vezi și clarificările la Iambor 1977, p. 310, n. 5), era presupusă de Petre Iambor ca loc de adăpost al oaspeților de la ocnele de sare; mai mult, trebuia pusă în legătura cu ruinele fortificației romane din perioada medievală (Iambor 1977, pp. 311–313, pl. la p. 314). Cercetările arheologice din castrul roman publicate în anul 1994, au scos la iveală cantități reduse de materiale databile perioadei sec. XII–XIII (Bărbulescu 1994, p. 13). Însă, în timpul campaniei de săpături din 2013 au fost surprinse în *praetentura sinistra* urmele unei locuințe medievale din sec. XIV–XV (Bărbulescu *et al.* 2013, p. 132). Provenite din ultimii 45 de ani de campanii arheologice sistematice efectuate la castrul roman, în Muzeul Turda cantități însemnate de materiale ceramice medievale (ulterioare sec. al XIII-lea) așteaptă să fie analizate și încadrate cronologic corect (Matei 2021, pp. 190–191).

33 Din 1299 într-o locație minieră exista chiar și un spital (Slotta, Wollmann 1999, p. 118).

34 Iambor 2005, p. 25. Târgul era condus de un jude, ales prin vot de centumvirii și jurații proveniți din Turda Veche și Turda Nouă; locuitorii erau supuși aceleiași jurisdicții, cu drepturi și obligații comune (Halgaș, Vișinescu 2011, pp. 30–31).

35 Instituții fundamentale ale voievodatului reprezentate de nobili, cu competențe juridice, fiscale și politice, care erau convocate de voievod și vice-voievod. În perioada 1288–1799 Dieta s-a reunit la Turda de 127 de ori (Halgaș, Vișinescu 2011, p. 35).

36 Gündisch 2001, p. 41. Scaunul voievodal se va stabili la Turda din a doua jumătate a secolului al XV-lea (Kovács 2014, p. 118, n. 35).

37 Wenzel 1880, pp. 148–149, n. 1; DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 413, pp. 376–377; Draskóczy 2014b, p. 58.

Károly Róbert (1301–1342) acorda lui Andrei, episcopul Transilvaniei, dijmele sării de la Sic, Cojocna, Ocna Dejului, Turda, și scutirea de vamă la transport, iar capitlului din Alba Iulia dijmă din sarea de la Turda³⁸. Evoluția urbanistică și creșterea demografică a orașului a fost stopată în 1347³⁹ de *moartea neagră* (ciumă), ulterior populația a crescut prin migrație. Înspre sfârșitul aceluiași secol orașul a cunoscut o stare de bunăstare economică, evidențiată prin dezvoltarea manufacturilor⁴⁰. În secolul al XV-lea au fost construite, în piața centrală, bisericile romano-catolică (figura 1) și reformată-calvină (construită ca biserică romano-catolică, dar trecută în 1564 la confesiunea reformată-calvină – figura 2)⁴¹, ambele de tip sală/hală. În plan confesional se făcea remarcat clericul Solomon (Saulus?, arhidiacon de Turda)⁴². Există o preocupare și pentru învățământul academic: din 1412 studenții din Turda începeau să studieze la mari universități europene, Viena, Cracovia⁴³ și, într-un singur caz,

Figura 1. Biserica romano-catolică din Turda Veche

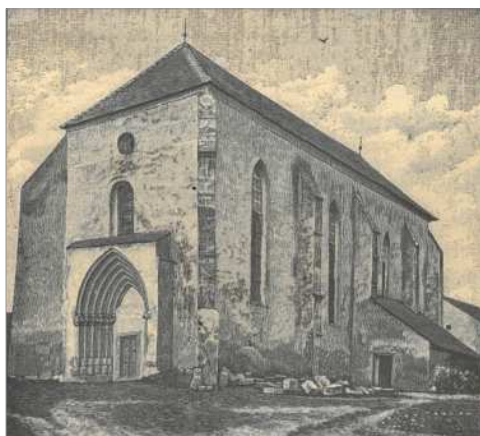

Figura 2. Biserica reformată din Turda Veche (după Orbán 1889)

38 DIR-C 1953, veac. XIV, vol. II, doc. 387, p. 186. Privilegiile sunt reinnoite în 26 mai 1328 la Vișegrad, regele Ungariei Károly Róbert porunca lui Toma, voievodul Transilvaniei, să îl ocrotească pe episcop, pe capitlul de la Alba Iulia și să scutească de vamă sarea de la Turda (DIR-C 1953, veac. XIV, vol. II, doc. 505, p. 258). În 7 august 1358 prevederile privilegiului erau retranscrise de capitlul de la Oradea pentru capitlul Transilvaniei (DRH-C 1981, vol. XI, doc. 302, pp. 311–312).

39 Niedermaier 1977, p. 323.

40 În 1354 *Benedict țesătorul* cumpăra de la iobagul Cristian, slujitorul lui Nicolae Wass de Sintejude mai multe animale: oi, cai, boi și porci (DHR-C 1977, pp. 269–270, nr. 260); în 1469 în oraș își desfășura activitatea *Toma aurarul* (Niedermaier 1977, p. 326).

41 Între anii 1904–1906 la capătul vestic al bisericii a fost construit un turn înalt de 60 metri (Mureșan 1968, p. 20).

42 DIR-C 1955, veac. XIV, vol. IV, doc. 271, 282, pp. 214, 222.

43 Unul din studenții care frecventaseră această universitate, Thomas Nicolai de Thorda, era fiul cămărașului Miklós Pogány.

Padova⁴⁴. În anul 1438 a fost semnată la Turda *Unio Trium Nationum*, dar actul exclu-dea participarea valahilor (românilor) la viața politică a țării⁴⁵. Între 1491–1492 venitu-riile din sare direcționate către trezoreria regală erau de 600 de florini⁴⁶, totodată sume consistente ajungeau la biserici. Așa s-a întâmplat și în 1494: la recomandarea regelui, cămărașii Isvánfi István și Kápolnai Miklós contribuiau cu un ajutor în sare (în valo-are de 300 de florini) pentru terminarea mănăstirii franciscane din Kolozsvár [Cluj]⁴⁷. Din același an, orașul minier era scutit de obligațiile militare, trebuia doar să își apere teritoriul prin forțele proprii⁴⁸. Demografic, populația era estimată la 3.700–4.500 de locuitori, în anul 1495 erau scutiți de taxe cam 750 dintre aceștia⁴⁹. Odată cu începutul secolul al XVI-lea, veniturile realizate din industria sării erau în regres, meșteșugurile, creșterea animalelor și agricultura crescuseră ca importanță economică, fapt remarcant și de călătorii străini, care vizitaseră orașul⁵⁰. Pentru că încasărilor provenite din exploatarea sării nu erau îmbucurătoare, la cererea parohului bisericii (astăzi: reformată) din Turda Nouă (figura 3), regele Vladislaus II (1490–1516) reînnoia în 1507 vechea donație în bani, stofe și sare pentru slujbele de pomenire a regilor Ungariei (din timpul lui Carol Robert de Anjou)⁵¹. Aproximativ la sfârșitul secolului al XIV-lea, până cândva în seco-lul al XVI-lea, Turda adopta stema proprie (figura 4)⁵².

Figura 3. Biserica reformată din Turda Nouă

Figura 4. Stema orașului Turda (după Cernovodeanu 1977)

44 Szabó 1980, p. 164; Neagu 2012, pp. 159, 161–162.

45 Halgaș, Vișinescu 2011, p. 29.

46 Petrovics 2013, p. 288.

47 Romhányi 2013, pp. 13–14.

48 Rűsz-Fogarasi 1997, p. 47.

49 Draskóczy 2005, p. 91, n. 36.

50 Niedermaier 1977, p. 326.

51 Doboși 1951, pp. 132, 138, n. 1, 4.

52 Însemnul heraldic face trimitere în câmpul stânga jos la uneltele tăietorilor de sare (Cernovodeanu 1977, pp. 191–192, pl. CXLVIII/ 5).

Cămara de sare. După reorganizarea din 1397 puterea centrală se ocupa de exploatarea și distribuția sării prin cămările Transilvaniei, totodată era fixat prețul sării⁵³. Cămara de sare de la Turda este amintită într-un act din secolul al XIII-lea⁵⁴; există un document de înființare al administrației din 12 ianuarie 1407⁵⁵. Preocupat de exploatarea Transilvaniei, aducătoare de venituri, încă de la preluarea funcției, în anul 1441, voievodul Hunyadi János (Ioan de Hunedoara) (1441–1446) exercita un control sever asupra cămărilor de sare de la Turda și Dej⁵⁶. După moartea lui Pipo de Ozora (Filippo Scolari, survenită în 1426), voievodul lasă în funcție arendași italieni, dar numește la Turda doi cămărași din oameni săi de încredere⁵⁷. La 12 ianuarie 1447, Ioan de Hunedoara scutea pe cămărașii Pogány Miklós și Szindi Imre de impozitul pe case, mori și terenuri⁵⁸, în semn de bunăvoință pentru contribuțiile avute în timpul conflictelor cu otomanii⁵⁹. Mai jos, lista cămărașilor atestați (tabelul 1)⁶⁰.

Tabelul 1. Lista cămărașilor

Nr. crt.	Numele cămărașilor	Anul/ Perioada	Nr. crt.	Numele cămărașilor	Anul/ Perioada
1	Pero (Pejon)	1403–1425	7	Tarcza János, Prol Miklós	1498
2	Pogány Miklós	1447, 1451	8	Jakab Tornallay	1518
3	Szindi Imre	1447	9	Marc Pemflinger	1523
4	Szindi Miklós	1453	10	Jakab Tornallay	1524–1526
5	Isvánfi István	1494	11	Marc Pemflinger	1526–1528
6	Kápolnai Miklós	1494	12	Litterati Miklós	1536

Având un patrimoniu bogat, Cămara exploata sarea și o distribuia pe Mureș spre Szeged⁶¹. În fruntea cămării se afla comitele (*camerarius*), locuința acestuia se afla la casa Cămării (*domus regia*), edificiu renesantist târziu, ridicat în centrul orașului (amintit din anul 1524)⁶². Sosit la Turda în 2 august 1528, în *Raportul privind*

53 Simon 2006, p. 92.

54 Doboși 1951, p. 131.

55 Weisz 2017, p. 244, n. 30; Romhányi 2018, p. 181, fig. 6.1/ 6.

56 În consecință veniturile anuale ale anilor următori s-au cifrat la impresionanta sumă de 100.000 de florini (Mureșan 1957, p. 123).

57 Mureșan 1957, pp. 56–57.

58 Bicsok 2001, p. 14. Privilegiile reconfirmate de Ludovic Postumul în 1453 și de Matia Corvinul în 1459 (Neagu 2012, pp. 162–163).

59 Cei doi îl vor finanța cu bani pe Ioan de Hunedoara și în campaniile militare din 1448. După anul 1460 funcțiile importante erau preluate de familii nobiliare maghiare (Draskóczy 2018, p. 210).

60 Orbán 1889, p. 141; Groza 2016, p. 33.

61 Socaci, Coatu 2021a, pp. 107–109.

62 Groza 2018, p. 96.

*exploatarea salinelor din Transilvania*⁶³, Hans Dernschwam⁶⁴ făcea colegului său de la factoria Fugger din Buda, Iacob Hünlein, o amplă dare de seamă a Cămării de sare de la Turda⁶⁵. Intenționa chiar să scrie o carte despre ocna Turzii, pe de altă parte zugrăvea în culori sumbre sediul casei Cămării: *o casă goală, în care nu se află nimic și care e cu ușile și încuietorile în stare proastă, alături de ea este un grajd nou de zid pentru 100 de cai, pe care l-a ridicat Iacob Tornali*⁶⁶. Investit de puterea centrală cu autoritate asupra cămărașilor și vice-cămărașilor transilvăneni (*comes camerarum salium regalianum*) de la Ocna Dejului, Sic, Cojocna și Ocna Sibiului, conform vechilor privilegiilor⁶⁷, trebuia să distribuie sare nobililor⁶⁸, ca o donație⁶⁹. Având atribuții judecătorești pe teritoriul cămării și în ocne⁷⁰, uneori acorda concesiuni de tăiere⁷¹. Salariul cămărașului varia între 800–1.000 de florini anual, zilnic mai primea alimente și furaje pentru caii proprii. Avea în subordine vice-cămărașul/ vice-cămărașii⁷², un ofițer/ funcționar (*officiales*), contabilul (*rationistae*) cu ajutoarele sale (*scribae*), magulatorul (prelua sarea cu un număr, o așeza în grămezi, la momentul vânzării, primea 4 dinari de la comercianții veniți la ocne) cu argații săi, judele și distribuitorul de bani (retribuit cu 12 florini, efectua zilnic plățile tăietorilor)⁷³. Pe vremea lui Jakab Tornallay (anul/ perioada ?), pentru întreținerea cailor și plata angajaților cămara suportase cheltuieli de 1344 florini⁷⁴. Contextul politic din anul 1528 era deosebit de complicat, pe fondul perioadei de anarhie și război civil prilejuite de disputa pentru tronul Ungariei între Ferdinand de Habsburg și Szapolyai János; activitatea minieră era în suferință, drumurile prin care trebuiau aduși banii necesari pentru repornirea activităților de extracție erau nesigure (este vorba

63 Redactat în data de 16 august 1528 (CS 1968, vol. I, p. 262).

64 Din 1518 funcționar al întreprinderii miniere de la Neusohl (Baňská Bistriča, Slovacia), face parte din comisia tehnică trimisă de consorțiul Fugger-Thurzó din Augsburg să preia salinile din Transilvania. Turda a fost prima Cămară de sare inspectată (Tătar 2016, p. 231).

65 CS 1968, vol. I, pp. 287–291.

66 CS 1968, vol. I, p. 264.

67 CS 1968, vol. I, p. 289, nr. 25.

68 Doboși 1951, pp. 133, 141.

69 În acest mod primea în 1496 sarea cuvenită, viitorul comite de Turda, Sombori Péter (Kovács 2014, p. 125).

70 În 1429 împotriva cămărașului din Turda se plânga magistratul Sombori János din cauza faptului că nu judecase mai mulți români fugiți la ocne (Doboși 1951, p. 135, n. 2).

71 Stegarul Dionisie Farnasi primea în 1444 dreptul de a extrage de la Turda, împreună cu familia sa, 4000 de bolovani de sare pe care îi putea comercializa cu excepția teritoriului ocnelor (Doboși 1951, p. 139).

72 În *Socoteala cămării de la Turda* întocmită de Hans Dernschwam, cei doi se numeau Benedict Dwt și George Arthahazi (CS 1968, vol. I, p. 289, nr. 109–110).

73 Groza 2018, p. 98, n. 36; CS 1968, vol. I, pp. 278–279.

74 CS 1968, vol. I, p. 292.

despre jaful valahilor – românilor – la Baia de Arieș)⁷⁵, iar multe produse necesare ocnei se găseau cu greu și la un preț prohibitiv⁷⁶.

Exploatarea sării. Se consideră că începuturile mineritului sării în adevăratul sens al cuvântului corespunde perioadei secolelor XI–XIII⁷⁷. Prima informație despre exploatarea sării la Turda provine dintr-o însemnare geografică, la 1177 pe posesiunea capitlului (mănăstirii Sf. Martin) din Arad era amintit dealul minei, *Aknahege*⁷⁸. Referirea face apel la una din cele două exploatări importante⁷⁹ ale orașului, *Băile Sărate* [*Sósfürdő*] (est) și *Durgău–Valea Sărată* [*Dörgő–Sós Völgye*] (nord/ nord-est). Între cele două perimetre medievale de exploatare a sării există o distanță de aproximativ 800 m–1 km (harta 1).

Harta 1. Turda. Amplasamentele exploatărilor de sare și ale fostei așezării Kölked (Google Earth)

***

Protejată de o microdepresiune împădurită, zona *Băile Sărate* este situată în partea estică a actualului oraș Turda, pe un platou înalt, întins, covățit, acoperit cu pâraie, lacuri cu apă sărată, mlaștini și urme ale exploatărilor de sare la suprafață (figura 5).

75 CS 1968, vol. I, pp. 267, 294.

76 CS 1968, vol. I, pp. 265, 267.

77 Mera *et al.* 2010, p. 13.

78 Draskóczy 2014a, p. 827.

79 Este posibil să mai existe și alte puncte de exploatare, de mai mică amploare, cercetările arheologice vor afirma/ infirma aceste supoziții.

Figura 5. Turda–Băile Sărate [Sósfürdő], urme ale exploatărilor de sare în mlaștini

Lacurile Kimpel, Macska, Csiky, Privighetorii, Roman, Bătrânescu, Vajas, Nyálkás, Băltoaca, Tarzan au apărut în urma prăbușirii boltelor ocnelor medievale. Câteva au fost reamenajate în ultimele decenii ca ștranduri și complexe de agrement (de exemplu lacul Roman)⁸⁰ (figura 6).

Figura 6. Turda–lacul Roman

În nord/ nord-estul orașului, ocnele medievale erau exploatate în zona lacurilor de la *Durgău–Valea Sărată* (figura 7), probabil câteva ocupau și o parte a versantului nordic⁸¹ al Văii Sărate (figura 8) și nu doar cel sudic, așa cum s-a mai afirmat⁸².

La est de Băile Sărate și până spre punctul de vărsare al afluentului Văii Sărate Mari (*Szt. Janos Pataka* – numele din perioada modernă) în Arieș, existau mici așezări (azi

80 Mera *et al.* 2010, pp. 58–61.

81 În 1756 într-o mină veche (abandonată în 1763 din cauza unei fisuri) a fost descoperită pe capatul unui puț o inscripție în lemn cu anul 1364 (Fridvaldsky 1767, p. 159; Fichtel 1780, p. 260).

82 Mera *et al.* 2010, p. 22.

Figura 7. Turda. Zona lacurilor sărate de la Durgău–Valea Sărată [Dörgó-Sós Völgye].
În fundal Cheile Turzii

Figura 8. Valea Sărată, văzută dinspre lacurile de la Durgău [Dörgó]

dispărute) în sec. al XII-lea: Kölked⁸³ (harta 1), Vizelmentelek și Udvar Mykthelek [Wdvarnuktulek] (ultima locuită de udvornici regali și mineri ai sării)⁸⁴. Conform acordului de la Poroszló (5 decembrie 1262) săpătorii de sare (*salifossores*), deschideau noi puțuri la suprafață, iar tăietorii de sare (*incisores salium*)⁸⁵ exploatau sarea cu unelte vremii, categorii de lucrători care au activat și la Turda. Pe parcursul secolului al XIII-lea

83 Un inel fragmentar de tâmplă (din argint), datat în a doua jumătate a sec. al XII-lea, a fost recuperat din resturile necropolei distruse de o balastieră (Groza 2019, pp. 108, 110–111, fig. 1/ 5). Amplasamentul sitului a fost conturat pe baza materialelor arheologice [în special a ceramicii și a cercetărilor de teren (Socaci, Coatu 2021a, p. 107)].

84 Orbán 1889, p. 111; Viski 1911, p. 128; Hasan 2018, p. 101, n. 75.

85 Ducele Transilvaniei István (Ștefan V) ajungea la o înțelegere cu tatăl său Béla IV (1235–1270) după încheierea celui de-al doilea război în privința extracției, administrării, cărăușiei și comercializării *sării de apă și uscat* (DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 39, p. 46).

puțuri de mină erau donate către instituții ecleziastice: în 1269 viitorul rege István V. (1270–1272) dăruia *Salifodina de Torda* capitlului Transilvaniei de la Alba Iulia (magh., Gyulafehérvár)⁸⁶. Donația și dijele din sarea cuvenită regelui erau reconfirmate de Kun László (1272–1290), în anii 1276⁸⁷ și 1278⁸⁸, ca o reparație față de distrugerile provocate de sașii răsculați (ocna era deținută de descendenții săi și în 1330). În 1278, Pál, banul Severinului dăruia capitlului bisericii din Esztergom *ocna noastră de sare de la Turda, cu condiția să fie datoare și să fie ținută pe veci și nestrămutat să dea bisericii fericitei fecioare din Solymos dijmă din sarea provenită din aceea ocna*⁸⁹. Prin urmare, în afara minei regale existau mai mulți proprietari în ambele locuri cu sărături. După devastărilor produse de mongoli în 1285, *oaspeții (hospes)*⁹⁰ minieri din Kölked și din așezările din jur erau relocați la Thorda Akna (zona *Durgău–Valea Sărată*, vezi figura 8)⁹¹. Documentele vechi, originale fiind arse în cetatea banului Ștefan Mykud, au fost reînnoite așa cum am mai arătat mai sus, în anul 1291⁹². Pe deasupra, minerii valoni primiseră noi locuri de așezări și loturi de terenuri agricole⁹³. În noul cartier al orașului, denumit mai târziu Új Torda [Turda Nouă], viața începea să înflorească⁹⁴, pentru nevoile spirituale a fost ridicată o biserică⁹⁵, pe dealurile de lângă ocne au fost plantate parcele cu viță-de-vie, iar pe *Rákospatak* [Pârâul racilor] localnicii au instalat două mori de apă⁹⁶.

---

86 Csánky 1913, p. 683.

87 DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 197, p. 183.

88 Erau precizate următoarele: *i-am dăruit pentru sine ocna de sare din Turda, pe care chiar înainte de distrugerea numitei biserici i-o lăsasem pentru mântuirea sufletului prea iubitului nostru tată, a regelui Ștefan de fericită pomenire și acum i-am dat-o, i-am dăruit-o și i-am donat-o pe veci, nestrămutat, liberă și scoasă întru toate de sub toți slujbașii noștri, voievozii în slujbă și slujitorii acestora, în așa fel ca sarea scoasă din aceea ocna să se poate duce atât pe uscat cât și pe apă, atât iarna cât și vara, și s-o taie în orice vreme, fără nici o împotrivire* (DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 208, p. 190).

89 DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 212, p. 193.

90 Dobosi 1951, p. 131. Momentul exact al așezării minerilor la Turda nu este atestat istoric, probabil a avut loc spre sfârșitul secolului al XII-lea; în 1359 aveau ca reprezentanți aleși în fața orașului doi juzi, care puteau apela direct la rege (Weisz 2013, p. 222).

91 Bicsok 2001, p. 11; Groza 2019, pp. 110–111.

92 Orbán 1889, p. 104; Weisz 2008, p. 96; Draskóczy 2014a, p. 833. Diploma a fost confirmată de Károly Robert în anii 1315 și 1335, la cererea locuitorilor, oaspeților și a juzilor orașului (numele acestora era János-fiul lui Lőrincz și Bálint-fiul lui Ábrahám, vezi Orbán 1889, pp. 124–125); Rűsz-Fogarasi 1997, pp. 44–45, 48; Rűsz-Fogarasi 2003, pp. 53, 103.

93 DIR-C 1952, veac. XIII, vol. II, doc. 413, p. 377; Halgaș, Vișinescu 2011, p. 28.

94 Weisz 2013, p. 211.

95 În 1342 parohul Ștefan de Turda Nouă, martor într-un proces, este menționat și în anul următor (Weisz 2013, p. 223). În 1393 paroh era Mátyás Péter, fiul lui Bálint de Torda (Orbán 1889, p. 142).

96 Mureșan 1968, pp. 13, 29.

În opinia lui J. E. Fichtel, extracția sării era făcută din sec. al XIV-lea conic⁹⁷. După decretul regelui Sigismund, din 1397 la ocne, 100 de bolovani de sare puteau fi achiziționați cu 100 denari (=1 florini de aur)⁹⁸, prețul oficial era însă de 225 denari la Szeged⁹⁹. Cea mai importantă categorie de lucrători erau tăietorii, plata acestora era însă satisfăcătoare, în 1435 primeau 8 denari/100 bolovani de sare tăiați, iar în 1498, 20 denari/100 bolovani de sare, la care se mai adăugau 1–2 bulgări de sare (*bulgas darabonum*)¹⁰⁰. Desele răzvrătiri ale tăietorilor, și ale celor care provocau daune serioase Cămarii de Sare erau pedepsite în 1435 cu mutilarea, scoaterea ochilor sau sechestrarea averii¹⁰¹. Pentru cei cu trecut violent, urmăriți adesea pe baza *legii sângelui*, cămara înființase azile de adăpostire¹⁰². Condițiile grele de lucru și nemulțumirile tăietorilor nu s-au ameliorat nici după evenimentele sângeroase din 1514: la aceea vreme, Albert, lucrător al ocnelor turdene, devenise fruntaș al răsculaților nobilului secui Dózsa Györgyi¹⁰³. Impresionat de calitatea și culoarea albă a sării de Turda, Hans Dernschwam comanda la Cluj (magh., Kolozsvár) 50 de bucăți de postav *Trautner*, dar și de alte mărci¹⁰⁴, la 7¼ florini/bucata [nota de plată se ridica la valoarea de 360 florini (=64 de dinari)]. Meticulos în descrierile privind amplasamentul ocnelor, H. Dernschwam afirmă în raportul său că existau două exploatari cu sare albă de calitate, fiecare având în jur trei puțuri de mină în formă de triunghi¹⁰⁵, ambele situate pe o colină mică. Prima exploatare avea o mină mare, cu adâncimea de 70 stânjeni, un vârtej (crivac) acoperit, acționat cu 2 cai, care scotea zilnic la suprafață sarea tăiată, inclusive cea sfârâmată. Cea mica avea adâncimea de 30 stânjeni, era prevăzută cu scări de lemn pentru accesul tăietorilor și crivac manual pentru coborârea unui recipient cu foc rol de atenuare a duhului. Completează precizând, că *aproape de ocnele celelalte se mai află una la o depărtare de arbaletă*, cu două puțuri de 18 stânjeni adâncime, un vârtej și scări de lemn pe care tăietorii intră și ies. Observațiile despre a doua exploatare sunt extrem de clare, ocnele se aflau în afara orașului Turda, *pe un munte lung, lat, pleșuv, ceva mai înalt decât cel pe care e așezat orașul, lângă un deal cu vii*, deci la *Durgău–Valea Sărată*. Acolo erau săpate două puțuri, cu o adâncime de 18 stânjeni, unul cu vârtej de cai, neacoperit, al doilea prevăzut cu scări, dar părăsit,

---

97 Procesul de extracție a mai fost prezentat relativ recent, prin urmare nu mai insistăm cu acest subiect (Mera *et al.* 2010, pp. 22–23).

98 Draskóczy 2014, p. 59.

99 Draskóczy 2018, p. 209.

100 Doboși 1951, p. 149. CS 1968, vol. I, p. 263

101 Deac 2003, p. 31.

102 Pentru a nu pierde mâna de lucru ieftină și a fi lipsită ocna de tăietori din 1453, casele cămărașilor din Turda, Pogány Miklós și Szindi Miklós primesc drept de azil.

103 Constantinescu *et al.* 1970, p. 175; Draskóczy 2008, p. 105.

104 CS 1968, vol. I, p. 264.

105 CS 1968, vol. I, p. 268.

având fundul inundat. Lângă ocne se mai afla o forjă dărăpănată, un grajd din lemn, resturile a 6 vâртеjuri de cai și casa magulatorului¹⁰⁶. Operațiunile de tăiere a sării în ocne erau executate în principal de muncitorii săraci, localnici, sau din împrejurimi, mulți fără familie, necăsătoriți (în 1527 erau 70 de tăietori). Cei permanenți erau angajați (în jurul sărbătorii Sf. Ioan Botezătorul) pe un an¹⁰⁷, primeau ca o garanție a contractului 9 coți de postav *Trautner* (erau obligați să intre zilnic în mină)¹⁰⁸, în timp ce străinii, zilierii din împrejurimi nu aveau nici o obligație față de administrația minei. Pentru că nu exista un etalon de tăiere a sării la nivelul ocnelor transilvănene mărimea bolovanilor de sare tăiate era diferită ca greutate și dimensiuni, la Turda și Ocna Sibiului, sarea de luntre avea greutatea de 2,5 și 5 kg¹⁰⁹, iar sarea de căruță de 8,6 și 10,8 kg¹¹⁰. În 1528, la 100 bolovani de sare de luntre se plătea tăietorilor 10 dinari, iar la aceeași cantitate de bolovani de căruță 20 de dinari¹¹¹. La urmă primeau 12 dinari pentru 118 bolovani tăiați (li se socoteau doar 100 bolovani deoarece 8 bolovani erau dați în plus cumpărătorului, la mină, iar alți 10 se considerau *wesch mascht*)¹¹². De regulă, tăietorii cu contract erau beneficiarii vechilor obiceiuri, căpătau 1 pfening pentru baie, sarea femeilor (*frauen saltz*), butoiul cu vin, o sumă de 2 florini la instalarea noului cămăraș, bolovanul de mină (primit la tăierea primilor 10 bolovani tăiați) și sarea pentru gospodărie¹¹³. Spre deosebire de tăietorii cu contract, zilierii coborau în mină și tăiau atâta sare cât vroiau; iar la sfârșitul zilei li se făcea plata, nu mai aveau alte obligații¹¹⁴. Vara, zilierii își căutau alte slujbe, de obicei la muncile câmpului¹¹⁵. În primele zile de la sosirea lui H. Dernschwam la mine nu au lucrat mai mult de 5 tăietori¹¹⁶; dar la sfârșitul săptămânii situația revenise oarecum la normal, 42 de tăietori tăiaseră 5.150 de bolovani de sare¹¹⁷.

106 CS 1968, vol. I, pp. 268–269.

107 După anul 1514 nu mai puteau părăsi ocnele fără permisiunea administrației deoarece erau considerați fugari și pedepsiți aspru (Doboși 1951, p. 160).

108 După ce sosise la Turda, Hans Dernschwam comandase la Cluj (magh., Kolozsvár) 50 de bucăți de postav *Trautner*, dar și alte mărci (CS 1968, vol. I, pp. 263, 273).

109 Circa 40–50 bucăți de sare la un salariu mediu de 5,8 denari, plus alte beneficii (Draskóczy 2014b, p. 61).

110 Draskóczy 2014b, p. 60.

111 CS 1968, vol. I, pp. 286–287.

112 *Wesch mascht*=*aruncă alta în locul ei*, sare cu pământ sau tăiată necrespunzător (CS 1968, vol. I, p. 276).

113 CS 1968, vol. I, p. 275.

114 Leafa lor era de 10 dinari/ zi (CS 1968, vol. I, p. 280).

115 CS 1968, vol. I, pp. 274–275, 277.

116 CS 1968, vol. I, p. 264.

117 De multe ori aspectul și forma lăsau de dorit, atât din vina tăietorilor dornici de a tăia cât mai mult, cât și datorită impurităților, a stratului de pământ care apărea în sare (CS 1968, vol. I, p. 277).

Între tăietori se afla un meșter priceput la minerit, și judele, plătit cu 12 florini pe an, care îi reprezenta în fața conducerii și le transmitea ordinele primite cu privire la munca în subteran. Tăietorii foloseau unelte din fier personale, ascuțite de fierar (plătit cu 50 dinari/săptămână), iar pentru iluminat, foloseau un pumn de grăsime animală primit de la *argatul pentru seu*¹¹⁸, care, în 1498, era retribuit cu 12 florini/ an și un cojoc. La procesul de extracție al sării din mină participau: patru rotari (*miliaristae*), care încărcau sacii cu sare (sau pământ, apă, după caz), două slugi (*famuli*), care transportau sarea la mașina piramidală de extragere (*gépel*). Crivacul (*vârtejul*), era acționat prin rotire de patru perechi de cai, supravegheați și mânâți de 3 lucrători (*gépelyesek Kepelistae/geppel-treiber*) plătiți cu 12 florini/an¹¹⁹. Blocurile de sare erau aranjate apoi la gura minei, în grămezi, acoperite cu paie sau chiar neacoperite (expuse de multe ori ploilor, se degradau). Având calități manageriale, Hans Dernschwam considera că ocnele puteau deveni profitabile, iar sarea era exportabilă, dacă se reglementa întregul proces de extragere a sării (inclusiv transportul), bineînțeles după normalizarea situației politico-militare. Observase cu spirit critic și disfuncționalitățile sistemului feudal de organizare¹²⁰, accentuat de acordarea vechilor privilegii¹²¹ și de un personal neproductiv, supradimensionat, care parazita exploatarea. O parte din vină era aruncată și asupra tăietorilor: nestatornicia lor, pretenția de a fi plătiți zilnic, lipsa programului fix de lucru, erau văzute ca fiind în neregulă, chiar considerate abuzuri. Problemele ocnei¹²² ajunseseră și în atenția fostului comite al Administrației salinei, Marc Pemflinger. Acesta din urmă inițiase discuții cu tăietorii și luntrașii, considera că trebuiau făcute noi înțelegeri cu căruțașii și luntrașii, adoptată o nouă măsură de tăiere a bolovanilor de sare și construită o magazie din lemn pentru depozitarea sării¹²³. Planul de redresare, imaginat de Hans Dernschwam pentru eficientizarea ocnelor după modelul celor de la Neusohl, nu a fost aplicat datorită timpului prea scurt petrecut la Turda (două săptămâni).

118 CS 1968, vol. I, pp. 273–274.

119 CS 1968, vol. I, p. 289; CS 1970, vol. II, p. 21.

120 Tătar 2016, pp. 232–235.

121 Nobilii, preotul din Turda Nouă și călugării mănăstirilor, luau bonusuri în sare de 10 denari/100 de bolovani tăiați (CS 1968, vol. I, pp. 278–279, 287–291).

122 Eșecul înțelegerilor privind stabilirea salarizării tăietorilor (proapse de administrație la 12 dinari, dar fără *wesch mascht*) au stat la baza unui conflict de muncă spontan, unul din primele cunoscute în Transilvania, soldat cu neprezentarea în data de 11 august 1523 a tăietorilor la ocne. Cu acel prilej tăietorii cu contract puteau fi forțați de funcționari să intre în mine, iar zilierii să fie folosiți ca un fel de spărgători de grevă din zilele noastre (CS 1968, vol. I, pp. 276–279).

123 În data de 4 august 1528, urma să fie tăiată o mostră de sare după o altă măsură (formă și greutate), care să fie dusă lui Nicolaus Gerendi, tezaurarul lui Ferdinand de Habsburg (CS 1968, vol. I, pp. 263, 270).

După anul 1530, în pofida cantităților uriașe de sare extrase din salinele transilvănene (între care și Turda), aprovizionarea pieței ungare¹²⁴ trebuia acoperită cu importuri din Austria și Polonia¹²⁵. Sarea era vândută direct la ocne negustorilor localnici și străini, chiar și pe credit: o scrisoare din timpul lui Nadásdy János arată că la Turda existau 78 debitori¹²⁶. O dare de seamă privitoare la activitatea cămării transilvănene și a salinei între anii 1532/1533–1537 este cuprinsă în caietul de 67 pagini păstrat la Viena¹²⁷. Spre exemplu, în 1537, din ocna nouă, au fost tăiate 6.050 de bucăți de sare. Este de menționat că plata tăietorilor în 1542 consta tot în 10 dinari la o sută de bolovani de sare tăiați¹²⁸. Urmările nu s-au lăsat așteptate, din anul 1540 tăietorii începeau să plece la Ocna Sibiului unde salariul era mai mare¹²⁹.

***

Transportul sării. Înainte de venirea maghiarilor, sarea transilvăneană se îndrepta cu predilecție spre Peninsula Balcanică (Bulgaria)¹³⁰, Transdanubia și zonele sud-dunărene. După anihilarea lui Ahtum (Ajtony), pentru a asigura nevoile populației în creștere a Ungariei, în transportul și comercializarea sării era implicați particulari (în special musulmani și evrei)¹³¹ și biserica. Descoperirile monetare (sec. XI–XIII), din centrul Transilvaniei¹³², Banat¹³³ și Crișana pot fi puse pe seama raporturilor comerciale cu negustori veniți din Europa Centrală și Vestică, probabil cu țintă și asupra valorificării sării transilvănene¹³⁴. Între primele transporturi ale perioadei arpadiene se numără donațiile regale de sare îndreptate către abația de la Bakonybél (1086, 1092, 1130)¹³⁵. Un document emis de Béla II la 3 septembrie 1138 (Székesfehérvár) menționează trei transporturi anuale (cu câte două ambarcațiuni) pe Mureș îndreptate către *forum Sumbuth*

124 Este vorba despre documentul nedatat din timpul cămărașului Jakab Tornallay (a ocupat funcția cu sincope între anii 1518–1526) care menționează numele debitorilor salinei turdene (Simon 2010, p. 144).

125 Un studiu complet al perioadei 1532/1533–1537 legat de producția în tone, cheltuielile, vânzarea, cantitățile de sare extrase, evoluția veniturilor, a fost întocmit cu mai bine de un deceniu în urmă de reputatul istoric maghiar Draskóczy István (Draskóczy 2008, pp. 80–85).

126 Simon 2010, p. 145.

127 Draskóczy 2008, p. 35.

128 Draskóczy 2008, p. 31, n. 3.

129 Doboși 1951, p. 165; Draskóczy 2008, p. 41.

130 Iambor 1982, p. 75.

131 Simon 2006, p. 92; DIR-C 1951, veac. XI–XIII, vol. I, doc. 103, 137, p. 192.

132 Pap, Blăjan 1995, p. 489, pl. I–III.

133 Cele de la Cenadul German (cu monede venețiene din timpul dogilor Dandolo și Tiepolo) (Sabău 1958, p. 287) și Sâmbăteni.

134 Keve 2014, pp. 54–55.

135 Romhányi 2018, pp. 186, 207, fig. 7.1.

[Sîmbăteni]¹³⁶, numele familiilor care furnizau sarea din părțile Ultrasilvaniei și ale căraușilor (*allatores salis*)¹³⁷. Dania nu face referiri la ocnele de proveniență a celor 24.000 de bolovani de sare și greutatea lor (12 bucăți de *sal aquaticus* = 1 *zuan*)¹³⁸. Luând în considerare bogatele zăcăminte exploatabile, dar și distanța relativ apropiată față de importanta și ieftina arteră de transport, râul Mureș, ne hazardăm să considerăm Turda cel mai important furnizor. Ulterior, sarea transilvăneană era descărcată în porturile timpurii de la Frumușeni (abația Bizere, 1183)¹³⁹, Hodos (1177)¹⁴⁰, Pîncota (magh., Pankotha, 1177–1203)¹⁴¹, Igrîș (magh., Egres, 1179)¹⁴², capitlul bisericii de la Arad (Esteurerd, 1177)¹⁴³, Cenad (Morisena 1030; magh., Csanád,)¹⁴⁴, Szöreg (Ungaria, 1192) și Szeged (Ungaria, 1183). Din portul Szeged, transbordată pe caravanele de căruțe, sau continuându-și călătoria pe Tisa, blocurile de sare ajungeau în nord-vestul Ungariei la abația Sfântul Martin din Pannonhalma¹⁴⁵ [1137 (?), 1211]¹⁴⁶, în sud-estul Slovaciei (la episcopia din Nyitra, 1183)¹⁴⁷, spre Slankamen (Serbia) și chiar Croația¹⁴⁸. Ca urmare a privilegiilor acordate de Andrei II (1205–1235), în scopul facilitării tranzacțiilor comerciale, erau înființate noi porturi și puncte de vamă, la Alba Iulia, Vințul de Jos (magh., Alvincz; ger., Wintz, 1219)¹⁴⁹, Chelmac (magh., Eperies, 1219)¹⁵⁰,

136 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 4, pp. 2–3, 356.

137 Oamenii mănăstirii Dömös (Ungaria), originari din Sahtu, actuala localitate Șeitin (jud. Arad).

138 Pentru măsuri de greutate a sării, a prețurilor practicate și a transportului, vezi Romhányi 2018, pp. 191–196.

139 Țeicu 2007, pp. 55–56; Mărginean 2018, p. 200 (nr. tab. 9).

140 Țeicu 2007, p. 69.

141 Suci 1967, vol. II, p. 44; Rusu *et al.* 2000, p. 204.

142 Întemeiată de Béla III în 1179, cu ajutorul călugărilor veniți din Pontigny (Franța), din 1230 abația cisterciană avea dreptul la trei drumuri dus-întors cu 6 luntre pentru transportul sării pe Mureș fără să plătească vamă (DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 200, pp. 241–242; Țeicu 2007, pp. 70–71).

143 Iambor 1982, p. 78, n. 14.

144 Fosta reședință feudală a lui Ahtum (Țeicu 2007, pp. 60–62). Conform relatării atribuite lui Ioan de Lyon, între 1184–1185, episcopul locului realizase din valorificarea sării 2.000 de mărci de argint (Iambor 1982, p. 76).

145 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 79, p. 152.

146 Romhányi 2018, p. 188.

147 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 15, p. 9.

148 Kovách 1980, p. 199.

149 Ferenczi 1996, p. 171. În august 1289 erau reinnoite privilegiile acordate de Andrei II, astfel două treimi din vama ambarcațiunilor cu sare la Vințul de Jos reveneau așezământului religios, iar o treime revenea voievodului (DIR-C 1952, veac XIII, vol. II, doc. 349, pp. 309–310).

150 Țeicu 2007, pp. 65–66; Mărginean 2018, p. 200 (nr. tab. 6).

Bulci (Bulch, 1225)¹⁵¹ și Isou (magh., Izsó, 1233)¹⁵². La 1217, plutașii de pe Mureș erau obligați să aprovizioneze anual mănăstirea din Zagreb cu sare în valoare de 50 de mărci de la Szeged¹⁵³. La valoarea traficului se referă bula papală (15 mai 1218) emisă de Honoriu III (1216–1227), care confirma donația reginei Yolanda de Courtney (în sumă de 8.000 de mărci de argint) făcută peregrinilor care treceau prin Ungaria (bani proveniți din vehicularea sării transilvănene pe Mureș)¹⁵⁴. Influențat de prima soție Gertrud de Andechs¹⁵⁵, în 1211 Andrei II îi așeza pe cavalerii teutoni în *Țara Bârsei* (ger., Wurzenland)¹⁵⁶. În *bula de aur* din 1222 regele Ungariei le îngăduia *zișilor frați să țină liber pe râul Olt șase nave și pe râul Mureș alte șase care să ducă sare prin tot regatul nostru la mers în jos, iar la venit în sus să aducă alte lucruri*¹⁵⁷. Tot atunci erau impuse măsuri prohibitive evreilor pentru comercializarea și transportul sării pe Mureș înspre Lipova (magh., Lyppa/ Lippa)¹⁵⁸ și Cenad¹⁵⁹. În *bula de aur* din 1231¹⁶⁰ acestea erau întărite din nou. De asemenea, prevederile, care interziceau evreilor, sarazinilor și ismaeliților să administreze ocne de sare, erau reiterate în acordul din pădurea Bereg (septembrie 1233)¹⁶¹. Cantitățile de sare, primite de așezăminte ca donație, în urma acordului, au crescut de peste 5 ori¹⁶².

151 Documentele vremii o amintesc din 1225 (Țeicu 2007, pp. 56–58; Mărginean 2018, p. 199, nr. tab. 5).

152 Țeicu 2007, p. 72.

153 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 103, pp. 162–163; Iambor 1982, pp. 75–76.

154 Kovách 1980, p. 196.

155 Sora lui Berthold de Andechs, duce de Merania și voievod al Transilvaniei în anul 1212 (Nägler 1981, p. 189).

156 Primind privilegiu economic, drept de negoț și de exploatare a sării, ordinul religios catolic german avea ca obiectiv principal stoparea incursiunilor cumanilor dinspre Muntenia și chiar extinderea regatului. Neînțelegerile cu puterea centrală au dus la alungarea cavalerilor, implicit la slăbirea apărării în sud-estul Transilvaniei în timpul invaziei mongole din 1241 (DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 77, pp. 150–151; Nægler 1981, pp. 188–189, 192–193).

157 Exploatau ocnele și primeau scutiri de vamă pentru cele 12 *nave* proprii care transportau sarea (DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 130, pp. 182–183).

158 Mărginean 2018, p. 200, nr. tab. 12.

159 Glück 1997, p. 97.

160 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 210, p. 250.

161 Reglementările stipulau că bolovanii (*kösó*) urmau să fie depozitați la sediul bisericilor, apoi preluați între 27 august–8 septembrie/6–21 decembrie de slujbașii regali cu monete de calitate, *bani buni de Friesach sau din argint curățit în foc până la a zecea parte*. Erau fixate prețuri diferențiate pentru sarea de apă [1 tyminus (10.000 de bolovani) = 8 mărci] și sarea terestră (100 pietre = 1 marcă)], unele așezăminte își puteau opri diverse cantități pentru folosul propriu (DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 223, pp. 265–269; Iambor 1982, p. 78, n. 14).

162 Romhányi 2018, pp. 198–199, tab. 7/ 1–2.

Vămuirea sării de apă (*sal aquaticus*) se făcea, în funcție de capacitățile de transport ale ambarcațiunilor; celor mari (*carina*), la Vințul de Jos (în 1235 ?), li se lua vamă o jumătate de marcă, iar celor de dimensiuni mijlocii și mici, un fertun ($1/4$ dintr-o marcă)¹⁶³. După invazia din 1241, era reorganizată circulația pe Mureș și redeschise vechile ocne de sare transilvănene¹⁶⁴. Din 1248 voievodul Aba Ladislau îngăduia oaspeților germani din Alvintz [Vințul de Jos] și Borberek (Vurpăr, ger., Burgh-berg) dreptul de a deține mai multe categorii de ambarcațiuni, pentru nava *kerep* trebuiau să plătească un fertun, pentru cele numite *olch* jumătate de fertun, iar pentru *navicule*, trei pondere¹⁶⁵. Legat de dimensiunile și forma *navelor* care circulau pe Mureș, informațiile erau până nu demult insuficiente. Din fericire, în anul 2008, în timpul campaniei arheologice de la Frumușeni [Bizere], a fost scoasă la lumină o barcă din stejar lungă de 12 metri și lată de 1,5 metri¹⁶⁶. Nave circulau și pe Olt, cele ale teutonilor, iar din 1247 ale ioaniștilor¹⁶⁷: aprovizionau cu sare voievodatele sud-carpătice, vasale Ungariei, dar și părți ale Bulgariei și Greciei¹⁶⁸. La 1331, în socotelile de dijme ale capitlului Transilvaniei, sunt amintiți plutașii de la Oarda, portul aflându-se pe malul stâng al râului. Distribuția sării turdene pe Mureș era asigurată printr-un slujbaș aflat la cămara filială de la Vurpăr (magh., Borberek)¹⁶⁹. Ocupațiile cărăușiei și plutăritului au influențat meșteșugurile, fierăritul și dulgheria, materiile prime folosite erau fierul și lemnul. Fier prelucrat se găsea din secolul al XV-lea la Rimetea [Torockó], știm totodată că pentru lemn Vladislav II plătea (în 1498) 100 de florini din cămara de la Turda: pentru cel defrișat în pădurile episcopiei Transilvaniei¹⁷⁰. Chiar și așa, pentru a fi valorificată și a produce venituri, sarea trebuia să fie transportată cu costuri cât mai reduse, pe Arieș¹⁷¹ mai puțin (datorită debitului scăzut), ci mai ales pe râul Mureș. Înaintea voiajelor albia Mureșului era curățată de trunchiurile de arbori și de vechile plute înămolite. Operațiunile de distribuție a sării, inclusiv de transbordare a sării erau supravegheate de un reprezentant al cămărașului din Turda care se afla la Decea (magh., Marosdécse); traseul luntrilor (harta 2)¹⁷²

163 O parte din banii adunați erau dăruți de Andrei II bisericii din Alba Iulia (DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 242, p. 289).

164 Domeniul personal aflat în nordul/ nord-estul Transilvaniei, pe văile Someșului Mare și ale Șieului, includea localități cu importante zăcăminte de sare (Sălăgean 2003, pp. 88–89).

165 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 289, pp. 334–335.

166 Rusu, Toda 2015, pp. 139–149.

167 Căroră Béla IV le concedase Țara Severinului și dreptul de a extrage sare, din orice ocna a Transilvaniei.

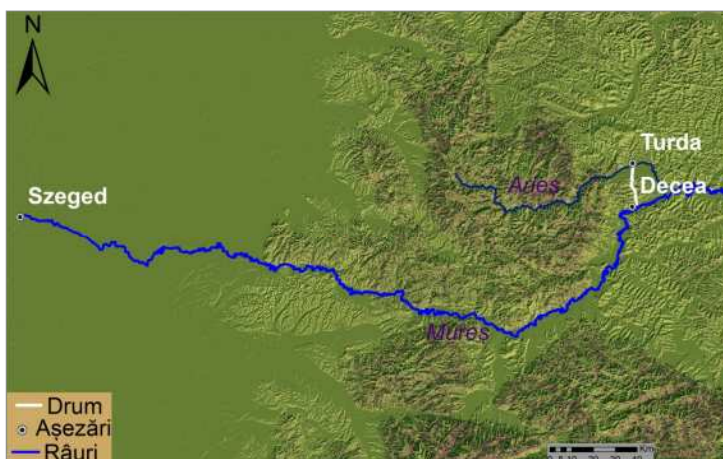
168 Ilieș 1956, p. 156.

169 Doboși 1951, p. 134, n. 1.

170 Doboși 1951, p. 145, n. 2.

171 CS 1968, vol. I, p. 290, nr. 76.

172 Harta a fost realizată de prof. Vasile Viorel Pop (Colegiul Național George Coșbuc din Cluj-Napoca), îi mulțumesc pe această cale.

Harta 2. Traseul sării de la Turda la Szeged

era identic cu cel din perioada arpadiană¹⁷³. În acest scop celeriștii (*cellerek*)¹⁷⁴ din Turda încheiaseră o învoială cu regele pentru a duce un tumen de sare de apă (luntre) la Szeged cu 42 florini (din care li se scădeau 8 florini, plata transportului până la Decea)¹⁷⁵. Sarea era preluată la Vadul Arieșului¹⁷⁶, dar mai ales Decea, luntrile mari și mijlociile celeriștilor încărcau până la 2 tumeni de sare mică¹⁷⁷. Comiții cămării speculau prețurile de transport în funcție de proprietarul sării, dacă făcea parte din breasla celeriștilor luau de la el 10 dinari/100 de bolovani transportați, iar dacă era străin luau 20/100 de bolovani¹⁷⁸. Cantități substanțiale de sare au fost vândute și transportate prin Decea între anii 1515–1516 și 1520–1522¹⁷⁹. Nu sunt cunoscute costurile de fabricație ale unei luntri de Turda, dar ca o comparație, în anul 1524 pentru scândurile necesare realizării unei astfel de ambarcațiuni, care făcea legătura între malurile Mureșului la Ciugud, locuitorilor din Țelna li s-au plătit 1 florin¹⁸⁰. La 5 ianuarie 1532 Szapolyai

173 Draskóczy 2008, p. 33.

174 Meșteri, proprietari de ambarcațiuni, dar și luntrași, amintiți ca participanți la războiul țărănesc din 1514 (Draskóczy 2005, p. 102).

175 Se plătea vamă de-a lungul traseului, la Cenad 50 de bucăți de sare de fiecare luntre. Ambarcațiunile trebuiau lăsate de gratis comiților cămării în punctele de descărcare a sării (CS 1968, vol. I, p. 272; Draskóczy 2005, p. 105, n. 85).

176 CS 1968, vol. I, p. 288, nr. 78.

177 Când transportau sarea regelui, de la Decea porneau spre Szeged vreo sută de luntri. Cu bărcile mici, *Koczy*, de la Decea, își transporta fiecare sarea pentru sine, probabil cea destinată consumului propriu (CS 1968, vol. I, p. 270).

178 Este vorba despre sarea transportată în regie proprie (CS 1968, vol. I, pp. 272, 279).

179 Draskóczy 2005, p. 104.

180 Prodan 1968, vol. II, p. 60.

János (1526–1540) întărea privilegiile celeriștilor turdeni¹⁸¹, *sarea de apă* [*hajó-só*] cântărea 51/2 libre ungare¹⁸².

Nu poate fi exclusă varianta vehiculării sării și pe uscat, în 1221 Andrei II hotăra ca la Vințul de Jos să se dea vamă bisericii din Esztergom un bolovan de sare de fiecare un car încărcat¹⁸³. Transportul *sării de uscat* cădea în sarcina căruțașilor regali din Turda, scutiți de taxe în 1475¹⁸⁴; beneficiau de vechile privilegii până în 1516¹⁸⁵. Căruși cu boi și cai transportau de la ocne la Mureș doar *sare de apă* (un *tumen* de sare cu 2 florini). La Decea, cărușii duceau o 100 de bucăți de sare cu 8 dinari, iar 10.000 de bucăți de sare cu 8 florini¹⁸⁶. Cărușii soseau la Turda și din alte părți ale Transilvaniei, în 1517 celor patru căruțe deplasate de pe domeniul Hunedoarei li s-au plătit pentru transport 1 florin și de 20 denari, iar pentru cheltuielile de drum încă 1 florin¹⁸⁷. Odată cu decretul regelui Lajos II (1506–1526), din 17 februarie 1521, se dorea desființarea cămărilor, reformarea condițiilor mineritului și a comerțului cu sare¹⁸⁸. Planurile nu s-au concretizat, dar a fost impulsionată ocupația cărușiei cu sare din Turda și împrejurimi spre Partium și Ungaria, fiscul rămânând cu monopolul sării pe Mureș¹⁸⁹. În 1528, căruțașii duceau sarea de luntre de la ocne la Vadul Arieșului¹⁹⁰, un supraveghetor (*judecătorul malurilor*)¹⁹¹, verifica bonul contabil¹⁹² primit la ocnă, sarea găsită în plus era confiscată¹⁹³. Am arătat că existau pe uscat transporturi ale sării dinspre/ înspre sudul Transilvaniei: ne întrebăm care a fost situația transporturilor efectuate către nordul Transilvaniei, deoarece căruțele particularilor se îndreptau și spre Ungaria¹⁹⁴. De pe Valea Mureșului, prin Turda, ruta medievală nordică urmărea conectarea cu orașul Cluj¹⁹⁵, de acolo drumurile sării pe uscat se ramificau pe cele două trasee străvechi, prevăzute cu puncte vamale¹⁹⁶.

---

181 Draskóczy 2008, p. 36.

182 Doboși 1951, p. 149.

183 DIR-C 1951, veac XI–XIII, vol. I, doc. 121, p. 178; Iambor 1982, p. 79.

184 Draskóczy 2005, pp. 101–102.

185 Draskóczy 2005, p. 93.

186 CS 1968, vol. I, pp. 269–270.

187 Prodan 1968, vol. II, p. 48.

188 Draskóczy 2008, p. 32.

189 Wolf 1995, p. 113.

190 CS 1968, vol. I, p. 290, nr. 76.

191 Hans Dernschwam era de părere că funcția trebuie desființată (CS 1968, vol. I, p. 285).

192 Cel inscripționat *Vorweisung* desemna sarea transportată pentru rege (CS 1968, vol. I, p. 289, nr. 24).

193 CS 1968, vol. I, p. 279.

194 CS 1968, vol. I, p. 280.

195 Toda 2015, p. 270.

196 Unul o lua pe prin vest (prin Huedin și Birtin către comitatul Bihar și orașul Nagy-Várad), iar al doilea continua către Porțile Meseșului și Zalău spre comitatul Szatmár și Ungaria interioară (Iambor 1982, pp. 83–85; Iambor 2005, p. 26; Toda 2015, p. 263, harta 2).

Blocurile de sare vehiculate cu căruțele (*curules*) aveau o greutate între 8,6–10,8 kg¹⁹⁷. Considerăm că operațiunile privind valorificarea sării destinate transportului pe uscat nu suportă comparație cu traficul de pe Mureș. Înaintea venirii lui H. Dernschwam la Turda, 100 de bucăți de sare de luntre erau transportați la Decea cu 8 dinari, iar un tyminus cu 8 florini¹⁹⁸. În perioada 1527–1529 *sarea de apă/luntre* [*hajó-só, Schiffszalz*], care era mai mică, era plătită cu 10 dinari/100 bolovani, iar *sarea de căruță* [*kocsi-só, Wagensalz*] cu 20 dinari/100 bolovani, sau chiar mai puțin (anii 1532/1533–1537)¹⁹⁹.

Pe teritoriul orașului Turda, circulația monetară, în perioada arpadiană și post-arpadiană, a fost strâns legată de tranzacțiile cu sare. Monedele și tezaurele scoase la suprafață provin din locuri necunoscute, din zona exploatărilor de sare²⁰⁰ și din *principia* castrului²⁰¹.

Bibliografie

- Băcuet-Crișan 2015 D. Băcuet-Crișan, „When did the first magyar warriors at the Porta Mesesina/ Meses Gate arrive. From hypotheses to archaeological realities”, în *Acta Musei Porolissensis*, XXXVII, Arheologie-Restaurare-Conservare, 2015, pp. 325–336.
- Bărbulescu 1994 M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda, 1994.
- Bărbulescu 2020 M. Bărbulescu, „Castrul legionar de la Potaissa (Turda). 45 de ani de cercetări arheologice”, în *Cercetări Arheologice*, XXVII, 2020, pp. 421–439.
- Bărbulescu *et al.* 2013 M. Bărbulescu, S. Nemeti, F. Fodorean, D. Blaga, D. Matei, M. Pîslaru, Fábian I., I. Nemeti, P. Huszarik, „70. Turda, jud. Cluj (Potaissa), Punct: Dealul Cetății”, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2012, 2013*, pp. 131–133.
- Bicsok 2001 Bicsok Z., „Torda város története és statútuma. Csipkés Elek kézirat 1823-ból”, în *Erdélyi Tudományos Füzetek*, nr. 229, 2001.
- Cernovodeanu 1977 D. Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- Constantinescu *et al.* 1970 M. Constantinescu, H. Daicoviciu, Șt. Pascu, *Istoria României*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1970.
- CS 1968/1970 M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, I. Totoiu/M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu,

197 Draskóczy 2014b, p. 60.

198 CS 1968, vol. I, p. 270.

199 Draskóczy 2008, p. 86.

200 O parte au fost prezentate recent, așa că nu mai revenim cu alte precizări (Socaci, Coatu 2021a, p. 109).

201 Matei 2021, p. 151, n. 1071.

- Călători străini despre Țările Române, vol. I–II, București: Editura Științifică, 1968, 1970.
- Csánky 1913 Csánky D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V. köt., Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1913.
- Curta 2002 Fl. Curta, Transilvania în jurul anului 1000, în *Ephemeris Napocensis*, XII, 2002, pp. 267–288.
- Deac 2003 D. Deac, *Turda. Orașul care nu vrea să moară*, Turda: Editura JAC, 2003.
- DIR-C I. Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, B. Cîmpina, E. Stănescu, D. Prodan, M. Roller (red. responsabil), *Documente privind istoria României. C. Transilvania, veac. XI–XIII*, vol. I–II, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951–1952; *veac. XIV*, vol. I–IV, București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952–1955.
- Doboși 1951 Al. Doboși, „Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu (secolele XIV–XVI). Situația tăietorilor de sare și răzvrătirile lor contra nedreptății cămărașilor”, în *Studii și Cercetări de Istorie Medie*, II/1, 1951, pp. 125–166.
- Draskóczy 2005 Draskóczy I., „Szempontok az erdélyi sóbányászat 15–16. századi történetéhez”, în eds. Almási T., Draskóczy I., Jancsó É., *Studia professoris–professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*, Budapest, 2005, pp. 83–117.
- Draskóczy 2008 Draskóczy I., „Erdélyi sótermelése az 1530-as években”, în *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica*, tom 13, fasc. 3, 2008, pp. 31–96.
- Draskóczy 2014a Draskóczy I., „A kősó bányászat átalakulása Erdélyben az Árpád-korban”, în eds. A. Bárány A.-Dreska G.-Szovák K., *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*, II. köt., Budapest–Debrecen, 2014, pp. 825–835.
- Draskóczy 2014b Draskóczy I., „Sóbányászat és-kereskedelem Magyarországon a középkorban”, în *Századok*, 57, evf., 4, 2014, pp. 56–67.
- Draskóczy 2018 I. Draskóczy, „Salt Mining and Salt Trade in Medieval Hungary from the mid-Thirteenth Century until the End of the Middle Ages”, în J. Laszlovszky, B. Nagy, P. Szabó, & A. Vadas (Eds.), *The Economy of Medieval Hungary*, Leiden/Boston: Brill, 2018, pp. 205–218.
- Drăganu 1933 N. Drăganu, *Români în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București: Monitorul oficial și imprimeriile statului. Imprimeria națională, 1933.
- DRH-C M. Berza, C. Cihodaru, D. Mioc, F. Pall, Șt. Pascu (red.), Șt. Ștefănescu, *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*, vol. X–XI, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, 1981.
- Ferenczi 1996 Ferenczi I., „Torda váráról”, în Kovács A., Sipos G., Tonk S., *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1996, pp. 158–173.
- Fichtel 1780 J. E. Fichtel, „Beytrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen, Nürnberg”, 1780, în R. Slotta, V. Wollmann, I. Dordea, *Salz und Silber in Siebenbürgen*, Bochum: Einleitende Aufsätze, Gutachten, Reiseberichte und Katalog der Exponate, 1999, pp. 253–269.

- Fridvaldsky 1767 J. Fridvaldsky, *Mineralogia Magni Principatus Transilvaniae seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia, lapides, & aquae*, Claudiopoli, 1767.
- Gáll 2000 Gáll E., „Rituri și ritualuri funerare ale descălecătorilor maghiari, din secolul X, în Bazinul Transilvaniei”, în *Acta Siculica*, 2000 (2001), 1, pp. 169–214.
- Gáll 2001 Gáll E., „Sistemul cronologic al mormintelor de secol X din bazinul transilvanian”, în *Apulum*, XXXVIII/2, Istorie-Muzeologie-Restaurare-Conservare, 2001, pp. 1–15.
- Gáll 2013 Gáll E., *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. Századi temetői, szórvány és kincsleletei*, I–II, Szeged, 2013.
- Glück 1997 E. Glück, „Contribuții cu privire la populația evreiască a Banatului în secolele X–XVIII (până în 1779)”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XV, 1997, pp. 97–110.
- Groza 2016 H. Groza, „Cercetări inedite la Casa Cămării de Sare din Turda”, în *Cultura Medieșană*, V, 2016, pp. 30–37.
- Groza 2018 H. Groza, „Casa Cămării de sare de la Turda. Etape de edificare”, în *Actae Terrae Fogarasiensis*, VII, 2018, pp. 94–110.
- Groza 2019 H. D. Groza, „Descoperiri arheologice la Turda. Punctul Valea Sărată”, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu*, XXVI, 2019, pp. 105–116.
- Gündisch 2001 K. Gündisch, „Autonomie de stări și regionalitate în Ardealul medieval”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg*, Sibiu: Editura Hora, 2001, pp. 33–54.
- Halgaș, Vișinescu 2011 N. Halgaș, V. Vișinescu, *Turda-orașul renăscut. O monografie a municipiului*, Turda: Editura Risoprint, 2011.
- Hasan 2018 M. F. Hasan, „Câte ceva despre toponimia și castro-toponimia arpadiană din bazinul transilvănean în secolele XI–XIII. Puncte de vedere privind Uioara de Sus (Județul Alba) și nu numai”, în *Revista Bistriței*, XXXII, 2018, pp. 93–110.
- Horedt, Protase 1972 K. Horedt, D. Protase, „Al doilea mormânt princiar de la Apahida”, în *Acta Musei Napocensis*, 1972, pp. 163–177.
- Iambor 1977 P. Iambor, „În legătură cu localizarea cetății Sînmiclăuș (Turda)”, în *Acta Musei Napocensis*, XIV, 1977, pp. 309–314.
- Iambor 1982 P. Iambor, „Drumuri și vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu”, în *Acta Musei Napocensis*, XIX, 1982, pp. 75–85.
- Iambor 2005 P. Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX–XIII)*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2005.
- Ilieș 1956 A. Ilieș, „Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în veacul al XVIII-lea”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, I, 1956, pp. 155–197.
- Keve 2014 Keve L., *Friesach denars in the Mureș District Museum's collection. Coinage and commerce in Southeast Europe*, VI, Sibiu: Brukenthal National Museum's Publishing House, 2014.
- Kováč 1980 G. Kováč, „Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X–XIII-lea”, în *Ziridava*, XII, 1980, pp. 193–200.

- Kovács 2014 Kovács A., „Comiții comitatelor transilvănene în Evul Mediu”, în *Banatica*, 24/II, 2014, pp. 109–127.
- Madgearu 2001 Al. Madgearu, „Salt trade and warfare in early medieval Transylvania”, în *Ephemeris Napocensis*, 11, 2001 (2003), pp. 271–283.
- Matei 2021 D. Matei, *Castrele Daciei după părăsirea lor de către armata romană*, Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2021.
- Mărginean 2018 F. Mărginean, „Contributions to the Medieval Ecclesiastic Geography of Arad County. State of Research”, în *Ziridava*, 32, 2018, pp. 195–219.
- Mera, Mera 2010 O. Mera, D. T. Mera, *Salina Veche Turda-A régi tordai sóbánya*, Turda, 2010.
- Mera et al. 2010 O. Mera, T. Ștefănie, V. Vișinescu, *Cetatea din muntele de sare*, Turda, 2010.
- Motogna 1943 V. Motogna, „Ocele de sare din Transilvania și istoria medievală a Românilor”, în *Studii și Cercetări Istorice*, vol. XVIII, 1943, pp. 136–144.
- Mureșan 1957 C. Mureșan, *Ioan de Hunedoara și vremea sa*, București: Editura Tineretului, 1957.
- Mureșan 1968 C. Mureșan, *Monumente istorice din Turda*, București: Editura Meridiane, 1968.
- Nägler 1981 Th. Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București: Editura Kriterion, 1981.
- Neagu 2012 R. M. Neagu, „Studenți din Turda la marile universități europene în evul mediu și epoca premodernă”, în *Apulum*, XLIX, series Historia & Patrimonium, 2012, pp. 157–172.
- Niedermaier 1977 P. Niedermaier, „Turda. Dezvoltarea urbanistică a unui centru minier pînă în secolul al XVII-lea”, în *Acta Musei Napocensis*, XIV, 1977, pp. 315–336.
- Orbán 1889 Orbán B., *Torda város és környéke*, Budapest, 1889.
- Pap, Blăjan 1995 F. Pap, M. Blăjan 1995, „Tezaurul monetar de la Bărăbanț, jud. Alba (sec. XI–XII)”, în *Acta Musei Napocensis*, 32/1, Preistorie-Istorie Veche-Arheologie, 1995, pp. 489–496.
- Pascu 1972 Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj: Editura Dacia, 1972.
- Petrovics 2013 I. Petrovics, „King Matthias and the Towns of the Realm”, în *Analele Banatului (S.N.)*, XXI, 2013, pp. 283–294.
- Prodan 1968 D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968.
- Pupeză et al. 2016 L.P. Pupeză, Nagy Sz., Piroška E., C. A. Roman, Péter Sz. S., Ferenczi M., Fl. Grec, Gyurka O., Kóczá R. R., Keresztes T., Bedő E., Kövecsi Á., Fülöp R., Barabás D., Fl. Gheorghiușă, „43, Luna, com. Luna, jud. Cluj. Punct: Nod Ruetier”, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, 2016, pp. 85–87.
- Rády 2009 Rády M., „The Gesta Hungarorum of Anonymus, the Anonymus Notary of King Béla: A Translation Martin Rady”, în *The Slavonic and East European Review*, vol. 87, no. 4, 2009, pp. 681–727.
- Rădulescu, Dimitrescu 1966 D. Rădulescu, R. Dimitrescu, *Mineralogia topografică a României*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

- RepCluj 1992 I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca: Muzeul de Istorie al Transilvaniei. Biblioteca Musei Napocensis, 1992.
- Romhányi 2018 B. F. Romhányi, „Salt Mining and Trade in Hungary before the Mongol Invasion”, în J. Laszlovszky, B. Nagy, P. Szabó, & A. Vadas (Eds.), *The Economy of Medieval Hungary*, Leiden/Boston: Brill, 2018, pp. 182–204.
- Rusu, Toda 2014 A. A. Rusu, O. Toda, „Archaeological Evidence for Historical Navigation on the Mureș (Maros) River. Enquiries Based on a Medieval Boat Imprint from Bizere Abbey (Romania)”, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 65, issue 1, 2014, pp. 139–154.
- Rusu et al. 2000 A. A. Rusu (coord.), N. Sabău, I. Burnichioiu, I. V. Leb, M. Makó Lupescu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000.
- Rüsz-Fogarasi 1997 Rüsz Fogarasi E., „Relațiile așezărilor urbane din Transilvania cu puterea centrală”, în *Acta Musei Napocensis*, 34/II, Istorie, 1997 (1998), pp. 37–50.
- Rüsz-Fogarasi 2003 Rüsz Fogarasi E., *Privilegiile și îndatoririle orașelor din Transilvania voievodală*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003.
- Sabău 1958 I. Sabău, „Circulația monetară în Transilvania secolelor XI-XIII, în lumina izvoarelor numismatice”, în *Studii și Cercetări de Numismatică*, nr. II, București, 1958, pp. 269–301.
- Sălăgean 2002-2003 T. Sălăgean, „Terra Ultrasilvana. Structuri teritoriale și realități politice în nordul Transilvaniei în secolele IX–XI”, în *Acta Musei Napocensis*, 39–40/II, Istorie, 2002–2003 (2005), pp. 63–82.
- Sălăgean 2003 T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvania. Institutul Cultural Român, 2003.
- Simon 2006 Simon Zs., „Mineritul de sare în evul mediu în Transilvania și Maramureș”, în ed. V. Cavruc, A. Chiricescu, *Sarea, timpul și omul. Catalog de expoziție*, 2006, pp. 92–96.
- Simon 2010 Simon Zs., „Verzeichnis der Schuldner der Thorenburger Salzkammer aus den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts”, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 33 (2010), heft 2, pp. 141–160.
- Slotta, Wollmann 1999 R. Slotta, V. Wollmann, „Denkmale des Bergbaus”, în R. Slotta, V. Wollmann, I. Dordea, *Silber und Salz in Siebenbürgen*, Bd. 1, Bochum, 1999, pp. 109–153.
- Socaci, Coatu 2021a A. Socaci, C. M. Coatu, „Contribuții la repertoriul arheologic și istoria orașului Turda”, în *Apulum*, LVIII, series Archaeologica et Anthropologica, 2021, pp. 97–120.
- Socaci, Coatu 2021b A. Socaci, C. M. Coatu, „Contribuții la repertoriul arheologic al localității Mihai Viteazu (Aranyosszentmihály). Situl din punctul Canton Drum/Saj-kut (comuna Mihai Viteazu, județul Cluj)”, în *Sargetia*, XII (XLVIII), S.N., 2021, pp. 93–114.
- Suciu 1967 C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I–II, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.

- Szabó 1980 Szabó M., „Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI–XVIII. Században”, în Csetri E., Jáko Zs., Sipos G., Tónk S., *Művelődéstörténeti Tanulmányok*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1980, pp. 152–168.
- Tătar 2016 O. Tătar, „Ar fi fost mai bine dacă stăteam deoparte”. Raportul lui Hans Dernschwam din 1528 către Casa Fugger sau despre eșecul unui proiect vizând Transilvania”, în *Terra Sebus*, 8, 2016, pp. 227–237.
- Teutsch, Firnhaber 1857 G. D. Teutsch, Fr. Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens-Erster Theil, Enthaltend Urkunden und Regesten bis zum Ausgang des Arpadischen Mannsstammes (1301). Aus den Sammlungen des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Wien, 1857.
- Téglás 1910 Téglás I., „Romok és leletek a tordai tündér-hegyen”, în *Archaeologiai Értesítő. U.F.*, XXX. köt., 1910, pp. 123–130.
- Toda 2015 O. Toda, „Căi de comunicație nord-transilvănene și direcțiile de trafic ale Clujului medieval”, în *Analele Banatului*, 23, 2015, pp. 253–275.
- Tonciulescu 1996 P. L. Tonciulescu, *Cronica notarului Anonymus. Faptele ungarilor (traducere de pe fotocopia originalului de la Viena)*, București, 1996.
- Țeicu 2007 D. Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Timișoara, 2007.
- Țiplic 2007 I. M. Țiplic, *Die Grenzverteidigung Siebenbürgens im Mittelalter (10.-14. Jahrhundert)*, Heidelberg, 2007.
- Viski 1911 Viski J., *A tordai sóstovak. Földrajzi közlemények*, Budapest, 1911.
- Weisz 2008 Weisz A., „Biserica romano-catolică din Turda Veche. Etapa gotică”, în *Ars Transsilvaniae*, XVIII, 2008, pp. 75–108.
- Weisz 2013 Weisz A., „Biserica reformată din Turda Nouă”, în *Ars Transsilvaniae*, XXIII, 2013, pp. 211–242.
- Weisz 2017 Weisz B., „Az erdélyi sókamarák ispánjai a 14. század végéig”, în *Erdélyi Múzeum-Egyesület*, 2017, pp. 241–246.
- Wenzel 1880 Wenzel G., *Magyarország bányászatának kritikai története*, Budapest: A Magyar Tudomány Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1880.
- Wolf 1995 R. Wolf, „Comerțul cu sare al Transilvaniei în secolele XVI–XVII”, în *Acta Musei Napocensis*, 32/II, Istorie, 1995 (1996), pp. 109–130.
- Wollmann 1996 V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană. Der Erzbergbau, die Salzgewinnung und die Steinbrüche in römischen Dakien*, Cluj-Napoca/Klausenburg, 1996.

Dinastia culturală a moisiilienilor

– scurte note biografice –

Lavinia MOLDOVAN

Școala Doctorală Istorie. Civilizație. Cultură,
U.B.B. Cluj-Napoca
lavi77pm@gmail.com

Argument

Prin contactul cu lumea occidentală, în spațiul românesc al secolelor XIX–XX se consolidează tendința căutării strămoșului fondator al familiilor ilustre din diverse regiuni ale țării, întocmindu-se numeroase monografii de familie, arhondologii și arbori genealogici. Un astfel de proiect, axat pe genealogia familiei Moșil din Năsăud, găsim și în însemnările cu caracter memorialistic lăsate de Iuliu Moșil (1859–1947) posterității. Dincolo de motivele întocmirii a ceea ce el numește schiță cu caracter genealogic, care atestă o puternică conștiință de grup, dar care poate servi, conform opiniei istoricului Filip-Lucian Iorga, *acumulării de capital simbolic, oferind un „surplus de prestigiu”*, însemnările lui Moșil vorbesc despre prestigioasa familie ce numără membri ai Academiei Române, care, prin munca lor, au lăsat o impresionantă moștenire culturală și științifică României.

Cuvinte cheie

Genealogie, cultură, academicieni, Iuliu Moșil, intelectual, biografie, jurnal.

The Moșilians's Cultural Dynasty

– short biographical notes –

Abstract

Through the contact with the Western world, in the Romanian space of the 19th–20th centuries, the trend of finding the founding ancestor of illustrious families from various regions of the country was strengthened, drawing up numerous family monographs, archondologies and genealogical trees. Such a project, focused on the genealogy of the Moșil family from Năsăud, can also be found in the memoiristic notes left by Iuliu Moșil (1859–1947) for posterity. Beyond the reasons for the compilation of what he calls genealogical sketch, that attests to a strong group consciousness, but which can serve, according to the opinion of the historian Filip-Lucian Iorga, *the accumulation of symbolic capital, offering a “surplus of prestige”*, Moșil's notes talk about the prestigious family

that includes members of the Romanian Academy, who, through their work, have left an impressive cultural and scientific heritage to Romania.

Keywords

Genealogy, culture, academics, Iuliu Moșil, intellectual, biography, diary.

Pentru istoricii care folosesc scrisori și jurnale în proiectele lor, plăcerea de a citi scrieri cu caracter personal se justifică cel puțin printr-un motiv specific: însemnările memorialistice sunt căi extrem de valoroase înspre trecut. Parcurgerea lor poate fi uneori provocatoare, alteori sursă de inspirație pentru cel hotărât să le străbată. Este ușor să te obișnuiești să trăiești „în interiorul” lumii create de scriitura oamenilor care au fost pentru că majoritatea textelor personale, prin stilul lor narativ, au calitatea de a fi deschise, sincere, într-un contrast evident cu limbajul conceptualizat al documentelor „oficiale”. Diariștii sunt dispuși să-și ia condeiul pentru a scrie despre evenimentele parcurse și, inevitabil, despre relațiile lor cu ceilalți. Iar unele dintre cele mai importante relații sunt cele cu membrii familiei. Este și cazul lui Iuliu Moșil (1859–1947), dascăl, publicist și om de cultură născut care a lăsat posterității un volum impresionant de scrieri personale. Printre ele se numără și paginile care s-au dorit a fi o biografie a familiei Moșil — una a cărei membri și-au pus amprenta asupra timpului lor. Poetul Lucian Valea folosea, atunci când vorbea despre cei din rândul moșilienilor, expresia de *dinastie culturală*, pentru a defini un neam al cărui descendenți și-au plămădit renumele în jurul unui sistem de valori clădit în jurul a trei mari piloni: învățământul, cultura și știința.

Urmași ai vicarului foraneu al Rodnei, Grigore Moșil (1812–1891), personalitate prolifică a timpului său, moșilienii se vor remarca în diverse domenii, marcând semnificativ evoluția culturală a României Mari: publicistică, istorie, drept, filologie, etc. Asupra lor se va opri Iuliu Moșil, căutând o descendență posibilă a membrilor familiei sale, încercând să o certifice documentar¹, accesând o memorie care legitimează și individualizează familia Moșil.

Genealogia unei familii face legătura între trecut și prezent, încercând să transmită un patrimoniu identitar și memorial descendenților viitori, afirmă istoricul Filip-Lucian Iorga în articolul „Mitologii genealogice, mitologii politice: definire, teritoriu,

---

1 După cum reiese din corespondența purtată cu preotul Ioan Bilea din Sighet-Maramureș, Moșil îi solicită acestuia să caute în arhiva locului documente referitoare la originea familiei Moșil pe care le va utiliza în preambulul proiectului său. Lecturând scrierile sale observăm că, acolo unde nu are suficiente documente, nu insistă sau face referiri vagi la adresa celor în cauză.

exemplificări”, citându-l pe Dubois: *nimic nu este mai prezent în conștiința oamenilor decât originile*². Evocarea nașterii unei familii, continuă Filip-Lucian Iorga în articolul menționat, *citarea strămoșilor legendari sau iluștri și a faptelor excepționale ale acestora facilitează construirea unei identități familiale și a unui discurs menit să explice rolul, menirea, destinul istoric al respectivei familii; membrii unei familii, descendenții unui strămoș comun se recunosc în mitul genealogic fondator, care le oferă și garanția pereinătății*³. Astfel de pagini evocatoare apar între consistentele pagini de jurnal scris mai bine de o jumătate de veac de Iuliu Moisil, mezinul familiei vicarului. Sunt însemnări cu caracter biografic ce fac parte dintr-un proiect, din păcate, nefinalizat, demarat de Iuliu Moisil după momentul întoarcerii la Năsăud, în anii de pensie. Mărturiile sale, coroborate cu scrierile autobiografice și corespondența purtată pe această temă cu diverse persoane, în încercarea de a descifra originea strămoșului comun, a personajului fondator al neamului moisilienilor, ne așează în fața unui arbore genealogic extrem de generos, cu multiple ramificații, arătând atât importanța și locul de cinste pe care această familie îl ocupă în ierarhia personalităților țării dar și impresionanta moștenire lăsată generațiilor de azi. E o datorie a memoriei în a reveni asupra numelor ilustre care îl compun, în încercarea de a readuce în atenție însemnătatea unui lanț generațional ce a lăsat culturii române o impresionantă moștenire, în care cei de azi și cei de ieri se regăsesc într-o continuitate firească⁴.

Mă voi opri aici doar asupra urmașilor direcți ai vicarului (fii, nepoți și strănepoți), prezentați într-un arbore genealogic privit pe verticală, pe care îl voi creiona în scurte medalioane, așa cum au fost realizate de Iuliu Moisil. Rândurile scrise de Moisil vor fi întregite de opinii ale cercetătorilor și oamenilor de cultură care au avut în vizor această temă, în special Pompei Boca și Onisim Filipoiu. Doi specialiști care, în lucrările lor, subliniază faptul că membrii familiei Moisil s-au remarcat în domeniile în care au activat, fiind distinși cu înalte titluri științifice și academice în țară și în străinătate.

Asupra originii familiei Moisil toate sursele menționează că descendența, potrivit tradiției, este una maramureșeană, familia Moisil fiind originară din localitatea Biserica Albă (Fejéregyháza, astăzi în Ucraina). Tradiția e confirmată, conform însemnărilor lui Constantin G. Moisil și Iuliu Moisil, de documentele emise în secolul al XV-lea⁵. Citând surse precum lucrarea Cavalerului Ioan de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, publicată la Sibiu în două volume, la sfârșitul secolului XIX, și cea a lui Ioan Mihályi de Apșa. *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, de la

---

2 Iorga 2012, p. 147.

3 *Ibidem*, p.148.

4 Mihai 2019, p. 9.

5 Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare ANBN), F.I.M., D.86, *Originea familiei Moisil*, f. 1.

1900, Iuliu Moisil menționează atât diplomele prin care strămoșii săi au fost ridicați la rang de nobili români cât și semnul nobiliar distinctiv acordat cu prilejul înnobilării⁶.

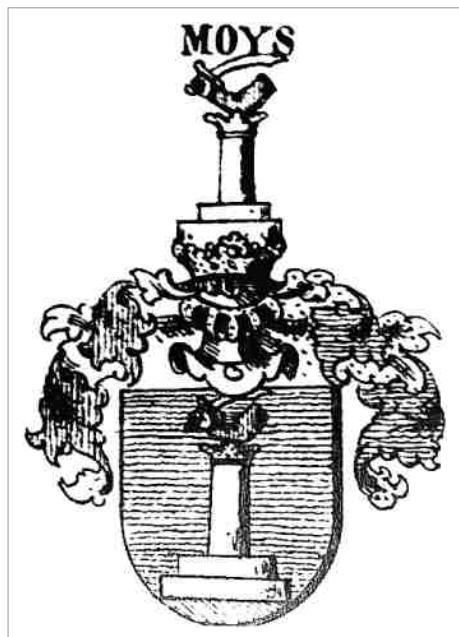

Foto 1. Semnul nobiliar al Familiei Moisil: un scut în câmpul căruia apare o coloană verticală timbrată de brațul unui cavaler medieval cu o sabie în mâna dreaptă (prelucrare proprie)

Sursa: Onisim Filipoiu, *Etapa Heraldică a Familiei Moisil*

Aflăm, astfel, că familia Mois alias Moys de Fejéregyháza (Biserica Albă) este înnobilitată de regele Mathia Corvin în 1471, titlu confirmat în 1548 de principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, iar mai apoi de Leopold I, împăratul Austriei, prin diploma emisă în 21 martie 1702⁷. În jurul anului 1717, familia emigrează în ținuturile de pe Valea Rodnei. Iată ce notează, referitor la acest subiect, Pompei Boca într-un articol tematic, citând monografia comunei Rodna Nouă (Șanț), întocmită de preotul Pamfiliiu Grapini: *După tradiție, originea familiei este din localitatea Moisei (Maramureș), dar cu numele de Mois de Biserica Albă. În acest caz deci determinativul de* [subliniere a autorului] *indică poziția de om liber sau cea de mic nobil, indicând localitatea de origine mai veche... Mențiunea din schița genealogică selectivă „strămoș comun Moys alias Pop de Biserica Albă” (Maramureș), întregește obârșia de mai sus prin elementul Pop, adică urmaș de preot, nume ce nu a fost păstrat după venirea din Maramureș...*

În perioada medievală, strămutarea familiilor dintr-o localitate în alta era condiționată de o mulțime de reglementări... Aceasta fie că e vorba de strămutări de la un

6 ANBN, *Ibidem*, f. 24. Moisil precizează că diplomele nu se află în patrimoniul familie, ele s-au rătăcit în timp — probabil, la fel ca și în alte cazuri, din cauza invaziilor tătarilor.

7 ANBN, *Ibidem*, f. 24–25, Filipoiu Onisim, p. 72.

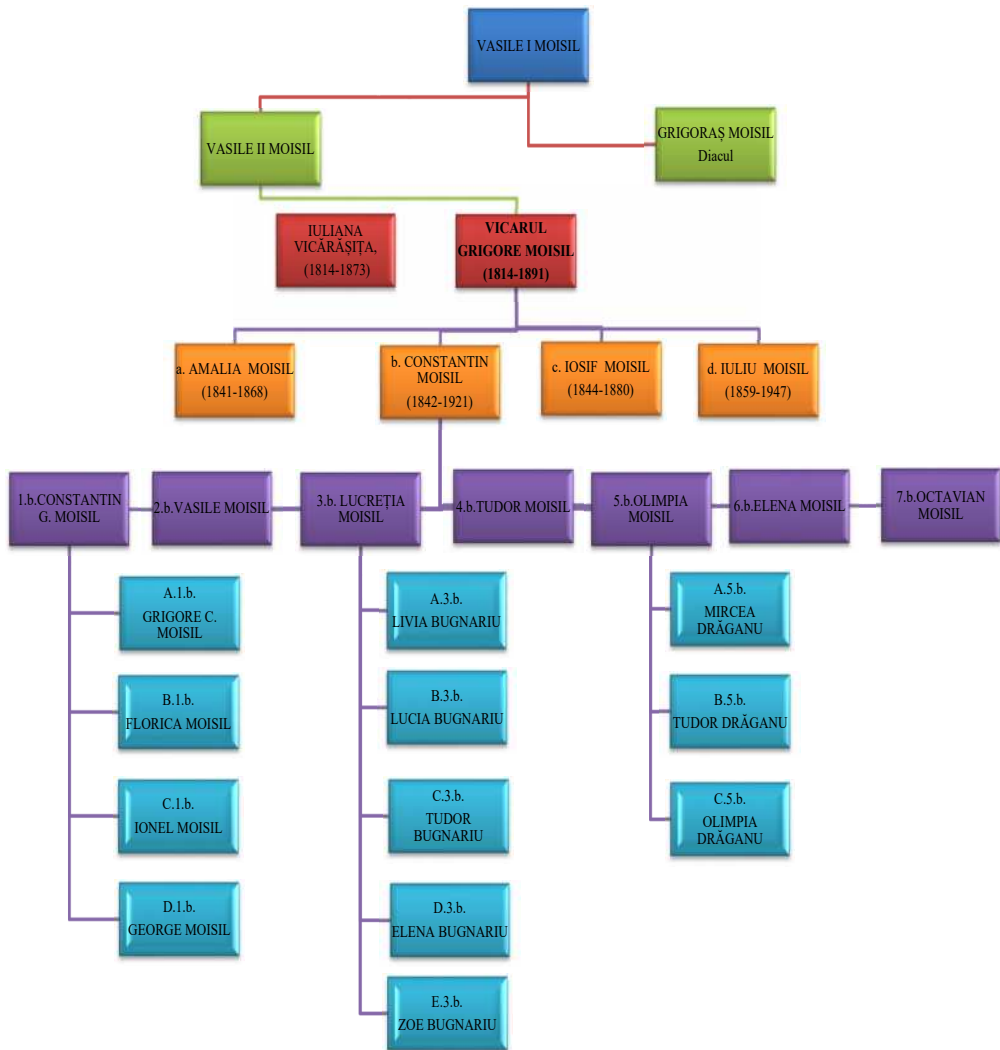

Foto 2. Schița genealogică a familiei Vicarului Grigore Moisi, întocmită de Iuliu Moisi.

Sursa: ANBN, prelucrare proprie

feudal la altul, fie că indică poziția de oameni liberi așa zișilor mici nobili (nemeși)... în așezările de pe Valea Rodnei... străinii puteau pătrunde numai dacă erau români de stare liberă... Diploma lui Matei Corvinul și ale urmașilor săi confirmă aceste drepturi...⁸.

Dacă Pompei Boca situează originea familiei în localitatea Moisei, Onisim Filipoiu, nepotul lui Iuliu Moisi și continuatorul desemnat de Moisi pentru a-i duce munca

8 Boca 1983, pp. 50–51.

mai departe, vorbește despre un scurt răgaz al familiei Moasil în Moisei, înainte de strămutarea în ținuturile Rodnei: *Însă, la un moment dat, de pe meleagurile maramureșene „pe la jumătatea secolului al XVII-lea, din cauza unei serii de ani agricoli răi precum și a unor persecuții religioase, membri familiei Moys de Biserica Albă – după o etapă petrecută în localitatea Moisei – au părăsit Maramureșul împreună cu alți nobili”*⁹.

Există, așadar mai multe opinii referitoare la localitatea de origine a familiei Moasil, însă această divergență nu face subiectul articolului de față.

Cert este faptul că moisilienii ajung în ținuturile rodnene în jurul anului 1717, după ultima invazie tătară, așezându-se inițial în Maieru unde, la 1758, sursele îl menționează pe Doroftei Moasil și fiul acestuia Sîrdie Moasil¹⁰, ultimul fiind cel care, în contextul sistematizării militare a Văii Rodnei ce a cuprins în 1773 și Rodna Nouă (Șanț), se mută aici împreună cu fiul său Vasile.

Cu acest nume, cel al lui Vasile I, bunicul vicarului foraneu al Rodnei, Grigore Moasil, începe schița genealogică a familiei întocmită de Iuliu Moasil în perioada vieții sale. O schiță realizată, conform mărturisirilor și corespondenței păstrate, în urma consultării registrelor parohiale de către nepoții vicarului, George Olaru și Maxim Moasil din Șanț și de către preotul Ioan Bilea din Sighet (la care apelează pentru a obține date păstrate în arhivă cu privire la originea familiei Moasil).

Acestora Iuliu Moasil le adaugă informații culese din sursele bibliografice ale vremii pe care le consultă el însuși sau care îi sunt furnizate de nepotul său, numismatul Constantin G. Moasil.

Vasile I Moasil, născut în Maieru în 1761, conform informațiilor furnizate de Iuliu Moasil, este cel care, grație bunicului său care și-a dorit să își vadă nepotul preot, în urma școlarizării și parcurgerii unui scurt curs de pregătire în domeniu, la Blaj, ajunge să slujească ca preot în Șanț, din 1761 până în 1811 când moare, la vârsta de 50 de ani¹¹. Se va căsători cu preoteasa Palagia (1760–1809)¹² care îi va dăruia doi fii: Vasile care îi va urma tatălui său în calitatea de slujitor al altarului bisericii din Șanț sub numele de Vasile al II-lea și Grigore zis Grigoraș Diacul, născut în 1785, care va fi cantor al bisericii greco-catolice din localitate dar și primul învățător al comunei. Referitor la rudele familiei lui Vasile I, *dacă a mai avut sau nu frați și surori, precum și despre antecesorii săi și a soției sale... nu avem nici o cunoștință*, menționează Iuliu Moasil în însemnările sale¹³.

9 Filipoiu, p. 72.

10 *Ibidem*; Boca, *idem*, pp. 55–56.

11 Citând *Monografia* părintelui Grapini, Pompei Boca inserează, în articolul publicat în nr. 5/1983 al revistei *Plaiuri născăudene...*, următoarea precizare: „Anul nașterii acestui preot nu se poate ști cu siguranță (sic). Ceea ce știm este însă anul când a decedat, adică anul 1811 în șase decembrie, când a murit, fiind de 50 de ani bătrân” cum se precizează în matricola morților. Boca 1983, p. 57.

12 Filipoiu, p. 7.

13 ANBN, F.I.M., D. 187; D. 86, f. 27.

Vasile Moisil al II-lea (1790–1850) s-a născut în Șanț la data de 17 februarie 1790 și a beneficiat de o instruire temeinică, urmând școala la Năsăud pentru ca mai apoi, scutit fiind de sarcini militare datorită originii sale, să urmeze cursurile seminarului teologic de la Blaj. Se va căsători cu Paraschiva Constantin, fiica lui Zaharia Constantin din Ilva Mare, împreună cu care va avea doi băieți și două fete:

- a. *Grigore* (1814–1891)— viitorul vicar foraneu al Rodnei, tatăl lui Iuliu Moisil;
- b. *Măriuca*, zisă Limbliana, căsătorită cu Ionică Pomohaciu; cu toate că Moisil nu vorbește în schița întocmită despre această soră a vicarului, o serie de amănunte apar în însemnările trimise lui de George Olaru din Șanț, Limbliana fiind prima soție a bunicului dinspre mamă a lui G. Olariu. Deși nu este consemnat anul nașterii sau al morții Limblianeii, George Olariu amintește că ea a fost victima unui accident nefericit, pierzându-și viața din cauza „unui cal buiac”¹⁴. După decesul ei, soțul se va recăsători cu văduva Anisia, născută Șotropa, din Maieru, cu care va avea trei fii și o fată — Palagia, căsătorită Anton Olariu (părinții celui aflat în corespondență cu Iuliu Moisil)¹⁵.
- c. *Iacob* (1816–1868) *cel dintâi învățător cu diplomă de specialitate a școlii obștești*¹⁶, arestat în noaptea de 30 spre 31 martie 1849, în contextul evenimentelor revoluției pașoptiste, de către *honvezii rebeli* maghiari alături de Florian Porcius, dascăl în Rodna la aceea vreme, și alți intelectuali ai zonei. După arestul de la Năsăud, vor fi închiși în închisoarea de la Cluj până la data de 18 septembrie 1849, unde se vor îmbolnăvi de tifos. În urma acestei experiențe, Iacob Moisil, dascăl de prestigiu al regiunii, va abandona profesia, dedicându-se exclusiv familiei. A fost căsătorit cu Măriuca dascălița, fiica locotenentului pensionar Gavrița Pop din Feldru și a Iftirei, fiica preotului Ion Hangea din Maieru. Împreună au avut o fată, Iulișca, căsătorită în Maieru.
- d. *Maria* (1818–1881) — căsătorită cu Ilie Domide din Șanț, fost jude primar al comunei, împreună cu care a avut patru copii.

Vicarul foraneu al Rodnei Grigore Moisil (10 ianuarie 1814–3 octombrie 1891) (Foto 3) una dintre personalitățile marcante ale Năsăudului. După studiile efectuate la Școala Trivială din Sângeorz și Norma din Năsăud, în spiritul tradiției își îndreaptă pașii spre Seminarul teologic de la Blaj. După absolvire, din 1841, funcționează ca preot al parohiei din Tiha Bârgăului și catehet la Școala Trivială din Prundu Bârgăului. La data

---

14 Scrisoare trimisă din Șanț, la 27 ianuarie 1941, profesorului Iuliu Moisil de către G. Olariu, p. 3: *Apoi întâmplarea cu Titiana – soția moșului Ioniță cu calul cel buiac e adevărată că de aceea mi povestea și mie când eram copil – decedatul meu moș Ioniță cu multă durere sufletească*— ANBN, F.I.M., D. 187.

15 ANBN, F.I.M., D. 187.

16 Filipoi, p. 14.

de 8 iunie 1859¹⁷ este numit vicar foraneu al Rodnei, stabilindu-se la Năsăud. Este începutul unei neobosite activități dusă nu doar în plan ecleziastic cât și în cel național și educațional: este unul dintre liderii constituirii Districtului Năsăud (1861–1876): *în timpuri de grele încercări pentru Românii năsăudeni* — notează nepotul său Constantin G. Moisil în însemnările păstrate de unchiul său, Iuliu Moisil — *a întreprins, adeseori cu primejdia vieții, călătorii îndelungate la Viena și Budapesta și a condus numeroase delegații ca să protesteze contra nedreptăților... Numele lui figurează în toate actele și scrisorile memorabile, care privesc apărarea și recăștigarea drepturilor grănicerești și întemeierea districtului năsăudean*¹⁸; întemeietor al Gimnaziului Grăniceresc Năsăudean (azi Colegiul Național *George Coșbuc* din Năsăud), înființat în 4 octombrie 1863, pe care îl va conduce în calitate de director până la sfârșitul lunii august a anului 1868, când se retrage din cauza numeroaselor atribuții; a deținut funcția de inspector al școlilor din zona fostului regiment de graniță și a luptat pentru redobândirea fondurilor școlare grănicerești din Districtul Năsăud, al cărui comitet îl va conduce în calitate de președinte; a fost președinte al Reuniunii învățătoarești greco-catolice *Mariana*.

În plan familial, acest om providențial al timpului său se va căsători în 21 ianuarie 1841 cu Iuliana, născută Georghită (1814–1873), fiica învățătorului Constantin Georghită *dela Școala primară – Norma din Năsăud*¹⁹. Din însemnările mezinului Iuliu, știm că mama sa a avut două surori și un frate: Veronica, căsătorită cu Nicolae Cotruș – învățător al Școlii Triviale din Monor; Raveca, căsătorită cu Maftei Neubauer

Foto 3. Gregoriu Moisil, vicar

Sursa: ANBN

¹⁷ Episcopul greco-catolic Ioan Alexi din Gherla, emite o circulară prin care aduce la cunoștința vicarului Moisil că numirea în funcție a fost confirmată de locotenența împărătească la 8 iunie 1859. Vicarul Grigore Moisil preia funcția de la preotul Ioan Pop din Feldru, cel care a asigurat interimatul după uciderea fostului vicar Anchidim Pop – ANBN, F. *Vicaritul greco-catolic al Rodnei (1793–1951)*, D. 120.

¹⁸ ANBN, F.I.M., D. 187.

¹⁹ ANBN, F.I.M., D. 86, f. 34.

– funcționar al Administrației Minelor Rodna-Valea Vinului; și Iosif Georghită (1821–1869) – director al Școlii Triviale Sângeorz, căsătorit cu Elisabeta Hagea-Vlad din Maieru, sora maiorului Ferdinand Vlad născut în Prundu Bârgăului²⁰. Vicărășita Iuliana va da naștere la patru copii: Amalia, Constantin, Iosif și Iuliu. Conform însemnărilor din registrele parohiale, mama lui Iuliu Moisil se stinge din viață în 16 august 1873, la doar 59 de ani.

a. *Amalia* (1841–1868), s-a născut la Tiha Bârgăului, în anul căsătoriei părinților ei. A urmat școala primară la Prundu Bârgăului. Mezinul familiei notează, referitor la sora mai mare, doar faptul că a fost mereu bolnăvicioasă, motiv pentru care a *repaosat* la vârsta de doar 27 de ani, la Năsăud²¹.

b. *Constantin Moisil* (1842–1921) (Foto 4) se naște la 28 octombrie 1842 în Tiha Bârgăului. Va urma cursurile școlii primare la Norma din Năsăud, cursul inferior al liceului (gimnaziul) la liceul sășesc din Bistrița iar cel superior la liceul românesc din Blaj, promovând bacalaureatul în iulie 1865. După acest moment își îndreaptă pașii spre Universitatea din Viena unde urmează cursurile Facultății de filosofie și cele de limbi clasice. Va deveni doctor în filosofie după 5 ani, la data de 29 noiembrie 1870. În vara aceluiași an va fi numit profesor suplinitor la Liceul românesc din Năsăud, unde va activa, din 20 august 1872 ca profesor *ordinar provizoriu*. Mai apoi, la 10 septembrie 1873 va fi numit director al instituției.

În 14 februarie 1876, la vârsta de 33 de ani, se va căsători cu Lucreția Mureșianu, născută în 15 august 1856, fiica lui Vasile Mureșianu, învățător la școala primară Norma din Năsăud²². Șapte dintre copii avuți împreună vor atinge anii maturității.

Foto 4. Constantin (Tini) Moisil, profesor

Sursa: ANBN

20 ANBN, F.I.M.,D. 86, f. 42–45, 52–53

21 *Ibidem*, f. 45

22 *Ibidem*, f. 45–46.

- c. *Iosif* (1844–1880), cel de al doilea fiu al vicarului se naște la 1 august 1844, la Tiha Bârgăului. Va urma cursurile școlii primare din Prundu Bârgăului, iar mai apoi cele ale gimnaziului sășesc din Bistrița de unde se va retrage, din cauza îmbolnăvirii sale. Va deceda la data de 14 octombrie 1880 (cauza morții consemnată de registrul parohial: slăbire)²³.
- d. *Iuliu* (1859–1947) (Foto 5), mezinul familie Moșil, se naște la Năsăud, la data de 19 mai 1859. Urmează cursurile școlii primare, gimnaziale și liceale la Năsăud, obținând diploma de bacalaureat în urma examenului susținut în 1879. Va urma apoi Politehnica, cursuri de științe fizico-chimice și cele de filosofie la Universitatea din Viena. În 1886 revine în țară și activează ca profesor secundar în Vechiul Regat, la Gimnaziul din Slatina. Din 1894 se mută la Târgu Jiu unde va deține funcția de director la Gimnaziului „Tudor Vladimirescu”²⁴. La Târgu Jiu se va număra printre cei care vor pune bazele Muzeului Gorjului, va întemeia Banca „Cerbul” (clădită după

Foto 5. Iuliu Moșil, 1886

Sursa: ANBN

Foto 6. Ana Emilia Othilda Schwennhagen, 1885

Sursa: ANBN

---

²³ *Ibidem*, f. 50.

²⁴ *Ibidem*, f. 50–51.

modelul băncilor populare din Ardeal), va pune bazele primei Școli de Ceramică din spațiul românesc. În 1906 se mută la București unde activează în cadrul Muzeului de Artă Națională și Etnografie. În perioada 1910–1931 este director al Muzeului Pedagogic al Casei Școalelor. Trecut la pensie, în 1931, revine la Năsăud unde contribuie la înființarea Muzeului Năsăudean (actualul Muzeu Grăniceresc Năsăudean) și pune bazele filialei județene a Arhivelor Statului. În mai 1943, la propunerea lui Dimitrie Gusti, primește titlul de membru de onoare al Academiei Române pentru activitatea publicistică.

În 1887 se căsătorește cu Anna Emilia Othilda Schwennhagen (Foto 6), născută, în Wolfenbüttel, Braunschweig (Germania), fiica arhitectului Ludwind Theodor Schwennhagen, de religie protestantă²⁵. Nu vor avea copii.

Așa cum se poate observa, nepoții vicarului Grigore Moisil provin din familia întemeiată de fiul său, Constantin Moisil alături de Lucreția, născută Mureșianu. Ei sunt rădăcinile din care se vor ridica alte nume mari ale României secolului XX. Aminteam anterior, faptul că aceștia au avut mai mulți copii, dintre care șapte vor trece pragul maturității. În rândurile care urmează vor fi prezentați pe baza însemnărilor întocmite de unchiul lor în perioada 1935–1941:

1.b *Constantin Grigore Moisil* (1876–1958) se naște în 8 decembrie 1876 la Năsăud, fiind primul născut al familiei. Urmează cursurile școlii primare și liceale la Năsăud. Remarcat de Alexandru Odobescu este dus la București unde parcurge cursurile universitare — în cadru Facultății de Litere-Secția Istorie (1894–1898). Va activa, apoi ca profesor la liceele din Focșani (1898–1899), Tulcea (1899–1911), „Matei Basarab” și „Spiru Haret” din București. În 1924 obține doctoratul, cu o temă de numismatică la Universitatea din Cluj. Printre funcțiile pe care le-a deținut se numără: director al Arhivelor Statului (1923–1939), Director al Cabinetului Numismatic al Academiei Române (1933–1939), președinte al Societății de Numismatică Română (1933–1958). În 1938, la propunerea lui Vasile Pârvan, este ales membru corespondent al Academiei Române, pentru ca zece ani mai târziu să devină membru de onoare al Academiei Române. A publicat numeroase studii cu caracter istoric (aproximativ 570 titluri), de arheologie sau aparținând științelor auxiliare istoriei²⁶.

În plan personal, Constantin G. Moisil (Foto 7) se va căsători cu Elena Niculescu, fiica institutorului Sevastian Niculescu din Tulcea și a soției sale Ecaterina, împreună cu care va avea patru copii.

---

25 Moldovan 2020–2021, p. 92.

26 ANBN, F.I.M., D. 86, f. 46; Moisil Constantin – Arheolog.

A.1.b Grigore C. Moisil (1906–1973) – născut la Tulcea în 10 ianuarie 1906, celebrul profesor matematician, considerat părintele informaticii românești, diplomat, membru titular al Academiei Române din 1948²⁷;

B.1.b Florica (1909–1977) – licențiată în limba română, cercetător al Academiei Române, căsătorită cu renumitul arheolog ieșean Emil Condurachi, cel care în 1955 devine membru titular al Academiei Române²⁸ (părinții istoricului Zoe Petre);

Foto 7. C-tin G. Moisil, Elena și primul născut: Grigore C. Moisil

Sursa: ANBN

C.1.b Ionel Moisil – urmează liceul și Politehnica la București, fiind inginer electrician;

D.1.b George – născut în 24 aprilie 1917 în Vaslui, urmează liceul și Universitatea din București²⁹.

2.b *Vasile Moisil* (Foto 8), cel de al doilea fiu a lui Constantin Moisil, se naște în 6 septembrie 1878. Va urma cursurile gimnaziale și liceale la Năsăud, pentru ca după examenul de maturitate din 1896 să își îndrepte pașii spre facultatea de medicină din Budapesta. După Marele Război va fi numit pretor în Năsăud, iar în 1938 se va pensiona. S-a căsătorit cu Maria Catarig din Năsăud. Nu a avut copii³⁰.

3.b *Lucreția* (1880–1973) (Foto 9) se naște la Năsăud, în 13 decembrie 1880. A urmat școala primară la Năsăud și apoi cursurile Școlii civile române de fete a Asociației Transilvane de la Sibiu. Conform informațiilor furnizate de Iuliu Moisil, se va căsători cu Andrei Bugnariu din comuna Friș, județul Năsăud (astăzi satul Lunca din comuna

²⁷ Academia Română – Membri.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ ANBN, F.I.M., D. 86, f. 47.

³⁰ *Ibidem*, f. 47–48.

Foto 8. Vasile Moisil în războiul din 1914–1918

Sursa: ANBN

Foto 9. Lucreția Moisil, căsătorită Bugnariu, 1905

Sursa: ANBN)

Șieuț). Andrei Bugnariu funcționar la poștă, devine după Marea Unire inspector poștal iar mai apoi administrator al Căminului studenților Universitari „Avram Iancu” din Cluj-Napoca. Împreună vor avea cinci copii.

A.3.b Livia – profesoară secundară, căsătorită cu Ioan Milthiade Cuparencu, părinții celebrului farmacolog Barbu Cuparencu (Foto 10);

B.3.b Lucia – căsătorită cu profesorul Constantin Daicoviciu, profesor al Universității din Cluj și membru titular al Academiei Române (1955), părinții lui Hadrian Daicoviciu;

C.3.b Tudor Bugnariu – absolvent al facultății de filosofie;

D.3.b Elena – căsătorită cu Virgil Vătășianu, istoric de artă și membru titular al academiei Române (1974)³¹;

E.3.b Zoe – profesoară secundară, căsătorită Patriciu³².

³¹ Academia Română – Membri.

³² ANBN, *Ibidem*, f. 48.

Foto 10. Barbu Cuparencu elev, 1944

Sursa: ANBN

Foto 11. Constantin, Vasile și Tudor Moisil

Sursa: ANBN

4.b *Tudor Moisil* este cel de al patrulea copil al lui Constantin Moisil, născut în 17 aprilie 1883, la Năsăud. După școala urmată la Năsăud și încheiată cu examenul de maturitate din 1901, a urmat dreptul la Universitatea din Budapesta. După Unirea din 1918 s-a stabilit la Cluj. A fost căsătorit dar nu a avut copii. (Foto 11).

5.b *Olimpia*, fiica lui Constantin Moisil, și nepoată a vicarului, s-a născut în 26 martie 1888, la Năsăud. Școala primară o va urma la Năsăud și apoi la Târgu Jiu, în familia unchiului său, Iuliu Moisil, pentru ca mai apoi, la fel ca sora sa Lucreția, să urmeze cursurile Școlii civile de fete a Asociației Transilvane de la Sibiu. Se va căsători cu Nicolae Drăganu, decan al Facultății de Litere și rector al Universității din Cluj-Napoca, oraș pe care îl va servi și în calitate de primar. În 1939 Nicolae Drăganu va deveni membru titular al Academiei Române (Foto 12). Cei doi vor avea împreună trei copii:

A 5.b Mircea Drăganu – doctor în științe fizice;

B 5.b Tudor Drăganu – doctor în drept³³, din 2003 membru de onoare al Academiei Române³⁴;

---

³³ *Ibidem*, f. 49.

³⁴ Academia Română – Membri.

C 5.b Olimpia (Pia), căsătorită Gradea
– licențiată în filosofie și limba română.

Foto 12. Nicolae și Olimpia (Pia) Drăgan
pleacă în voiaj de nuntă, 27 iulie 1908

Sursa: ANBN

6.b Al șaselea copil al lui Constantin Moisil este *Elena*, născută la Năsăud, la data de 4 octombrie 1890. Urmează și ea școala primară la Năsăud și apoi Școala Civilă română de fete a Asociațiunii transilvane din Sibiu. Se va căsători cu Cornel Ordace, judecător în Blaj și mai apoi, după 1918, prefect al județului Târnava Mică. După pensionare, Ordace va funcționa ca notar public. Iuliu Moisil precizează faptul că cei doi au trei copii, fără a oferi amănunte suplimentare³⁵.

7.b *Octavian Moisil*, născut la Năsăud în 11 august 1893 este cel de al șaptelea copil al fratelui lui Iuliu Moisil. Unchiul său precizează faptul că Octavian a absolvit liceul din Năsăud, *cu matura în 1911*. A urmat apoi studiile în drept la Academia din *Pécs (Ungaria)*. În *România Mare*, notează Moisil, *a funcționat ca judecător în Salonta, iar mai apoi la Târgul Mureș. A fost căsătorit dar nu a avut copii*³⁶.

Sunt ultimele notițe pe care Iuliu Moisil le face, cu referire la familia apropiată, în acest context. Vedem că asupra unor membri ai familiei lărgite stăruie mai mult, rândurile și descrierile pe care le face fiind mai consistente. Schița biografică întocmită de Moisil la anii maturității, în același stil sistematizat și riguros documentat care-i caracterizează scrierile destinate posterității, dezvăluie mai mult decât gradul de rudenie pe care îi leagă unii de alții pe moisilieni. În primul rând, ne oferă o imagine de ansamblu

35 ANBN, *Ibidem*, f. 50.

36 *Ibidem*.

asupra statutului social al familiei, esențial, conform opiniei istoricului francez Roland Mousnier, în stratificarea socială: *în funcție de originile familiei și de alianțele matrimoniale, de simbolurile... de sensibilitatea morală, sentimente, emoții, mentalități, credințe, opinii, valori, dorințe, atitudini, comportament... educație... apar diferențele de stimă socială, demnitate... onoare, prestigiu între indivizi și între grupurile sociale (familie, corpuri, colegii, comunități)*³⁷.

Dincolo de rolul jucat de aceste pagini, scrise având în minte un destinatar cunoscut — posteritatea, în cristalizarea și consolidarea identității moisiilenilor, unind evenimente și relații într-un mod în care fiecare personaj pare a da substanță celuilalt, Moșil ne oferă o viziune personală asupra descendenței unei familii slujitoare a culturii și științei românești, ce se revendică a fi de neam nobiliar și mai apoi, prin părinți, urmași ai grănicerilor. O imagine care dezvăluie modul în care, prin muncă și educație, nume de marcă ale României au îmbrățișat și au rezistat timpului și locului în care au trăit, croindu-și destine și un renume care a străbătut veacurile datorită modului în care și-au perpetuat valorile și patrimoniul memorial.

Foto 13. Cei doi frați Moșil:
Iuliu alături de o parte a familiei lui Constantin Moșil, 1900, Năsăud

Sursa: ANBN

---

37 Iorga 2013, p. 27.

Bibliografie:

- ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician, 1812–1948*, Pachet XX, Dosar 86.
- ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician, 1812–1948*, Pachet XXXIX, Dosar 187.
- ANBN, *Colecția de fotografii 1848–1942*.
- ANBN, *Vicariatul greco-catolic al Rodnei (1793-1951)*, Dosar 120.
- Boca 1983 Pompei Boca, „Familia Moisil – note și comentarii”, în *Cenaclul „Plaiuri năsăudene și bistrițene”*, Cluj-Napoca, nr. 5/1983, pp. 48–60.
- Filipoiu 1983 Onisim Filipoiu, „Grigore Moisil (1814–1891)”, în *Cenaclul „Plaiuri năsăudene și bistrițene”*, Cluj-Napoca, nr. 5/1983, pp. 5–43.
- Filipoiu Onisim Filipoiu, *Predecesori moisiieni*, manuscris, Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
- Filipoiu Onisim Filipoiu, „Etapa heraldică a familiei Moisil”, în *Miosiliene*, pp. 70–92, manuscris, Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
- Iorga 2013 Filip-Lucian Iorga, *Strămoșii pe alese. Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*, București, Editura Humanitas, 2013.
- Iorga 2012 Filip-Lucian Iorga, „Mitologii genealogice, mitologii politice: definire, teritoriu, exemplificări”, în *Revista Sfera Politicii*, vol. XX, nr. 5(171)/2012.
- Mihai 2019 Nicolae Mihai, Antonie-Dumitru Chelcea (coord.), „Cultura trecutului și locurile memoriei astăzi”, introducere la volumul *Lanțul generațiilor, „locuri ale memoriei” și cultura trecutului*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut/Mega, 2019, pp. 9–17.
- Moisil Iuliu Moisil, „Originea familiei Moisil”, *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician, 1812–1948*, ANBN, Pachet XX, Dosar 86.
- Moldovan Lavinia Moldovan, „Un ardelean în Vechiul Regat: Iuliu Moisil (1859–1947). Considerații asupra activității de la Slatina”, în *Revista Bistriței*, nr. XXXIV–XXXV/2020–2021, pp. 187–200.
- Stowe 2002 Steven Stowe, „Making Sense of Letters and Diaries,” în *History Matters: The U.S. Survey Course on the Web*, Making Sense of Letters and Diaries (gmu.edu), accesat în data de 02.1.2022.
- Moisil Constantin „Moisil Constantin”, <https://www.arheologi.ro/arheologi/>, accesat în data de 04.12.2022.
- Academia Română „Membrii Academiei Române”, <https://acad.ro/bdar/armembri.php>, accesat în data de 04.12.2022.

Locuitori din orașul Bistrița participanți la Primul Război Mondial

---

Alexandru DĂRĂBAN

Drd., Institutul de Istorie „George Barițiu”
Cluj-Napoca
aldaraban57@gmail.com

Rezumat

În anul 1915 istoricul și ziaristul Teodor V. Păcățian a lansat în presa română ideea că ar fi bine să fie adunate la timp și cu exactitate toate datele statistice referitoare la jertfele aduse în acest război de poporul român din ținuturile aparținătoare coroanei ungare. Din Ardeal au ajuns sub arme circa o jumătate de milion locuitori.

În calitate de președinte al secțiunii istorice a ASTREL, Teodor V. Păcățian a supus un proiect la data de 18 iunie 1921 care prevedea un „model de tablou” pentru fiecare comună din cele 22 județe, în care să fie trecuți numai românii.

S-a reușit să se adune datele statistice din toate cele 22 județe, cu 40 de comune urbane și 4.183 comune rurale, trăgând și concluziile necesare.

Articolul face și o trecere în revistă în ce privește participării la război din județul Bistrița-Năsăud. După aceasta am trecut la prezentarea situației participării locuitorilor din orașul Bistrița. În tabele primite din fondul arhivistic sibian reiese faptul că au luat ca parte activă pe front 331 bistrițeni, pentru servicii auxiliare 27, totalizând 358 de participanți. În ceea ce privește situația celor arestați și internați, aceștia n-au existat, de asemenea nefiind nici refugiați. 15 au murit pe câmpul de luptă, 14 au murit în temniță, în pribegie, în spital, acasă, în urma bolilor sau rănilor, 35 s-au întors ca invalizi, 84 au fost răniți, bolnavi, dar au devenit sănătoși, 22 au fost dați dispăruți până la întocmirea acestei situații, iar 188 s-au întors deplin sănătoși. În urma celor morți și dispăruți au rămas 21 văduve de război și 50 orfani de război.

După clasele sociale, au luat parte la război 16 intelectuali, 154 comercianți și meseriași și 188 plugari, economi, pălmași, zilieri, cărăuși și muncitori.

Au fost decorați în cursul războiului un număr de 127 de combatanți, numărul total al medaliilor fiind de 262.

Bistrițenii care au fost prizonieri în alte țări, precum Rusia, Serbia, Italia și Franța.

Trebuie remarcat faptul că situația cu participării din Bistrița la Primul Război Mondial a fost trimisă după centralizarea tuturor datelor din întregul județ, acest fapt deducându-se din situația

centralizatoare. Tot din aceeași situație, conform documentelor primite de la Sibiu, acestea nu poartă semnătura celor care s-au ocupat de acest lucru.

Cuvinte cheie

Primul Război, locuitori, bistrițeni, participanți, morți, răniți, invalizi, dispăruți, prizonieri, date.

Résidents de la ville de Bistrița participants à la Première Guerre Mondiale

Sommaire

En 1915, l'historien et journaliste Teodor V. Păcățian lance dans la presse roumaine l'idée qu'il serait bon de collecter toutes les données statistiques relatives aux sacrifices consentis dans cette guerre par le peuple roumain des terres appartenant à la couronne hongroise en d'une manière opportune et précise. Environ un demi-million d'habitants de Transylvanie ont pris les armes.

En tant que président de la section historique d'ASTRA, Teodor V. Păcățian soumit le 18 juin 1921 un projet qui prévoyait un « modèle de peinture » pour chaque commune des 22 comtés, dans lequel seuls les Roumains seraient inclus.

Il a été possible de recueillir des données statistiques sur l'ensemble des 22 départements, avec 40 communes urbaines et 4.183 communes rurales, en tirant les conclusions nécessaires.

L'article passe également en revue la participation à la guerre dans le département de Bistrița-Năsăud. Après cela, nous avons présenté la situation de la participation des habitants de la ville de Bistrița. Dans les tableaux reçus du fonds d'archives de Sibiu, il ressort que 331 Bistrițes ont participé activement sur le front, 27 pour les services auxiliaires, totalisant 358 participants. Quant à la situation des personnes arrêtées et internées, elles n'existent pas, n'étant pas non plus des réfugiés. 15 sont morts sur le champ de bataille, 14 sont morts en prison, en fuite, à l'hôpital, à domicile, de maladie ou de blessure, 35 sont revenus invalides, 84 ont été blessés, malades mais guéris, 22 ont été portés disparus jusqu'à la rédaction de ce rapport, et 188 sont revenus en parfaite santé. 21 veuves de guerre et 50 orphelins de guerre sont restés derrière les morts et les disparus.

Selon les classes sociales, 16 intellectuels, 154 commerçants et artisans et 188 laboureurs, économistes, palmiers, journaliers, charretiers et ouvriers ont pris part à la guerre.

Un nombre de 127 combattants ont été décorés pendant la guerre, le nombre total de médailles étant de 262.

Les bistrițes qui étaient prisonniers dans d'autres pays, comme la Russie, la Serbie, l'Italie et la France.

Il convient de noter que la situation des participants de Bistrița à la Première Guerre mondiale a été envoyée après la centralisation de toutes les données de tout le comté, ce fait étant déduit de la situation centralisatrice. Également de la même situation, selon les documents reçus de Sibiu, ils ne portent pas la signature de ceux qui s'en sont occupés.

Mots clés

La Première Guerre, les habitants, les habitants de Bistrița, les participants, les morts, les blessés, les handicapés, les disparus, les prisonniers, les données.

Primului Război Mondial i-au fost dedicate numeroase lucrări istorice. Acestora li s-au mai adăugat articole în presa scrisă, dar și în cea audio-vizuală. Istoria acestui eveniment din istoria omenirii, cunoscut ca și Marele Război, continuă să fie una dintre temele de cercetare generoase.

În ceea ce privește locuitorii din Ardeal, care făceau parte din Imperiul Austro-Ungar, au ajuns sub arme circa o jumătate de milion¹. Atât conducerea Partidului Național Român, cât și liderii celor două biserici românești (ortodoxă și greco-catolică) le-au cerut românilor să rămână loiali împăratului și să se înroleze în număr cât mai mare. Foarte mulți au dat curs acestui îndemn².

Pentru a se ști cât mai exact despre românii care au luat parte la război, istoricul și ziaristul Teodor V. Păcățian a lansat în presa română ideea că ar fi bine să fie adunate la timp și cu exactitate toate datele statistice referitoare la jertfele aduse în acest război de poporul român din ținuturile aparținătoare coroanei ungare³. Acest fapt se întâmpla în anul 1915.

Teodor V. Păcățian, fiind și președintele secțiunii istorice al „Asociațiunii”, a compus un nou proiect pe care l-a supus aprobării la data de 18 iunie 1921 în ședința ce a avut loc la Cluj⁴. Cu această ocazie s-a întocmit un „model de tablou”, separat pentru fiecare comună, în tablou urmând să fie trecuți numai românii. Acestea trebuiau să fie completate în prezența preoților și a unui fruntaș mai înaintat în vârstă, după care trebuiau trimise la sediul „Asociațiunii” până la sfârșitul lunii februarie 1922⁵.

Inițiatorul și responsabilul cu această grea, dar și nobilă misiune a reușit să adune datele statistice din 22 județe, cu 40 de comune urbane și 4.183 comune rurale, după care a tras numeroase concluzii⁶. Noi ne vor rezuma în ceea ce privește județul Bistrița-Năsăud:

Populația română a județului era de 81.127 locuitori.

Din această populație au luat parte la mișcările impuse de război:

a. la partea activă, ca soldați pe front	13.370
b. la partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc	1.252
c. pentru a fi arestați și internați	6
d. au fost refugiați	10
Total	14.638

1 Maior 2004, p. 172.

2 Pop, Bolovan pp. 353–354.

3 Păcățian 1923, p. 3.

4 *Ibidem*, p. 5.

5 *Ibidem*, p. 11.

6 *Ibidem*, p. 20.

Soarta lor îndurată în timpul războiului:	
a. au murit pe câmpul de luptă	1.463
b. au murit în temniță, în pribegie, în spital, acasă, în urma bolilor sau rănilor	423
c. s-au reîntors acasă ca invalizi	693
d. răniți, bolnavi, însă în prezent sănătoși	968
e. deplin sănătoși	10.110
f. sunt dispăruți până astăzi	<u>989</u>
Total	14.646

În urma celor morți și dispăruți au rămas:	
a. văduve de război	1.125
b. orfani de război	2.564

După clasele sociale, au luat parte la mișcările impuse de război:	
a. intelectuali	144
b. comercianți și meseriași	172
c. plugari, economi și muncitori	<u>14.330</u>
Total	14.646

Au fost decorați în cursul războiului 1.728

S-au făcut contribuții benevole pentru armată,
în albituri, alimente, etc., în sumă de 1.351.283 lei

Pagubele de război suferite de singuraticile comune,
se urcă la suma de 4.288.576 lei⁷

În cele ce urmează vă vom prezenta situația participării locuitorilor din orașul Bistrița. În dreptul celor ce au luat parte la război vom trece locul nașterii (la care nu este trecut se va înțelege de la sine că s-au născut în Bistrița), ocupația, precum și gradul avut în armată:

a. la partea activă, ca soldați pe front 331 bistrițeni:

Bochiș Gavril, născut în Borșa, învățător, sergent cu termen redus; Bechiș Vasile, Mintiul Român, servitor de birou, caporal; Bugșan Anton, Budacul Român, plugar, soldat; Bârlean Ion, zidar, soldat; Beudean Ion, Țigău, zidar, fruntaș; Boar Ștefan, zidar, soldat; Arcalean Mitru, plugar, soldat; Arcalean George, zidar, fruntaș; Arcalean Pavel, palmaș, soldat; Botcar Ion, zidar, sergent; Boșota Grigore, Runcul Salvei, comerciant, soldat; Biro Dumitru, gardian, caporal; Botcariu Ion, zidar, sergent; Botcariu Pavel, zidar, soldat; Botcariu Gorița, zidar, caporal; Botcariu Ștefan, zidar,

⁷ Păcățian 1923, pp. 20–21 și 25.

caporal; Berbecar Pavel, cârciumar, sergent; Borșa Ștefan, Lompert (Zoreni), ciobotar, caporal; Borșa Vasile, Lompert (Zoreni), ciobotar, sergent; Baciui Andrei, ciobotar, soldat; Barbos Teodor, Rusu Bârgăului, tâmplar, caporal; Agrișan Mitru, Șieu-Odorhei, pălmaș, soldat; Butuc Pavel, zidar, soldat⁸; Butuc Pavel, măcelar, sergent; Bucila George, șef de birou pensionat, plutonier; Bucur Mitru, măcelar, soldat; Bindea Leonte, Chiuza, servitor de birou, sergent; Boucza Vasile, Mintiul Român, servitor de birou, soldat; Luca Vasile, pădurar, plutonier; Bucur Vasile, econom, caporal; Dohotar Pavel, econom, caporal; Urs Nicolae, econom, sergent; Marcu Pavel, econom, soldat; Simotelecan Pavel, serv.[itor] de birou, sergent; Ardanescu Teodor, croitor, sergent; Pop Petre, Chiraleș, econom, soldat; Pop Dumitru, finanțist, caporal, Costanec Ștefan, econom, sergent; Timoc Ion, pălmaș, soldat; Facul Ion, muncitor, soldat; Simion Pavel, econom, soldat; Butic Livius, cofetar, sergent; Ghindean Mitru, econom, soldat; Boian Ștefan, Sighișoara, chelner, caporal; Solovestru Mitru, pădurar, soldat; Albu Vasile, Susenii Bârgăului, servitor de birou, fruntaș; Vermeșan Alexandru, econom, sergent; Făgărășan Ion, zidar, soldat; Doroftei Ion, zidar, soldat; Cordovan Ion, Susenii Bârgăului, păpuțar, soldat⁹; Calean Iacob, Lompert (Zoreni), păpuțar, soldat; Creciu Ion, Șieu Sfântu, pălmaș, soldat; Budelecan Simion, zidar, soldat; Odorhean Mitru, econom, soldat; Odorhean Pavel, econom, soldat; Prislopan Pavel, econom, soldat; Dan Alexandru, Chintelnic, funcționar, sublocotenent; Ceuca Teodor, pălmaș, soldat; Pop Grigore, Nimigea Ungurească, pălmaș, soldat; Capanariu Mitru, pavator, fruntaș; Pintican Grigore, Prislop, pălmaș, soldat; Câmpian Pavel, zidar, sergent; Capanariu Alexandru, șofer, soldat; Chiuzan Gavrilă, Galații Bistriței, pălmaș, soldat; Deverișan Alexandru, pălmaș, soldat; Deverican Ion, pălmaș, soldat; Gavra Ion, Herina, pălmaș, soldat; Moldovan Mitru, econom, caporal; Grozav Ion, zidar, caporal; Simion Ion, econom, caporal; Moldovan Grigore, econom, soldat; Szilasy Pavel, Chiraleș, păpuțar, soldat; Kepira Ștefan, zidar, soldat; Kepira Alexandru, croitor, soldat; Cita Alexandru, oficiant, soldat; Ocrinciuc Onofrei, Suceava, mașinist, soldat; Coste Todor, Chintelnic, econom, subofițer; Prislopan Todor, Simotelnic (Simionești), econom, sergent; Istrate Rudolf, armurier, maestru militar prim; Moldovan Nicolae, econom, soldat¹⁰; Filimon Ion, econom, soldat; Odorhean Lazar, econom, soldat; Gaganși Ion, Sânmihaiul Român, pălmaș, soldat; Berbecar Vasile, econom, sergent; Beclenaș Ion, pălmaș, soldat; Hopârca Ion, econom, soldat; Cristorean Pavel, zidar, soldat; Ceuca Mitru, econom, soldat; Șandor Ion, econom, fruntaș; Nagy Vasile, econom, caporal; Hopârca Ioan, econom, caporal; Prislopan

---

8 SJANS, FA, a se vedea Dăncilă Ineoan 2016, Popa *et al.* 2019, Popa I. *et al.* 2019, Bucur, Mărculeț 2019.

9 *Idem*, f. 4 (v.).

10 *Idem*, f. 5 (f.).

Ion, econom, soldat; Odorhian Ion, econom, soldat; Encian Mitru, econom, soldat; Bugnar Vasile, econom, soldat, Pop Nicolae, Tăure, dulgher, soldat; Moldovan Vasile, Brașfalăul de Sus (Blăjenii de Sus), econom, soldat; Marcu Iosif, Stupini, controlor de stat, elev de cl. I; Demian Ion, pâlmaș, soldat; Demian Pavel, pâlmaș, soldat; Archiudean Alexandru, econom, caporal; Archiudean Ioan, păpușar, sergent; Doroftei Alexandru, econom, caporal; Nagy Mitru, econom, soldat¹¹; Cușman Mitru, econom, frunțaș; Ursici Pavel, econom, sergent; Moldovan Mihaly, econom, frunțaș; Duca Ion, Chintelnic, învățător, stegar; Ceuca Pavel, zidar, soldat; Moldovan Nicolae, Șieu Cristur, fierar, caporal; Varo Lazar, poștaș, caporal; Grozav Ion, zidar, soldat; Grozav Ștefan, zidar, soldat; Nagy Pavel, mecanic, sergent; Gyorgyța Nicolae, zidar, soldat; Gălățan Ion, Uifalăul Săsesc (Corvinești), dulgher, caporal; Cucu Iulius, armurier, armurier militar; Ghiudean Pavel, zidar, soldat; Iron Vasile, Stupini, pâlmaș, soldat; Meșter George, econom, sergent; Moldovan Alexandru, econom, soldat; Bucur Ion, econom, soldat; Hara Grigore, Gherla, curelar, caporal; Mureșan Bene, Recea Cristur, montor, caporal; Griga Ion, Dumitra Mare, pâlmaș, soldat¹²; Filimon Mitru, zidar, soldat; Roșu Mitru, pâlmaș, soldat; Sidor Ion, mecanic, sergent; Takacs Mitru, zidar, caporal; Morar Simion, Chiraleș, pâlmaș, caporal; Lichi Ioan, măcelar, soldat; Palagyik Ion, pâlmaș, soldat; Cigu Mitru, econom, soldat, Petrișor Nicolae, econom, sergent; Leșan Teodor, Budacul Săsesc, econom, sergent; Zegrean Pavel, zidar, caporal; Leșan Traian, zidar, caporal; Urs Ion, pâlmaș, soldat; Urs Pavel, zidar, sergent; Toma Mitru, econom, caporal; Michis Ion, cărămidar, soldat; Năsăudean Ion, cărămidar, soldat; Luca Mitru, Pâlmaș, caporal; Urs Ion, econom, sergent; Cepenar Mitru, econom, soldat; Arcalean Gavrilă, hornar, sergent; Iușan Mitru, econom, caporal; Galațan Vasile, Uifalăul Săsesc (Corvinești), pâlmaș, soldat; Daroczy Mihail, Nușfalău (Mărișelu), pâlmaș, soldat; Sângeorzan Teodor, econom, soldat, Ceuca Ion, zidar, soldat; Filimon Pavel, econom, soldat¹³; Urs Ion, econom, soldat; Moldovan Ion, econom, caporal; Pecu Ion, econom, soldat; Berbecar Ștefan, econom, caporal; Urs Mihail, pâlmaș, soldat; Vlad Todor, Galații Bistriței, servtor de birou, soldat; Sângeorzan Mitru, econom, soldat; Sângeorzan Pavel, econom, soldat; Vulpan Augustin, Mintiu, comerciant, sergent; Costanel Ion, păvăzitor, soldat; Pop Alexandru, Bertez, econom, sergent; Ban Pavel, econom, soldat; Vărzan Ion, econom, caporal; Filimon Aurel, econom, soldat; Becheș George, econom, soldat; Ghindean Ion, econom, soldat; Ghindean Ilie, croitor, caporal; Moldovan Ion, zidar, soldat; Cerekeș Ion, zidar, soldat; Moldovan Vasile, Șieu Măgheruș, zidar, soldat; Nasodean Tănase, pâlmaș, soldat; Leider Pavel, pâlmaș, soldat; Pop Mihail, Șintereag, pâlmaș,

---

11 SJANS, FA, f. 5 (v.).

12 Idem, f. 6 (f.).

13 Idem, f. 6 (v.).

caporal; Pop Grigore, Agriș, pâlmaș, soldat; Petriczoi Ion, pâlmaș, soldat; Lup Mitru, econom, soldat; Mureșan Ion, Nima, măsar, caporal¹⁴; Toma Pavel, comerciant, sergent; Simion Mitru, econom, caporal; Morar Alexandru, Nușfalău, rotar, frunțaș; Anca Nicolae, Alba Iulia, oficiant, elev de administrație I; Nagy Ion, pâlmaș, soldat; Pașcan Leon, Tiha Bârgăului, oficiant, plutonier; Man George, Cușma, econom, soldat; Făgărășan Vasile, zidar, soldat; Dr. Rebreanu Emil, șeful poliției de stat, locotenent; Șulea Vasile, Tăure, pâlmaș, caporal; Rus Simion, Berlad, servitor, soldat; Maroșan Flore, Olpret, pâlmaș, caporal; Motofela Ion, pâlmaș, caporal; Figan Mihăilă, Șirioara, faur, soldat; Urs Mitru, econom, soldat; Sângeorzan Alexandru, econom, frunțaș; Mărginean Filip, Iuș (Fântânele), servitor, soldat; Urs Ion, econom, soldat; Petruc Ion, Măgoaja, pâlmaș, soldat; Mărginean Iacob, Figa, păpucar, caporal; Doroftei Mitru, croitor, soldat; Mureșan Grigore, Vireag (Florești), cojocar, soldat; Dâmbu Ion, cărămidar, soldat; Petruț Petre, Văleni, pâlmaș, soldat; Moldovan Iulius, subofițer reangajat, plutonier-major¹⁵; Bilegan Mitru, econom, soldat; Orașan Ion, Dumbrăveni, econom, soldat; Nicolau Ion, Sibiu, tipograf, sergent; Urs Vasile, econom, plutonier; Lup Ion, Teaca, comerciant ambulant, plutonier; Marc Mitru jr., econom, caporal; Marcu Alexandru, econom, caporal; Morar Ion, Chiraleș, zidar, caporal; Mecan Grigore, Odorhei, zidar, caporal; Vici Mitru, econom, soldat; Zegrean Ion, econom, sergent; Nagy Ion senior, econom, caporal; Nagy Ion junior, econom, caporal; Szabo Vasile, Țagu, econom, soldat; Moldovan Ilie, econom, soldat; Neamțiu Nicolae, Șirioara, pâlmaș, soldat; Stavar Mitru, pâlmaș, soldat; Galan Constantin, econom, caporal; Maroșan Gabor, Ghiughilag, pictor, caporal; Maroșan Alexandru, Gherla, păpucar, soldat; Bilegan Pavel, econom, soldat¹⁶; Ocnean Ștefan, Monor, econom, sergent; Stavar Pavel, pâlmaș, soldat; Petringel Ion, econom, caporal; Magerușan Ion, zidar, caporal; Magerușan Vasile, zidar, sergent; Filipan Vasile, Mintiu, econom, soldat; Bilegan Ion, econom, soldat; Nagy George, econom, caporal; Irimie Vasile, Rărau, pantofar, frunțaș; Nasaudean Vasile, croitor, caporal; Rusu Ion, croitor, soldat; Rusu Pavel, zugrav, soldat; Rusu Mitru, zidar, soldat; Tărnăvan Lazar, econom, soldat; Bucur Mitru, econom, soldat; Pantea Ion, pâlmaș, soldat; Nyag Ilie, Iuda (Viile Tecii), pâlmaș, soldat; Pintican Ion, Uilac de Câmpie (Delureni), servitor de birou, soldat; Simion Vasile, Cigău (Țigău), econom, soldat; Sucișu Pavel, Galații Bistriței, servitor de birou, soldat; Nuțiu Mitru, zidar, soldat; Todorean Iacob, Brașfalăul de Jos (Blăjenii de Jos), pâlmaș, soldat; Moldovan Ion, pâlmaș, soldat; Urs Ion, zidar, caporal; Pop Alexandru, pâlmaș, caporal; Pop Augustin, Sasuifalău (Corvinești), dulgher,

---

14 Idem, f. 7 (f.).

15 Idem, f. 7 (v.).

16 Idem, f. 8 (f.).

soldat; Vichi Ion, econom, caporal¹⁷; Pascu Pavel, econom, caporal; Pop Gavrilă, econom, soldat; Marian Vasile, Brad, electrotehnic, sergent; Ielcan Maftai, Dăbâca, electrotehnic, soldat; Sfintean Ion, Șintereag, econom, soldat; Roșca Dumitru, tinichier, plutonier; Spătar Ion, Brașfalăul de Jos, tâmplar, plutonier; Moldovan Ion, Stupini, pâlmaș, caporal; Pop Gavrilă, Petyelg, păpucar, soldat; Lușcan Leon, Poiana Stampei, tinichier, soldat; Petringel Vasile, econom, soldat; Rus Dumitru, zidar, caporal; Pop Nicolae, Șintereag, pâlmaș, soldat; Todor Gustav, lăcătuș, plutonier; Nasaudean Teodor, calavamgiu, soldat; Costanel Mitru, zidar, soldat; Pleșca Ion, econom, soldat; Rebrîșorean Ion, zidar, soldat; Petian Todor, Leșior Român, pâlmaș, soldat; Urs Ion, zidar, soldat; Someșan Ion, econom, soldat; Onișor Mihaly, econom, sergent; Prislopan Mitru, cărămidar, soldat; Pop Constantin, Homorod, morar, sergent; Marian Mihăilă, Malin, rotar, soldat; Pop Vasile, Șomcuta Mare, rotar, caporal¹⁸; Pleșca Vasile, econom, soldat; Selezan Iacob, Simotelnic, ciobotar, frunțaș; Sfrangiu Teodor, pantofar, caporal; Suciu Teodor, Bidiu, pantofar, caporal; Griga Ilie, Sângeorzul Săsesc, dulgher, soldat; Sidor Vasile, econom, soldat; Irimie Nicolae, student, sergent; Butuc Michail, Caila, econom, plutonier; Clepșa Emil, Zagra, păpucar, sergent; Marișca Dumitru, servitor de birou, caporal; Buzan Ion, Șintereag, electrotehnic, frunțaș; Popteil Ion, sobar de teracotă, caporal; Beclenaș George, econom, sergent; Crăciun Petre, pâlmaș, soldat; Zegrean Dumitru, zidar, soldat; Moldovan Ion, econom, sergent; Traian Griga, Ferihaz (Albeștii Bistriței), măsar, soldat; Pop Pavel, econom, soldat; Demian Ion, Ileanda Mare, pâlmaș, soldat; Szabo Ion, Chintelnic, pâlmaș, soldat; Ceuca Ion, factor de poștă, frunțaș; Colța Vasile, Bungardul Săsesc, econom, soldat; Nasodean Pavel, cărămidar, soldat; Tanase Ion, zidar, soldat; Tanase Pavel, zugrav, caporal; Avram Gavrilă, Chiuza, pâlmaș, soldat; Titieni Grigore, Bârla, mecanic, caporal; Filip Grigore¹⁹, Arcalia, pâlmaș, soldat; Moldovan Ion, Galații Bistriței, econom, soldat; Muntean Vasile, Poiana-oraș, focar, caporal; Tărnovan Ion, econom, soldat; Recișian George, Chiochiș, măsar, caporal; Jimborean Dumitru, pâlmaș, soldat; Cepenar Ion, zidar, frunțaș; Zegrean Ilie, econom, caporal; Zegrean Vasile, Șirioara, pâlmaș, caporal; Turcu Pavel, funcționar financiar, caporal; Incean Vasile, zidar, soldat; Toma Ion, cărăuș, soldat; Ciuzan Mihăilă, Brașfalăul de Jos, servitor de birou, soldat; Vermeșan Dumitru, Tonciu, pâlmaș, soldat; Zaharia Ion, Prundu Bârgăului, funcționar, plutonier; Rus Iacob, Ocna, pâlmaș, soldat; Simotecan Ion, pâlmaș, soldat; Dorofteiu Ion, brutar, sergent; Dorofteiu Mitruț, brutar, caporal; Ciura Ion, pâlmaș, soldat; Urs Ion kicsi, econom,

---

17 SJANS, FA, f. 8 (v.).

18 Idem, f. 9 (f.).

19 Idem, f. 9 (v.).

caporal; Purțoc Gavrilă, Valasut, econom, sergent; Coraiko Iosif, Uifalău, măcelar, caporal; Simotecan Mitru, zidar, sergent²⁰;

b. la partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc 27 bistrițeni:

Chifa Alexandru, Mogoșmord, pălmaș, soldat; Devirișan David, Aur St. Mikloș, pălmaș, soldat²¹; Sireteanu Mihail, Buhuși, funcționar, soldat; Hopârca Vasile, econom, soldat; Bilegan Ion, Herina, păpuțar, soldat; Lichi Aron, econom, soldat; Berbecar George, econom, caporal²²; Sângeorzan Ion, econom, soldat; Cucu Ion, econom, soldat; Deac Vasile, Sucutard, pălmaș, soldat²³; Sigmirean Vasile, Caila, pălmaș, soldat; Sângeorzan Vasile, econom, soldat²⁴; Moldovan Ion, comisar de drum, sergent; Mureșan Nicolae, Șintereag, faur, frunțaș²⁵; Condrate Dumitru, zilier, soldat; Mureșan Gavril, Spermezeu, oficiant, elev caporal; Leoca Traian, Rebrîșoara, comerciant, frunțaș; Molnar Pavel, funcționar, fără de rang²⁶; Nagy Mihail, econom, soldat; Câmpan Ion, zidar, soldat; Moldovan Ștefan, econom, soldat²⁷; Sutea Leonte, Tăure, pălmaș, soldat; Petringel Ion, student, voluntar²⁸; Moldovan Vasile, Dej, electrotehnic, sergent²⁹; Suia Lazar, Mintiul Român, econom, soldat³⁰; Pop Mihăilă, păpuțar, soldat; Zaharie Ion, Prundu Bârgăului, funcționar, plutonier³¹.

În ceea ce privește situația celor arestați și internați, aceștia n-au existat, de asemenea nefiind nici refugiați.

Însumând cele două situații avem un total de 358 bistrițeni care au fost pe front, din care cei născuți în alte localități sunt în număr de 127, ceea ce reprezintă un procentaj de 35,48%, adică mai mult de o treime.

Soarta lor îndurată în timpul războiului se prezintă după cum urmează:

a. 15 au murit pe câmpul de luptă:

Boșota Grigore, Botcariu Pavel, Ardanescu Teodor, Pop Dumitru, Pintican Grigore, Szilasy Pavel, Kepira Ștefan, Encian Mitru, Demian Pavel, Doroftei Alexandru, Vârzan Ion, Rusu Pavel, Nyag Ilie, Sidor Vasile și Tanase Ion.

---

20 Idem, f. 10 (f.).

21 Idem, f. 4 (v.).

22 Idem, f. 5 (v.).

23 Idem, f. 6 (f.).

24 Idem, f. 6 (v.).

25 Idem, f. 7 (f.).

26 Idem, f. 7 (v.).

27 Idem, f. 8 (f.).

28 Idem, f. 8 (v.).

29 Idem, f. 9 (f.).

30 Idem, f. 9 (v.).

31 Idem, f. 10 (f.).

b. 14 au murit în temniță, în pribegie, în spital, acasă, în urma bolilor sau rănilor: Chiuzan Gavrilă, Deverican Ion, Gavra Ion, Prislopan Todor, Moldovan Nicolae, Pop Nicolae, Nagy Mitru, Cucu Iulius, Condrate Dumitru, Rusu Mitru, Tărnăvan Lazar, Nuțiu Mitru, Costanel Mitru și Irimie Nicolae.

c. 35 s-au reîntors acasă ca invalizi:

Berbecar Pavel, Barbos Teodor, Bucila George, Boucza Vasile, Marcu Pavel, Facul Ion, Simion Pavel, Butuc Livius, Solovestru Mitru, Budelecan Simion, Ceuca Teodor, Moldovan Mitru, Bucur Ion, Urs Pavel, Daroczy Mihail, Urs Mihail, Ghindean Ion, Moldovan Vasile, Leider Pavel, Mureșan Ion, Man George, Rus Simion, Maroșan Flore, Dâmbu Ion, Bilegan Ion, Nagy George, Nasaudean Vasile, Bucur Mitru, Pop Augustin, Pop Nicolae, Pleșca Vasile, Suciu Teodor, Moldovan Ion, Zegrean Ilie și Ciuzan Mihăilă.

d. 84 au fost răniți, bolnavi, dar au devenit sănătoși;

e. 188 s-au întors deplin sănătoși;

f. 22 au fost dați dispăruți până la întocmirea acestei situații:

Botcariu Ion, Deverișan Alexandru, Kepira Alexandru, Coste Todor, Cristurean Pavel, Duca Ion, Galaczan Ion, Cerekeș Ion, Doroftei Mitru, Moldovan Iulius, Nagy Ion junior, Maroșan Gabor, Maroșan Alexandru, Simion Vasile, Vichi Ion, Lușcan Leon, Todor Gustav, Prislopan Mitru, Nasodean Pavel, Titieni Grigore, Filip Grigore și Ursz Ion kicsi.

În urma celor morți și dispăruți au rămas 21 văduve de război și 50 orfani de război.

După clasele sociale, au luat parte la mișcările impuse de război:

a. 16 intelectuali;

b. 154 comercianți și meseriași;

c. 188 plugari, economi, pălmași, zilieri, cărăuși și muncitori.

Au fost decorați în cursul războiului un număr de 127 de combatanți, ceea ce reprezintă un procent de 35,47% (mai mult de o treime) din numărul total al combatanților.

Din rubrica „observații” mai aflăm și bistrițenii care au fost prizonieri în alte țări, care au murit pe câmpul de luptă sau acasă, iar alții erau bolnavi acasă. În ce privește prizonieratul, aceștia au fost în:

- Rusia: Botcariu Ion, Nagy Mitru, Duca Ion, Urs Ion, Costanel Ion, Ban Pavel, Cerekeș Ion, Simion Mitru, Urs Mitru, Morar Ion, Mecan Grigore, Nagy Ion junior, Stavar Mitru, Pintican Ion, Urs Ion, Pop Pavel și Incean Vasile.
- Serbia: Coste Todor, Tărnăvan Lazar, Todorean Iacob și Prislopan Mitru.
- Italia: Filimon Aurel și Moroșan Gabor.
- Franța: Moldovan Ion.

Deși tabelul era prevăzut cu rubrica „mort pe câmpul de luptă”, în dreptul numelui Moroșan Alexandru este făcută specificația că a „murit pe câmpul de luptă”.

Tot la rubrica „observații” se face mențiunea că „au murit acasă” Dâmbu Ion și Irimie Nicolae, iar că Tănase Pavel era „în prezent bolnav”.

Trebuie remarcat faptul că situația cu participanții din Bistrița la Primul Război Mondial a fost trimisă după centralizarea tuturor datelor din întregul județ, acest fapt deducându-se din situația centralizatoare. Tot din aceeași situație, conform documentelor* primite de la Sibiu, acestea nu poartă semnătura celor care s-au ocupat de acest lucru.

Istoria omenirii a fost marcată pentru totdeauna de Primul Război Mondial, prin numărul mare de oameni uciși sau epidemiile care au bântuit în acea perioadă de desfășurare a ostilităților.

Tinerii bistrițeni, ca și ceilalți români, au plecat pe front având în gândul lor că războiul nu va dura mult. Au fost trimiși pe fronturile de luptă din Galiția, Serbia, Italia, Franța, Rusia. Anii de conflict au reprezentat ani de sacrificiu și pentru familiile celor rămași acasă.

Tablourile întocmite în cadrul anchetei ASTREI, publicarea datelor pe localități, au o valoare de mare importanță. Acestea s-au făcut cu gândul curat de a fi de folos generațiilor viitoare care să cunoască jertfele făcute de poporul român în Primul Război Mondial și de împlinirea visului de veacuri al tuturor românilor în a se uni într-un singur stat: România Mare!

Bibliografie

- Bucur, Mărculeț 2019 Alexandru Bucur, Vasile Mărculeț, „Participarea românilor din fostul județ Timiș-Torontal la Primul Război Mondial”, în *Revista Bistriței*, Cluj-Napoca: Editura Accent, XXXIII/2019, pp. 101–123.
- Dăncilă Ineoan 2016 Andreea Dăncilă Ineoan, „Investigând Primul Război Mondial din perspectiva unei anchete interbelice”, în *Astra Sabesiensis*, Sebeș, 2016, nr. 2, pp. 193–202.
- Maior 2004 Liviu Maior, *Români în armata habsburgică: Soldați și ofițeri uitați*, București: Editura Enciclopedică, 2004.
- Păcățian 1923 Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în Războiul Mondial din anii 1914–1918*, Sibiu: Editura Asociațiunii, 1923.
- Pop, Bolovan 2016 Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2016.
- SJANS, FA Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sibiu, Fond Astra – Tablou nominal despre locuitorii români care au luat parte la războiul din anii 1914–1918, județul Năsăud, orașul Bistrița.

- Popa *et al.* 2019 Ioan Popa, Laurențiu Toma, Tetiana Popa, *Românii din comitatele Sălaj, Sibiu și Solnoc-Dăbâca în Primul Război Mondial*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019.
- Popa I. *et al.* 2019 Ioan Popa (coord.), Tetiana Popa, Laurențiu Toma, Victor Sibianu, Rafael Țichindeleanu, *Românii din comitatele Bistrița-Năsăud, Ciuc, Mureș-Turda, Odorhei, Târnava Mare, Târnava Mică, Trei Scaune și Turda Arieș*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019.

Alegerile parlamentare și parlamentarii județului Bistrița-Năsăud în anii României Mari (1919–1940)

Dr. Adrian ONOFREIU

consilier superior, Serviciul Județean
al Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud

Viorel RUS

profesor pensionar
prof_rus_viorel@yahoo.com

Rezumat

Articolul, inedit prin tema aleasă, analizează felul în care s-au desfășurat și rezultatele alegerilor parlamentare în arealul județului Bistrița-Năsăud în anii României Mari (1919–1940).

Autorii prezintă succint sistemele electorale, statuate în decretele-legi, în baza cărora s-au desfășurat alegerile parlamentare în România Mare, în raport cu specificul vieții politice în perioadele 1919–1922; 1926–1937 și 1938–1940. Urmează rezultatele partidelor și listele candidaților de parlamentari aleși și învinși în alegerile din județul Bistrița-Năsăud, în cele 11 scrutinuri, între anii 1919–1940.

În final, sunt anexate tabele cuprinzând numele și prenumele deputaților și senatorilor aleși în județ între anii 1919–1940, formațiunea politică, circumscripția electorală pentru care au candidat și voturile obținute.

Cuvinte cheie

România Mare, Județul Bistrița-Năsăud, sisteme electorale, alegeri parlamentare, circumscripție electorală, deputați și senatori aleși în județ.

Parliamentary Elections and Parliamentarians in Bistrița-Năsăud County During Greater Romania (1919–1940)

Abstract

The article, which is unique due to its content, analyses the holding of the parliamentary elections and the results in Bistrița-Năsăud county during the years of Greater Romania (1919–1940).

The authors present the electoral systems established in decree-laws which allowed the holding of parliamentary elections in Greater Romania, in connection to the specificity of political life

between 1919–1922, 1926–1937 and 1938–1940. The authors mention the parties' results and the lists of elected and defeated parliamentary candidates in the 11 elections in Bistrița-Năsăud county between 1919 and 1940.

Finally, the article includes tables containing the names and surnames of the deputies and senators elected in the county between 1919 and 1940, their political party, their electoral district and the votes they obtained.

Keywords

Greater Romania, Bistrița-Năsăud county, electoral systems, parliamentary elections, electoral district, deputies and senators elected in the county.

1. Despre specificul alegerilor parlamentare în România Mare, între anii 1919–1922, 1926–1937 și 1938–1940.

1.1. Trăsături caracteristice.

Pentru perioada României Mari, alegerile parlamentare și rezultatul lor, guvernele care s-au constituit au avut câteva trăsături generale.

Alegerile parlamentare s-au desfășurat în scrutinuri electorale: noiembrie 1919, iunie 1920, martie 1922, mai 1926, iulie 1927, decembrie 1928, iunie 1931, iunie 1932, noiembrie 1933, decembrie 1937, iunie 1939.

Dreptul de a alege și a fi ales a fost acordat bărbaților, cetățeni români, în vârstă de 21 de ani pentru Adunarea Deputaților și 40 de ani, pentru Senat. Nu aveau drept de vot și de a fi aleși cei puși sub interdicție, cei condamnați pentru crime sau alte pedepse prevăzute de legea penală în vigoare, femeile (acesta din urmă a obținut dreptul de vot abia în 1938), militarii și magistrații. Campaniile electorale s-au desfășurat sub auspiciile unei propagande electorale cu puternice accente demagogice, aflată la începuturi, rolul presei scrise fiind determinant; s-a adăugat la aceasta și radioul, începând cu anul 1928. Violența a fost un fapt obișnuit pentru desfășurarea campaniilor, fapt condamnat public și în campanii de candidați, dar practicat pe scară largă¹.

Partidele politice s-au constituit pe poli de centru-stânga și centru-dreapta, iar în jurul acestora au gravitat alte grupuri politice mai mari sau mai mici. Și partidele aflate la extremitățile eșichierului politic au participat pentru o perioadă scurtă la procesul electoral din perioada interbelică. Propaganda electorală s-a manifestat în mediul urban dar mai ales, în cel rural, acolo unde s-au regăsit majoritatea votanților. De obicei guvernul care organiza alegerile, le și câștiga; excepție au fost în 1919, 1928, 1937.

Media aritmetică de existență a guvernelor ca rezultat al alegerilor, a fost de doi ani. Nici un guvern nu s-a aflat la putere mai mult de patru ani, în cazul în care a avut un

---

1 Scarlat 2013, *passim*, pentru alegerile din anii 1926, 1927, 1928, 1931, 1932, 1933, 1937.

asemenea parcurs. Au fost constituite 33 de guverne, cu o medie generală de funcționare de opt luni, rezultat al pronunțatei instabilități politice. O dată cu instaurarea regimului de dictatură personală al regelui Carol al II-lea (10 februarie 1938) s-a produs fenomenul definit de Nicolae Iorga ca „amurgul partidelor”².

1.2. 1919–1922

Între anii 1919 și 1922 sistemul electoral nu a fost identic pentru România întregită. În Transilvania și Bucovina alegerile s-au desfășurat pe baza unui scrutin majoritar în două tururi, în timp ce în restul țării reprezentanții se alegeau pe baza unui scrutin proporțional cu un tur de scrutin, în circumscripții pluri-nominale.

În perioada 1926–1937 sistemul electoral a fost unic la nivelul întregii țări, un scrutin proporțional, cu primă electorală pentru partidul care obținea cel puțin 40% din voturi. Votul era secret, obligatoriu, iar sistemul primei majoritare a fost adoptat imitându-se Legea electorală italiană din 1923.

Constituția din 1923 a instituit regimul parlamentar, recunoștea drepturile cetățenești. Regele avea puteri discreționare: putea numi și revoca miniștrii, sancționa și promulga legile³.

La primele alegeri de după Marea Unire, pentru Transilvania și Bucovina, printr-un decret-lege special s-a stabilit sistemul electoral de *majorități absolute*, prevăzându-se în cunoscutul art. 46 că: *în cazul prezentării unui singur candidat pentru un loc de deputat, președintele biroului electoral îl declară ales, fără a se mai face votarea*⁴. Pentru sate s-a menținut votul uninominal, în timp ce pentru orașele-municipii, în care populația nu atingea decât cifra necesară pentru alegerea a cel mult doi deputați, s-a admis scrutinul pe listă.

Acest principiu reprezenta tocmai temerile că interesele Partidului Național nu puteau fi reprezentate în condiții optime, în situația în care marile orașe erau dominate de minoritățile etnice; motivată astfel, opțiunea liderilor în spațiul lumii rurale s-a canalizat pentru votul uninominal, determinată de popularitatea ce o aveau în aceasta,

---

2 Pentru trăsăturile generale, vezi Dogan 1999, pp. 139–206; Ivan 1933.

3 Giugă 2011.

4 Ivan 1933, pp. 6. *Președintele deschide procedura de alegere dimineața la 8 și, dacă este numai un singur candidat, îl declară ales de deputat, respectiv, senator, iar rezultatul în publică la locul anunțat în publicațiune*; apud. Decret-lege nr. 3621/24 august 1919, în *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, Sibiu, nr. 52, 4 septembrie 1919, pp. 514–515. Proiectul elaborat de Consiliul Dirigent se baza pe *votul obștesc, egal, direct, secret și cu votarea pe comune*; Idem, p. 526. Principiul a fost reluat în punctul 2 al „Ordinului circular pentru îndeplinirea alegerilor de deputați și senatori” al Consiliului Dirigent, nr. 14.001, din 15 septembrie 1919; Idem, nr. 55, 17 septembrie 1919, p. 586.

majoritar românească. De aceea, prevederile decretului electoral stabileau formarea atâtor circumscripții electorale, încât să fie aleși un deputat la fiecare 30.000 de locuitori și câte un senator la fiecare 70.000; s-a ajuns astfel ca numărul lor să varieze de la minimum 4 la maximum 17, pentru fiecare județ⁵.

Nu a fost surprinzător faptul că în atare condiții, Partidul Național Român nu a avut în Transilvania contracandidaturi din partea vreunui partid sau grupări politice din vechea Românie. Această situație, la care s-a adăugat sprijinul efectiv al organelor administrative și mai ales, decretul-lege electoral amintit a determinat ca partidul să obțină o majoritate absolută de voturi. Din cele 205 candidaturi distribuite în 79 de circumscripții electorale, 199 au revenit acestui partid, restul de 6 fiind ocupate de unele disidențe și facțiuni⁶.

Însă datorită faptului că nici un partid politic nu a obținut majoritatea mandatorilor, formula unui guvern de coaliție s-a impus cu necesitate. La 25 noiembrie 1919 s-a constituit Blocul Parlamentar, alcătuit din reprezentanții Partidului Național Român din Transilvania, Partidul Țărănesc din Vechiul Regat, Partidul Țărănesc din Basarabia, Partidul Naționalist-Democrat al Unirii din Bucovina și gruparea independentă a dr. Nicolae Lupu⁷.

La scurt timp după alegeri, partidele politice din Vechiul Regat au început extinderea organizatorică în Transilvania. Sub influența acestui mecanism s-a desfășurat un proces oarecum firesc, acela de diferențiere a opțiunilor politice ale electoratului în funcție de oferta electorală a partidelor politice. Astfel, susținerea încă aproape monolitică a Partidului Național a început să se erodeze. Au contribuit la aceasta și disensiunile din interior, care s-au materializat în așa numitele „dizidențe”.

Un alt factor care a determinat această evoluție a constat în modificarea legii electorale în anul 1920, *astfel încât nu se mai alegeau în fiecare județ decât la 50.000 de locuitori și la fracțiunea superioară numărului de 30.000 de locuitori, câte un deputat, fără însă ca un județ să aibă mai puțin de 4 deputați*. Astfel s-au desfășurat alegerile din 1920 și 1922⁸.

În același timp, alegerile din această perioadă au infirmat și unul din punctele esențiale ale doctrinei „separatiste” susținute de liderii Partidului Național, după care rămânerea lor într-o singură tabără politică, într-un bloc, le va oferi posibilitatea

---

5 Radu 2005, pp. 181–182.

6 Mușat 1986, p. 236. Nu întâmplător, unul din cei mai versați oameni politici interbelici, Constantin Argetoianu nota că *se poate zice că în politica românească anul 1919 a fost anul ardelenilor. Toți am alergat după ei*; apud. Radu 2004, p. 70, nota 2. Vezi rezultatul alegerilor și la Lăcustă 1995.

7 Scurtu 2003, p. 249.

8 Ivan 1933, p. 6. Decretul-lege electoral din 1920 prevedea faptul că *fiecare candidat nu poate figura decât pe o singură listă electorală și într-o singură circumscripție*; apud. Mușat 1986, p. 261.

participării la toate guvernele, deoarece *țara întreagă nu poate fi guvernată fără participarea Ardealului*, ei confundând Ardealul cu Partidul Național⁹.

Iar cele din anul 1922 au statuat un principiu care s-a transformat aproape într-o constantă a rezultatelor din perioada interbelică și anume, partidul care organiza alegerile le și câștiga, obținând astfel majoritatea necesară guvernării. Acest proces a fost accentuat atât de implicarea voită/impusă a funcționarilor din administrație în procesul electoral¹⁰ cât și de tendința manifestă a masei de alegători neîncadrați în vreun partid și care, în alegeri, mergea cu guvernul, indiferent de compoziția sa politică, fenomen definit ca „zestrea guvernamentală”, care în unele cazuri s-a concretizat într-un procent de până la 60% din voturile exprimate¹¹.

Definitiv pentru acest fenomen a fost faptul că rezultatele obținute de guvernele diferitelor partide au prezentat un caracter particular, cu o variație în limite extrem de largi a procentului de voturi obținute. Astfel, atunci când s-au aflat în opoziție, anumite partide au obținut un procentaj extrem de scăzut, iar deja după o perioadă scurtă de timp — în care au ajuns la putere — au obținut un procentaj, de regulă, cu două cifre, depășind 50%, pentru ca, după ieșirea de la guvernare și trecerea iar în opoziție, au revenit la procentele anterioare perioadei de guvernare, uneori, chiar au scăzut sub acestea¹².

1.3. 1926–1937

Legea electorală din 27 martie 1926 a stabilit un mod unitar de organizare, desfășurare și înregistrare a rezultatului alegerilor parlamentare. Pornind de la concepția potrivit căreia Adunările Legiuitoare trebuiau astfel întocmite, încât acțiunea guvernamentală să nu poată fi stânjenită de *o minoritate turbulentă sau prea divizată*, legea inducea *prima majoritară*.

Această lege avea menirea de a evita o fărâmițare excesivă a spectrului politic, încurajând fuziunile și alianțele între partidele politice¹³.

În esență, legea prevedea că gruparea care obținea cel puțin 40% din totalul voturilor era declarată majoritară și primea, drept recompensă, 50% din totalul mandatelor; această grupare lua apoi parte și la împărțirea celeilalte jumătăți de mandate, ce era făcută în mod proporțional cu numărul voturilor obținute de fiecare partid¹⁴.

---

9 Mușat 1986, p. 263.

10 Radu 2003.

11 Radu 2004, p. 127; ilustrarea tabelară și grafică a evoluției în perioada 1919–1937, Idem, pp. 132–133.

12 O analiză pertinentă a mecanismului la Ivan 1933, pp. 28–31.

13 Scurtu 2003, p. 255.

14 Cutișteanu 1981, p. 81. Prevederile pe larg în Legea electorală, 1926, *passim*; o analiză în detaliu la Radu 2005, pp. 201–208.

Efectele prevederilor legii s-au validat în rezultatul alegerilor care au urmat până în decembrie 1937, de care au beneficiat toate partidele aflate la putere și în care prima electorală a funcționat, nu de puține ori, pentru a salva pe cei care organizau alegerile de la rezultate sub așteptări, adeseori dezastruoase, în urma „despuierii” voturilor.

Guvernul Averescu a fost primul beneficiar al prevederilor noii legi, pe baza cărora a obținut o majoritate parlamentară confortabilă (martie 1926); la fel au profitat liberalii, care au obținut 61/6% din voturi (iunie 1927); național-țărăniștii au obținut 77,76% din voturi (decembrie 1928), coaliția Uniunea Națională a obținut o victorie „muncită”: 47,49% (iunie 1931); național-țărăniștii au coborât „ștacheta” până la 40,30% (iulie 1932); liberalii au obținut 52% (decembrie 1933)¹⁵.

Alegerile din decembrie 1937 au consemnat faptul că nici o listă nu a obținut cel puțin 40% din totalul voturilor, pentru a beneficia de prima electorală și de a obține astfel majoritatea locurilor în Adunarea Deputaților.

Partidul Național Liberal, adică guvernul, a întrunit 35,92% din voturi, situându-se pe primul loc, *dar, practic, a pierdut alegerile*. La distanță considerabilă s-a plasat Partidul Național Țărănesc care a câștigat 20,4% din totalul voturilor.

O surpriză a oferit partidul Totul Pentru Țară, care a obținut 15,8%. Partidul Național Creștin a obținut 9,15%¹⁶.

1.4. 1938–1940

A urmat desemnarea guvernului Goga–Cuza și deschiderea procesului de instaurare a dictaturii personale a regelui Carol al II-lea care, la 20 februarie 1938 a abolit Constituția din 1923, pe care a înlocuit-o cu una proprie, care îi dădea puteri depline, iar la 30 martie 1938 a dizolvat prin decret-regal partidele politice și a desființat, astfel, regimul parlamentar.

A fost creat un simulacru al parlamentului, în care desemnarea aleșilor — în baza decretului-lege asupra reformei electorale din 9 mai 1939 — era făcută de alegători grupați în categoriile sociale: agricultură și meserii, comerț și industrie sau ocupații intelectuale; numărul deputaților a fost stabilit la 258, iar al senatorilor, la 88. Pentru prima dată femeile au fost reprezentate în senat; în baza acestor prevederi au fost organizate alegerile din iunie 1939. Au candidat doar reprezentanții noii și unicei formațiuni politice constituite, Frontul Renașterii Naționale¹⁷.

---

15 Pentru succesiunea guvernelor din perioada enunțată, rezultat al alegerilor organizate în iulie 1927, decembrie 1928, iunie 1931, iunie 1932, nov. 1933, vezi sinteza în Scurtu 2003, pp. 261–323.

16 Idem, p. 378.

17 Smeu 1997, p. 304.

2. Rezultatele partidelor și candidaților de parlamentari în alegerile din județul Bistrița-Năsăud între anii 1919–1940

În 2 octombrie 1919 regele Ferdinand a semnat Decretul-Lege prin care convoca alegeri parlamentare în România Întregită, la care urmau să participe locuitorii din Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina și Transilvania. Zilele stabilite în care s-au desfășurat alegerile au fost 3, 4 și 5 noiembrie pentru Camera Deputaților și 7, 8 și 9 noiembrie pentru Senat.

Sistemele electorale care s-au aplicat pentru Cameră și Senat în alegerile din 1919, 1920 și 1922 au fost pentru Vechiul Regat, Dobrogea și Basarabia reprezentarea proporțională, iar pentru Transilvania și Bucovina, în baza unui Decret-Lege special, reprezentarea absolută, articolul 46 din lege prevăzând că în cazul înscrierii într-o circumscripție electorală a unui singur candidat acesta era declarat ales fără desfășurarea procesului votării¹⁸.

În județul Bistrița-Năsăud, ca de altfel în întreaga Transilvanie, în alegerile din 1919 Partidul Național Român (PNR) a obținut o victorie totală generată în principal de solidaritatea românilor eliberați de sub jugul străin milenar și entuziasmul Unirii¹⁹.

Conform art. 46 din legea electorală au fost declarați aleși în Cameră și Senat, fără vot, candidați ai PNR în toate cele 5 circumscripții electorale din județ²⁰:

Deputații aleși au fost:

- avocatul dr. Victor MOLDOVAN (PNR)
în Circumscripția Electorală Bistrița Română;
- avocatul dr. Laurențiu OANEA (PNR)
în Circumscripția Electorală Rodna Veche;
- avocatul dr. Victor ONIȘOR (PNR)
în Circumscripția Electorală Năsăud;
- avocatul dr. Arthur CONNERETH (PNR)
în Circumscripția Bistrița Săsească;
- maiorul pensionar Iulian MARȚIAN (PNR)
în Circumscripția Electorală Bârgău.

Senatori aleși au fost:

- protopopul Ioan POP (PNR), din Nușfalău (Mărișelu),
în Circumscripția Bistrița;
- profesorul Ioan PECURARIU (PNR)
în Circumscripția Năsăud.

---

18 Ivan 1933, p. 14.

19 Despre entuziasmul și solidaritatea românilor din Bistrița vezi Moldovan 2015, pp. 86–90.

20 Rezultatele alegerilor în județul Bistrița-Năsăud în M.O. 1919, nr. 171 și 173.

Primul parlament de după Marea Unire și-a desfășurat activitatea mai puțin de un an astfel că nu și-a îndeplinit obiectivele între care misiunea cea mai importantă a fost aceea de elaborare și adoptare a Constituției României Mari.

În fapt, în 13 martie 1920 guvernul condus de Alexandru Vaida-Voevod a demisionat, iar regele a însărcinat pe generalul Alexandru Averescu să formeze un nou guvern²¹.

Demisia guvernului Vaida a generat disoluția în Parlament a Blocului Național care susținuse guvernul, ca urmare regele a decretat desfășurarea de noi alegeri în mai și iunie 1920. S-a decis ca în Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina alegerile să aibă loc în 25, 26 și 27 mai pentru Camera Deputaților și în 30 și 31 mai pentru Senat, iar în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, în 3 și 4 iunie pentru Camera Deputaților și pentru Senat în 6 și 7 iunie.

Rezultatele alegerilor la nivelul țării au consemnat victoria masivă, nescontată, a partidului generalului Averescu – Liga Poporului (LP) cu 44,64% voturi, respectiv 224 din totalul de 369 deputați.

În județul Bistrița-Năsăud, cu toate că a fost înființat încă din 13 mai 1920 partidul generalului Averescu, cu noua denumire Partidul Poporului (PP), nu a avut în alegerile din 3 iunie 1920 succesul scontat. Însuși generalul, candidat în Circumscripția Năsăud a fost învins deși a obținut 1.909 voturi.

Au fost declarați aleși²²:

Deputați:

- avocatul dr. Victor MOLDOVAN (PNR)
în Circumscripția Electorală Bistrița Română, cu 2.495 voturi;
- avocatul dr. Arthur CONNERTH (PNR)
în Circumscripția Bistrița Săsească, fără vot;
- avocatul Laurențiu OANEA (PNR)
în Circumscripția Electorală Năsăud, cu 3.370 voturi.

Senator:

- profesorul Ioan PECURARIU (PNR)
— pentru tot județul.

Învinși în alegerile de deputați²³:

- în Circumscripția Bistrița Română: Constantin BUCȘAN (PP) – 570 voturi;
- în Circumscripția Electorală Năsăud: generalul Alexandru AVERESCU (PP) – 1.909 voturi și Zaharie POP – 528 voturi.

---

21 Amănunte despre subteranele căderii guvernului Vaida la Moldovan 2015, pp. 91–95.

22 M.O. 1920, nr. 45–47.

23 *Ibidem*.

Al doilea Parlament al României Mari, cel al majorității absolute a Partidului Poporului condus de generalul Alexandru Averescu a avut o existență scurtă, de mai puțin de doi ani.

Calea dizolvării acestuia, orchestrată de opoziție în special de liberali — favoriții regelui și ai reginei a fost similară ca în cazul primului parlament, căderea guvernului prin demisia lui Tache Ionescu ministrul de externe; demisionarul a primit însărcinarea formării unui nou guvern, care la o lună de la constituirea sa în 17 decembrie 1921 nu a obținut vot de încredere în parlament. Atunci regele a încredințat formarea unui nou guvern președintelui liberalilor Ion I. C. Brătianu, care a propus dizolvarea Parlamentului, declarându-l Constituantă.

În 23 ianuarie 1922 regele a emis decret de dizolvare a parlamentului și organizarea de noi alegeri care au avut loc în Vechiul Regat, pentru Camera Deputaților în 5–7 martie 1922 și pentru Senat la 1–2 martie 1922, iar în Transilvania, în 6–7 martie 1922 pentru Camera Deputaților și 9–10 martie pentru Senat.

Cum era de așteptat, alegerile la nivel de țară au fost câștigate de Partidul Liberal (PL) care a obținut 53,87% din voturi, respectiv 227 de mandate de deputați și 111 mandate de senatori²⁴.

În județul nostru, trecerea de partea noilor guvernanți, care se manifestase fără rezultat în alegerile din timpul guvernării Averescu a fost în noile condiții masivă atât în Bistrița cât și în Năsăud și comunele adiacente²⁵.

Parlamentarii aleși în județ în urma scrutinului din 6 martie 1922 pentru Cameră și 9 martie 1922 pentru Senat au fost:

Deputați²⁶:

- avocatul dr. Victor MOLDOVAN (PNR)
în Circumscripția Electorală Bistrița Română, cu 2.577 voturi din 4.988 valabil exprimate;
- avocatul dr. Arthur CONERTH (PG)
în Circumscripția Electorală Bistrița Săsească — fără vot, conform art. 46 din legea electorală în vigoare, deoarece nu a avut contracandidați.
- profesorul universitar dr. Vasile MERUȚIU (PL)
în Circumscripția Electorală Năsăud, cu 4.478 voturi din 8.550 valabil exprimate.

Senator:

- profesorul Ioan PECURARIU (PL)
— pentru tot județul, cu 6.511 voturi, învins Victor ONIȘOR, cu 3.471 voturi.

---

24 Ivan 1933, tabloul IV.

25 Pe larg, la Moldovan 2015, pp. 123–124 și 126–129.

26 M.O. 1922, nr. 6, pp. 53.

Învinși în alegerile pentru Camera Deputaților:

- în Circumscripția Electorală Bistrița Română: Andrei BUZDUG – 778 voturi, Ioan POP (PNR) – 1.586 voturi, Constantin BUCȘAN (PP) – 31 voturi;
- în Circumscripția Electorală Năsăud: Laurențiu OANEA (PNR) – 4.093 voturi²⁷.

În luna martie 1926 mandatul de patru ani al guvernului liberal s-a încheiat. I. I. C. Brătianu a demisionat în 27 martie din funcția de prim-ministru iar în 30 martie regele Ferdinand I-a numit președinte al Consiliului de Miniștri pe generalul Alexandru Averescu, deși Partidul Poporului nu avea popularitate și influență politică majoră.

Campania electorală a avut loc în aprilie-mai 1926, iar alegerile generale pentru cele două camere ale Parlamentului, în 25 mai pentru Adunarea Deputaților și 28 mai, pentru Senat.

Alegerile parlamentare s-au desfășurat după o lege electorală nouă, valabilă pentru toate provinciile țării²⁸, în conformitate cu prevederile căreia repartizarea mandatelor s-a modificat în sensul că partidul sau alianța electorală care obținea cel puțin 40% din voturi numită grupare majoritară primea un bonus de 50% din numărul total al mandatelor ca primă guvernamentală.

Astfel, în Camera Deputaților, din numărul total de mandate de 387, după ce 23 mandate au fost acordate grupărilor minoritare au rămas de repartizat 364 mandate din care 50%, respectiv 182 mandate au fost acordate Partidului Poporului (PP) care a totalizat, împreună cu numărul cuvenit conform voturilor obținute un total de 292 mandate, respectiv o majoritate de 75, 45%.

Au mai obținut mandate: Blocul Național Țărănesc (BNTȚ), Partidul Liberal – Duca (PNL–D) și pentru prima dată în alegerile din România, Liga Apărării Naționale Creștine (LANC)²⁹.

Voturile obținute în alegerile din județ au fost: PP – 14.96 (61,14%); BNTȚ – 5.672 (23,18%); LANC – 2.753 (11,25%); PNL-D – 587 (2,40%)³⁰.

Au fost declarați aleși în județ:

Deputați³¹:

- avocatul dr. Victor MOLDOVAN (PP + PNR–Goldiș)
în Circumscripția electorală Bistrița Română;
- avocatul dr. Laurențiu OANEA (PP + PNR–Goldiș)
în Circumscripția electorală Năsăud;

27 ANBN, FPJN-p, d. 24 (189)/1922, f. 13.

28 M.O. 1926, nr. 71/21 martie.

29 Idem, nr. 122/4 iunie, p. 37.

30 Moldovan 2015, p. 230.

31 M.O. 1926, nr. 122/4 iunie, pp. 43–44.

- profesorul universitar dr. George GIUGLEA (BNȚ)
în Circumscripția electorală Năsăud;
- avocat dr. Arthur CONNERT (PG)
în Circumscripția Bistrița Săsească.

Senator ales³²:

- Virgil POPESCU (PP +PNR–Goldiș)
— fost prefect, pentru tot județul.

După un an de la constituirea, Parlamentul ales în mai 1926 a fost dizolvat prin decret regal, iar conducerea guvernului și implicit organizarea alegerilor i-a fost încredințată lui I. I. C. Brătianu (Partidul Național Liberal). Alegerile s-au desfășurat în 7 iunie 1927 pentru Camera Deputaților și 10,12,17 iunie 1927 pentru Senat.

Folosind din plin aparatul de stat și alianța electorală cu Partidului Țărănesc – dr. N. Lupu liberalii au câștigat alegerile cu 62,69%, revenindu-le după acordarea primei electorale 318 mandate de deputați și 92 mandate de senator. Doar alte două partide dintre cele 10 participante au reușit să depășească pragul electoral de 2%.

Partidul Național Țărănesc (PNȚ), care se constituise în anul 1926 a primit din partea electoratului 22,09% din voturi, revenindu-i 54 mandate de deputați și 17 mandate de senatori și Blocul Maghiar–German (BMG), 6,28% voturi, respectiv 15 mandate de deputați și 1 mandat de senator.

Voturi obținute în județ: PNȚ – 15.615 (59,12%); BMG – 5.779 (21,87%); PNL – 2.762 (10,45%)³³.

Au fost declarați aleși:

Deputați³⁴:

- medicul și publicistul Alexandru VAIDA-VOEVOD (PNȚ)
în Circumscripția electorală Bistrița Română;
- profesorul Leonida POP (PNȚ)
în Circumscripția electorală Năsăud;
- avocatul dr. Arthur CONNERTH (BMG)
în Circumscripția electorală Bistrița Săsească.

Supleanți³⁵:

- KERESZTES Eugen (BMG);
- IHL Ernest (BMG);
- Tudor DAN (PNȚ).

³² Idem, nr. 123/5 iunie, p. 38.

³³ *Gazeta Bistriței*, nr. 16/11 iulie 1927, p. 2.

³⁴ M.O. 1927, nr. 152/13 iulie, pp. 3–4.

³⁵ *Ibidem*, pp. 47–48.

Senator ales în 10 iulie 1927:

- directorul de bancă George CURTEAN (PNT)
- pentru tot județul³⁶.

Senator ales în 23 septembrie 1928 datorită decesului senatorului Curtean:

- avocatul dr. Nicolae ROGNEAN (PNT)
- pentru tot județul³⁷

Moartea regelui Ferdinand în 20 iulie 1927 și a lui I. I. C. Brătianu în 24 noiembrie același an au bulversat situația monarhiei și a vieții politice din țară, în general. În lipsa unui urmaș la tron a fost instituită regența regală formată din prințul Nicolae, Gheorghe Buzdugan, președintele Curții de Casație și Miron Cristea, Patriarhul României, iar guvernul condus de Vintilă Brătianu fără sprijin necondiționat din partea regenței a demisionat în noiembrie 1928.

Cum Nicolae Titulescu, cu tot prestigiul său politic nu a putut să formeze și să primească sprijin parlamentar pentru un guvern de uniune națională, regența l-a încredințat în 9 noiembrie 1928 cu formarea unui nou guvern pe Iuliu Maniu, șeful Partidului Național Țărănesc.

Noul guvern a fost votat cu majoritate în parlament în 10 noiembrie 1928. A doua zi parlamentul a fost dizolvat și s-a stabilit desfășurarea alegerilor generale în 12 decembrie 1928, pentru Camera Deputaților și 15, 17 și 19 decembrie pentru Senat.

Rezultatele alegerilor, la nivel de țară au fost net favorabile Partidului Național Țărănesc care, în alianță electorală cu Partidul German (PG) și Partidul Social Democrat (PSD), a obținut la Camera 77,76% din voturi, respectiv 348 mandate de deputați dintr-un total de 387 și 105 senatori din totalul de 110, o majoritate mai mult decât confortabilă.

Partidul Național Liberal (PNL) a obținut doar 6,55% din voturi, respectiv 13 mandate de deputați și 16 mandate de senatori, iar pe locul 3, cu 6,08% din voturi, respectiv 16 mandate de deputați și 6 de senatori s-a situat Partidul Maghiar (PM)³⁸.

Voturile obținute pe județ de către PNT – 88%, au fost mai multe decât pe țară, în timp ce Partidul Țărănesc – Lupu a obținut 5,23% din voturi și Partidul Maghiar – 4,11%, celelalte partide, inclusiv PNL, au obținut sub 2% din voturi.

---

36 M.O. 1927, nr. 154/15 iulie, p. 23; *Gazeta Bistriței*, nr. 16/11 iulie 1927, p. 2.

37 *Gazeta Bistriței*, nr. 19/28 septembrie 1928, p. 3.

38 M.O. 1928, 283/19 decembrie, pp. 9–10.

Au fost declarați aleși:

Deputați³⁹:

- avocatul dr. Tudor DAN (PNȚ)
în Circumscripția electorală Bistrița Română;
- profesorul Leonida POP (PNȚ)
în Circumscripția electorală Năsăud;
- avocatul dr. Arthur CONNERTH (PG)
în Circumscripția electorală Bistrița Săsească.

Senatori aleși în 15 și 17 decembrie 1928⁴⁰:

- avocatul dr. Nicolae ROGNEAN (PNȚ)
– 12.217 voturi, în colegiul universal;
- economist dr. Adrian OȚOIU (PNȚ)
– 941 voturi, în colegiile comunale și județean.

Senator ales în 27 martie 1931 în urma demisiei senatorului Adrian Oțoiu numit consilier la Banca Națională:

- protopopul Ștefan BUZILĂ (PNȚ)⁴¹.

Marea criză economică mondială dintre anii 1929–1933 a generat și în România probleme economice și sociale.

În acest cadru, în anul 1930 a avut loc revenirea principelui Carol în țară și proclamarea acestuia ca rege cu numele Carol al II-lea. A fost o perioadă din istoria țării caracterizată printr-o accentuată instabilitate politică în care s-au succedat la putere nouă guverne și au avut loc trei rânduri de alegeri parlamentare.

Primele alegeri parlamentare din perioada crizei au fost convocate și organizate în timpul guvernului de Uniune Națională (UN) condus de Nicolae Iorga și au avut loc în ziua de 1 iunie 1931, pentru Camera Deputaților, iar pentru Senat în 4 și 6 iunie 1931.

Guvernul, în coaliție electorală cu liberalii conduși de I. G. Duca și Partidul German (PG) a câștigat alegerile pentru Cameră cu 47,49% voturi, respectiv 289 din totalul de 387 mandate de deputat și 145 mandate de senator.

Pe podium, cu mult mai puține voturi s-au aflat Partidul Național Țărănesc (PNȚ) cu 14,99% din voturi – 30 mandate și Partidul Național Liberal – Gheorghe Brătianu (PNL–Gh. Brătianu) cu 5,93% din voturi și 12 mandate de deputați⁴².

Voturi obținute în județ: UN – 34,13%; PNȚ – 20,36%; PP – 16,56%.

---

³⁹ *Ibidem*, p. 50.

⁴⁰ M.O. 1928, nr. 285/21 decembrie, pp. 35 și 53; *Gazeta Bistriței*, nr. 24/14 decembrie 1928, p. 5; nr. 25/22 decembrie 1928, p. 4.

⁴¹ *Gazeta Săptămâna*, nr. 153/28 martie 1928, p. 1.

⁴² M.O. 1931, 131/10 iunie, pp. 6–7.

Din puzderia de 10 liste electorale și 30 candidați de deputați au fost declarați aleși sau supleanți următorii⁴³:

Deputați:

- vicarul Titus MĂLAI (UN–Iorga + Liberalii–Duca + Cartel cu PG);
- profesorul Dumitru MAN (PNTȚ), teolog din Gherla;
- avocatul Victor MOLDOVAN (PP).

Supleanți:

- avocatul dr. Arthur CONNERTH (UN);
- învățătorul director Gavril BOCHIȘ (UN);
- avocatul dr. Vasile BUTTA (PNTȚ);
- avocatul Traian LOGIN (PNTȚ);
- avocatul Victor MANU (PP);
- avocatul Octavian SALVAN (PP).

Senatorii aleși în 4 și 6 iunie 1931⁴⁴:

- avocatul dr. Laurențiu OANEA (UN)
  - 5.934 voturi, colegiul universal;
- profesorul Vasile BICHIGEAN (UN)
  - 567 voturi, colegii comunale și județean.

Descriind campania electorală și rezultatele alegerilor din 1931 în raport cu situația la zi în județ și în țară, presa locală sublinia: „... *nici un partid nu ne-a asigurat că va fi în stare a îndrepta situația rea economică a țării și că va scoate, mai ales plugăria, din criza în care se zbate*”, ... *urmează ca în conducerea gospodăriei noastre să ne aranjăm în așa fel, încât să putem rezista cât mai mult în aceste vremuri grele ... nu avem altă scăpare decât în primul rând să ne acomodăm noilor condiții de viață grea a acestei crize. Iar ca să putem rezista, ne trebuie trei lucruri ... muncă, cruțare și prevedere*⁴⁵.

În anul 1932 guvernul Nicolae Iorga nu a reușit să îndeplinească promisiunile electorale iar dificultățile economice și sociale, precum onorarea datoriei externe și plata salariilor și pensiilor, l-au determinat pe reputatul istoric să demisioneze din funcția de prim-ministru în ziua de 31 mai 1932. Regele Carol al II-lea l-a desemnat prim-ministru pe Alexandru Vaida-Voevod în iunie 1932 care a condus un guvern țărănist în timpul căruia s-au desfășurat noi alegeri parlamentare, în 17 iulie 1932 pentru Camera Deputaților și 24 iulie 1932 pentru Senat.

Partidul Național Țărănesc (PNTȚ) aflat la putere a câștigat detașat alegerile, pentru Camera Deputaților cu 40,30% voturi, revenindu-i 274 mandate de deputați, urmat de

43 M.O. 1931, 131/10 iunie, pp. 70–71.

44 Idem, nr. 134/13 iunie, p. 23.

45 *Gazeta Bistriței*, nr. 15–16/18 iunie 1931, p. 1.

Partidul Național Liberal – I. G. Duca (PNL–Duca) cu 13,63% voturi și 28 de mandate și Partidul Național Liberal – Gheorghe Brătianu (PNL–Gh. Brătianu) cu 6,53% voturi și 14 mandate⁴⁶.

Voturi în județ: PNT în cartel cu Partidul German – 55,72%; PNA–Goga – 7,98%; PNL–Duca – 6,97%⁴⁷.

Au fost declarați aleși și supleanți în județ:

Deputați⁴⁸:

- medicul și publicistul dr. Alexandru VAIDA-VOEVOD (PNT);
- avocatul dr. Arthur CONNERTH (PNT);
- avocatul dr. Leon SCRIDON (PNA–Goga).

Supleanți⁴⁹:

- dr. Teodor VIDICAN (PNA–Goga);
- avocatul dr. Cornel MUREȘAN (PNA–Goga);
- profesorul Leonida POP (PNT).

Senatorii aleși în 24 iulie 1932⁵⁰:

- avocatul dr. Victor MOLDOVAN (PNT)
  - 8.589 voturi, în colegiul universal. A fost ales după constituire vicepreședinte al senatului;
- profesorul universitar dr. Alexandru BORZA (PNT)
  - 926 voturi, în colegiul consiliilor comunale și județean.

În anul 1933, în România a continuat instabilitatea guvernamentală determinată în principal de imposibilitatea rezolvării gravelor disfuncții economice și sociale generate de Marea Criză și accentuarea disensiunilor din interiorul și dintre partidele politice.

De o importanță majoră în a doua parte a anului 1932 și practic în întreg anul 1933 au fost neînțelegerile dintre liderii PNT, Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod, care în această perioadă, spre satisfacția regelui și camarilei acestuia, s-au perindat în funcțiile de prim-ministru și președinte al partidului, ceea ce a generat nerezolvarea în liniște și pace internă a nevoilor țării și scăderea popularității partidului.

Consecința a fost căderea celui de-al doilea guvern Vaida în 9 noiembrie 1933 și preluarea guvernării de către liberalii lui I. G. Duca, organizatorii și câștigătorii noilor alegeri din 20 decembrie 1933 pentru Camera Deputaților și 22 decembrie pentru Senat.

---

46 M.O. 1932, nr. 173/26 iulie, pp. 6–10.

47 *Ibidem*, p. 86.

48 *Ibidem*.

49 *Ibidem*.

50 M.O. 1932, nr. 176/29 iulie, pp. 24 și 52; Moldovan 2015, pp. 276–277.

Rezultatele alegerilor din decembrie 1933 la nivel de țară au plasat pe primul loc Partidul Liberal – Duca (PNL–Duca) cu 50,99%, respectiv 300 mandate de deputat. Pe locul II, cu doar 13,92% din voturi și 29 mandate de deputați s-a situat Partidul Național Țărănesc (PNT), iar pe locul III, Partidul Țărănesc al doctorului Lupu (PT–Lupu) cu 5,11% din voturi, respectiv 11 deputați. În total 9 formațiuni politice participante la alegeri au obținut peste 2% din voturi și ca urmare mandate în parlament, fapt ce atestă fărâmițarea scenei politice a vremii, dorită de regele Carol al II-lea ca un prim pas în favoarea împlinirii ulterioare a gândului acestuia de instaurare a dictaturii sale personale⁵¹.

În județul Năsăud, PNT și-a menținut totuși pe poziție frunzașă obținând 21,65% din voturi, urmat de Partidul Național Agrar – Goga cu 11,8% din voturi și Uniunea Agrară Argentoianu (UA–Argent.) cu 7,62% din voturi.

Deputați aleși și supleanți în județul Năsăud⁵²:

Aleși:

- avocatul dr. Victor MOLDOVAN (PNT);
- avocatul dr. Leon SCRIDON Junior (PNA–Goga);
- avocatul dr. Aurel MILLEA(UA–Argent.), din Cluj.

Supleanți:

- dr. Aurel MANIU (PNT);
- dr. Traian LOGIN (PNT);
- Ioan PAVEL (PNA–Goga);
- RUS Ioan I. Ioan (PNA–Goga);
- PUPĂZĂ Pavel a LUCHI (UA–Argent.);
- PUDILIC Ștefan (UA–Argent.).

Senatori aleși:

- Anastasiu BEJAN (PNL–Duca)
  - 5.623 voturi, pentru colegiul universal⁵³;
- profesor Ioan PARTENIE (PNL–Duca)
  - pentru colegiile consiliilor comunale și colegiul județean⁵⁴.

Au mai candidat pentru Senat dar nu au fost aleși:

- dr. Alexandru BORZA (PNT) – 373 voturi;
- dr. Marin SEINESCU (PNL–Gh. Brătianu) – 56 voturi⁵⁵.

---

51 M.O. 1933, nr. 300/29 decembrie, p. 18.

52 *Ibidem*, p. 93; Moldovan 2015, p. 306.

53 M.O. 1933, nr. 301/30 decembrie, p. 30; Moldovan 2015, p. 306.

54 M.O. 1934, nr. 3/8 ianuarie.

55 *Ibidem*.

În seara zilei de 29 decembrie 1933, la scurt timp după câștigarea alegerilor parlamentare, primul-ministru liberal I. G. Duca a fost asasinat de legionari pe peronul gării din Sinaia. Misiunea de a prelua funcția de prim-ministru a fost încredințată secretarului general al partidului Gheorghe Tătărescu, care împreună cu miniștri cabinetului a depus jurământul în 5 februarie 1934 și avea să conducă guvernul liberal al României între anii 1934–1937.

În anii guvernării Tătărescu a avut loc refacerea economiei după Marea Criză, s-a îmbunătățit nivelul de trai al populației, funcționarea administrației, justiției și învățământului. În același timp, din punct de vedere politic, sub influența regelui a continuat tendința de fărâmițare a partidelor politice, parlamentul a continuat să aibă rol mai degrabă decorativ și a crescut aderența la publicul românesc de toate categoriile a formațiunilor politice de dreapta, în speță a „Gărzii de Fier”.

La încheierea legislaturii 1933–1937 și apropierea unor noi alegeri parlamentare în care miza era obținerea a cel puțin 40% din voturi, situația politică în țară prezenta existența a doi poli de putere.

Pe de o parte, guvernul liberal Tătărescu suferind de uzura guvernării și perceperea ca aservit regelui Carol al II-lea, care se pregătea să-și impună fățiș puterea personală și opoziția național-țărănistă, percepută de electoratul vremii ca având șanse mari de câștig în alegeri.

În alegerile desfășurate în 20 decembrie 1937 pentru Camera Deputaților, iar pentru Senat în 22, 28 și 30 decembrie 1937, îndemnat de rege Tătărescu s-a aliat cu Partidul Frontul Românesc și cu Partidul German, iar în lipsă de alternative viabile național-țărăniști au încheiat un pact de neagresiune cu Partidul „Totul pentru Țară” al legionarilor din fosta „Gardă de Fier”.

Rezultatul alegerilor la nivel de țară au fost: 35,92% din voturi, respectiv 152 mandate de deputați și 97 mandate de senatori pentru liberali, și 20,40% din voturi, cu 86 mandate de deputați și 10 senatori, pentru național-țărăniști.

Legionarii au obținut un scor neașteptat de mare, 15,58% pentru Cameră cu 66 de mandate de deputați⁵⁶.

Partidul Național-Creștin a obținut 9,15% din voturi pentru Cameră și 39 mandate de deputați în Parlament. Octavian Goga, președintele acestui partid avea să fie desemnat de către rege premierul care urma să formeze noul guvern.

Rezultatele alegerilor în județ: PNL–Const.I.C. Brătianu – 32,85%, PNT – 15,01%, PNC – 11,86%, PNL–Gh. Brătianu – 5,71%, PM – 3,48%⁵⁷.

---

56 M.O. 1937, nr. 301/30 decembrie, pp. 36–37.

57 *Ibidem*, p. 100.

Deputați aleși și supleanți în județul Năsăud⁵⁸:

Aleși:

- avocatul dr. Leon SCRIDON Junior (PNC);
- Stelian IONESCU (PNL–Gh. Brătianu);
- Edmund KENDEFI (PM).

Supleanți:

- Ioan PAVEL (PNC);
- Octavian BUDUȘAN (PNC);
- Emil COMȘA (PNL–Gh. Brătianu);
- Teodor FEREZAN (PNL–Gh. Brătianu);
- Ioan SZIGMOND (PM);
- George AMBRUȘ (PM).

Senatori aleși:

- Dumitru NACU (PNL–Const.I.C. Brătianu)
  - 5.910 voturi, colegiul universal⁵⁹;
- avocatul dr. Laurențiu OANEA (PNL–Const.I.C. Brătianu)
  - 687 voturi, consilii comunale și județean⁶⁰.

Parlamentul rezultat în urma alegerilor din 1937 nu avea să fie constituit legal nici-o dată. Ajuns prim-ministru fără consultarea parlamentului în decembrie 1937 la propunerea regelui Carol al II-lea, Octavian Goga a reușit să formeze guvernul său dar a rezistat în funcție doar 45 de zile.

La 18 ianuarie 1938, la propunerea lui Goga parlamentul a fost dizolvat și s-a fixat data de 2 martie 1938 pentru noi alegeri parlamentare. Regele a pus însă capăt guvernului Goga în 8 februarie 1938, apoi a suspendat constituția, a dizolvat partidele politice, a anulat alegerile programate și a impus un nou guvern așa-zis de uniune națională ales de el. Prim-ministru de față a fost numit Patriarhul Miron Cristea. În realitate guvernul era condus de ministrul de interne Armand Călinescu, om de încredere al regelui⁶¹.

În 27 februarie 1938 a fost promulgată noua constituție, prin care se consfințea dictatura regală: regele era numit capul statului (art. 30); puterea legislativă și executivă aparțineau regelui (art. 31, art. 32); adunarea deputaților se compunea din deputați aleși din trei categorii: a) agricultură și muncă manuală; b) comerț și industrie; c) ocupațiuni intelectuale (art. 61), iar senatul din senatori de drept numiți de rege și senatori aleși⁶².

---

58 M.O. 1937, nr. 301/30 decembrie, p. 100.

59 M.O. 1938, nr. 4/5 ianuarie, p. 30.

60 *Ibidem*, p. 53.

61 Moldovan 2015, pp. 325–326.

62 *Ibidem*, pp. 327–329.

A urmat, prin decretul-lege din 30 martie 1938 dizolvarea tuturor partidelor politice. În decembrie 1938 a fost înființat Frontul Renașterii Naționale (FRN) ca unică organizație politică legală în stat, care conform regulamentului de funcționare adoptat în 5 ianuarie 1939 își desfășura activitatea în cadrul organizațiilor culturale și profesionale.

În martie 1939, după moartea patriarhului Miron Cristea s-a constituit un guvern sub președinția lui Armand Călinescu, care avea să compună o noua lege electorală concordantă cu constituția în vigoare și să organizeze simulacrul de alegeri parlamentare desfășurate în 1 și 2 iunie 1939. Conform noii legi numărul deputaților din parlament s-a fixat la 258, câte 86 din fiecare profesie prevăzută în art. 61 din constituție. Senatori prevăzuți erau 88 aleși, 88 numiți de rege și un număr variabil senatori de drept.

Aveau drept de vot pentru Adunarea Deputaților cetățenii români cu vârsta de minim 30 de ani știutori de carte, inclusiv femeile, care practicau una din profesiile prevăzute în art. 61 din constituție.

Pentru Senat se impunea vârsta de 40 de ani și în plus, puteau vota, doar oamenii care făceau parte din structuri ale organelor statului. Votul era obligatoriu, direct și secret, uninominal, organizat la nivelul țării în 11 circumscripții electorale dintre care 10 corespunzătoare numărului de ținuturi din țară și o listă pentru capitală. Senatorii desemnați prin vot se alegeau uninominal, prin vot obligatoriu, secret⁶³.

Listele de candidați compuse doar din membri ai Frontului Renașterii Naționale au fost întocmite la nivelul fiecărui ținut de către Armand Călinescu și avizate de rege, astfel ca o treime din candidați să fi făcut parte anterior din parlament și două treimi să fie candidați noi.

Rezultatele alegerilor au fost în totalitate în favoarea partidului unic FRN. Nici nu se putea altfel deoarece toți candidații înscriși în alegeri au fost membri ai FRN.

Reprezentanți aleși în Ținutul Someș din județul Năsăud:

- avocatul dr. Leon SCRIDON Junior, la categoria agricultură și muncă manuală. A fost deputat între anii 1934–1937, subsecretar de stat în guvernul Goga, membru fondator al Frontului Renașterii Naționale (FRN). În octombrie 1939 a fost numit, prin Decret regal, secretar la Ținutului Someș la categoria agricultură și muncă manuală.
- Victor ȘIOLDEA, deputat⁶⁴;
- avocatul dr. Victor MOLDOVAN s-a înscris în FRN, în mai 1939, adresând o scrisoare prim-ministrului Armand Călinescu⁶⁵. În octombrie 1939 a fost numit secretar general al FRN pentru ocupația intelectuală⁶⁶, iar în martie 1940 a fost

63 M.O. 1939, nr. 106 bis, 9 mai, pp. 2949–2958.

64 *Năzuința*, nr. 29/18 iunie 1939, p. 2.

65 Moldovan 2015, pp. 334–335; *Năzuința*, nr. 26/28 mai 1939, p. 2.

66 *Ibidem*, p. 346; Idem, nr. 48/29 octombrie 1939, p. 1.

numit secretar general al FRN⁶⁷. În 22 iunie 1940 a devenit secretar general al noului partid numit – Partidul Națiunii⁶⁸.

Bibliografie

- ANBN FPJN-p Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Bistrița-Năsăud, Fond *Prefectura județului Năsăud – birou prefect*, d. 24 (189)/1922.
- Cuțișteanu 1981 S. Cuțișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.
- Dogan 1999 M. Dogan, „Regimul politic și clasa politică în România interbelică“, în *Sociologie politică. Opere alese, Alternative*, București, 1999, pp. 139–206.
- Gazeta Bistriței* *Gazeta Bistriței*, Bistrița, 1927, nr. 16; 1928, nr. 24, 25; 1931, nr. 15–16.
- Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, Sibiu, 1919, nr. 52, 4 septembrie; nr. 55, 17 septembrie.
- Giugăl 2011 A. Giugăl, „Arheologie electorală: particularități istorico-electorale în România și Dobrogea interbelică (1919–1937)“, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 11 (2), 2011, pp. 255–273.
- Ivan 1933 M. Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice 1919–1932*, Sibiu: Editura Krafft & Drotleff, 1933.
- Lăcustă 2015 I. Lăcustă, *Zece alegeri interbelice 1919–1937. Cine a câștigat?*, Ed. Pro, 2015.
- Legea electorală 1926 *Legea electorală pentru Adunarea Deputaților și Senat*, București: Imprimeria Statului, 1926.
- M.O. 1919 Monitorul Oficial al României, 1919, nr. 171, 173.
- M.O. 1920 Monitorul Oficial al României, 1920, nr. 45–47.
- M.O. 1922 Monitorul Oficial al României, 1922, nr. 272 și 280.
- M.O. 1926 Monitorul Oficial al României, 1926, nr. 71, 122, 123.
- M.O. 1927 Monitorul Oficial al României, 1927, nr. 152, 154.
- M.O. 1928 Monitorul Oficial al României, 1928, nr. 283, 285.
- M.O. 1931 Monitorul Oficial al României, 1931, nr. 131, 134.
- M.O. 1932 Monitorul Oficial al României, 1932, nr. 173.
- M.O. 1933 Monitorul Oficial al României, 1933, nr. 300, 301.
- M.O. 1934 Monitorul Oficial al României, 1934, nr. 3.
- M.O. 1938 Monitorul Oficial al României, 1938, nr. 4.
- M.O. 1939 Monitorul Oficial al României, 1939, nr. 106 bis.
- Moldovan 2015 *Victor Moldovan. Memoriile unui politician din perioada interbelică*, vol. I, Editori M.G. Buta, A. Onofreiu, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015.

---

67 Moldovan 2015, pp. 360–363; *Năzuința*, nr. 68/17 martie 1940, p. 1.

68 *Ibidem*, p. 400; *Idem*, nr. 83/30 iunie 1940, pp. 1–2.

- Mușat 1986 M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, *Partea I. 1918–1933*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Năzuința* *Năzuința*, Bistrița, 1939, nr. 26, 28, 40; 1940, nr. 68, 83.
- Radu 2003 S. Radu, „Administrația și procesul electoral din România (1919–1937)”, I, în *Annales Universitatis Apulensis*, Alba-Iulia, Tomul 7, 2003, pp. 391–397.
- Radu 2004 S. Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919–1937)*, Iași: Institutul European, 2004.
- Radu 2005 S. Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866–1937)*, Iași: Institutul European, 2005.
- Săptămâna* *Săptămâna*, Bistrița, nr. 153/1928.
- Scarlat 2013 Cristina Mihaela Scarlat, *Violența politică în alegerile parlamentare din România interbelică (1926–1938)*, teză de doctorat, coord. prof. univ. dr. Mihai Retegan, Facultatea de Istorie, Universitatea București, 2013.
- Scurtu 2003 I. Scurtu (coord.), dr. Petre Otu, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România Întregită (1918–1940)*, București: Editura Enciclopedică, 2003.
- Smeu 1997 Georgeta Smeu, *Dicționar de Istoria Românilor*, București: Editura Trei, 1997.

ANEXE: Tabele nominale ale parlamentarilor aleși între anii 1919–1940

Tabelul nr. 1 (1919–1922)⁶⁹

Data alegerilor	Parlamentari aleși	Formațiunea politică	Circumscripția/ Colegiul electoral	Voturi obținute
2 noiembrie 1919	Deputați			
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Național Român (PNR)	Bistrița Română	
	av. dr. Laurențiu Oanea	Partidul Național Român (PNR)	Rodna Veche	
	av. dr. Victor Onișor	Partidul Național Român (PNR)	Năsăud	
	av. dr. Arthur Connerth	Partidul Național Român (PNR)	Bistrița Săsească	
	maior pensionar Iuliu Moisil	Partidul Național Român (PNR)	Bârgău	
7 noiembrie 1919	Senatori			
	protopop Ioan Pop, din Nușfalău	Partidul Național Român (PNR)	Bistrița	
	prof. Ioan Pecurariu	Partidul Național Român (PNR)	Năsăud	
3 iunie 1920	Deputați			
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Național Român (PNR)	Bistrița Română	2.495
	av. dr. Laurențiu Oanea	Partidul Național Român (PNR)	Năsăud	
	av. dr. Arthur Connerth	Partidul German (PG)	Bistrița Săsească	3.370
6 iunie 1920	Senator			
	prof. Ioan Pecurariu	Partidul Național Român (PNR)	Colegiul electoral județean	
6–7 martie 1922	Deputați			
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Național Român (PNR)	Bistrița Română	2.577
	av. dr. Arthur Connerth	Partidul German (PG)	Bistrița Săsească	
	prof. univ. dr. Vasile Meruțiu	Partidul Liberal (PL)	Năsăud	4.478
9 martie 1922	Senator			
	prof. Ioan Pecurariu	Partidul Liberal (PL)	Colegiul electoral județean	6.511

⁶⁹ M.O. din 29 noie. 1919, 26 iunie 1920 și 6 aprilie 1922; ANBN, Co, Iulian Marțian, d. 55/e, f. 20–21.

Tabelul nr. 2 (1926–1931)⁷⁰

Data alegerilor	Parlamentari aleși	Formațiunea politică	Circumscripția/ Colegiul electoral	Voturi obținute
26 mai 1926	Deputați			
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Poporului + PNR–Goldiș	Bistrița Româna	
	av. dr. Laurențiu Oanea	Partidul Poporului + PNR–Goldiș	Năsăud	
	prof. univ. dr. George Giuglea	Blocul Național Țărănesc (BNT)	Năsăud	
av. dr. Arthur Connerth	Partidul German (PG)	Bistrița Săsească		
26 mai 1926	Senator			
	Virgil Popescu	Partidul Poporului + PNR–Goldiș	Colegiul electoral județean	
7 iulie 1927	Deputați			
	medic și publicist Alexandru Vaida-Voevod	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Bistrița Româna	
	prof. Leonida Pop	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Năsăud	
	av. dr. Arthur Connerth	Blocul Maghiar-German (BMG)	Bistrița Săsească	
10 iulie 1927	Senator			
	dir. bancă George Curtean (decedat)	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiul electoral județean	
29/30 aprilie 1928	av. dr. Nicolae Rognean	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiul electoral județean	
12 decembrie 1928	Deputați			
	av. dr. Tudor Dan	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Bistrița Româna	
	prof. Leonida Pop	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Năsăud	
	av. dr. Arthur Connerth	Partidul German (PG)	Bistrița Săsească	
15, 17, 19 decembrie 1928	Senatori			
	av. dr. Nicolae Rognean	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiul electoral universal	12.217
	economist dr. Adrian Oțoiu demisionar	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiile electorale comunale și județean	941
27 martie 1931	protopop Ștefan Buzilă	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiile electorale comunale și județean	

⁷⁰ M.O. nr. 122/4 iunie 1926, pp. 43–44; nr. 123/5 iunie 1926, p. 38; nr. 152/13 iulie 1927, pp. 47–48; nr. 154/15 iulie 1927, p. 23; nr. 283/19 decembrie 1928, p. 50; nr. 285/21 decembrie 1928, pp. 35, 53; Gazeta Bistriței, nr. 8/1 aprilie 1928, p. 1.

Tabelul nr. 3 (1931–1933)⁷¹

Data alegerilor	Parlamentari aleși	Formațiunea politică	Circumscripția/ Colegiul electoral	Voturi obținute
1 iunie 1931	Deputați			
	vicar Titus Mălai	Uniunea Națională (UN)		
	prof. teolog Dumitru Man	Partidul Național Țărănesc (PNT)		
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Poporului – Averescu		
4 și 6 iunie 1931	Senatori			
	av. dr. Laurențiu Oanea	Uniunea Națională (UN)	Colegiul electoral universal	5.934
	prof. Vasile Bichigea	Uniunea Națională (UN)	Colegiul consiliilor comunale și județean	567
17 iulie 1932	Deputați			
	medic și publicist Alexandru Vaida-Voevod	Partidul Național Țărănesc (PNT)		
	av. dr. Arthur Connerth	Partidul Național Țărănesc (PNT)		
	av. dr. Leon Scridon	Partidul Național Agrar – Goga (PNA)		
24 iulie 1932	Senatori			
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiul electoral universal	8.589
	prof. univ. dr. Alexandru Borza	Partidul Național Țărănesc (PNT)	Colegiul consiliilor comunale și județean	926
20 decembrie 1933	Deputați			
	av. dr. Victor Moldovan	Partidul Național Țărănesc (PNT)		
	av. dr. Leon Scridon Junior	Partidul Național Agrar – Goga		
	av. dr. Aurel Millea, din Cluj	Uniunea Agrară – Argentoianu		
22 decembrie 1933	Senatori			
	Anastasiu Bejan	Partidul Național Liberal – I.C. Brătianu	Colegiul electoral universal	5.623
	prof. Ioan Partenie	Partidul Național Liberal – Duca	Colegiul consiliilor comunale și județean	569

71 M.O. nr. 131/10 iunie 1931, pp. 6–7; nr. 134/13 iunie 1931, p. 23; nr. 173/26 iulie 1932, pp. 6–10; nr. 176/29 iulie 1932, pp. 24 și 52; nr. 300/29 decembrie 1933, p. 30 și nr. 3/8 ianuarie 1934.

Tabelul nr. 4 (1937–1939)⁷²

Data alegerilor	Parlamentari aleși	Formațiunea politică	Circumscripția/ Colegiul electoral	Voturi obținute
20 decembrie 1937	Deputați			
	av. dr. Leon Scridon Junior	Uniunea Națională Creștin (PNC)		
	Stelian Ionescu	Partidul Național Liberal – Gh. Brătianu		
	Edmund Kendefi	Partidul Maghiar (PM)		
22 decembrie 1937	Senatori			
	Dumitru Nacu	Partidul Național Liberal – I.C. Brătianu	Colegiul electoral universal	5.910
	av. dr. Laurențiu Oanea	Partidul Național Liberal – I.C. Brătianu	Colegiul consiliilor comunale și județean	687
1 iunie 1939	Reprezentanți aleși ai ținutului și județului:			
	av. dr. Leon Scridon Junior	Frontul Renașterii Naționale (FRN)	La categoria agricultură și muncă manuală. În oct. 1939 a fost numit secretar la Ținutul Someș	
	Victor Șioldea ⁷³	Frontul Renașterii Naționale (FRN)	Deputat	
	av. dr. Victor Moldovan	Frontul Renașterii Naționale (FRN) ⁷⁴	În oct 1939 a fost numit secretar general al FRN pentru ocupația intelectuală. ⁷⁵ În martie 1940 a fost numit secretar general al FRN ⁷⁶ , în 22 iunie 1940 a fost numit secretar general al Partidului Națiunii ⁷⁷ .	

⁷² M.O., nr. 301/30 decembrie 1937, p. 100; nr. 4/5 ianuarie 1938, p. 53.

⁷³ *Năzuința*, nr. 29/18 iunie 1939, p. 2.

⁷⁴ *Năzuința*, nr. 26/28 mai 1939, p. 2.

⁷⁵ *Năzuința*, nr. 48/29 oct. 1939.

⁷⁶ *Năzuința*, nr. 68/17 martie 1940, p. 1.

⁷⁷ *Năzuința*, nr. 83/30 iunie 1940, pp. 1–2.

Aspecte privind activitățile industriale în județul Năsăud în perioada interbelică

---

dr. Dorin DOLOGA

Inspector superior, Serviciul Județean
Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale
d_dologa@yahoo.com

Rezumat

În perioada interbelică, economia Județului Năsăud era una agrar-industrială. Principala ramură economică era agricultura, în timp ce industria ocupa un loc secundar. Existau aici capacități de producție mici și mijlocii, majoritatea concentrate în orașul Bistrița, de o mare diversitate.

Activitatea Regiei Cooperativei „Regna”, constituită pentru exploatarea pădurilor celor 44 de comune foste grănicerești, ilustrează supremația industriei lemnului căreia i se adaugă cea alimentară, a încălțăminteii și îmbrăcăminteii, materialele de construcție etc. O parte a fabricilor și atelierelor, a căror bază de materii prime era preponderent locală, erau înzestrate cu motoare electrice sau cu mașini acționate de forța hidrolică a apei.

În ceea ce privește structura capitalului, în Județul Năsăud nu exista un capital românesc. Capacitățile industriale au fost realizate în marea lor majoritate de către etnicii germani, evrei, maghiari.

Investițiile în domeniu în Județul Năsăud au fost reduse, deoarece societățile comerciale și de credit erau slab dezvoltate. Dezvoltarea capacităților industriale din Bistrița s-a făcut cu capital privat și în ritm lent, în funcție de întreprinzători. Lipsa capitalului disponibil de a fi investit, implicarea redusă a Statului Român și a autorităților locale în stimularea industriei, au făcut ca aceasta să se dezvolte în perioada interbelică în ritm lent și aleatoriu, în funcție de inițiativele unor investitori privați, fără a dobândi o pondere considerabilă în economia Județului Năsăud.

Cuvinte cheie

Industrie, fabrică, uzină, mașini, producție, investiții, capital.

Aspects Regarding the Industrial Activities in the Năsăud County During the Interwar Period

Abstract

In the interwar period, the economy of Năsăud County was an agrarian-industrial one. The main economic branch was agriculture, while industry took a secondary place. There were small

and medium production capacities here, mostly concentrated in the town of Bistrița, of great diversity.

The activity of the Regia Cooperative “Regna”, established for the exploitation of the forests of the 44 former border communes, illustrates the supremacy of the wood industry to which is added the food industry, footwear and clothing, construction materials, etc. Some of the factories and workshops, whose base of raw materials was mainly local, were equipped with electric motors or machines driven by the hydraulic force of water

Regarding the structure of the capital, there was no Romanian capital in Năsăud County. The industrial capacities were achieved in their vast majority by the ethnic Germans, Jews and Hungarians.

Investments in the field in Năsăud County were reduced, because commercial and credit companies were poorly developed. The development of industrial capacities in Bistrița was done with private capital and at a slow pace, depending on the entrepreneurs. The lack of capital available to be invested, the low involvement of the Romanian State and local authorities in stimulating the industry, caused it to develop in the interwar period at a slow and random pace, depending on the initiatives of some private investors, without acquiring a weight significant in the economy of Năsăud County.

Keywords

Industry, factory, machines, production, investment, capital.

În perioada interbelică, economia Județului Năsăud oferea imaginea unei economii agrar-industriale. Principala ramură economică era agricultura, în timp ce industria ocupa un rol secundar în economia județului. Existau aici capacități de producție mici și mijlocii, majoritatea concentrate în orașul Bistrița, care erau de o mare diversitate și cuprindeau ramuri dintre cele mai diverse: prelucrarea produselor de origine animală, a produselor metalice, a lemnului, a argilei, fabricarea materialelor de construcții și sisteme hidroelectrice.

Atunci când avem în vedere fabricile, importantă este înzestrarea acestora cu mașini și utilaje, capacitatea de producție și numărul angajaților.

În perioada interbelică ramura industrială cu cea mai mare pondere din Județul Năsăud a fost industria lemnului. În anul 1933 funcționau aici 17 fabrici de cherestea¹. Faptul că industria forestieră avea un rol important în economia județului era un lucru firesc, dacă ținem seama de faptul că în perioada menționată, din suprafața totală a Județului Năsăud, de 433.690 ha, cea mai mare parte era ocupată de păduri: 166.887 ha (38,46%)².

---

1 Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud (în continuare ANBN), F.S.S.J.N., d. 894, f. 1 v.

2 Onofreiu 2009, p. 155.

În 1925 a luat ființă Societatea „Regna” pentru exploatarea pădurilor celor 44 de comune grănicerești din fostul Regiment II românesc de graniță de la Năsăud. Aceasta și-a încetat activitatea din cauza crizei economice din 1929–1933. Doi ani mai târziu, în 1935, s-a înființat Regia Cooperativă „Regna”, constituită din aceleași comune grănicerești, care deținea fabrici de cherestea situate în: comuna Ilva Mică, înzestrată cu 6 gatere, orașul Vatra Dornei care dispunea de 6 gatere, cătunul Valea Mare (parte a comunei Șanț), care avea 5 gatere, comuna Dornișoara cu 4 gatere, comuna Susenii Bârgăului cu 3 gatere, cătunul Fiad cu 3 gatere. Regia Cooperativă „Regna” a exportat în Ungaria, Germania și în țările din Orient o cantitate de 21.204 mc de cherestea în anul 1935, 51.889 mc în 1936, 41.142 mc în 1937 și 21.844 mc în anul 1938. „Regna” era cel mai mare angajator din Județul Năsăud, numărul angajaților variind între 1.200–1.400 de oameni³.

Anuarul României Mari menționează existența în 1924–1925 în Județul Năsăud a câtorva capacități industriale de exploatare și prelucrare a lemnului mai importante, după cum urmează: *Fabrica de lemne de construcții „Struniorul” S.A.* și două fabrici de mobilă, a lui Goldstein Anton & Herzeg și a lui Lungu Ion, toate situate în orașul Bistrița. Urmează apoi *Fabrica „Lemnul” S.A.* din comuna Prundu Bârgăului, înzestrată cu un joagăr mecanic pentru producerea cherestelei, unde lucrau 15–20 de muncitori⁴, fabricile din cătunul Dornișoara (care făcea parte din comuna Josenii Bârgăului) și din comuna Susenii Bârgăului, ambele aparținând de *Fabrica „Cosminul” S.A. Cernăuți*. Tot în Susenii Bârgăului, funcționa o unitate care aparținea de *Fabrica „Struniorul” S.A. Bistrița*. Sunt amintite și: fabrica lui *Mund Mauriciu* din Budacu de Sus, cele din comunele Coșna și Poienile Zagrei, care aparțineau de Întreprinderile Forestiere Române S.A. Cluj, fabrica din comuna Ilva Mică ce aparținea de *Societatea Anonimă pentru comerțul de lemne din Reghin*, fabrica „Valea Mare” situată în cătunul Valea Mare (parte a comunei Rodna), aparținând de *Societatea Anonimă pentru Industria Forestieră Cluj*, Fabrica din comuna Romuli, proprietatea fraților Neuberger, Fabrica din comuna Telciu ce aparținea de *Fabrica „Foresta” S.A. București* și Fierăstrăul pentru tăiat și fasonat lemnul din comuna Livezile (Iad) arendat de Steiner Toma. Același *Anuar al României Mari* menționează existența câtorva exploatare forestiere mai importante, după cum urmează: exploatarea din comuna Cârlibaba, care aparținea de *Exploatarea de păduri „România Forestieră” S.A. București*, exploatarea din comuna Dorolea, proprietatea lui *Pfefferman Ignatz*, exploatarea din comuna Ilva Mică, ce aparținea de *Fabrica „Foresta” S.A. București*, exploatarea de păduri din comuna Șanț (Rodna Nouă), ale lui *Cotu Dumitru, Cotu Nicolae, Cotu Gheorghe, C. Simion și Mendelsohn Eisig*⁵.

3 *Monografia orașului Bistrița*, 1968, p. 79.

4 Nemeș 1988, p. 72.

5 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 204–207, 210, 211, 213.

O capacitate industrială reprezentativă la nivelul Văii Bârgăului o reprezenta Fabrica de Hârtie din Prundu Bârgăului. Unitatea valorifica lemnul de calitate inferioară, inutilizabil din cauza defectelor pentru producerea hârtiei. În anul 1937 Fabrica de Hârtie dispunea de o mașină cu aburi de 120 de cai putere, o turbină cu aburi de 60 de cai putere și o mașină de fabricație cu toate accesoriile. În perioada ianuarie 1939–aprilie 1940 producția zilnică a fabricii a variat între 2.417 kg și 4.938 kg de hârtie velină, semivelină, de scris, de tipar și de pelur⁶. În 1937 Fabrica de Hârtie avea 180 de muncitori (154 români, 15 sași, 8 maghiari și 3 evrei)⁷. Acest lucru însemna că un număr de aproape două sute de familii din comuna Prundu Bârgăului dispuneau, în fiecare lună, de un venit sigur. Câștigurile zilnice variau între 30 și 250 de lei. Principalii acționari ai fabricii erau doi evrei, Freier Iosif și Mendel Schneider⁸.

Exploatarea forestieră reprezentau forme primare de exploatare a lemnului. Aceasta însemna tăierea lemnului din pădure și transportul la fabricile de cherestea. Fabrica de mobilă, fabricile de lemn de construcție din Bistrița și Fabrica de Hârtie din Prundu Bârgăului reprezentau forme superioare de valorificare a lemnului. În cadrul acestor fabrici, prin prelucrarea lemnului se obțineau grinzi, cherestea, piese de mobilier.

În ceea ce privește celelalte ramuri industriale din Județul Năsăud, primele poziții sunt ocupate de cea a bunurilor de larg consum, alimentară, a încălțăminte și îmbrăcăminte, care asigurau necesitățile de bază ale oamenilor.

Anuarul României Mari menționează existența, în 1924–1925, a câtorva capacități de producție mai importante a bunurilor alimentare, după cum urmează: Fabrica de conserve de carne, fructe și legume „Esoga” S.A., fabricile de drojdie a lui Rachmuth Chaie și a lui Schneider A., fabricile de oțet a lui Salamon Abraham și a lui Heskell & Bernard, Fabrica de bere a lui Rohrllich & Brecher, fabricile de lichior și rom a lui Friedmann Koppell, a lui Fürst Gustav, a lui Klein K. Iosif, a lui Mayer Mendel, a lui Saiovici Lazăr, a lui Ullmann Bernhard, a lui Weinberger Mihai, și „Union” S.A., fabricile de ape gazoase a lui Fogel David, a lui Frieda Marcus, a lui Hochstädt G., a lui Kalusch Maier, a lui Ludwig Daniel, a lui Schuster Friedrich, a lui Tokajer H. din orașul Bistrița, Fabrica de bere și spirt Marțian Iulian & Co. din Năsăud și Fabrica de lapte Societatea Cooperativă pentru Produsele Laptelui din Budacu de Jos (Budacu Săsesc)⁹.

Fabrica de mezeluri „Fii lui Fr. Braedt” avea în anul 1937 o forță motrice de 24 C.P. și a produs în cursul anului 48.700 kg de conserve, 77.350 kg salam și mezeluri, 19.500 kg șuncă și carne afumată, 16.200 kg slănină afumată și 81.700 kg carne proaspătă.

---

6 Nemeș 1988, p. 59.

7 *Ibidem*, p. 60.

8 *Ibidem*, pp. 59, 60.

9 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 199–202, 205, 209.

Mijloacele de finanțare ale fabricii proveneau din capitalul propriu și credite de valoare redusă contractate la Banca Generală de Economie din Sibiu¹⁰.

Fabrica de bere a lui Rohrllich & Brecher avea în anul 1937 o forță motrice instalată de 87,7 C.P. În cursul aceluiași an fabrica a produs 718.660 litri de bere și 710.230 grad. dal de spirt. Mijloacele de finanțare ale fabricii proveneau din capitalul propriu și credite de valoare redusă contractate pe termen scurt de la băncile locale. Fabrica avea dificultăți în ceea ce privește desfacerea berii, din cauza concurenței vinului¹¹.

În ceea ce privește fabricile de pielărie necesare fabricării unor articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, se menționează existența la Bistrița a fabricii de pielărie, prima de acest gen, denumită „Bistrița”, fiind proprietatea lui Laurenti Ion¹².

Uniunea Curelarilor – Societate Cooperativă din Bistrița era o societate cooperativă a tăbăcarilor și meseriașilor curelari din Județul Năsăud. Fabrica era înzestrată în anul 1937 cu 11 motoare electrice având o forță motrice de 56 C.P. Reprezentanții fabricii erau nemulțumiți de quantumul ridicat al impozitelor pe cifra de afaceri și pe produsele de lux¹³.

O altă ramură industrială importantă era cea a materialelor de construcție, care realiza produse necesare construirii și încălzirii locuințelor.

Anuarul citat anterior menționează capacitățile de producție a materialelor de construcție mai importante din orașul Bistrița, după cum urmează: Fabrica Industria de cărămizi S.A., Fabrica de ciment a lui Gärtner Victor, Fabrica de cuptoare de olane și Fabrica de sobe „Bistrița”¹⁴.

Fabrica de sobe „Bistrița” producea un anul 1938 un număr de circa 3.500 bucăți sobe și avea circa 80 de angajați¹⁵.

Alte fabrici și ateliere mai importante care produceau articole sau efectuau servicii de interes general erau fabricile de spirt: Fabrica de spirt din Bistrița a lui Rohrllich Süsse, Fabrica de spirt din Bileag care aparținea de *Societatea Anonimă pentru Industrie și Comerț din Bistrița*, Fabrica de cerneală din Bistrița a lui Scharsach Guidó, Fabrica de mașini „Unirea” din Bistrița, atelierul mecanic al lui Hochmal Friederich din comuna Coșbuc (Hordou), atelierul mecanic al lui Anders Kr. Gh. din Târpiu¹⁶. Existența unui număr de automobile și camioane presupunea existența unor ateliere de reparații auto.

Într-un tabel întocmit în anul 1938, care cuprinde „întreprinderile industriale” din Județul Năsăud, sunt menționate o serie de fabrici și ateliere înzestrate cu motoare

---

10 *Monografia orașului Bistrița*, 1968, p. 82.

11 *Ibidem*, p. 81.

12 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, p. 202.

13 *Monografia orașului Bistrița*, 1968, p. 82.

14 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 200–202.

15 *Monografia orașului Bistrița*, 1968, p. 77.

16 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 200–203, 207, 213.

electrice, așa cum erau Cooperativa tâmplari și atelierului lui Scholtes Wilhelm care producea sicrie, ambele din orașul Bistrița, fabricile „Engelglas” și „Frumușica” din comuna Prundu Bârgăului care produceau cherestea, din industria prelucrării lemnului, fabricile de mezeluri „Fii lui Fr. Braedt” și „Frații R. Kolruss”, cooperativele lăptării „Vera” și „Aura” care produceau lapte, Fabrica de spirt „Societatea în nume colectiv Rohrllich & Brecher”, atelierul lui Veprik Franz care producea mațe, din ramura industriei alimentare, fabricile „Societatea Cooperativa Curelarilor”, Fabrica de piele „Herga Carol”, atelierele de vopsit haine ale lui Fekeshazi Aurelia și Fabian Domokos, aparținând ramurii industriei pielăriei, Fabrica de sobe, aparținând ramurii industriei materialelor de construcții, Fabrica de perii, Fabrica de săpun Scholtes Fr. și atelierele de fabricat săpun a lui Vieel David și a lui Lohrer Wilhelm, toate din orașul Bistrița¹⁷.

În afara acestor fabrici și ateliere înzestrate cu motoare electrice, tabelul din anul 1938 înregistra o serie de fabrici și ateliere ale căror mașini erau acționate de forța hidrolică a apei, așa cum erau Fabrica Lemnul S.A. cu ferăstrău, care producea cherestea și Fabrica de Hârtie S.A., ambele din Prundu Bârgăului, Cazanul industrial de rachiu, arendat de Istrate și Șomotecan, care producea țuică și rachiu, fabricanții de rom și lichior Ullman Armand, Friedmann Appel, Simon Leib Meier din orașul Bistrița, Fabrica de bere Marțian & Comp. din Năsăud, atelierul de vopsit haine a lui Fabian Domokos din orașul Bistrița¹⁸.

În 1940, în orașul Bistrița funcționau un număr de 13 fabrici și ateliere care foloseau forța hidrolică produsă prin acțiunea motoarelor. Inventarul fabricilor cuprindea: 1 fabrică de sobe și produse ceramice, 2 fabrici de prelucrare a lemnului, 1 fabrică de perii, 2 fabrici de mezeluri și salam, 1 fabrică de bere și spirt, 2 fabrici de prelucrare a pielii, 1 tăbăcărie, Uzina electrică, 1 moară și 1 atelier mecanic. Mai exista o Fabrică de săpun care nu folosea mașini, ci lucrul manual¹⁹.

Din cele 14 fabrici și ateliere care funcționau în anul 1940 numai 3 au fost înființate în perioada interbelică: Fabrica de prelucrare a lemnului a lui Scholtes Wilhelm, creată în anul 1918, Atelierul mecanic al fraților Ludwig și Neckel, înființat în anul 1919 și Tăbăcăria lui Alvin Haitchi, înființată în anul 1930²⁰. Restul fabricilor au fost înființate înainte de 1918 și și-au continuat activitatea și în perioada interbelică.

Cele 13 fabrici care foloseau forța hidrolică și Fabrica de săpun aveau împreună în anul 1940 un număr de 454 lucrători permanenți și zilieri și 56 de funcționari²¹, în total 510 angajați. Raportat la populația orașului Bistrița, care era în anul 1941 de 20.620

---

17 Onofreiu 2009, pp. 172, 173.

18 *Ibidem*.

19 ANBN, F.P.B., d 30/1940, f. 5–8.

20 *Ibidem*, f. 5, 6, 8.

21 *Ibidem*, f. 5–8.

locuitori²², forța de muncă din fabricile din Bistrița reprezenta 2,47%, ceea ce reprezintă destul de puțin.

În ceea ce privește uzinele electrice, care produceau energie electrică, în anul 1925 în Județul Năsăud existau două astfel de uzine și anume Uzina Electrică din Bistrița, proprietatea orașului și Uzina electrică din Livezile (Iad), proprietatea lui Frühm Toma²³.

În perioada interbelică Primăria a reconstruit și modificat digul de pe Râul Bistrița; s-a adus acolo Uzina electrică, s-au achiziționat mașini pentru Uzina electrică și s-a mărit rețeaua de alimentare cu apă²⁴. Toate aceste lucrări au fost rezultatul unor investiții substanțiale. De la Unirea din anul 1918 până la sfârșitul anului 1939 la Uzina electrică din orașul Bistrița s-au făcut investiții în valoare de aproximativ 10.000.000 lei²⁵. În anul 1940 producția de energie a Uzinei electrice însuma 3.000 kw/oră în 8 ore de funcționare²⁶. Capacitățile industriale care asigurau funcționarea Uzinei electrice au fost gândite în mod elastic, pentru a oferi și posibilități de relaxare. La baza digului de pe râul Bistrița existau două bazine de înot. Uzina electrică asigura necesarul de energie pentru consumul industrial și casnic, necesar orașului Bistrița și zonei înconjurătoare. Extinderea rețelei de alimentare cu apă a fost realizată cu capital public și a asigurat necesarul de apă pentru capacitățile industriale, creând condițiile necesare pentru buna funcționare a acestora și chiar pentru extinderea capacităților de producție.

Un tabel întocmit în anul 1938 menționează existența în Județul Năsăud a două uzine electrice acționate de motoare, la Bistrița și Năsăud²⁷.

În afara de fabrici, forța mecanică era utilizată și la unele mori din Județul Năsăud.

Morile erau de două feluri: de măcinat cereale și mori cu firez, pentru obținerea cherestelei. *Anuarul României Mari* menționează în 1924–1925 câteva mori cu firez, puse în mișcare de forța hidraulică a apei, așa cum erau cele ale văduvei lui Bloander Filip, Cerceja Toader, Cociorvă Andrei, Cot Dumitru, Sneaga Ion, Toma Vartolomei, Țigăroi Zaharia din comuna Bistrița Bârgăului, a lui Steiner Toma din comuna Livezile (Iad), ale lui Axente Ion, Fischler Samuil, Luncan Ion, Rubinstein Lea, Forfoță Gheorghe, Vrăsmaș Miron din comuna Prundu Bârgăului²⁸.

Același *Anuar* menționează faptul că forța mecanică era utilizată și la morile de măcinat cereale, așa cum era moara din Bistrița, moara lui Godel Salomon din comuna Galații Bistriței și Moara de Făină S.A. din comuna Prundu Bârgăului²⁹. Atunci când

---

22 Rotariu 2002, p. 200.

23 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 202, 207.

24 Nistor 1988, p. 66.

25 Onofreiu 2007, p. 162.

26 ANBN, F.P.B., d. 30/1940, f. 5.

27 Onofreiu 2009, p. 173.

28 *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 203, 204, 207.

29 *Ibidem*, pp. 201, 204, 206.

ne referim la morile acționate prin forța mecanică a motoarelor importantă este puterea motoarelor, numărul instalațiilor de măcinat și capacitatea de producție. De exemplu Moara de Făină S.A. din Prundu Bârgăului a început să funcționeze din anul 1921. Instalațiile Morii sistematice erau puse în mișcare de către un motor. Acesta avea o forță de 25 de cai putere, ce punea în funcțiune cinci valțuri³⁰ simple de 65 cm lungime și un valț dublu de 80 cm lungime. Moara măcina numai grâu și porumb și avea o capacitate de 4.000 de kg în 24 de ore³¹.

Restul morilor erau mori țărănești, puse în mișcare prin forța hidraulică a apei. Și în cazul acestora important era numărul pietrelor de moară și capacitatea de măcinare. Cu cât este mai mare moara are un randament mai mare.

Numărul morilor a variat în timp. Astfel, în anul 1930 în Județul Năsăud existau un număr de 214 mori, atât mecanice cât și acționate de forța hidraulică a apei, în anul 1932 un număr de 177 mori³², iar în anul 1933 un număr de 210 mori³³.

Pe lângă mori funcționau darace și piue. *Anuarul României Mari* menționează în 1924–1925 câteva darace mai importante, așa cum erau cele din comunele Bistrița Bârgăului³⁴, Mocod³⁵, Rebrișoara³⁶, Șanț (Rodna Nouă)³⁷, Șieut³⁸ și câteva piue mai importante, așa cum erau cele din comuna Mocod³⁹.

Morile răspundeau unor necesități locale. Ele măcinau cerealele obținute în zonă. După cum putem observa, în mare majoritate, erau mori țărănești a căror forță motrice o reprezenta apa. Morile erau așezate acolo unde exista un curs de apă. Amenajarea acestor forme incipiente de dezvoltare industrială, găsirea locului de amplasare a morilor, organizarea fluxului de apă, calcularea dimensiunii roții de moară în funcție de piatra de moară și de capacitatea de măcinare, construcția morilor, erau făcute de către meseriași calificați.

Baza de materii prime a capacităților industriale era în mare parte locală. Fabricile din Județul Năsăud valorificau resursele locale: argila, lemnul din apropiere, pieile de

---

30 Instalație al cărei organ principal este constituit din dintr-o pereche de cilindri care se rotesc în sensuri contrare, folosită la sfărâmarea boabelor de cereale.

31 Nemeș 1988, p. 72.

32 ANBN, F.S.S.J.N., d. 831, f. 2 v.

33 *Ibidem*, dosar 894, f. 1 v.

34 A lui Neamțu Grigore.

35 Ale lui Dose Ignat, Grigore Ion, Moldovan Dumitru.

36 A lui Varvari Dumitru.

37 A lui Csicsio Simion, Sângeorzan Emil & Gheorghe.

38 A lui Pop Ilie.

39 Ale lui Dose Ignat, Crăciun Gavrilă, Gavrilaş Petru, Grigore Ion, Grigore Teodor, Moldovan Dumitru, Mureșan Gheorghe, Nechiti Ion, Pălăge Dumitru, Pălăge Gavrilă, Plăian Gavrilă, Pop Gavrilă, Protasă Ion, Seni Trofin, Tomi Nicolae, Văsieș Nicolae – *Anuarul României Mari*, 1924–1925, pp. 203, 208–212.

animale, carnea, laptele, cerealele produse în zonă, cu unele excepții. Materia primă folosită de Fabrica de sobe de teracotă din Bistrița, argila plastică, se extrăgea din localitate din masivul de argilă aflat în Dealul Hrube, din locul numit Cărămidărie, dar se importa și din Cehoslovacia. Litarga se aducea de la Baia Mare, iar oxizii se importau din Germania sau Austria⁴⁰. Fabrica de bere din Bistrița folosea ca materie primă orzul adus din Vechiul Regat⁴¹. Desfacerea produselor se făcea în mare parte tot local. Capacitățile industriale care au funcționat în orașul Bistrița asigurau necesarul de consum pentru populația din oraș și împrejurimi, cu două excepții, Fabrica de sobe ceramice și Fabrica de mezeleri Braedt. Aceasta din urmă producea pentru toate centrele importante din România, cât și pentru export în Austria, Germania și Cehoslovacia⁴².

Analizând structura capitalului constatăm că în Județul Năsăud nu exista un capital românesc. Respectivul capacități industriale au fost realizate în proporție de 90% de către etnicii germani, evrei, maghiari. Proprietarii fabricilor erau în mare majoritate sași. Perioada interbelică a fost caracterizată îndeosebi ca fiind marcată de naționalism. Considerăm că a fost vorba de fapt despre un naționalism declarativ. În general nu s-a trecut dincolo de afirmații. Despre ce naționalism românesc se poate vorbi când activitatea industrială era controlată în mare parte evrei, sași, evrei sau maghiari ? Din punct de vedere economic în perioada interbelică românii au rămas într-o situație economică inferioară față de locuitorii de alt neam.

Prima condiție a dezvoltării economice o constituie infrastructura. În ceea ce privește transporturile, drumurile erau nemodernizate, iar rețeaua de căi ferate a zonei puțin dezvoltată, ceea ce nu era de natură să stimuleze dezvoltarea capacităților industriale din Județul Năsăud.

În perioada interbelică investițiile în capacități industriale în Județul Năsăud au fost reduse. Capitalul investit al unităților industriale din orașul Bistrița varia între 300.000 și 2.500.000 de lei⁴³. Dezvoltarea economică și structura capitalului este determinată de situația economică, socială, politică a zonei. Dat fiind faptul că sașii, maghiarii și evreii au fost cei care au avut acces nelimitat la bresle, ei fiind meșteri și calfe, au avut venituri și posibilitatea de a investi. Meseriașii dispuneau de un venit lunar satisfăcător care depășea necesarul familiei, având capacitatea să acumuleze. Ocupația de bază a populației românești a reprezentat-o cultivarea plantelor și creșterea animalelor, la nivel de mică gospodărie agricolă individuală, ceea ce asigura numai necesarul de produse și bani unei singure familii, neexistând posibilitatea de acumulare și respectiv de investiții. Această stare de fapt se reflectă în structura capitalului investit în Județul Năsăud, în proporția

---

40 Ghițan 1955, pp. 362, 363.

41 Sigmirean 2001, p. 228.

42 Ghițan 1955, p. 375.

43 Nistor 1988, p. 66.

dintre întreprinzătorii sași, evrei, unguri și români. Totodată, în perioada interbelică nu exista un interes pentru a investi în orașele mici. Investitorii s-au orientat spre înființarea cu precădere în orașul Bistrița a unor capacități industriale producătoare de bunuri de larg consum, dar având în vedere situația concretă a populației din punct de vedere a calificării profesionale s-au preocupat să aducă muncitori și din alte zone.

Dezvoltarea economică presupune existența unui capital fie local, fie din afara zonei. Existența capacităților industriale depinde de structura și profilul băncilor. Dezvoltarea relativ modestă a capacităților industriale din Județul Năsăud este strâns legată de slaba dezvoltare a societăților comerciale și de credit. În orașul Bistrița și Năsăud existau bănci mici, sau filiale de importanță redusă ale unor bănci din Cluj sau Târgu Mureș, care în general acordau credite individuale cetățenilor pentru uz personal și nu pentru investiții. La Bistrița și Năsăud existau un număr de bănci care aveau în portofoliu creditarea afacerilor, dar capitalurile de care dispuneau erau reduse. Se înregistra o lipsă a capitalului disponibil de a fi investit în capacități industriale. Dezvoltarea capacităților industriale din Bistrița s-a făcut cu capital privat și în ritm lent, în funcție de capacitatea de acumulare a întreprinzătorilor. Populația activă care lucra în industrie a crescut în ritm lent.

În perioada anterioară anului 1918 statul austro-ungar a investit pentru crearea de capacități industriale în Austria și Ungaria și doar în câteva orașe din Vestul Transilvaniei. În perioada respectivă nu s-au semnalat preocupări din partea autorităților austro-ungare pentru a investi în crearea de capacități industriale în Județul Năsăud, pentru a ridica această zonă la nivelul celor mai dezvoltate zone din Imperiul Austro-Ungar.

După anul 1918, în perioada interbelică Statul Român s-a implicat în economie doar într-o măsură redusă. După Primul Război Mondial nu se mai poate vorbi despre capitalismul clasic. Complexitatea sistemului economic este mult prea mare. Era nevoie de intervenția statului în economie, mai ales în situația unui stat agrar-industrial, așa cum era România, care trebuia să se facă după principiile economice, liberale. Când un întreprinzător creează o fabrică statul nu trebuie să îi spună ce să facă, dar îl poate stimula și informa. Guvernele responsabile dispun de un mijloc larg de mijloace de stimulare a economiei în ansamblul ei, care trebuie folosite. Acestea pot lua forma unor stimulente de natură economică (comenzi) și financiară (scutirea de taxe și impozite), realizarea infrastructurii, măsuri privind formarea personalului calificat. Prin comenzile pe care statul le lansează către producători se asigură punerea în valoare a unor resurse, dezvoltarea unor ramuri și sectoare economice și conducerea centralizată a economiei. În perioada interbelică, Statul Român nu a luat astfel de măsuri pentru a stimula dezvoltarea capacităților industriale în Județul Năsăud. Se constată astfel o lipsă de reacție a Guvernului României și a conducătorilor Județului Năsăud, în ceea ce privește promovarea capitalului românesc. Este adevărat că a existat o lipsă de capital, dar a fost vorba și despre indolență. I. I. C. Brătianu a fost un

Tabelul întreprinderilor industriale cu forță motrică din orașul Bistrița în anul 1940

Nr. crt.	Denumirea proprietarului, adresa întreprinderii	În ce an s-a înființat	Câte mașini cu aburi, locomobile, turbine de apă sau motoare posedă întreprinderea, câți C.P. are fiecare	Care sunt mașinile de prelucrare principale	Care sunt produsele și care este producția maximă în 8 ore de lucru pentru fiecare produs în parte	Câți funcționari, lucrători specialiști, zilieri are întreprinderea
1	Frații „Ludwig și Neckel” – Atelier mecanic, Bulevardul I.G. Duca, nr. 42	1919	posedă numai motoare electrice legate de uzină, 24 C.P. 1 turbină de apă, 180 C.P.;	posedă doar strunguri de fier	se execută numai reparații de mașini, auto	23 lucrători specialiști, 20 ucenici, 9 administratori
2	Uzina electrică a orașului Bistrița	1913	2 motoare Diesel sistem Litzemayer, 300 C.P.; 1 motor Diesel Ganz, 290 C.P.		energie electrică, 3.000 kw/h maxim în 8 ore	10 funcționari, 24 lucrători
3	E.S.B.E. Prima Societate Ardeleană de Perieri în nume colectiv	1887	17 motoare electrice, 14, 33 C.P.	2 fierăstraie părghii, 1 mașină robă, 1 mașină de fasonat, 1 mașină strung, 1 mașină de prelucrat perii	perii diferite, 136 kg	3 funcționari, 5 specialiști, 53 lucrători
4	Arendarea Morii „Gustav G. Csallner, Piața Marioara, nr. 9	1914	4 motoare, 107 C.P.	3 valțuri duble, 3 planchete	făină, 1.000 kg	2 funcționari, 7 specialiști, 3 zilieri
5	Frații Kohlruss, str. I. C. Brătianu		1 motor electric, 5 C.P.	3 mașini de tăiat, măcinătoare; 1 mașină pentru închis	mezeluri, 500 kg; salam, 300 kg; conserve, 400 kg	5 lucrători
6	Fabrica de mezeluri „Fiii lui Frederic Braedt”	1885	1 cazan cu aburi, 8 atmosfere, 3 motoare, 24 C.P.	mașini de măcinat și umplut carne	mezeluri, salam și unsoare de carne, 3.000 kg	6 funcționari, 18 specialiști, 3 zilieri
7	Fabrica de săpun „Ernest și R. Scholtes”	1868	fără forță motrică, se lucrează cu mâna	2 prese de presat, 1 presă de tăiat săpun	săpun de rufe și de toaletă	5 1 fochist, 1 gaterist, 3-5 tâmplari, 2-3 zilieri; firma individuală s-a înființat în anul 1918
8	„Scholtes Wilhelm” S.A.R. pentru prelucrarea lemnului și fierăstrău	1936	locomobilă M.A.V., 18 C.P., se folosește pentru uscare artificială	Gater Oviz, 3 circulare, 3 mașini de tâmplărie	cherestea, 2 m ³ , fasonarea și pregătirea lemnului pentru tâmplărie, 1-2 m ²	
9	Prima Cooperativă de tâmplărie	1910	7 motoare, 15 C.P., 5 C.P.	1 circular, 1 alichter, 1 dicken, 1 fess, 1 bendsege	1-2 m ³	1 funcționar, 9 specialiști, 6 lucrători, 1 zilier

10	Fabrica de piele „Horgher Carol”	1904	1 mașină cu aburi, 12 C.P.; 1 motor electric, 4,5 C.P.; 1 motor electric, 3 C.P.; 1 motor electric 2 C.P.; 1 motor electric 0,6 C.P.	1 butoi vopsit, 1 butoi tăbăcit, 1 butoi spălat, 1 mașină de tăbăcit piei șamizate, 1 mașină stors șamizate, 3 mașini de curățit piei, 1 mașină de lustruit, 1 mașină de tăiat scoarță de stejar, 1 mașină de măcinat scoarță, 1 mașină de presat piei	piei vegetale pentru curele, 3 bucăți; piei tăbăcite pentru cojocari, 6 bucăți piei oi; piele Nappa și Glacee, 12 bucăți de mii; piei șamizate de capre, 30 bucăți; piei pentru mănuși și îmbrăcăminte, 15 bucăți de capră; piele căptușeală de oale, 3 bucăți	2 funcționari, 20 lucrători specialiști, 20 lucrători, 4 zilieri
11	Fabrica de sobe și produse ceramice S.A.	1896	6 motoare electrice cu 84 C.P. în total	6 dobe măcinat lut, 3 tăietoare de lut, 1 pompă, 1 presă filtru, 1 moară cu bile, 1 moară cu ciocan	sobe teracotă, 1.104 unități de plăci în 8 ore	5 funcționari, 16 lucrători, 40 specialiști, 7 lucrătoare, 11 ucenici
12	Uniunea Curelarilor Bistrița	1885	1 motor electric, 18 C.P.; 1 motor electric, 4 C.P.; 1 motor electric, 4 C.P.; 1 motor electric, 3 C.P.; 1 motor electric, 3 C.P.; 1 motor electric, 2,15 C.P.; 1 motor electric, 0,75 C.P.; 1 motor electric, 0,50 C.P.; 1 motor electric, 1 C.P.; 1 motor electric, 0,75 C.P.; 1 mașină cu aburi, 18 C.P.	3 butoale de tăbăcit, 2 butoale de spălat, moară de scoarță, mașină de tăiat coajă, mașină de tăiat lemne, mașină de crăpat lemne, mașină de întins piei, mașină de lustruit, mașină de vopsit, mașină de fals și blanger, mașină de călcat, 9 mașini de cusut, mașină de tăiat piele, strantă pentru talpă, mașină de cusut talpă, mașină de șerfuit piele	piele crudă, 340 kg în 8 ore; bocanci și ghetete, 70 kg; brăie, 15 kg; hamuri, 18 kg; portmonee, 2 kg; bice, 5 kg; diverse articole de galanterie, 5 kg	7 funcționari, 60 lucrători specialiști, 60 lucrători necalificați
13	„AlvinHatch” tăbăcărie de crom	1930	7 motoare, 45 C.P.	3 butoale de argăsit, mașină de ras, mașină de lustruit, mașină de crăpat, mașină de stors	cai și vițe, 300 fuse în 8 ore	1 funcționar, 10 cafe, 3 zilieri
14	„J. Rohrich și D. Brecher, Bulevardul I.G. Duca, nr. 96	1870	2 mașini cu aburi, 42 C.P.; 12 motoare electrice, 56 C.P., 5 C.P.	toate mașinile instalate în fabrica de bere și spirt sunt necesare producției	bere, 6.000 litri; spirt, 8.000 gr. del.	10 funcționari, 10 specialiști, 28 lucrători, 2 zilieri

Sursa: ANBN, F.P.B., d. 30/1940, f. 5-8

mare om politic și atât. Arta de face politică înseamnă să-ți organizezi teritoriul în așa fel încât acesta să producă.

Situația în care se afla activitatea industrială în Județul Năsăud în anul 1918, caracterizată de existența unor capacități de producție mici și mijloicii deținute în cea mai mare parte de sași, evrei și maghiari, lipsa capitalului disponibil de a fi investit în capacități industriale, implicarea redusă a Statului Român și autorităților locale în stimularea industriei, au făcut ca aceasta să se dezvolte în perioada interbelică în ritm lent și aleatoriu, în funcție de inițiativele unor investitori privați, fără a dobândi o pondere considerabilă în economia Județului Năsăud.

Bibliografie

- ANBN, *Serviciul Sanitar al Județului Năsăud*, dosar 894.
- ANBN, *Primăria orașului Bistrița, Secția Secretariat-Administrativ*, dosar 30/1940.
- ANBN, *Serviciul Sanitar al Județului Năsăud*, dosar 831.
- Anuarul României Mari*, 1924-1925, vol. II, București: Editura Socec & Co. S.A.
- Monografia orașului Bistrița*, manuscris, 1968.
- Ghițan 1995   Teodor I. Ghițan, *Raionul și orașul Bistrița. Monografie economică*, Cluj, 1955.
- Nemeș 1988   Nemeș Viorel, *Contribuții la monografia comunei Prundu Bârgăului. Evoluția socio-demografică între anii 1720-1987*, lucrare metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I, manuscris, 1988, p. 72.
- Nistor 1988   Alexandru Nistor, Ioan Mureșan, Ion Rusu-Sărățeanu, Ioan Viraj, „Îndrumător în Arhivele Statului, Județul Bistrița-Năsăud, 1988”, București, 1988.
- Rotariu 2002   Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1941. Transilvania*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2002.
- Onofreiu 2007   Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind evoluția județului Năsăud între 1918-1938”, în *Revista Bistriței*, nr. XXI/2, Istorie, 2007, pp. 145-172.
- Onofreiu 2009   Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind evoluția județului Năsăud. Sinteza pentru perioada 1932-1937”, în *Revista Bistriței*, vol. XXIII, 2009, pp. 153-185.
- Sigmirean 2001   Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte (epocile modernă și contemporană)*, Bistrița: Editura Răsunsetul, 2001.

Anexă. Fotografii (Sursa: www.google.com)

Imaginea 1. Fabrica de cherestea din Ilva Mică

Imaginea 2. Moara din Bistrița

Imaginea 3.

Acțiune Societate anonimă pentru industrie și comerț exploatare de lemne Struniorul Bistrița, 500 lei, 1920

Imaginea 4. Uzină electrică Bistrița

Imaginea 5. Uzină electrică Bistrița

Un document inedit din biserica reformată de la Nușeni (Apanagyfalu), jud. Bistrița-Năsăud

---

Sofia Adriana STANCU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
sofiaadriana11@yahoo.com

ZOLTÁN-BARNA Márton

preot paroh Nușeni
marton_barna@yahoo.com

Rezumat

În urma cercetărilor arheologice din anul 2020 efectuate la biserica reformată din localitatea Nușeni, a fost identificat un document sigilat, într-o nișă a balconului din interiorul bisericii. Acesta este datat în 10 august 1933 și menționează eforturile comunității locale efectuate în acel an pentru renovarea locașului de cult. Documentul este semnat de către preotul reformat ce activa în acea perioadă la Nușeni, Geréb András.

Cuvinte cheie

Biserica reformată, renovare, document, Nușeni.

A special document from the Reformed Church from Nușeni (Apanagyfalu), Bistrița-Năsăud county

Abstract

Following the archaeological research carried out in 2020 at the Reformed Church in the village of Nușeni, a sealed document was identified, in a niche of the balcony from the inside of the church. It is dated 10th of August 1933 and mentions the local community's efforts that year to renovate the church. The document is signed by the reformed priest active at that time in Nușeni, Geréb András.

Keywords

Reformed Church, renovation, document, Nușeni.

Centrul localității Nușeni s-a conturat în jurul bisericii reformate medievale (Pl. I, fig. 1), iar intrarea acesteia într-un amplu proiect de restaurare în anul 2020, a constituit momentul ideal pentru a se realiza cercetări arheologice¹ la acest monument.

Edificiul actualei biserici reformate a fost construit în ultima treime a secolului XV-lea. După opinia lui Géza Entz, bolta corului, care seamănă cu bolta corului bisericii reformate din Bozieș, a fost construită în anii 1470². În timpul reformei, biserica ajunge în posesia comunității calvine. În 1715 a fost reconstruit cu sprijinul soției lui János Kemény, Anna Teleki³. În 1750 biserica trece prin ample lucrări de renovare. Tavantul navei, portalul de sud și coroana amvonului datează din secolul al XVIII-lea⁴. Conform plăcii comemorative amplasată pe peretele estic al navei, în 1896 biserica a fost renovată din nou.

Pe parcursul anului 2020, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud a efectuat cercetări arheologice la biserica reformată din localitatea Nușeni aflată într-un proiect de restaurare și reabilitare. La semnalarea șefului de echipă Adrian Scurtu, care se ocupa de recondiționarea balconului unde se află orga, într-o nișă ascunsă după o cărămidă (Pl. I, fig. 2), a fost identificată o sticlură sigilată (Pl. I, fig. 3a), alături de o bucată de lemn ce avea scris pe ea următoarele: „Nagy Sándor, kőműves mester, Bethlen 1930, szeptember 16”⁵. Aceasta prezenta în interiorul ei un sul de hârtie. În prezența și cu acordul preotului paroh reformat Zoltán-Barna Márton, am deschis cu mare grijă sticlura respectivă și spre surprinderea noastră am identificat o emoționantă scrisoare a comunității reformate locale din 10 august 1933, ce atesta una dintre ultimele renovări ale locașului de cult și cei implicați financiar, aceștia fiind enumerați nominal.

Despre preotul Geréb András, am aflat câteva date personale conform necrologului apărut în revista *Református Szemle*, 1961, anul LIV, nr. 2, p. 127⁶. Pentru o scurtă perioadă de timp a fost preot reformat în Făgăraș, apoi Vița, ajungând mai târziu în Nușeni. Aici a slujit mica comunitate timp de 50 de ani. Părinte a 7 copii, acesta s-a remarcat prin smerenie și modestie, dovedind „tărie sufletească și fizică, izvorâte din credința profundă în Dumnezeu, care l-au călăuzit în misiunea sa de preot pe tot parcursul vieții sale”. Acesta s-a stins din viață pe data de 31 decembrie 1960 la vârsta de 76 de ani.

---

1 Cercetările arheologice s-au desfășurat pe parcursul verii anului 2020, acestea aflându-se în curs de publicare.

2 Entz 1943, pp. 7 și 9.

3 Kadar 1900, pp. 30–42.

4 Entz 1996, pp. 132, 135, 226–227, 516, 522.

5 Traducere: Sándor Nagy, maestru zidar, Beclean, 16 septembrie 1930.

6 Pentru aceasta dorim să îi mulțumim d. Levente Tóth, arhivist al Eparhiei Reformate din Ardeal, care ne-a pus la dispoziție date din fișa personală a preotului, aflate la Consiliul dirigent al Eparhiei Reformate din Ardeal (Fond A.). Seria – Fise personale, litera G.

Prețuirea pe care comunitatea locală a avut-o față de el se poate vedea și azi prin placa comemorativă închinată acestuia de pe peretele estic al navei centrale a bisericii.

Inițiativa acestuia de a scrie acest document, o mini capsulă a timpului, a făcut ca contribuția unor familii de enoriași ale căror moștenitori mai există și astăzi în localitate, să nu fie uitată, iar comunitatea locală să își recupereze o frântură din istoria bisericii.

Pentru o lectură facilă a documentului am atașat mai jos (Anexă), atât varianta lui originală în limba maghiară, cât și traducerea în limba română.

Bibliografie

- Kádár 1900   Kádár József, Szolnok-Dobokavármegye monographiája, II, Dés, 1900
Entz 1943   Entz Géza, Szolnok-Doboka középkori művészeti emlékei, Kolozsvár, 1943.
Entz 1996   Entz Géza, Erdély építészete a 14–16. században, Kolozsvár, 1996.

Anexa

Textul original în limba maghiară:

In memoriam

Isten segedelmével 1933 augusztus 15-én fogtunk hozzá öreg templomunk megjavításához. Szerződés szerint a kőműves mester köteles volt a régi vakolatot levérni. Kötelezettségének eleget tett és templomunk falának rakását nagyon hibásnak, kötés nélkül rakottnak találtuk, ez az oka annak, hogy templomunk falai több helyt repedeztek.

A falakon (sehol) évszámot nevet nem találtunk, mely a templom korára vagy építőjére utalt volna.

A templom javítási költségei 50.000 lej, azaz ötvenezer lejre rugnak. A mai időben való tekintélyes összeg, mert 100 kg buza 300 lej.

Az egyházközségben 350 lélek van. Ezek a hívek adták össze a pénzt rovataltól. Apanagyfalu jelenleg Szamos megyében van, azelőtt Szolnok-Doboka megye volt. Erdélyország 1918 dec. 1 után van megszállva a románoktól. Istennek hála vallásunk gyakorlatában eddig nem háborgattak. De iskolánkban sok zaklatásnak vagyunk kitéve.

A mai napon a presbiterek: Székely Dávid, Székely Márton, Székely János kicsi, Székely Lajos, Székely Péter, Székely János (...csipiházi...), Salánki János, (...) János, Szabó Ferencz, Darlaczi János gondnok, Székely Samu, Lelkész Geréb András szolgál 1910-től az egyházban. Tanító neve Deák Emma.

Kőműves neve: Nagy Sándor bethleni lakos. Asztalos mester Szigethi Gusztáv lekencei lakos.

Apanagyfalu. 1933 auguszt. 10-én

Geréb András
ref. lelkész

Traducerea în limba română:

In memoriam

Cu ajutorul lui Dumnezeu în 15 august 1933 am început renovarea bisericii vechi. Conform contractului, zidarul avea obligația să dea jos tencuiala veche. Și-a îndeplinit misiunea și a observat nereguli în structura pereților din care cauza acestea prezentau fisuri în mai multe locuri.

Pe pereți n-am găsit nicăieri nume care să ateste denumirea constructorului sau dată care să ateste vârsta bisericii.

Cheltuiala totală a renovării bisericii constă în 50.000 lei, adică cincizecidemii lei. În zilele noastre aceasta reprezintă o sumă enormă, deoarece 100 kg de grâu coastă 300 de lei.

Parohia reformată are 350 de enoriași. Aceste persoane au adunat banii necesari renovării. Satul Nușfalău în prezent face parte din județul Someș, înainte făcând parte din județul Szolnok-Doboka. Pe 1 decembrie 1918, Ardealul a fost cucerit de români. Mulțumim lui Dumnezeu că până acum nu am fost deranjați în libera practică a religiei noastre. Dar în școală sunt multe cazuri de acest gen.

Consilierii bisericii la acesta dată sunt: Székely Dávid, Székely Márton, Székely János kicsi, Székely Lajos, Székely Péter, Székely János (...csipiházi...), Salánki János, (...) János, Szabó Ferencz, Darlaczi János primcurator, Székely Samu, Preotul paroh: Geréb András, slujește din 1910. Învățătoarea: Deák Emma.

Zidarul: Nagy Sándor din Beclean. Tâmplarul: Szigethi Gusztáv din Lechința.

Nușfalău
10 august 1933

Geréb András
preot reformat

Fig. 1. Biserica reformată din Nușeni (Apanagyfalu)

Fig. 2. Locul de descoperire

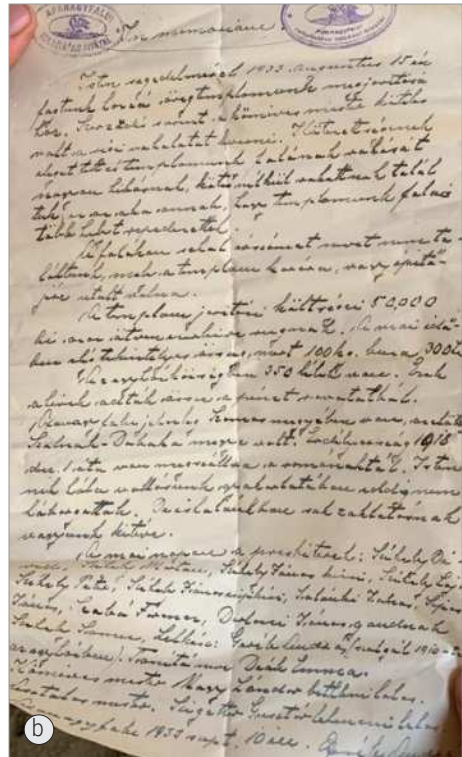

Fig. 3. a-b. Documentul

Scheletele de la Delureni: de interes judiciar sau istoric?

Dr. med. Codrin REBELEANU

Şef de lucrări, UMF Iuliu Haţieganu
din Cluj-Napoca
rebeleanuc@yahoo.com

Drd. Dana DOROFTEI

UMFST Târgu-Mureş

Rezumat

Identificarea resturilor scheletale reprezintă o componentă importantă a antropologiei medico-legale, aceasta având o importanță juridică considerabilă. În prezentul studiu, descoperirea pieselor scheletale de la Delureni a dus la o colaborare între organele de anchetă și Medicina Legală, în vederea exhumării și a analizei morfometrice. S-a evaluat caracterul uman/non-uman al resturilor scheletale vârsta, sexul, vechimea și s-au căutat indicii privind cauza morții sau eventuale patologii pe care persoanele le-au prezentat în timpul vieții.

Resturile scheletale găsite aparțin a 2 persoane de vârste diferite, respectiv o persoană adultă, de sex feminin cu vârsta de 37,6 ani $\pm 4,9$ ani și înălțimea aproximativă de 165 ± 4 centimetri și o persoană subadultă (copil) în vârstă de 5,5–7,5 ani, vechimea ambelor schelete putând să dateze de peste 150 ani. Sfera din piatră găsită, având diametrul de 30 milimetri, și greutatea de 43,62 grame, este un posibil proiectil de săcăluș, arma răspândită în Evul Mediu transilvan.

Datorită vechimii acestor piese scheletale, prezenta expertiză medico-legală își pierde importanța juridică, căpătând o importanță istorică. Colaborarea cu arheologi în vederea exhumării pieselor scheletale ar putea duce la înlăturarea riscului de degradare a acestora datorită personalului necalificat, unele dintre resturile scheletale găsite și analizate fiind incomplete, erodate, sau lipsa (dinți, oase).

Cuvinte cheie

Resturi scheletale, exhumare, medicină legală, arheologie.

The Skeletons of Delureni: Historical or Juridical Interest?

Abstract

The identification of skeletal remains represents a key component of forensic anthropology, having a considerable juridical importance. In the present study, the discovery of the skeletal remains of Delureni led to an interdisciplinary collaboration between the police and forensic pathology department, in order to exhume and analyze the skeletal remains. The human/non-human character of the bones, the antiquity, age, sex, the probable cause of death and any possible pathologies existent were analyzed.

The skeletal remains found belong to 2 persons, of different age, respectively an adult, feminine sex, aged $37,6 \pm 4,9$ years and approximate height of 165 ± 4 centimeters and another person — child, aged $5,5-7,5$ years. The antiquity of both skeletons can date back to over 150 years ago. The round stone sphere found near the skeletons has the diameter of 30 millimeters and the weight of 43,62 grams, possibly being a projectile of a weapon/small cannon (Romanian – Săcăluș) well spread throughout the Medieval Age in Transylvania.

Due to the antiquity of the skeletal remains, the present forensic expertise is losing its juridical importance and gathers a historical one. The collaboration with archeologists regarding exhumations of skeletal remains could lead to the removal of the degradation risk of the remains, due to unqualified personnel, some of the skeletal remains found in this case being either incomplete, eroded, or missing (teeth, certain bones).

Keywords

Skeletal remains, exhumation, forensic pathology, archeology.

La data de 04 august 2021, Inspectoratul Județean de Poliție Bistrița-Năsăud a făcut o solicitare către Serviciul Județean de Medicină Legală Bistrița-Năsăud, pentru a se efectua o examinare la fața locului a unor resturi scheletale descoperite în cursul unor lucrări agricole, pe raza comunei Urmenis, în satul Delureni.

Comuna Urmeniș este situată în sudul județului Bistrița-Năsăud, la 35 de km de Reghin, 45 de km de Tîrgu Mureș și 65 de km de Bistrița². Comuna are un relief deluros, fiind situată în Câmpia Transilvaniei și fiind formată din 10 sate, dintre care Delureni (maghiară Mezöujlak) este cel mai îndepărtat de centrul comunei. Satul Delureni este atestat începând cu anul 1329 — având inițial denumirea de Wylos, apoi cea de Wylak (1465), Ujak (1733) și Mezöujlok (1760–1762)¹.

Lucrările agricole desfășurate într-o grădină a unei case din Delureni au dus la evidențierea unui craniu a cărui regiune frontală a devenit vizibilă la suprafață, datorită

---

1 Chira 2018, p. 415.

condițiilor meteorologice (precipitații abundente). Săpăturile, continuate de către ofițeri ai Inspectoratului Județean de Poliție Bistrița-Năsăud și de către medici legiști au dus la descoperirea unor resturi scheletale umane și non-umane, precum și a unui artefact reprezentat de o sferă din piatră, cu diametrul de 30 de mm. Săpăturile au fost desfășurate pe o suprafață redusă, de 9 metri pătrați (un pătrat de 3/3 m), având în centru craniul descoperit inițial, și au ajuns până la adâncimea de 1 metru. Resturile scheletale erau dispersate, în poziție ne-anatomică, iar sfera din piatră a fost găsită în proximitatea unui os coxal stâng aparținând unui adult.

Solicitarea Poliției s-a materializat printr-o Ordonanță de efectuare a unei Expertize medico-legale, obiectivele fiind de stabilire dacă resturile scheletale sunt umane sau non-umane, dacă aparțin unei singure persoane sau mai multor persoane, care a fost sexul, vârsta la momentul decesului și înălțimea persoanelor respective, dacă au existat leziuni traumatiche și, în fine, care a fost felul morții și cauza medicală a morții, respectiv care a fost data decesului.

S-a procedat la separarea resturilor scheletale umane de cele non-umane, apoi la inventarierea și descrierea morfologiei pieselor scheletale umane. S-a evidențiat faptul că în cauză erau 2 schelete umane, unul aparținând unui adult, celălalt unui copil. Oasele vor fi prezentate în ordine anatomică.

1. Piesele scheletale de adult prezente și descrierea lor:

Poza 1. Piese scheletale adult și poziția aproximativă a sferei din piatră

Sursa: Serviciul Județean de Medicină legală Bistrița-Năsăud

Craniu – descriere: dimensiuni medii spre mici; procese mastoide medii spre mici (nu se sprijină simultan pe ambele procese mastoide, permit o basculare laterală de 2 mm). Orbitale de aspect dreptunghiular-rotunjit. Marginile supraorbitare sunt ascuțite

Arcadele sprâncenoase sunt slab dezvoltate. Regiunea frontală are aspect plan, cu unghiul fronto-nazal deschis. Procese frontale sunt slab spre mediu vizibile. Bazele frontale slab exprimate. Aspectul morfologic general al craniului corespunde sexului femeiesc.

Suturile au fost evaluate după Meindl și Lovejoi² în următoarele puncte ectocranice: Medio-lambdoida (0), lambdoida (0), obelion (2), sagitala anterioară (0), bregma (1), medio-coronala (1), pterion (1), sfeno-frontală (1), sfeno-temporală inferioară (1), sfeno-temporală superioară (2).

Scorul compozit al suturilor bolții: 5; corespunde unei medii de vârstă de 34,7 ani, cu o deviație standard de 7,8 ani.

Scorul compozit al suturilor antero-laterale: 6; corespunde unei medii de vârstă de 43,4 ani, cu o deviație standard de 10,7.

Pe baza suturilor craniene ale bolții vârsta minimă e de 26,9 ani, cea maximă de 42,5 ani.

Pe baza suturilor antero-laterale vârsta minimă e de 32,7 ani, cea maximă de 54,1 ani.

Coroborand metodele, vârsta posibilă a persoanei în momentul decesului a fost cuprinsă între 32,7 și 42,5 ani, adică de 37,6 ani $\pm$ 4,9 ani.

Dinți prezenți (cu excepția molarilor), au fost recuperați din sit, fiind detașați din alveole:

Cadranul 1: 1.2., 1.3., 1.7.

Cadranul 2: 2.6., 2.7.

Cadranul 3: 3.2., 3.3.

Cadranul 4: 4.2., 4.5.

Alveolele corespunzătoare 1.1., 1.4., 1.5. 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.4., 4.1., 4.3., 4.4. nu prezintă semne de resorbție, ceea ce pledează pentru pierderea dinților post-mortem (probabil în momentul exhumării).

Alveolele corespunzătoare 1.6., 1.8., 2.4., 2.5., 2.8., prezintă resorbție moderată, ceea ce pledează pentru pierderea lor în ultimul an de viață.

Alveolele corespunzătoare 3.4.–3.8. și cele corespunzătoare 4.6.–4.8. sunt complet resorbite, ceea ce pledează pentru pierderea lor în timpul vieții, cu mai mult de un an înaintea decesului.

Greutatea 1.3. a fost de 1,334 g. Greutatea 3.3. a fost de 1,314 g. Conform cu Schwartz & Dean³ greutatea caninilor masculini este de peste 1,6 g., iar cea a caninilor feminini, sub 1,4 g.

Gradul de atriție al pieselor dentare a fost evaluat ca fiind A1/A2 conform met. Gustafson.⁴ Gradul de atriție (abraziune), este destul de limitat ca sursa informațională

2 Ubelaker 2004, p. 83.

3 Schwartz 2005.

4 Hostiuc 2020, p. 139.

privind vârsta la populațiile istorice, având în vedere regimul alimentar al acestora care diferea fundamental de cel al populațiilor contemporane.

Mandibula prezintă un unghi mandibular de 119 grade, ceea ce pledează pentru sexul feminin.

Scapula (2), fragmentate.

Clavicula (2), întegre.

Humerus (2) drept cu lungimea de 30,8 cm, ceea ce corespunde unei înălțimi de 161,15 ±4,45.

Ulna (2) dreaptă cu lungimea de 25,3 cm ceea ce corespunde unei înălțimi de 165,8 cm ±4,30.

Radius (2) stâng cu lungimea de 23,5 cm ceea ce corespunde unei înălțimi de 166,32 cm ±4,24.

Oase carpiene: scafoid 2; capitat 1; trapez 1; trapezoid 2; semilunar 1.

Falange ale degetelor mâinii: 4.

Stern integru, cu manubriul detașat de corpul sternal.

Vertebre cervicale 1–5, întegre.

Vertebre toracale – 12 complete, întegre.

Vertebre lombare: 5, întegre.

Coaste: dreapta 1–5 întegre, 6–12 fragmentate; stânga: 1–4 întegre, 5–11 fragmentate.

Femur stâng cu lungimea de 44,6 cm ceea ce corespunde unei înălțimi de 165,256 cm ±3,816 cm

Patela dreapta, integră.

Tibie dreaptă, cu lungimea de 35,9 cm ceea ce corespunde unei înălțimi de 165,41 cm ±3,66 cm

Fibula dreaptă, cu lungimea de 36,3 cm, ceea ce corespunde unei înălțimi 165,97 cm ±3,67 cm.

Formula compozită femur+tibie dă rezultatul unei înălțimi de 165,1 cm.⁵

Coxal stâng, cu ilion și ischion complet, pubis lipsă.

Oase tarsiene: talus 2; cuboid 2.

Oase metatarsiene (8): I–IV prezente bilateral.

Falange ale degetelor picioarelor: 20.

Nu s-au evidențiat leziuni traumatiche; cauza medicală a decesului neputând să fie stabilită.

---

⁵ Ubelaker 2004, pp. 61, 62.

2. Piese scheletale de subadult prezente și descrierea lor:

Poza 2. Piese scheletale subadult

Sursa: Serviciul Județean de Medicină legală Bistrița-Năsăud

Ilion drept cu lungimea maximă de 10,735 cm, ceea ce corespunde vârstei de 6,5–7,5 ani.

Pubis prezent bilateral, cu suprafețe articulare ilio-pubiene evidente.

Vertebra L5.

Vertebra S1 cu corp vertebral prezent, arc vertebral deteriorat, suprafețe articulare corespunzătoare articulațiilor sacro-iliace evidente.

Femur drept – diafiză, cu epifizele neunite, dar prezente. Lungimea de 28,5 cm corespunde vârstei medii de 8,5 ani. Diafiza are lungimea de 25,8 cm, care corespunde vârstei medii de 6,5–7,5 ani.

Femur stâng – diafiză prezentă, cu epifiza proximală absentă, epifiza distală prezentă, neunită.

Tibii: diafize prezente bilateral, cu epifizele prezente atât proximal cât și distal, neunite. Diafiza dreaptă are lungimea de 19,9 cm ceea ce corespunde vârstei de 5,5–6,5 ani.

Fibula dreaptă cu diafiza și ambele epifize, neunite. Lungimea diafizei fibulei drepte de 19,75 cm ceea ce corespunde vârstei de 6,5–7,5 ani.

Fibula stânga, cu diafiza și ambele epifize, neunite. Lungimea diafizei fibulei stângi de 19,6 cm ceea ce corespunde vârstei de 6,5–7,5 ani.⁶

⁶ Ubelaker 2004, p. 75.

Elementele osoase nu permit stabilirea cu certitudine a sexului, datorita slabei diferențieri inerente vârstei subadulte. Încadrarea în vârsta subadultă s-a făcut în baza faptului că diafiza femurală nu era unită capului femural, ceea ce indică o vârstă de sub 18 ani pentru sexul masculin și sub 17 ani pentru sexul feminin.

În lipsa posibilității de testare cu C14, s-a procedat la evaluarea fluorescenței resturilor scheletale în lumina ultraviolet (UV), care a arătat ca aceasta nu există nici măcar în centrul substanței osoase, ceea ce indică o vechime mai mare de 150 de ani a intervalului scurs de la deces⁷.

Nu s-au evidențiat leziuni traumatiche, cauza medicală a decesului neputând să fie stabilită.

3. Proiectil

Poza 3. Proiectil

Sursa: Serviciul Județean de Medicină legală Bistrița-Năsăud

În situl respectiv s-a găsit și o sferă din piatră, cu finisare bună și diametrul de 30 mm și greutatea de 43,62 grame. Sfera era situată în proximitatea coxalului adult. Diametrul respectivei sfere o scoate din zona în care am putea suspecta ca ar fi fost un proiectil de archebuză sau de muschetă, acestea având calibrul de maxim 25 de mm.⁸ În evul mediu transilvan este consemnată prezența în număr destul de mare a unor tunuri de mic calibru: *Săcălușele (țăcălașe) erau tunuri mici, din Evul Mediu românesc, care aveau tragere directă*⁹. Același autor consemnează spre exemplificare, că în 1632 existau 121 de săcălușe doar în una dintre încăperile corpului de gardă al Cetății Făgăraș.

⁷ Dermengiu 2002, p. 133.

⁸ Supica 2014, pp. 22–35.

⁹ Sima 2019, p. 79.

Concluzii

În situl din satul Delureni resturile scheletale umane au aparținut la 2 persoane:

- o persoană adultă, de sex feminin cu vârsta de 37,6 ani $\pm$ 4,9 ani și înălțimea aproximativă de 165 $\pm$ 4 cm. Nu s-au relevat patologii și nici leziuni traumatice cu răsunset scheletal.
- o persoană subadultă, în vârstă de 5,5–7,5 ani, de sex neprecizat. Nu s-au relevat patologii și nici leziuni traumatice cu răsunset scheletal.

Vechimea resturilor scheletale a fost mai mare de 150 de ani, astfel ele își pierd importanța judiciară, devenind de interes istoric.

Resturile scheletale ale celor două persoane erau amestecate, ceea ce sugerează o înhumare comună. S-a găsit în proximitatea lor, practic la nivelul coxalului persoanei adulte, o sferă din piatră cu diametrul de 30 mm și greutatea de 43,62 g, posibil proiectil de săcăluș, arma răspândită în Evul Mediu transilvan.

Exhumarea, realizată cu personal necalificat, poate duce atât la deteriorări cât și la pierderi a materialului scheletal (dinți lipsă), sau la neglijarea unor artefacte care ar putea elucida împrejurările decesului. Colaborarea între echipa operativă a Poliției și Medicinii Legale cu arheologi ar putea înlătura aceste probleme.

Bibliografie

- Chira 2018 Luca Mircea Chira, *Atlas statistico-descriptiv al localităților județului Bistrița-Năsăud*, București: Editura Institutului Național de Statistică, 2018.
- Comuna Urmeniș, Bistrița-Năsăud, Wikipedia, https://ro.wikipedia.org/wiki/Comuna_Urmeni%C8%99,_Bistri%C8%9Ba-N%C4%83s%C4%83ud, accesat în data de 02.12.2022.
- Dermengiu 2002 Dan Dermengiu, *Patologie medico-legală*, București: Editura Viața medicală românească, 2002.
- Hostiuc 2020 Hostiuc Sorin *et al.*, *Tratat de medicină legală odonto-stomatologică*, București: Editura ALL, 2020.
- Schwartz 2005 Schwartz GT, Dean MC, „Sexual dimorphism in modern human permanent teeth”, *Am J Phys Anthropol*, 128(2), 2005, pp. 312–17.
- Sima 2019 Claudia Sima, „Arsenalul militar al Cetății Făgăraș din secolul al XVII-lea”, în *Acta Terrae Fogarasiensis*, nr. VIII, 2019, pp. 73–82.
- Supica 2014 Jim Supica, Doug Wicklund, Philip Schreier, *The illustrated History of Firearms*, New York: Chartwell Books, 2011.
- Ubelaker 2004 Douglas. H. Ubelaker, *Human Skeletal remains*, Washington, D.C.: Taraxacum, 2004.

Sărbătoarea Sânzienelor, la Maieru

Viorel-Daniel PARTENE

muzeograf, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
daniel.utzu@yahoo.com

Rezumat

Sărbătoarea Sânzienelor, așa cum este cunoscută în denumirea populară, sărbătoare care, de altfel, coincide cu Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, serbată în fiecare an la data de 24 iunie, este încărcată, la fel ca alte sărbători din cursul anului, de o mulțime de obiceiuri sau datini care până în prezent au dispărut sau sunt pe cale de dispariție. Localitatea Maieru (satul copilăriei marelui romancier Liviu Rebreanu) din județul Bistrița-Năsăud este printre singurele localități din România, dacă nu probabil chiar singura care mai păstrează și în vremurile actuale multe dintre datinile legate de aceasta, cea mai importantă fiind aceea a săritului peste foc, aceasta petrecându-se atât în seara premergătoare Sânzienelor (23 iunie), cât și în seara de Sânziene (24 iunie).

Prezentul studiu prezintă această datină foarte veche, obiceiul săritului peste foc fiind precedat de pregătirile care se fac: strânsul sânzienelor de către fete sau femei, înainte de răsăritul soarelui, pe rouă, împletitul coronițelor din sânziene și flori, săritul peste foc după ce băieții sau bărbații au adunat lemne pentru acesta și l-au aprins în cele două seri de-a rândul, apoi doinele, strigăturile și cântecele de petrecere, aruncatul coronițelor pe acoperișul caselor, dar și numeroasele credințe, superstiții și semnificații specifice acesteia.

Cuvinte cheie

Datină străveche, Sânziene, coroniță împletită, sărit peste foc, purificare.

Midsummer Day in Maieru

Abstract

Midsummer Day, as it is known in the popular name, a holiday which, as a matter of fact, coincides with the Birth of Saint John the Baptist, celebrated every year on June 24, is completed, like other holidays during the year, with a lot of customs or traditions that until now have disappeared or are on the way to extinction. Maieru village (the childhood village of the great novelist Liviu Rebreanu) in Bistrița-Năsăud county is one of the only village in Romania, if not probably the only one, that still preserves many of the traditions related to it, the most important being that of jumping over fire, this taking place both the evening before Midsummer Day (June 23) and the evening of Midsummer Day (June 24).

The present study presents this very old tradition, the custom of jumping over the fire, being preceded by the preparations that are made: the gathering of the midsummer flowers by girls or women, before sunrise, on the dew, the weaving of the wreaths/crowns from the bedstraw and flowers, jumping over the fire after the boys or men have gathered wood for it and lit it in the two evenings in a row, then the sad songs, the shouts and the party songs, the throwing of the wreaths on the roofs of the houses, but also the many beliefs, superstitions and meanings specific to it.

Keywords

Old tradition, Midsummer Day, braided crown, jumping over fire, purification.

În contextul tot mai tumultuos al lumii în care trăim, lumea satului este într-o continuă și accelerată modernizare. Aceasta este doar o cauză, poate principală, ce duce și la o pierdere a tot ceea ce ține și are legătură cu această lume din mediul rural, fiind tot mai necesar să păstrăm tot ceea ce am moștenit de la generațiile de dinainte pentru a le oferi generațiilor care vor veni, fie că este vorba de portul popular, de graiul sfânt, de tradiții, obiceiuri sau datini, de tot ceea ce ne-a reprezentat sau ne reprezintă pe noi ca popor, valorizând toate acestea pentru a nu ne pierde identitatea.

Cu toate că modernizarea e prezentă în toate ramurile de activitate, iată că încă se mai poate ca viața în interiorul satelor, cum este și satul Maieru din județul Bistrița-Năsăud, să pulseze după vechile tradiții și obiceiuri. Aproape toate se fac după datini și obiceiuri pentru că așa e bine, pentru că țăranul a învățat secole de-a rândul de la moșii și strămoșii lui să trăiască frumos. În localitatea Maieru se mai păstrează datini străvechi și frumoase, datini care se pot alătura celor mai semnificative mărgăritare ale folclorului românesc. Fiecare sărbătoare creștinească sau calendaristică aduce după sine o multitudine de credințe, obiceiuri, datini și superstiții. Sărbătorile de iarnă și cele pascale sunt întâmpinate de fiecare familie cu adâncă emoție spirituală, altele, în special cele referitoare la marile evenimente din viața omului (naștere, botez, nuntă) sau cele legate de alte sărbători din an sunt așteptate cu mare fast și bucurie.

Sărbătoarea Sânzienelor, conform calendarului popular, e serbată în fiecare an la data de 24 iunie, dată la care, în calendarul creștin, se serbează Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul. Tot la această dată are loc solstițiul de vară, acesta fiind un moment de cumpănă ce marchează trecerea de la un ritm la altul, zilele micșorându-se, iar nopțile mărindu-se, soarele pierzându-și din putere câte puțin în fiecare zi, întreaga natură începând să se schimbe, toate acestea fiind semne și simboluri prin care se poate observa trecerea la un alt stadiu al vieții atât în planul naturii înconjurătoare (plantele nu mai cresc, iarba începe să se usuce, nu mai cântă cucul etc.), cât și în cel al ființei umane.

Pentru unii specialiști sau cercetători, pare aproape incredibil ca datinile ce se leagă de sărbătoarea Sânzienelor să mai fie practicate și în vremurile de astăzi. Dacă în cele

mai multe locuri din țară, datinile legate de această sărbătoare se pierd una câte una, iată că în această localitate acestea sunt duse mai departe, datina săritului peste foc, al ritualurilor sau superstițiilor fiind nu doar cunoscute, ci și practicate chiar în timpurile actuale. *Maieru, leagănul luminoasei copilării a lui Rebreanu, nu numai că menține vie datina, dar aceasta are și o particularitate mai puțin cunoscută: se aprind focurile serilor de Sânziene chiar de două ori, atât în ajunul cât și în seara de 24 iunie.*¹ Putem afirma că această datină este păstrată din vremuri îndepărtate, poate chiar din epoca sincretismului obiceiurilor, peste aceasta suprapunându-se mai târziu alte atribute ale credinței creștine legate de ziua de naștere a Sfântului Ioan Botezătorul, precum și alte noi motive pe lângă cultul străvechi al focului – simbol al purificării –, cum ar fi: strigături, cântece, horă sau chiar petrecere.²

Înainte de a prezenta această datină care încă se mai păstrează la Maieru, încercăm să explicăm originea Sânzienelor. Într-un număr al revistei *Albina*, apărut în anul 1868, Athanasie Marienescu, publica balada populară *Soarele și Luna sau Iana Cosânzeana*, iar mai târziu, în anul 1871, tot în aceeași revistă, publica articolul *Explicări la Ileana Cosânzeana*, observându-se aici primele încercări de a explica originea acestei sărbători. În balada menționată mai sus, Soarele se îndrăgostește de Lună – *Iana Cosânzeana* – și o cere de soție, însă ea, explicându-i acestuia că sunt frați și corpuri cerești, îl refuză. Auzind acestea, soarele vrea să o răpească, dar Luna se aruncă în mare, de atunci spunându-se că atunci când noi privim cerul, vom vedea două corpuri cerești, Soarele și Luna, alergând unul după celălalt.³ Un vers al acestei balade ne atrage însă atenția *Țese Iana, țese*. În mitologia romană, Luna era numită Dea Iana, aceasta fiind sora zeului Ianus – Soarele. În revista *Transilvania* (anul XXII, nr. 6 din anul 1892), în articolul *De unde a intrat povestea lui Arghir în literatura maghiară*, George Pop susține că din Dea Iana s-a ajuns la românească Diana ca nume pentru Lună⁴. Același autor susține faptul că numele de Sânziana este format din Sân și Diana, Sân fiind latinescul Sanctus (la fel ca și Sân-Petru, Sân-Mihaiu, Sân-Georgiu), astfel Sancta Diana devenind Sânziana.⁵ Dacă punem această denumire la plural vom ajunge la Sânziene, denumire cunoscută localnicilor măiereni mai în vârstă ca și Sâenziene.

Trebuie să amintim și de imaginarul popular în care sânzienele sunt reprezentate ca niște cete feminine de zeițe, acestea străbătând văzduhul pe deasupra dealurilor și câmpiilor, în special în noaptea de 23 spre 24 iunie. Autorul măierean Ioan Barna (1880–1953), învățător și director la Școala din Maieru, folclorist, dar nu numai, descrie în

---

1 Ursa 1999, p. 7.

2 *Ibidem*.

3 Crăciun 1998, p. 5.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*.

manuscrisele sale și pe aceste zâne, care mai sunt cunoscute și sub denumirea de iele, ca reprezentând un ideal feminin de frumusețe, căutându-și parteneri de petrecere cum ar fi feciori sau bărbați frumoși. Acestea sunt descrise ca *fiind înalte, subțiri (zvelte), cu păr bălai (blond) lung, pielea albă, ochii albaștri, obrazul alb-roșiu, în general, sunt foarte frumoase, au la ambele umere aripi cu care zboară ca gândul. Locuiesc în stâncile pădurilor, neumblate de oameni. Zânele umblă și ziua și noaptea, zboară peste câmpii, dar nu se pot vedea de oameni, Se apropie, în special, de feciorii frumoși care dorm pe câmpul liber, apoi de bărbați tineri și frumoși pe care îi ridică în somn și-i duc la locuințele lor, joacă și-și petrec câte 3–5 zile, apoi îi eliberează, dar nici unul nu scapă teafăr: ori rămâne nebun, ori olog, neputincios, neom.*⁶ Localnicii mai în vârstă povestesc și acum despre aceste zâne despre care se spune că își aveau sălașul în stâncile de pe Măgura Porcului, unde aveau și straturi cu fel de fel de flori. Se mai spune însă că acestea nu aveau nicio putere, dacă erau prinse și legate cu o curea de un copac.

În anul 1916, autorii măiereni Ieronim Hangea și Iustin Ilieșiu publicau, la Editura Librăriei Ioan I. Ciurcu din Brașov, volumul cu titlul *Poezii din resbel, 1914-1915, și Doine populare*, poate chiar prima culegere de folclor cules din Maieru. Chiar de la prima doină (*Doină*) se poate observa o mare asemănare cu datina Sânzienelor măierene. Iată versurile: *Curge apă cristalină, / Glas de doină mai suspină / Sus din deal, izvorul sună / Trei fete se născunună; / Trandafiri și vioarele, / Prin costiță își pun ele / Și se duc de doruri multe / Glasul doinei, să-l asculte / Și să calce tot ogorul / Șă-și vadă iar bădișorul / Și de duc, se duc pe-o vale, / De zăresc vreo floare-n cale / Se tuplică / Și-o ridică. / Iar de-o văd că-i supărată / N'o ridică nici o fată, / Ci-i dau pace veștejită / Acolo unde-i ieșită, / Să nu se umple și ele, / De necazuri și mai grele, / Căci destul jelesc, cu dorul, / După badea bădișorul*.⁷ Toate cele trei fete pleacă pe câmp să se născunune, adică să-și facă cununițe (coronițe) pe care le vor împleti, punând în ele flori care le ies în cale, dar doar flori care nu sunt veștejite (*supărate* – cum apare în doină).

Mersul fetelor după flori ca să-si facă cununițe, așa cum este descris în versurile menționate mai sus este chiar primul pas al datinei săritului peste foc sau al obiceiurilor legate de Sărbătoarea Sânzienelor care au loc în localitate chiar și în zilele actuale. Fetele pornesc înainte de răsăritul soarelui, colindând toate dealurile și pădurile, culegând pe rouă sânziene, atât galbene, cât și albe, pentru că acestea trebuie să fie curate, dar și pentru că, culese la primele ore ale zilei, au puterea cea mai mare. Culegându-le, fetele cântă versurile următoare: *Fost-am, fost-am prin poiene / Și-am strâns flori de sânzâiene, / Cununiță-am împletit / Tăt cu gândul la iubit. / Sânzâiene, flori cu rouă, / Crescute pe lună nouă / Faceți-vă cununiță / Pentru stâlpii din portiță*.⁸ Feciorii apar mai târziu,

6 Sîngeorzan 2015, pp. 112–113.

7 Hangea 1916, p. 3.

8 Rebrîșorean 2010, p. 6.

după ce soare a răsărit, sarcina lor principală fiind aceea de a aduna vreascuri, crengi și lemne pentru focul care va fi aprins seara. În timp ce adună lemne pentru foc, rostesc și ei următorul cântec: *Cucule, cucuț bălan, / Ți-am plătit să-mi cânti pe-un an, / Nu ne-ai cântat nici de-un ban. / Cucule, săca-ț-ar limba / Că m-ai despărțit de mândra / Că tu pe la Sânzâiene / Ți-ai băgat clonțul în pene / N-ai cântat că ți-o fost lene.*⁹

Cununițele din sânziene sunt împletite de fete, ele împletindu-le cu diferite flori ce sunt culese de pe câmp, dar și cu flori din grădina casei. Fetele fac cununițe și pentru feciori, frați, tați, prieteni, deci pentru bărbați, ele fiind cele mai pricepute în împletitul acestora, aceasta fiind o adevărată artă. În manuscrisele sale autorul măierean Ioan Barna afirmă că înainte cununițele erau împletite de copii, deci, prin urmare și de băieți.¹⁰

La venirea serii, feciorii merg și aprind focurile prin împrejurimile satului, pe coline. De obicei locurile unde se aprind focurile trebuie să fie mai înalte de unde să se poată vedea tot satul.¹¹ În trecut, adunarea la focuri se făcea cu strigare peste sat, dintr-un deal în altul, într-un fel de dialog care avea loc între feciori, adeseori improvizat, spunându-se și porecelele celor strigați: *Mă Ion a lui Sfârăilă, cheamă-ți și drăguța, pe Ana lu' Vrabgie și baidăți la foc mă!*¹² Cele mai cunoscute locuri în care se făceau focurile erau în Bori, în Tutuleasa, pe Drogomana, pe Colnic, pe Hânțoaia, la Cruce, pe prundul de la moara din Arini sau în alte locuri. Treptat arealul acestora s-a răspândit și în locurile din sat, în special la răspântiile ulițelor, dar și în curțile sau grădinile localnicilor.

După ce sunt aprinse focurile, își fac apariția fetele, aducând cu ele și coronițele împletite atât pentru ele, cât și pentru feciori. Coronițele sunt purtate pe cap de către fiecare care este prezent la foc, atât de cei mai tineri, cât și de cei mai în vârstă care vin și ei. Peste foc se poate sări câte o singură persoană, pe rând, dar se poate sări și în perechi, de exemplu fata cu feciorul, sărind mai întâi cei care se consideră mai curajoși. Adesea se aud strigături adresate celor care sar peste foc, de exemplu: *Floare, nu rădica poalele / Că ți se vād picioarele!* sau *Ia pe Lazor din Hânțoaia că ajunge la Bercioaia!* sau *Șofronică, Șofronică, tu ești tare mititică, / Dar n-ai niciun pic de frică!*¹³ În multe dintre cazuri sunt trecuți prin foc și copii mai mici care abia merg sau chiar și cei care încă nu au învățat a merge, adesea fiind testate și calitățile atletice ale participanților.

---

9 *Ibidem.*

10 Păiuș 2017, p. 53.

11 *Ibidem.*

12 Ursa 1999, p. 7.

13 La data de 24 iunie 2021, copii Cercului de Folclor „Lada de zestre” ai Liceului Tehnologic „Liviu Rebreanu” Maieru, îndrumați de d-na învățătoare Măriuța Pop au prezentat, la Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, în cadrul acțiunii culturale „Cămașa sunt EU. SânzIENEle la Muzeu”, datina săritului peste foc, alături de alte datini, cântece, strigături ce au loc la Maieru cu ocazia Sărbătorii Sânzienelor.

Se consideră că focul este un element de purificare, de curățire de rele și de alungare a duhurilor rele. Săritul peste foc, la sânziene, este o normă magică, un gest apotropaic, purificând pe toate persoanele care sar peste acesta, cu condiția ca fiecare dintre cei prezenți să sară de cel puțin trei ori. Cântecul, jocul și strigăturile care au loc în jurul focului întregesc această atmosferă de adevărată sărbătoare unde veselie și bucuria își au rolul principal. Mai mult, se întâlnește întreaga tinerime a satului, legându-se noi prietenii sau chiar putându-se încheia logodne între perechile prezente. Totul durează până după miezul nopții când toți se întorc spre casele lor. Fiecare, când ajunge la casa lui, își ia cununița de pe cap și o aruncă pe hăizașul (acoperișul) caselor. Dacă cununița tinerilor care o aruncă, dacă sunt de măritiș sau de însurat mai ales, rămâne pe acoperiș e semn că în anul acela se vor căsători. Dacă cununa se oprește din prima aruncare, în special în cazul fetelor de măritat, se consideră că măritișul este aproape, oricum fetele putând să arunce cununița și de trei-patru ori.¹⁴ Dacă va cădea, nu se vor căsători în anul acela. Celor mai în vârstă, dacă cununița le va rămâne pe acoperiș va fi semn că vor mai trăi încă un an, iar dacă va cădea, semn că în anul acela vor muri. O fată putea să arunce cununița și în alte cazuri, tot de mai multe ori, fie pentru binele mamei, pentru norocul fratelui sau ca să se coacă holdele.¹⁵ Tot pe vremuri, bătrânii din sat puneau în culturile de varză cununițe, fiind convinși că acestea nu vor fi atacate de omizi.¹⁶ Iar dacă ne gândim și la plantele care poartă numele de sânziene (sânziene de pădure – *Galium schultesii*, drăgaică – *Galium vernum*), putem afirma că acestea au multiple proprietăți curative folosite în scopuri terapeutice, acestea putând fi culese, din iunie până în septembrie, în perioada de înflorire.

O datină curată care s-a păstrat până astăzi, o datină a voioșiei, a bunei dispoziții, a speranței, toate împletite, la fel ca și o cununiță, cu sânziene și flori de folclor autentic, un tezaur uman care duce mai departe nepieritoarele valori tradiționale, oglindind viața și istoria unui neam.

Bibliografie

- Crăciun 1998 Icu Crăciun, „Sânzienele”, în *Cuibul visurilor*, anul III, Maieru, nr. 11–12 (26–27), 1998, p. 5.
- Hangea 1916 Ieronim Hangea, Iustin Ilieșiu, *Poezii din resbel, 1914-1915, și Doine populare*, Brașov: Editura Librăriei Ioan I. Ciurcu, 1916.
- Păiuș 2017 Liviu Păiuș, *Pagini someșene*, vol. IV, Cluj-Napoca: Editura Napoca Star, 2017.

---

¹⁴ Ursa 1999, p. 7.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Crăciun 1998, p. 5.

- Rebrișorean 2010 Maria Rebrișorean, „Maieru – păstrător de tradiții și obiceiuri”, în *Cuibul visurilor*, anul XV, Maieru, nr. 4 (91), 2010, p. 6.
- Singeorzan 2015 Sabina Singeorzan, *Redescoperirea unui folclorist: Ioan Barna*, Cluj-Napoca: Editura Napoca Star, 2015.
- Ursa 1999 Sever Ursa, „Sânziene Măierene”, în *Cuibul visurilor*, anul III, Maieru, nr. 17–18–19 (32–33–34), 1999, p. 7.

Plansa I. 1. „Cununiță împletită”; 2. Măiereancă culegând sânziene și flori de câmp;
3. Măiereancă cu coroniță; 4. Și cei mai în vârstă poartă coronițe.

Planșa II. 1. Școlari cu coronițe, la serbarea de sfârșit de an; 2. Sărind peste foc; 3. Sânziene la Maieru; 4-5. Sânziene măierene la Muzeul „Cuibul Visurilor”.

Recenzie

Nándor Bárdi, Judit Pál,

Dincolo de tranșee.

Cum au trăit maghiarii din Transilvania Marele Război și Trianonul

București: Humanitas, 2022, 504 p.

De peste un secol, relațiile romano-maghiare din Transilvania se bazează mai degrabă pe o ignorare reciprocă a narațiunilor lor istorice ireconciliabile, ignorare intoxicată de mituri și prejudecăți care se ițesc din când în când în jurul evenimentelor încărcate simbolic pentru ambele părți. Vulgata naționalistă este la putere de peste un secol pe acest teren intercultural și este o veste extraordinară ca în seria Centenarului, editura Humanitas a scos o superbă colecție documentară îngrijită de doi universitari maghiari: Nandor Bardi (Centrul de Științe Sociale din Budapesta) și Judit Pal (Institutul Masaryk din Praga).

Cartea își propune să reflecte memoria colectivă a Marelui Război și a Trianonului în paturi largi de maghiari ardeleni (țărani și țărănci, elevi, mici funcționari, ferovieri, mici antreprenori, mari și mici funcționari, preoți, militari, somități culturale și universitare, miniștri) care au trăit acele evenimente. Ca atare demersul este unul preponderent subiectiv și colorat de ideologiile, vulgatele și narațiunile comunității și statului maghiar de atunci. În încercarea de a situa critic acest material subiectiv, Bardi și Pal vin cu un dens studiu introductiv, note explicative la fiecare din cele 7 cărți ale cărții (fiecare cu un calup de materiale primare) note de subsol atent cercetate care explică pentru cititorul român numele și instituții maghiare ale epocii, ocazie pentru publicul românesc de a-și descoperi puținătatea cunoștințelor despre istoria maghiarilor ardeleni.

Demersul celor doi universitari este extrem de profesionist și am apreciat foarte mult studiul introductiv al volumului care previne cititorul despre natura distorsionantă a materialului memorialistic și îl pune pe acesta în contextul macroistoric asupra căruia există un relativ consens. Aflăm, de pildă, cum a oscilat imaginea maghiarilor despre români, de la un aspect oarecum ignorat de elitele maghiare în secolul XVIII, la percepția de „bun sălbatic”, inferior și condamnat în mod just la dominație de către maghiari (începutul de secol XIX), și, după războiul civil din 1848, război marcat de atrocități comise de ambele părți, la cea de comunitate etnică internă și stat revizionist sponsor (Vechiul Regat) marcate în același timp de asertivitate națională și pericol la adresa societății și statului maghiar. Aceasta din urmă imagine va fi dramatizată de Marele Război, când contextul politic european și agenda statului român a adus Transilvania sub ocupație militară romanească (pp. 14–22).

În același timp, însă, autorii nu văd aceste procese imagologice ca strict cauzate de evenimente obiective, ci văd în ele și actele de intervenție ale statului național, ale elitelor interesate și ale unor contexte europene oarecum similare, războiul maghiaro-român din 1916 mai ales nefiind așadar încărcat de exotic. În vremea acestui război, nu îi declarau oare, francezii pe germani „huni”, diminuându-i astfel cultural? Nu priveau soldații „războiului industrial și democratic” ca străini nu doar pe camarazii de alte etnii dar și pe cei din alte divizii? La fel, putem adăuga, nu dramatizau elitele politice și culturale de la București nivelul de persecuție a românilor ardeleni înainte de 1914? Nu se refereau unii români ardeleni la românii de peste munți în același registru discursiv negativ ca cel maghiar (lucru aparent și în această carte de exemplu pagina 255)? Nu a fost supusa Valahia și Bucureștiul anului 1917 îndeosebi unui jaf asemănător, doar ca mai bine organizat, de către armata germană îndeosebi? În fine, nu există în București o elită germanofilă extrem de puternică care folosea elemente din discursul geocultural de superioritate miteleuropeană pe care îl regăsim formulat la o parte a păturii maghiare titrate pe care o vedem în paginile acestui volum?

Sa începem însă cu baza: aceasta este o carte despre cum maghiarii ardeleni au trăit trei perioade de ruptură. Primul este 1914–1916, când din sânul său sute de mii de tineri au fost aruncați pe frontal din Rusia, din Bucovina (armata rusă ajunsese până în zona Lăpușului) și din Italia de Nord. Poveștile din prizonierat sunt sfâșietoare, și mulți cititori vor afla pentru prima dată că majoritatea ardelenilor din armata imperială căzuți prizonieri au ajuns în... Sicilia. Al doilea eveniment de ruptură este august 1916, când România, în coordonare strategică cu aliații săi francezi și englezi intră în Transilvania. Aici cititorul român obișnuit cu naționalisme de manual trebuie să evolueze spre ceva mai analitic: pentru maghiari, trecerea Carpaților de către armata română nu poate fi percepută decât ca agresiune și oarecum trădare, imperiul austro-ungar având o alianță veche de 30 de ani cu Regatul României, alianța care asigurase României protecție militară în raport cu Rusia. Sigur, românii din imperiu aveau doleanțe legitime susținute

de Regatul României, însa ideea că acestea ar atrage în sine o invazie nu făcea parte din nici un registru politic public și mai ales nu făcea parte din agenda elitei române din Transilvania până târziu, în noiembrie 1918, când imperiul se destrămase și la Budapesta era revoluție.

În fine, al treilea eveniment este intrarea armatei Române în Transilvania în 1918–1919 și instaurarea administrației române acolo, eveniment care a produs încă și mai mare consternare între maghiari dat fiind că, pe fundalul colapsului statului maghiar, a ocupării Ungariei de către armata română și a ciopârțirii Ungariei istorice, așezarea Transilvaniei în granițele statului român și pierderea privilegiilor politice ale maghiarimii deveneau definitive. Aici, din nou, cititorul român trebuie să accepte că nici nu se puteau simți altfel maghiarii, mai ales că statul român arăta o precară cunoaștere a relațiilor interetnice și tradițiilor administrative ardelenesti, reprima masiv educația și viața politică maghiară într-un *quid pro quo* istoric care nu va aduce nimic bun în 1940. Mai mult decât atât, în mai puțin de un an (1919) elimina practic marea parte a păturii profesionale maghiare care lucra la stat, de la specialiști în căi ferate la învățători, administratori publici și avocați. Universitatea din Cluj este preluată cu forță militară (intervenția este cu victime omenesti). La fel este preluat Teatrul Maghiar, scena atacului armatei române asupra spectatorilor devastați că asistă la ultimul spectacol în maghiară fiind antologic pentru lista de greșeli majore săvârșite de un stat român care își instaura atât de nefericit stăpânirea, reducându-și sursele de legitimitate la precarul pachet alcătuit din drepturi istorice și forța armelor (pp. 389–409). Ipoteza că putea fi altfel, că în 1918–1920 se puteau pune bazele unei vieți interetnice de tip consociațional, și nu sectar, că Transilvania ar fi putut, poate, fi reasezată în bazele agendei interetnice din proclamația de la 1 Decembrie 1918 și nu a revansismului centralist, nu va da pace cititorului reflexiv după lectura acestor pagini care scot la lumină rădăcinile adânci ale frustrărilor maghiare în raport cu statul român. Cititorul naționalist va rămâne, probabil, la fel de vehement.

Memorialistica îngrijită aici continuă obișnuită litanie a memorialisticii de război și ocupație: evacuări panicate, pribegie, gesturi eroice, bogații care se salvează primii, declanșarea a sute de mii de oameni, solidaritățile nelineare, atrocitățile militarilor, gesturi de mare omenie de unde nu ai așteptări etc. Pentru cititorul român anumite teme sunt însă frapant de instructive, contrazicând multe din locurile comune ale discursului istoric oficial.

În primul rând, m-a frapat cât de puternică era cultura legalist-birocrațică a administrației maghiare, adesea mergând până la frângerea propriei vieți. Funcționari, ofițeri, universitari, oameni de cultură sunt cu toții stupefiați de invazia romanească pentru că România era aliatul Monarhiei Duale și, de aceea, ideea de a invada un aliat cu care ai semnat niște documente diplomatice în 1883, li se pare absurdă. Că aceasta nu era doar o părere ci și o realitate o probează și faptul că Transilvania era aproape

total lipsita de apărare, scena cu generalul imperial din Cluj reflectând cehovian că este generalul unei armate imaginare fiind antologică (p. 201). Faptul invaziei, așadar, nu face decât să accentueze și mai mult, deși în notă tragică, complexele de superioritate ale elitei maghiare față de statul român în care procedurile și legalitatea nu prea contează. În fapt, frica de România a multora dintre cei care au produs memorialistica publicată în carte pare a izvorî nu atât din frica de agresiune fizică (frica reală și, vai, destul de îndreptățită de multe ori), ci de frica de a trăi pentru totdeauna într-un stat discreționar, frica de viață fără rânduială. Sigur, putem obiecta că aceste percepții reflectă privilegiile istorice, că arbitrarul administrativ afecta marea masă a românilor într-o regiune structurată încă de o economie latifundiară și de un stat cu principii naționaliste reliefate de altfel în memorialistica maghiară, de exemplu prin blocarea birocratică a românilor de la achiziționarea de imobile urbane (pp. 361–363). Sunt lucruri evidente. Însă, în termenii vetuști ai sistemului politic de început de secol XIX, nu putem nega că statul român, tânăr și cu temelii prost croite încă de la început (istoricii români sunt tranșanți aici) nu se putea compara deloc cu profesionalismul și cultura birocratică seculară deja a statului imperial care a condus Transilvania până în 1918. Exista desigur și agresivitatea ocupantului, tușele sale groase, naționalismul său grobian. De pildă, Kerestesz Jenő, avocat clujean atât de respectat de Maniu și compania pentru elanul său în apărarea deținuților politici români aruncați în pușcărie de armata imperială a fost arestat în 1919 și deținut mai mult de un an (p. 358).

Deși te-ai aștepta ca războiul și deznodământul său dezastruos pentru maghiari să lase loc pragmatismului, exact opusul se întâmplă: atunci când statul român cere întregului corp bugetar să jure credință regalității române încă din ianuarie 1919, adică cu mult înainte de stabilirea frontierei internaționale dintre Ungaria și România, majoritatea covârșitoare a bugetarilor maghiari refuză, previzibil și cu argumente legale (întărite de misivele guvernului de la Budapesta), statul român nefiind, juridic vorbind, puterea suverană în Transilvania și neputând, deci, să reorganizeze sistemul statal în acest mod. Consecința este dezastruoasă pentru maghiarimea transilvană: sute de mii de funcționari, profesori universitari, medici, practic masa mare a populației educate din Transilvania este evacuată de statul român în Ungaria revoluționară, loc în care este găzduită mult timp în condiții mizerabile în vagoane pentru vite adunate în una din gările Budapestei. Întreaga universitate din Cluj este, de pildă, evacuată în Szeged. Românzarea Transilvaniei a început așadar printr-un act de decapitare de dimensiuni practice giganteste, al cărui echivalent este decapitarea elitei statului român de către aparatul stalinist al anilor 50. Istoriografia românească mai are mult de lucru pentru a identifica consecințele acestei mișcări asupra capacității sale administrative, științifice, medicale etc., iar publicul românesc cunoscător al traumelor evacuărilor în Basarabia, Bucovina și Ardealul de Nord va găsi cu siguranță ocazia de a fi empatic cu traumele istorice ale maghiarilor ardeleni din 1916 și 1919 citind această carte.

În al doilea rând, prăpastia istorico-culturală dintre statul austro-ungar și cel român apare ca fiind imensă. Pe de o parte, atacul românesc duce la o panică colectivă care la rândul-i duce la o evacuare cvasitotală a zonelor de frontieră, mai ales în Secuime. Pe cât de legalist-birocrațică era cultura statului, pe atât de catastrofală a fost capacitatea sa de a organiza o evacuare ordonată. Istorisirile oamenilor simpli, mai ales, sunt sfâșietoare, o întregă lume trimisă într-o bejenie presărată de victime. Judecând după evacuarea panicată, convingerea maghiarilor părea a fi ca armata regală română pregătea practic un genocid al maghiarilor ardeleni.

Realitatea regimului românesc de ocupație din 1916 era una extrem de diferită și reflectă natura administrativă a statului român precum și ignoranța cvasitotală a aparatului militar cu privire la maghiarii ardeleni. Astfel, episoadele de crime de război descrise sunt puține și nu reflectă niciun plan genocidar, ele reflectând mai degrabă ceea ce se întâmplă cu o trupă de ocupație condusă neprofesionist. De pildă în zonele de graniță unde secuii aveau relații comerciale seculare cu românii de dincolo de graniță, fiind fluenți în română, comunitățile lor nu au de suferit, pe când în alte zone, mai înspre interior, episoadele de jaf și distrugere se învecinează cu cele de ocupație rezonabil de pacifică. Părți ale armatei române (în special trupele de elită ale cavaleriei sau diviziile conduse de generali competenți) se comportă cu multă decență și chiar eleganță, altele organizează jefuirea unor zone urbane și, pe alocuri, incendierea localităților (zona săsească din Sudul Transilvaniei, un sfert din Sfântul Gheorghe este trecut prin foc în timpul retragerii). Registrul este adesea clinic, alteori caragialesc, în ton cu ce te-ai aștepta de la un stat tânăr și slab, și de la o societate marcată țărănească lovită de cea mai cruntă sărăcie europeană. Per total, impresia este a unui mozaic statal și uman în cazul intrării armatei române în Ardeal în 1916 și apoi în 1918, cu elemente de mare decență, de mari orori și de banalitate a fenomenului general al ocupațiilor militare (pp. 244–256).

În al treilea rând, societatea maghiară ardeleană și statul maghiar ne apar și ele mai mult ca un mozaic decât ca o mare manifestare a solidarității naționale într-un moment de cumpănă. Refugiații sunt primiți cu ospitalitate în unele comunități și cu zgârcenie în altele. Sistemul de aprovizionare al armatei pare o mostră de bună organizare, însă evacuarea este haos total. Profitorii de război fac avere. Unii aristocrați îi țin pe refugiații cu copii în condiții atât de drastice încât sunt obligați să cerșească (pp. 226–227) în timp ce alții îi găzduiesc în condiții decente. După Trianon, în fața represiunii politice românești, maghiarii ardeleni se adună greu, unii rămânând pe poziții revizioniste, alții oferind loialitate și integrare în noul stat în schimbul garantării autonomiei promise în declarația de la Alba Iulia. Românii care se autoflatează istoric vor afla însă că la alegerile din 1922, fundamentale ale liberalismului interbelic, majoritatea maghiarilor nu au fost înscrși pe listele electorale și majoritatea candidaților maghiari nu au fost înscrși pe listele electorale, astfel că deși maghiarilor le-ar fi revenit aproape 40 de parlamentari

după ponderea populației, doar 3 maghiari au reușit să treacă de vexeți și să intre în Parlament (p. 382).

În al patrulea rând relațiile între românii și maghiarii ardeleni nu sunt nici ele ușor de încadrat într-o singură judecată. În general românii nu par coborați din cântecele patriotice decât într-o mică măsură. Mulți par mai degrabă indiferenți, chiar ostili intrării armatei române, își alertează vecinii maghiari (p. 225), nu răspund chemărilor elitelor locale de a face primiri entuziaste armatei (pp. 308–309), protestează la modul nedemn în care sunt tratați prizonierii maghiari de armata română (p. 295), se luptă cu statul român când maghiarilor li se taie abuziv pensia sau li se închide vreo școală (pp. 299–299) etc. Alții se regăsesc în oportunist pur. Aflăm că românii din Scheii Brașovului prăduiesc casele lăsate goale de refugiați (p. 208) până sunt oprți de trupele române care intră în oraș dând dovadă de o decență care în timp va face loc jafurilor (armata va face în timp nu doar rechiziții necesare armatei, ci va goli casele brașovenilor refugiați de covoare, mobilă etc.) (p. 201). Elita Partidului Național Român, dar și conducerea Consiliului Național Român din mandatul lui Iuliu Hașeganu sunt privite în general cu respect și în primele săptămâni ale revoluției de la Budapesta pare că exista aproape o fraternizare, la Cluj și Timișoara de pildă, între consiliile naționale române și maghiare (la Timișoara, comitetele muncitorești române, maghiare și șvabe au proclamat chiar Republica Autonomă Banațeană). Un avocat maghiar din Cluj îl descrie pe Iuliu Maniu ca „unul dintre cei mai democratici și sinceri oameni politici din statele care au succedat Ungariei milenare” (p. 358). Același Maniu, însă, pare a fi cel care a propus ca bugetarii maghiari să jure credință statului român – lucru refuzat de ei datorită culturii legalist-birocratice și ideea că jurământul va dăuna negocierilor Ungariei – încă înainte de stabilirea legală a suveranității acestuia prin Tratatul de la Trianon (p. 429). În consecință bugetarii și familiile lor au fost expulzați, la ordinul sutelor de mii de oameni, unii în mai puțin de 24 de ore de la refuzul jurământului, pierzând dreptul la pensie și ajungând să trăiască la marginea supraviețuirii în vagoane de vite, după săptămâni de așteptare la frontiera, în plină pandemie de tifos și gripă spaniolă.

Dincolo de exagerările propagandistice ale naționalismelor din țările succesoare, critica istorică a părții maghiare a Monarhiei Dualiste în problema minorităților este fără îndoială una robustă, mai ales cât privește regimul autoritar-militarist din timpul războiului. Însă, cărți ca *Dincolo de tranșee* lasă să vorbească societatea maghiară în diversitatea ei mai mult decât statul maghiar în unitatea sa. Este o societate expusă nu doar la violența invaziei militare și procesul de degradare a statutului său politic dominant, proces comun oricărui război de invazie sau oricărui fenomen postimperial, ci și la acte de agresiune din partea statului român de peste munți care au făcut foarte mult rău ideii de legitimitate a acestui stat printre maghiari în secolul care va urma. România nu a fost specială în acest sens. Statul cehoslovac, de pildă, s-a comportat în termeni comparabili. Aș risca, însă, să propun ipoteza că pentru a înțelege de unde pornesc

nemuțumirile adânci ale maghiarilor ardeleni față de statul român de acum trebuie să interogăm mitologiile noastre proprii sau cauzalitățile imediate din vecinătatea noastră politică și să luăm în serios, cu empatie și sofisticare istorică, narațiuni precum cele prezentate în acest necesar volum. Vorba regretatei Heller Agnes, citată în prefața: „cel care îl recunoaște pe celălalt trebuie să își relativizeze într-o oarecare măsură propria cultură, adică cel puțin să pună sub semnul îndoielii credința în certitudinea propriei culturi ca singura valabilă” (p. 19).

Cornel BAN

Department of Organization,
Copenhagen Business School
e-mail: cba.ioa@cbs.dk

Recenzie

Ioan Sigmirean,
Așezări, etnii, culte religioase și biserici
în Depresiunea Dumitra-Tăure, județul Bistrița-Năsăud,
Bistrița: Editura Charmides, 2021, 402 p.

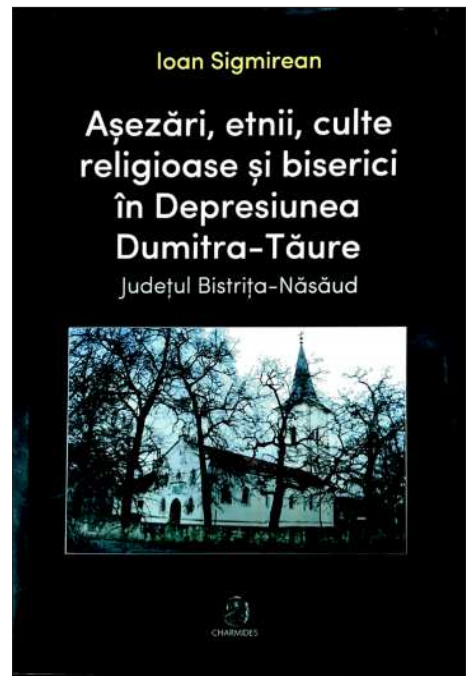
„De pe pagina de gardă a acestei cărți va lipsi, pururea, autograful autorului. M-a măcinat gândul ăsta... am în minte o apă care nu se mai varsă în mare, un nor care nu mai plouă, o plantă fără floare. Și din gândul ăsta, apăsător, s-a născut lansarea de carte prezentă. O restituție. O consacrare simbolică a unei clădiri de spirit. Lansarea la apa vieții, apa spiritului nelimitat. Activitatea asta (o împreună-lucrare) e fundamentată cristic. Căci o moarte, o amărâtă de moarte, nu poate despărți oamenii care se iubesc. Cerul de pământ, omul de Dumnezeu, omul de lucrul frumos al mâinilor sale.

Hristos a înviat! Și dacă El a înviat nu mai există uitare, iar profesorul Ioan Sigmirean e pururea între noi, semnând fericit și senin, cărțile-trepe pe care a pășit cu spiritul său spre Marele Creator!

Crin-T. Theodorescu, Năsăud, 1 iulie 2022”

Aceste cuvinte gardează prima pagină a lucrării profesorului Ioan Sigmirean. „Așezări, etnii, culte religioase și biserici în Depresiunea Dumitra-Tăure, județul Bistrița-Năsăud”, apărută la editura Charmides în plină epocă epidemică, în anul 2021, și au fost notate cu ocazia lansării acestei lucrări la Muzeul Grăniceresc Năsăudean.

Apărută în condițiile determinate de reabilitatea bisericii parohiale „Bunavestire” a Parohiei Ortodoxe din satul Cepari, comuna Dumitra (fostă biserică evanghelică),

sprijinită de mecenatul consecvent al preotului paroh Motofelea Ionel, lucrarea avea să intre într-un con de umbră determinată de pandemia de coronavirus, care a bulversat dramatic activitatea socială și culturală a societății (ea însăși un subiect istoric generos pentru cercetătorii istoriei), dar și de evenimentul neașteptat al decesului autorului, profesorul Ioan Sigmirean, care nu a mai apucat să organizeze o lansare oficială a studiului său și nici să o așeze, cu acuitate de cercetător în ale istoriografiei, în atenția comunității științifice.

Pe cale de consecință, bucurându-ne de sprijinul directorului Muzeului Grăniceresc Năsăudean, dr. Lucian Vaida (un vechi colaborator și apropiat regretatului autor) și de abnegația preotului ortodox din Parohia Cepari (care a asigurat suportul financiar al apariției editoriale), am luat decizia de a organiza amânata lansare, ca pe un eveniment cu două valențe; o reparație post mortem adusă autorului și muncii sale asidue și sistematice, dar și o focalizare a atenției comunității științifice asupra acestei cărți devenite, la rândul său, sinteza de înaltă calitate a surselor exploatare și valorificate de autor, și care aduce noutăți în premieră, conexiuni cauzale interpretate istoric, social și religios, asupra unei largi comunități compusă din alte nenumărate comunități din arealul studiat (Depresiunea Dumitra-Tăure din județul Bistrița-Năsăud).

Demersul profesorului Ioan Sigmirean, intitulat „Așezări, etnii, culte religioase, biserici din depresiunea Dumitra-Tăure, județul Bistrița-Năsăud”, vine să adauge unui efort complex și continuu desfășurat de intelectualitatea din spațiul transilvan și în special din cel bistrițean și năsăudean, de immortalizare și consemnare a valorilor antropice și naturale definitorii.

Profesorul Ioan Sigmirean, un recunoscut cronicar al locurilor noastre, suferă evident și invariabil, de seducție istorică; un sentiment mixat pe admirația pentru ilustrații înaintași ai grănicerismului și postgrănicerismului năsăudean, aplecați deasupra istoriei naționale și locale, îmbinat fericit cu dragostea de oameni și de locurile natale. Domnia sa este promotor al unui curent intelectual coerent în zona Năsăudului, articulat armonios și fericit pe structura unei culturi academice, de-o acribie științifică incontestabilă. Dincolo de aceste aspecte, relevante în zăgăvirea autorului, sunt însă rezultatele muncii memorialistice, căci despre un asemenea demers discutăm, unul eminent memorialistic.

M-am aplecat cu dedicație și atenție asupra lucrării domniei sale, din perspectivă multiplă, teologico-clericală, muzeografică și geografică, și-am remarcat câteva trăsături care trebuie menționate în spațiul așteptărilor cititorilor lucrării.

Domnul profesor Ioan Sigmirean ne propune o lucrare de tip monografic, secvențiată însă de restricții de ordin axiologic. Bunăoară, pe zona de etnofolclor, domnia sa remarcă faptul că încărcătura folclorică transportată și observată în zona de interes a depresiunii Dumitra-Tăure nu reprezintă valori de unicitate și originalitate (raportat la bagajul de informații consacrat de literatura de specialitate), motiv pentru care trece cu

vederea acest aspect, din dorința de a nu îngreuna inutil calitatea novativă a materialului publicat. Acest lucru este remarcabil și de lăudat, într-un context în care domeniul memorialisticii este saturat de repetiții, inserții și preluări mai mult sau mai puțin academice de informație publicată și consacrată ca valoare științifică.

Al doilea aspect foarte important e acela că demersul observației autorului pornește de la principiul determinismului geografic. Această teorie, între timp asimilată prin accețiunea întregii comunități științifice ca având valoare axiomatică, dezvoltată pe textele aristotelice și mai ales pe cele ale filozofului francez Charles Louis de Montesquieu, așează omul în centrul unui mediu cu valoare determinantă în definiția socială și antropică (la nivel de comunitate și individ istoric). Profesorul I. Sigmirean își elaborează întreaga demonstrație științifică în logica acestui caracter, motiv pentru care lucrarea domniei sale studiază nu doar evoluția politică și religioasă a Cepariului și localităților învecinate, aspectele de civilizație și cultură tradițională din zona depresiunii, ci și caracteristicile geografice ale spațiului de interes. În prefața sa autorul remarca următoarele: „Un asemenea capitol (cel geografic, n.n.) este necesar într-o lucrare de istorie deoarece comunitățile umane au fost influențate de mediul geografic în care au trăit.” Această intuiție scintilantă îl așează pe autor în sfera interdisciplinarității științifice și dă plus valoare accentuată lucrării de față.

Dincolo de partea inovativă a lucrării trebuie remarcată valoarea istoriografică a informației elaborate și cuantificate în text. Formația de istoric a profesorului Sigmirean este una eminentă istoriografică, înainte de a fi didactică și pedagogică. Pentru că la baza unui adevăr istoric, documentat și așezat în rigorile academismului structural, se află actul de cercetare, și aici intervine caracterul novativ al lucrării. Sutele de ore de documentare, cercetarea surselor, așezarea cauzalităților în conexiune istorică, extragerea unui concept (fie el și de natură statistică, așa cum apare de multe ori în lucrare) înseamnă înainte de toate definirea unui izvor istoriografic care va putea fi cercetat și folosit constructiv în munca celor din viitor, istorici, clerici, cercetători științifici din domeniile conexe istoriei, sau devoratori de cultură istorică locală. Prin aceasta profesorul Ioan Sigmirean se face continuator al asiduei trude academice născute, răscolitor de sensuri și întâmplări, zidar al fântânii istoriografice din care, ulterior, cineva se va putea adăpa întru cunoaștere.

Și nu în ultimul rând trebuie reliefată, ca într-un basoreliev tridimensional, pasiunea mistuitoare a autorului pentru oamenii acestor locuri. În absența ei n-ar fi posibilă strădania continuă și apăsată, care depășește cu mult articulațiile metodologiei profesionale. Domnul profesor învață să fie istoric, teolog, statistician, sociolog, etnolog, cunoscător al arhitecturii și arhitectonicii, arheolog și climatolog. Această exaltare cognitivă este determinată, cu siguranță, de iubirea pentru spațiul antropic și geografic al Cepariului și zonei depresionale Dumitra-Tăure, aflate în constantă ambivalență funcțională.

Lucrarea cuprinde un număr de patru capitole, bibliografie și anexe. Alcătuirea capitolelor e determinată de dorința autorului de a prezenta introductiv și reductiv (de la general la particular) fenomenele istorice cercetate.

În consecință primul capitol e dedicat studierii caracteristicilor geografice ale depresiunii studiate, ca un concept integrativ și fundamental.

Al doilea capitol se ocupă de studierea principalelor momente ale evoluției politice și religioase a localității Cepari și a celorlalte așezări din Depresiunea Dumitra-Tăure. Aici regăsim un excurs sintetic de bună calitate în lumea istorico-politică, structurat pe criteriu cronologic, din preistorie și până în contemporaneitate (ultimele date procesate fiind chiar din anul apariției lucrării, 2021). Interpretarea ipotezelor istorice se face într-un mod argumentat, pe baza unor documentări care apar în text „sub forma unor citări copioase precum și a unor date sintetice de tip statistic, dar și prin inserția unor chestiuni de ordin particular care se reflectă în prezentarea generală a interpretării autorului (de exemplu, în locul unde este prezentată „biserica sașilor din Târpiu”), prof. Ioan Sigmirean ține să menționeze așezarea comunității în locașul de cult, în timpul slujbelor duminicale, prin segregare pe criterii sexuale și de vârstă, menționând că „în felul acesta se evitau discuțiile, era mai multă atenție și disciplină” (p. 77).

În capitolul al treilea autorul se apleacă asupra aspectelor de civilizație și cultură tradițională în așezările din zona de interes, studiind evoluția așezărilor, a gospodăriilor și ocupațiilor, dar și a obiceiurilor și tradițiilor populației locale, în diversitatea lor etnică, religioasă și confesională.

Cel de-al patrulea capitol e unul sintetic, care studiază evoluția așezărilor, cultelor religioase și a clădirilor eclesiale pe criteriul teritorialității, pe fiecare localitate componentă din Depresiunea Dumitra-Tăure (Blăjenii de Jos, Blăjenii de Sus, Caila, Tăure, Dumitra, Târpiu, Cepari). Fiecare prezentare sintetică urmărește itemii următori: vechimea localității (cu argumente arheologice, toponimice, istoriografice), numele localității (conectat uneori la interpretări din tradiția populară sau toponimia locului), structura etnică și atestarea documentară, statutul social al locuitorilor comunității, cultele și comunitățile religios-confesionale, bisericile (ca locașuri de cult, nu ca entități administrativ-eclesiale) și lista reconstitutivă a preoților locului, după principiul cronologiei, dar îmbogățită cu amănunte privind viețile acestora, activitate, pregătire profesională, date despre familie etc.), bibliografie de item, anexe foto.

Imediat după concluziile autorului urmează anexele de volum, care debutează cu un glosar amănunțit, menit să explice termenii de jargon, arhaisme sau expresii lexicale livrești uzitate și este urmat de o bogată colecție de fotocopii după documente cu importanță istorică la subiectul dezbătut, fotografii ale edificiilor în studiu sau unele din arhive personale din zona cercetată cu reală valoare documentară și arhivistică.

Drept urmare, pentru munca, pasiunea și devoratoarea iubire care transcende lucrarea de față, se cuvine să mulțumim autorului nu atât în numele prezențelor de față, al

trecuților neuitați și scoși la suprafață de lucrarea aceasta, cât mai ales în numele generațiilor viitoare, cărora profesorul Ioan Sigmirean le-a udat acum rădăcinile, căci cine nu-și cunoaște istoria nu se cunoaște deplin pe sine.

Crin-Triandafil THEODORESCU

Muzeul Grăniceresc Năsăudean

e-mail: triandafil96@yahoo.com